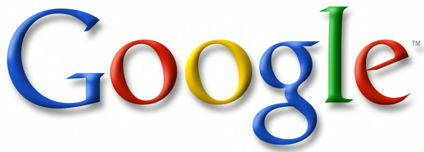
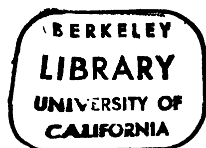






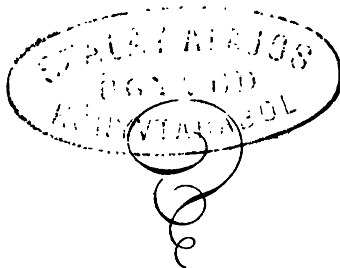
37.

A MAGYAR NEMZET

TÖRTÉNETE.



JÓKAI MÓRTÓL.



PESTEN.

KIADJA HECKENAST GUSZTÁV.

1 8 5 4.

Pest, 1854. Nyomatott Landerer és Heckenastnál.

Tartalom.

A NEMZETBÖLCSŐ.

Évezredek előtt, mikor még Európát kelet bölcsei ismeretlen laktalan országnak nevezték, azon helyen, hol most Magyarország fekszik, egy tenger állott, — s messze innen, Ázsia északi belsejében, — túl a köves pusztán, túl a havas hegyeken, élt egy nép, mellyről az volt megirva a csillagokban, hogy egykor e tenger fenekét nevezendi honának.

A Karpátokból alá rohanó folyamoknak útját állták a *carniai* és *juliai* hegylánczok, azok tengerré torlottak meg itt, mig egyszer a mindnyájoknál hatalmasabb *Ister* utat törve magának a Farkasvölgyön keresztül, új erővel támadt az ellenálló gránit falakra s egy földrengés éjszakáján keresztül törve azoknak sziklalánczolatát a vaskapunál, száz mérföldet futott alább s az embertől nem lakott világrészben egy új országot foglalt el magának, mellynek neve most a „fekete tenger.“

Azon apró fehér tengercsiga-héjak, mikkel az alsó magyarországi pusztáknak semmi növényt nem termő homokja el van árasztva, a kövé vált conchyliák a Pozsonyontúli *Farkas völgyben*, a délszigeti növények az ottani Karpátok egyik kopár hegyoldalán, a halszárnyak lenyomatai

a gypszrétegekben, a bányászásó által kihányt zoophiták, s a kecskekörmök a Balaton körül, mikhez hasonló neme az életmüszeres állatoknak többé nem létez és az irtózatos szakadékok, miken a víztömeg a Farkasvölgy és a vaskapu meredek szikláin keresztül csodás erőszakkal tört magának utat, homályos tanúi azon időkornak, mikor e hon halmai felett kettős ég kéklett, egyik a menny, másik a tenger szine.

Ama másik tenger, melly az elfutott helyébe jött, — a magyar nép, — nem hagyott ennyi nyomot maga után egykori honában. És mégis rá lehet ismernünk volt elődeire. A nyelvtudós, a népbuvár tán megtagadná a hasonlatot, a nyelv, a viselet, a nevek nem bizonyitanák be előtte az ugyanazonságot; de mi a szív ösztöneitől, a rokonszenvtől kérünk itéletet, hasonlitást teszünk nem az arczok, hanem a jellemek között; nem a szavakban, hanem a tettekben keressük a rokonságot; s őseinkre nem arról akarunk rá ismerni: hogy mint kötötték fel a kardot? hanem, hogy mint viselték azt kezeikben?

. . . .

Azon ismeretlen földrészében Ázsiának, melly a régi földleirók által Scythiának neveztetett, s melly hosszában a Bosporustól a japani tengerig, széltében a chinai faltól a jeges tengerig terjedt *a)* élt egy egyszerü nomadnép, erkölcseiben, jellemében évezredek óta nem változott és nem változandó.

A szabad alatt ég lakott, mesterségtelen karámokban, cserények mögött; szeretett a sík, halomtalan pusztákon

---

a) Hosszában e tér mintegy 110 fokot = több mint 5000 mérföldet foglal el, észak felé, a lakható földrészekig bátran lehet 1000 mérföldre tenni szélességét.

tanyázni, hol gulyáit, méneseit legelteté; kevéssel beérte, a müvészet kényelmeire nem szorult, maga késziti ruháját, eledelét, egyszerüen, természetesen mind a kettőt.... Épen, mint a magyar.

Vendégszerető volt; a jövevényt, még a legyőzött ellent is örömest rokonának fogadta: vagyont nem gyüjtött; de a mije volt, megosztotta.... Épen mint a magyar.

Fegyvert forgatni, lovon ülni ugy tudott, mintha az egyik kezébe, a másik alá lett volna nőve s ha csatázni kellett, mindegyik pásztor kész katona lőn; egy szavára a hadvezérnek két három százezer lovas állt a síkon s előrohantában nem gátolta sem folyam, sem kőfal, sem aggodalmasan kiszámitott hadi tactica..... Épen mint a magyart.

Bálványt nem imádott soha, szobrász, vagy festő nem vált közüle, ki cserépből, vagy festékből csinálјon számára isteneket, csak egy istenség volt, mellyre imádva tekinte föl, melly templomba be nem fér, mellynek áldását legközelebb érzi minden, a mi él, — a nap.... és a csillagos ég. S ha éjente a magyar pásztorember a füben elfekve öntudatlan áhitattal bámul fel az ég csillagaira, ama titkos érzés, melly őt virrasztani kényszeríti, nem a hajdani csillagimádás maradvány-ösztöne-e szivében?

Vezéreit *Mursának Khánnak* nevezé, hozzájok hü volt, vagyonából és véréből tizedet adott nekik, ha kellett föláldozta értök éltét, de nem áldozta föl szabadságát. A Khán nem volt korlátlan despotája, minők azon kor és földrész minden egyéb uralkodói; a *Korultai b)*, hova minden baj-

---

b) E nemzeti gyülés minden őszszel és tavaszszal egy nagy síkon tartatott meg. (Bővebben lásd e tárgyról De Guignes Histoire des Huns. Tom. II.)

nok lóháton megjelent, határozott a nemzet hada és békéje felett . . . . Épen, mint a *rákosi országgyülés.*

Az írást nem ismerék, de példabeszédeik, *jelképeik* valami magas eszmét hagynak gyanítani, melly a világnyelvet közelíti meg; azon eszme, a mit Herodot mond róluk: hogy a birodalmukba betörö *Dariusnak* egy egeret, egy békát, egy madarat és öt nyilat küldöttek, igy adva tudtára: hogy ha föld alá búni, viz alá merülni, vagy a légben elröpülni nem tud, nyilaiktól fog megöletni, nem vérrokon-e azon másikkal, miszerint Árpád a megtámadott királytól füvet, földet és vizet kért meghódolás jeléül, s hogy később is egy véres kard meghordozása hirdeté a hadra felhivást, s még mai nap is egy hant átadása szentesíti a megvett jószág birtokba vételét a magyaroknál?

Hol most a *Manguk* negyvenkilencz törzse lakik, ott volt e pásztornép legelső hazája. Az évekkel növekedő népnek szük lön az ős hon határa, de még inkább a vezérek dicsvágyának.

A több Mursák és Khánok fölött egy *Tandsu* foglalta el a központositó hatalmat, s legrövidebb idö alatt huszonhat népet hódíta meg, kik az északi tenger és birodalma közt feküdtek, köztük az *Uigurokat*, kik irástudók voltak. (Ezek ismerteték meg őket azon betükkel, mikkel később a hunnok Attila alatt írtak, nem hártyára, hanem hosszú vesszőkre, fölülről lefelé). A jeges tenger *c)* szabott határt hódításainak. Innen visszafordult délnek, hol a szomszéd chinai birodalom számlálta örök egyformaságu százezredik éveit. A' mennyei birodalom egy ezer ötszáz mérföldnyi hosszuságú kőfallal volt elválasztva a barbar tartomá-

---

c) Talán hamarább a Baikál, azon tenger, melly fellázad azon hajós ellen, ki azt tónak meri nevezni.

nyoktól. *De a bástya nem védi a népet, ha a nép nem védi a bástyát.* A hunn sereg, melly a havasokon keresztül tört, folyamokon át úsztatott, pusztákat barangolt végig, küzdött éhséggel, aequatori naphőséggel, polusi fagygyal és huszonhat nemzet fegyverével, ellenállhatatlanul hágott keresztül a szent falakon s veszedelmes gyorsasága összekúszálta a komoly chinai hadsereg bölcs és körültekintő taktikáját. A minden elefántok ura, a nap testvéröcscse, a chinai császár *Kao–Ti d)* síkra szállva ellenök, egész próbált hadseregével együtt körülfogatott s hét napi éheztetés után kénytelen volt magát megadni.

Ez idő óta a mennyei birodalom adót fizetett a nomadoknak, aranyat, selymet, porczellánt — és a legszebb hölgyeket.

Ezer háromszáz esztendeig állt fenn a hunnok birodalma saját szülötte földén. Hatalma mérhetlen volt, ki győzhette volna őt le, ha nem saját maga magát?

A nemzet elkezde pártokra szakadni s mig a belvillongás elgyöngíté karjait, az erőtlenségét sejtő külellenség minden oldalról rátámadt, az egykor remegő chinai vezérek roppant hadsereggel nyomultak a hun birodalom belsejébe, s ott egy emlékszobrot emeltek, mellyre az volt írva: hogy a szent sereg hétszáz mérföldnyire nyomult a hun ország belsejébe. Igaz ugyan: hogy csak egy ötödrésze ment vissza onnan. *e)*

Másfelől a déli tatárok, a *Sienpi* népe támadt ellenök s a hatalmas hunnép, a helyett: hogy ellenségei ellen egyesült volna, három egymásra rontó pártra szakadt, s

---

d) Vagy Pater de Maille Historie de Chine után, Lieupang.
e) Gibbon. A római világbirodalom története.

megszünt lenni a Christus utáni első században belviszály miatt.

Ez is azt mutatja : hogy magyarok voltak.

A három külön párt sorsa is különböző lett.

Egy része ott maradt régi honában, hozzá törődve az idegen nemzetek jármához s eltöredezve, elporlódva a szomszéd nemzetiségek közt, más rész átment a mennyei birodalomba; a chinai császár egy diplomata nyájasságával fogadá az érkező erőteljes fajt, külön lakhelyet mutatott számukra, *f)* vezéreiket kézcsókjára engedte jöni s kitüntetésekkel halmozá. E faj most is létez északi Chinában, a legujabban ott járt *Gützlaw* missionarius állitásaként több mint tizenhat millióra szaporodva. Nyelvük még most is annyi sajátságos hasonlattal bir a magyarhoz : miszerint innen szándékoznak közéjük téritőket meghíni.

A harmadik csapat, a legbátrabb, a legharczosabb faj, jobb szeretve a nyugodalmas szolgaságnál a veszélyes és nélkülözésekkel járó bújdosást, elhagyta a földet, melylyet önfajának eltörpülése vesztett hazává tön, s mintha ősi istenét követné, a nap nyomán megindúlt nyugatra új hazát keresni, beletévedt a nagy tatár sivatagba, átment az Imauson s elveszett a chinai történetirók szemei elöl, hogy egy másik világrész historicusaival beszéltessen óriási tetteiről, véletlenül támadva elö a hanyatlani kezdö óvilágban mint egy nem várt üstököscsillag, melly birodalmak enyészetét jött el megjósolni.

---

f) Charsi és Ortus tartományokat. L. Gibbon. R. V. B. T.

AZ ÚJ HAZA.

A mióta Magyarország földén ember lakik, a vér nem szünt meg rajta folyni soha.

Még nedves volt a föld a medrét elhagyott tenger vizeitől, a folyamok, mik most partjaik közt folynak alá, szétterülve mérföldnyi széles területben szivárogtak erre arra, eleltévedezve az irtatlan rengeteg között, melly hegyet és rónát benőtt, az öröklő egészségtelen köd az év három szakában nem engedé a napsugárt a földre jutni, széles, vadfákkal benőtt mocsárok terültek el minden felé, és a térnek még nem volt neve, nem volt ura.

A római birodalom hatalmának tetőpontján állt, a hol határai végződtek, a költők azt mondták: hogy ott a világ vége.

Augustus Octavianus volt a legelső, ki észrevette a névtelen országot, melly provinciaival volt határos s nem sokára római cohorsok jelentek meg a *Murus* és *Arabo* (Maros és Rába) vidékein *g*).

A föld akkori lakói, a fenevadak, s a mindeneknél vadabb lakó, a félmeztelen ember, ijedten hagyták el barlangjaikat a fényes hódítók fegyverzöreje elől s a meghódított földet rövid idő alatt sánczok és csatornák szeldelték keresztül, az irtott erdők helyén kerített városok támadtak, a

g) Julius Caesar ugyan már ekkor két erősített helyet telepitett meg a Duna partján, az egyik volt Juliobona, a másik Colonia Julia.

roppant Istert nagyszerű állóhíd vette járom alá és az őslakók megtanittattak római törvényeket tisztelni.

Az izmos durva bennszülött nép gyakran belefulasztá a fényes hóditók legioit a mocsárokba, miknek csatornáit ásni rabmunkául volt reá kiszabva, de a hadtudomány győzött a fellázadt jogon s a leküzdött lázadók vérét nem egyszer itta a védelmezett föld, mig fiaikat messze africai partokon rabszolgákul adta el a bosszuálló erőszak.

A meghódított tartományok nevei lettek *Pannonia* és *Dacia* s mintha sejtő előérzet figyelmeztette volna a győzhetlen hóditókat amaz ismeretlen világra, melly még akkor a földképeken, mint határokra nem osztott, erdőkkel benőtt kietlen jelent meg, lakhelye irtózatos, meg nem számlált tömegü népeknek; a folyamok mentében mindenütt védvárak épültek, egymással hadtani lánczolatban állók: *Győr*, *Ó-Szőny*, *Buda*, *Zimony*, *Zágráb*, *Eszék* mellett most is találni még omladékmaradványokat népes városokból, miknek csak neveik maradtak fenn. A földmüves ekéje gyakran vet föl tört urna darabokat, s régi penészes pénzeket a propraetorok palotáinak helyén.

A civilisált Róma zsarnoka volt a népnek, de jóltevője a földnek, mellyet elfoglalt; a kiírtott erdők, a kiszáraztott mocsárok helyén szöllőhegyek, kalásztermő földek foglaltak helyet, a tájak képe átmelegült, szelidebb képet öltött s az erdőlakó vadnépek a Dákok, Jászok, Quádok nyomonként szorultak feljebb feljebb messze kéklő hegyeik közé, honnét mikor alkalom akadt, pusztítva törtek alá a szent berkeik helyét elfoglalt falvakra, kiírtva a megtelepült idegen fajt s idegen növényzetet.

Mig a római legiók a bennszülöttek daczával küzdöttek, jött a világváltoztató hullámcsapás az ismeretlen föld-

részekből, nem vízözön többé, hanem vérözön alakban, — a népvándorlás.

Egyik nép nyomta a másikat elöre.

A számlálhatlan Sienpi nép kiszorította Ázsiából a vele nem rokon Scythafajt, ezek két részre oszoltak, egyik tömeg letelepült a Kaspi tenger mellett, ezeket nevezték „*fehér hunnoknak*“ fövárosuk *Gorgó*, később *Karism* sokáig egyike volt kelet legfényesebb uralkodó helyeinek. *h)*

A másik tömeg volt a „*fekete hunnoké,*“ kik felnyomultak Balambér alatt észak nyugot hideg tartományaiba, a Volga környékébe, mellyet még a tizenharmadik században is *Hungaria magna*-nak neveztek *i)* s maradványaik csak a legközelebbi századokban tértek vissza Chinával szomszédos eredeti hazájukba.

Ez új hazában is találtak ellenségre. Ezek voltak az *Alanok*, hatalmas, vitéz, hozzájuk méltó ellenség.

Évekig el volt a kétkülön faj a Tanais két partján egymás mellett, a nélkül: hogy egymásról tudtak volna, midőn egyszer szyttya vadászok a mocsáros őserdőkben egy bölényt hajtottak meg; a kergetett vadállat a Tanaisba ugrott, üldözőik utána s szilaj bátorsággal usztattak keresztül paripáikkal a széles folyamon s midőn a tulparton a bölényt elejték, „hajrá!“ kiáltozásaikra egy idegen csapat jött elö az erdőkből, a magas, szőke, kékszemü

---

h) Jellemző azon szokásuk a fehér hunnoknak, mit Gibbon mond róluk Procopius után, hogy jó barátok és harcztársak kötelezték magukat azzal, ki elébb meghal, elevenen egy sírba temettetni.

i) Egyike az akkori utazóknak, Rubruquis szerzetes azt állitja: hogy a közös eredetü nép ott mind általánosan magyarul beszélt. L. Gibbon R. B. T. és Histoire de Voyage Tom. VII. p. 269.

Alánoké. A két idegen faj megdöbbenve bámult egymásra s a honnan jött, oda ismét visszavonult. Másnap azonban a vadászok helyett hadseregek jelentek meg a partokon s a csataordítás pokoli harmoniájánál összecsapott a két egymásra méltó ellenség; a véres ütközetben az Alanok legyőzettek, királyuk elesett s a győzelmes hunnok rokonaikká fogadták a vitéz ellenséget. Tán a kék szem s a szőke haj a magyar faj szülöttei közt maig is e testvérül fogadott nép emléke. E győzelem által még egy karral szaporodva, ráütöttek a hunok *a keleti Góthokra,* azokat elhatározó ütközetben megverték; a legyőzött nép elhagyta a római provinciákkal határos hazáját s a Duna partjáig nyomulva elébb könyörgéssel, később fegyverrel nyitott magának utat a római birodalom határaiba; s míg maga a hunnok fegyvere elől futott; a keleti római birodalom hadseregét egyetlen csatában Adrinápolynál semmivé tette. Maga Valens császár is ott veszett, egy rágyújtott kunyhóban megégve.

A kiüzött Góthok után elfoglalták a győzelmes hunnok az új hazát; de a sors végzete nem az volt felőlük: hogy ennek maradjanak lakói; el kellett foglalniok a világot: hogy azután elveszítsék ezt a kis hazát is.

ATTILA.

A mióta Róma, császárjait isteneknek kezdte nevezni, mind isteneinek, mind császárjainak nagyon aláhanyatlott a hatalma.

A bálványok oltárait lerontani eljött az „*Isten fia.*“

És a császárok trónjait ledönteni eljött az *„Isten ostora“* . . . . .

. . . . . Egykor szyttya pásztorok a fűben egy ***kardot*** találtak, mellynek lapjai ismeretlen csodás jelekkel voltak beirva. A hun máguszok, a ***táltosok*** azt mondák e kardról : hogy ezt maga a ***hadisten*** Hadur veté alá az égből s azóta e kardot imádták a hunnok, az oltár tetejébe állítva, ősisten gyanánt. *k)*

Lehetne e rövidebben és találóbban jellemzeni e népet, mint az által : ***hogy ősistenét egy kivont kard jelképében imádta?***

Legelső királyuk, ***Rugila***, majd szövetségese, majd adófizettetője volt a római birodalomnak. *Theodosius* császár háromszázötven font arany sarczot fizetett neki évenként, a miért ő magát római vezérnek engedte neveztetni, s a Rugila holta után a királyi hatalmat öröklő két unokaöcs *Attila* és *Buda* ez adót ***hétszázfont*** aranyra emelte.

A római császár aláírta a sok pénzzel s még több gyalázattal vásárlott békekötést, mellynek tartósságáról azonban levette a sors kezét, a midőn Attilát hagyta születni.

Ősei mind királyok és hősök voltak, ő maga mindnyájuk közt legnagyobb, mintha valamennyi szellemét egy maga örökölte volna.

Izmos, ideges termetén erős, emelkedett fő uralgott, mellyben korona nélkül is meglehete ismerni a királyt. Villogó szemei előtt a legbátrabb is leütötte tekintetét, sötét arczát ritka szakáll környezé. Illyennek irják őt le a vele egykorú historicusok.

---

k) Ammianus Marcellinus : „gladius barbarico ritu, humi figitur nudus, eumque ut Martem — — verecundius colunt.“

Ez emberi meteor kezébe ragadta a hadisten kardját, mit népe addig az oltárra tüzve imádott s tettei bebizonyiták : hogy a kéz, melly azt onnan levette, méltó rá : hogy Hadur kardját viselje. *l)*

A hunnép már ekkor olly hatalmassá nőtt : hogy ha karjait kiterjeszté, egyik kezével a Duna, másikkal a Tanais partjáig ért s csak akarnia kellett : hogy a közbeesö elgyengült római birodalmat, aczélkarjai egy ölelésével agyonnyomja.

A legelsö vér, mi Hadur kardja után omlott rokonvér volt, azon hunnok vére, kik a békét hirdeték, eretnek tant azon népközt, mellynek vallása harcz, istene Hadur, annak jelképe egy kard volt. Meg kelle halniok, köztük Attila testvérének, Budának. *m)*

E vért nem uralkodásvágy, nem kegyetlenség ontá, hanem azon hideg elv, mellyet a világszellem megérlelt, s mellynek világharczra volt szüksége : hogy a világot újjá alakítsa.

Kellett jönni egy Attilának, ki a caesárok természetelleni uralmát ízekre törje s midőn munkáját, mellyre hivatva volt, befejezte, nyom nélkül elenyésszen maga is, fejlödni hagyva a szabaddá lett népek jövendöjét.

Ez elsö vér után szakadatlanul folyt a harcz; elsöbb

---

l) E kard volt az, mellyre az avarok esküdni szoktak, s melylyet a magyarok is sokáig ereklyeül őriztek, mig Salamon király anyja Ottonak el nem ajándékozá.

Dugonics. Bél. Oláh.

m) Attila korából e tényt mint vad kegyetlenséget említi fel a historia, még a tizennyolczadik század végén a girondistákat hasonló viszonyok miatt meggyilkoltató jacobinusok mentő, sőt dicsőítő szavakra találnak előtte.

megindult északnak, nyugotnak, Thuringa és Burgund s az oceán szigetei és a mi közbeesett, mind meghódolt a hunn király fegyverének, a Scandinávok és Geougok aláveték magukat, a két legnagyobb király, a góthoké és a gepidáké volt ministere, a több apró királyok voltak testőrei és fegyvernökei, kik zászlói alatt szolgáltak, kik egy intésére hétszázezer fegyverest tudtak csatarendbe állitani.

Azután fordult a hadisten kardja délnek és keletnek, a római birodalomnak.

A legcsekélyebb ok, egy kis vásári összeveszés indította meg a hunnok harczát a byzanczi birodalom ellen. A keleti ország roppant seregei három ütközetben tönkre verettek a hun fegyverek által, Attila három lépéssel átlépte a roppant birodalmat, minden lépésének lábnyoma egy egy győzelmi csatatér volt.

Theodosius Byzancz erős falai mögé vonta magát, de mintha ég föld pártjára esküdött volna az ellenállhatlan hóditónak, egy irtózatos földrengés ledönté a megvihatlan bástyákat s a keleti császár kénytelen volt a barbar fejedelem kegyelmeért könyörögni, tizenötnapi járó földet engedve neki birodalmából s az évi adót kétezer száz fontra emelve.

Ez időben egy eunuch, *Chrysaphius* uralkodott a császáron és annak birodalmán; ez egy eunuchhoz méltó fegyverrel készült Attilát legyőzni : az órgyilkos tőrével; a szándékot maga a császár is helyeslé.

Edekon Attila követe Byzanczban szólittatott fel e tett kivitelére, s ez elég ravasz volt abba beleegyezni s az ajánlott erszényt elfogadni, és Attilát tudósitani az egészről.

Nem sokára követeket küldött a császár Attilához :

Az ellene forralt szándékról értesült hunn fejedelem

akkori fővárosában, *Jászberényben n)* fogadta a, semmit nem sejtő követeket.

A fejedelmi főváros akkori nagyobbrészint fából épült házai symmetriai csínnal voltak elrendezve, maga Attila palotája is egészen fából épült csinos tornyocskákkal egy domb tetején s sajátszerű czélirányos elrendezéssel. A mindenféle épületfák szineik szerint voltak kellemes tarkaságban egymás mellé alkalmazva, a szobrok rózsaszínű czédrus, a falak hófehér gyertyánfa, a talapzat barna diofából és a falak kirakata tarka eres gyökérfából. Az ajtók sárga fájába csaták és áldozatok képei voltak vésve. Az egész épület simított négyszegü szobrokból vert palisádokkal volt bekeritve. A byzanczi követek maguk sem titkolhaták el meglepetésüket a hunn épitészet sajátságai felett: a magas, gömbölyü, vagy kigyósan csavart oszlopok, az idomzatos összeállitás, s a saját izlésü faragványok, a chinai és hindu épitészet izetlen halmazottsága nélkül, bizonyitani látszának, hogy tudna e nép müvész is lenni, ha rá adná magát.

A hunnok feleségei fogadták először a követeket, kik eltérőleg a keleti féltékenység zárkozó elvétől, nyilt vendégszeretettel fogadák férjeik helyett az idegen vendéget, jellemző nemzeti szokásból egy meg nem szégyenítő *szüzies öleléssel.* E szokás még maig is fennmaradt a magyar ős jellemben, a bensőjében tiszta, őszinte hü lélek nem találja magát megbecstelenítve egy a jó szív üdvözletéül nyujtott csók, ölelés által, s a féltés nem talál tárgyat a tisztelet, vagy ártatlan tréfa e jeleiben.

Attila neje, *Czerka o),* nőudvarától környezve fo-

---

n) Dugonics szerint Szegeden.

o) Vagy Réka.

gadta el a vendégeket, a hunnök aranyhimzéssel voltak elfoglalva, bogláros kardkötőket készitettek férjeik, vőlegényeik számára; hunn vitézek öltözete, lovaik csojtárjai ragyogtak a gyöngyös és drága köves hímzetektől, mikkel gyöngéd női kezek ékesíték a győzelmeseket.

Csak Attilán nem ragyogott semmi. Egyszerű volt ruhája, viselete; mint ősei, kik a pusztában vándoroltak. Fegyverzetén semmi arany, lova szerszáma egyszinű, trónja egyszerű szék fából, semmivel nem ékesítve.

Hidegen, szigorúan fogadta a követeket, de egy szóval sem hányta szemükre az alacson tervet élte ellen. Azon szökevényekre, kiket Theodosius eltagadott, azt mondta: hogy ő csak *szégyenl, de nem fél saját szolgáival küzdeni*:

Estvére meghítta a követeket lakomára.

Fehérbe öltözött nők sorai vonultak a király előtt a lakoma tereméig, kik fehér fátyolból, mit kezeikkel fölemeltek, tartottak mennyezetet a nemzeti dalokat éneklő szüzek kara fölött.

Palotája előtt, kedvenczének *Onegisius*-nak neje üdvözlé hölgyeivel, együtt nemzeti szokásból hússal és borral kinálva a királyt, mit az fennülve lován, egy ezüst asztalon nyújtatva fel magának megizlelt, a nőt üdvözlé s tovább ment.

A kik beléptek a terembe, mindnyájan egy poharat köszöntének a hunn királyra s azzal helyet foglaltak asztalaik mellett.

A fehér vászonnal teritett asztalok csillogtak az arany és ezüst edények és billikomoktól, csak Attila ivott fakupából, és evett négyszegü fatányérról, s az asztalra felhordott étkekből nem izlelt mást, mint húst, még kenyeret sem evett soha.

A vendégség vége felé poharat töltetett magának a

hunn király s azt egyik jelenlevő vendégére, *Berich* góth fejedelemre köszönté, s utána felköszönté egyenként vendégei kedvesebbjeit, poharat ürítve egészségükre, mit a jelenlevők mind hangos éljenzéssel s összeütött pohárral fogadtak; mint azt most is ezernégyszáz évvel később szokták tenni a magyarok, ha vendégükkel vigadnak.

Vendégség után *két ifjú szittya énekes* jött Attila asztala mellé s énekelt hős költeményeket, győzelmekről, vitézekről, régi ősökről és új hazáról. Némán hallgatta mindenki. Láng gyúlt ki az ifjak arczán az ősök nagy tetteire, és az ősz vén emberek, kik önhirüket hallák dicsőittetni öröm és bú könyeit hullaták, az örömét a multak emlékén s a bánatét : hogy a jövőt nem oszthatják.

És még most is, ezernégyszáz év után, sírva vigad a magyar.

Ezek után mór szemfényvesztők jöttek a társaságot mulattatni. Idomtalan alakuk, esztelen beszédjeik, csodálatos mozgásaik s eltorzított öltözetük kaczagásra gerjeszté a hunnokat; ha ön nemzetbeliök tette volna magát illy csuffá, tán megkövezték volna, mert költő és müvesz vált a magyarból, de a bukfenczhányást s kötelén tánczolást engedte másnak.

A kaczaj és torzordítás közepett csak Attila arcza maradt nyugodt és szigorú, egy vonás el nem huzódott rajta, csak akkor látszott enyhülni egy pillanatra érczhideg komolysága, midőn legkissebbik fia Csaba bejött. Azt megölelgeté, atyai gyöngédsége mosolyával, megveregette piros, teljes gyermekarczát s azt mondá : hogy ez fogja az ő birodalmát föntartani . . . . .

. . . . . Ha láthatná most jóslata beteljesültét, ha láthatná a maroknyi Székely népet, melly a nagy hunn birodalomból Csabával együtt megmaradt! . . . .

Másnap elbocsátá Attila a császár követeit, megajándékozva arannyal, ezüsttel és nemes paripákkal s nem említve elöttük császárjuk hütlenségét. A vendégszeretet tisztelni tanitá még az ellenséget, még a hütelent is. *p*)

De nyomban követték öket Attila követei : *Eslav* és *Orest*, kik nyiltan öszintén léptek a császár elé, szemére hányva az órgyilkolási tervet, elmondva neki : hogy Arcadius fia méltatlanná tette magát öseire e merény által, mellyért öt Attila megveti és neki megbocsát. S lábaihoz veték az erszényt, melylyel Edekont akarta megvesztegetni. Az eunuchot emlitésre sem méltaták.

Theodosius nem élhette túl dicstelen élte e legmegalázobb pillanatát, a vadászaton lova leveté és meghalt. Holta után testvére *Pulcheria* az eunuchot, ki Attilát meggyilkoltatni tervelé, megölette s roppant gazdagságát a fizetendö adóra forditá.

A catalauni tér.

. . . .

A sors nem számit emberi észszel. Míg kelet új császárja Marczián féltette birodalmát a hunn fegyverek lávarohamától, addig egy véletlen nyugotnak forditá azt.

A frank fejedelem *Klodvig* holta után fiai összekaptak a trónon s míg az egyik Rómát hítta segitségül, addig a másik Attilához folyamodott.

Két irtózatos hadsereg sietett egyszerre nyugot felé, mintha Európa minden népei ott adtak volna egymásnak véres találkozót, egyik a hunn, másik a római. Amannak a keleti, ennek a *nyugoti góthok* voltak szövetségei és a mi nép

---

p) Ez egész leirás a római követek egyikének, Priscusnak, mint szemtanunak hagyományához hiven van előadva.

az északi tengertől a középtengerig lakott, mind sietett a különböző zászlók alá, czéltalan, oktalan harczvágytól üzetve.

A *catalauni téren* találkozott a két ellenséges hadsereg, a legnagyobb, minőt valaha a föld hordozott; egyenlő erős, egyenlő vitéz mind a kettő.

A római sereget *Aetius*, a góthokét *Thorismund* és *Theodorich* vezérlék; a hunn sereget *Attila.*

Csata előtt előhivatá a *Táltosokat* s azok azt jövendölék neki : *hogy az ellenséges vezér el fog esni, de azért ő sem lesz győztes.* Ekkor kiállt serege elé s ősi szokásként *lelkesítő beszédet* tarta hozzájuk. Szavai egy király, egy hős szavai voltak, kinek tettei nem hazudtolták meg azt, a mit beszélt. Úgy szólt bajnokai előtt a csatáról, mint egy örömünnepélyről, *„az ütközet gyönyörei“* mint ő azokat lefesté, megdöbbentik a historia buvárt, tanúbizonyságot téve róla : hogy élt egykor egy nép, kinek gyönyör volt a csatatéri halál.

„Én magam hajítom el a legelső kopját!“ monda a hunn király s a jövő pillanatban nyilak fellegei repültek egyik táborról a másikra s az általános csataordításban összecsapott a két roppant tábor, szemtül szemben karddal és buzgánnyal víva ellenével.

A tábor közepére állitott hunnok buzgányai iszonyu rohammal törték keresztül a római hadsereg közepét s akkor egész erővel az elszakasztott szárnynak fordulva elkezdék üzni a góthokat, miközben saját balszárnyukkali összeköttetésük lőn megszakasztva.

Az ellenséges fővezér Theodorich e rohamban elesett, a Táltosok jövendölésének első része beteljesült, ekkor előrohant a halmokról fia Thorismund, a hunnok fedetlenül maradt oldalát támadva meg s beteljesült a jóslat másik fele. A győzelem kicsikartatott Attila kezéből.

Késő estig tartott az ütközet, fölbomlott minden rend, minden összeköttetés mind a két sereg közt, összekeveredve csapat csapat ellen küzdött s midőn az éj elválasztá a küzdőket egymástul, ***száz hatvankét ezer halott*** feküdt a csatatéren, a nélkül : hogy a győzelem jobbra vagy balra hajolt volna.

Mind a két fél visszavonult tábor-helyére, vertnek érezve magát; Thorismund és Aetius, a csata zavarában a hunn sereg közé keveredtek, a góth királyfi lováról leveretett s csak kisérői önfeláldozása menté meg apja sorsától.

Az éjt mind a két tábor sánczai közt tölté. A rómaiak paizsokkal, a hunnok szekerekkel vették magukat körül, mindketten az ellenfélt várva támadásra.

Attila nyergekből egy máglyát rakatott, azon férfias határozattal : hogy ha legyőzetik, magát azon égesse meg. A góth historiaíró a barlangjába zárt oroszlánhoz hasonlítja őt e pillanatban.

De az ellentábor sem volt kevesebb zavarban, mint a hunnoké s míg Attila naponként várta tőlük a megtámadást, egy reggelen meglepte a holt hallgatás, melly a catalauni téreken az eltávozott lármás ellentábor helyét elfoglalá.

De ő sem üldözé az eltávozottakat, még nehány napot töltött tábora szekér sánczai közt, ellenére várva, akkor visszafordult, átkelt a Rhenuson s visszatért Magyarhonba. Mindkét fél ott hagyta halottait s a ki nem vívott győzelmet a catalauni síkon.

A LEGSZEBB HALÁL.

Róma falai közt élt egy fejedelmi nő, kiről azt jóslották az augurok : hogy szerelme miatt egykor a birodalom alapjaiban fog megrendülni.

E nő neve volt *Honoria.*

Jóslatok az által szoktak leggyakrabban teljesülni : hogy a babonás hit maga késziti elő számukra az utat, az által : hogy következményeiket el akarja háritani.

A császárleány egy kolostor szük körébe záratott el, ott őriztetett gondoskodó szent szüzek által, imádsággal, énekléssel.

Az imádság az éneklés elüzi az ördögöket, de nem üzi el a szerelmet, melly megjelen a szívben hivatlanul, óvhatlanul. Honoria érzeni kezdé azt a sejtő, vágyó érzést, mellyekre nézve a kolostor fala szük és hideg. Nem titkolá : hogy szeretne kimenni a világba.

Ekkor tudtára adák : hogy e kolostor börtön, és börtönőre Róma, és Rómával nem bir senki.

Igy töltött évet év után a császárleány epedésben, hervadásban; várva : hogy lesz-e valaki, börtönőrénél hatalmasabb, a ki őt megszabadítja?

Egyszer, mint a földindulás, végig futott a világban az országokat reszkettető hír : hogy jött egy hatalmas nagy király, ki előtt hullanak a koronák, mint meteorok villanyos időben, kinek egy intésére országok enyésznek el, kinek nevére sápadság futja el a legbátrabb legionarius arczát . . . . E név „Attila.“

A császárleány róla álmodott.

A hir napról napra új dolgokat beszélt a gyászban ünnepelt hősről, még a *földrengés* és az *üstökös csillagok* is őt látszottak hirdetni. Sírtak a nők, reszkettek a férfiak tettei hirére, csak egy kezde iránta szerelmet érzeni : Honoria, a császárleány.

Az ideálját némán alkotó női szivet elbüvölve ragadta magához a nagyságában irtózatos férfi képe s egyszer alkalmat lelve rá, Honoria jegygyürüt külde a hunn királynak, ki tőle száz meg száz mérföldre távol a Tisza partján tanyázott egyszerü palotájában.

A hideg, szigorú férfit meglepte a szerelmi ajánlat. Fölhivás volt az a harczra, megalázni a büszke Rómát egy szenvedni kényszerített nőért s a kivívott dicsőség felett szerelmet nyerni jutalmul.

A nép egy szavára lóra szállt, náluk a harcz istentisztelet volt, akárhol, akárkivel, csak alkalom lett légyen olly halálra, melly érdemet adjon egy másik életre.

Itália narancsligeteit egy parancsszóra eltapodták a szyttya lovasok patkói, az Alpeseken hadseregek törtek keresztül és sokáig *nem termett fü azon a helyen, hol Attila seregei megjelentek.*

Az erős Aquileja falai állitották meg csupán a hódítók rohamát, az iszonyú násznép három hónapig ostromolta a várost a szörnyü vőlegény nevében s Attila már félbe akarta hagyni a sikertelen ostromot, midőn a városból elköltöző *gólyák,* mik fiaikat elhordák a tetőkről, megjósolák neki : hogy azon város veszni fog. És a következő nemzedék már romjait sem találta a városnak, mellyet Honoria kérői elpusztítottak.

Tizenegy város osztotta e sorsot. Pusztult, a mi ellenállt, de a mi meghódolt, érezé kegyelmét.

. . . .

Attila tisztelé a müvészetet, s hogy maga is müértő volt, mutatja azon eset, mit az olasz chronicák említnek róla: miszerint a milánói császári palotában egy képet látva meg, mellyen scytha fejedelmek borulnak római császár lábaihoz, azt nem semmisitteté meg, hanem egy másikat festetett melléje, hol aranyat töltenek adóul római császárok a szyttya király lábához; s hogy jó izlése volt a költői müvek iránt is, kiviláglik abból: hogy *Marulus* poetát, ki hozzá igen rossz verseket írt, máglyán akarta megégettetni, hanem azután beérte vele: hogy verseit, mikben Attilát istennek nevezé, gyujtatá meg helyette. E nagy-lelküség óta a Marulusok nagyon elszaporodtak.

Egy éjjel, midőn Attila Róma ellen nyomulva sátorában álmatlanul virrasztott, hirtelen sajátszerü csillagsugáros fény ömlött el körüle s a magasból két fényes alak szállt le hozzá, fejeik körül fénykarikával, két apostol, *Péter* és *Pál*.

— Mi az Isten követei vagyunk, mondának a királynak.

— Én is az vagyok, felele az merészen.

— Mi a népeket boldogítani küldetének.

— Én pedig öket megbüntetni.

— Visszahivatol általunk, a honnan küldve vagy. Mondának neki az apostolok s azon pillanatban eltüntek szemei elöl, a mennyei világosság elmult, csak a lobogó mécs vetett halavány fényt a sátorban.

E jelenet *Raphael* ecsete által örökitve, oltárképül van felállitva a *Vatikán*-ban.

Attila rögtön hivatá táltosait s jövendöt olvastatott magának általok a szent tüzböl.

Ezek azt felelték neki: hogy *Alarich sem élte túl a szent város elfoglalását.*

Másnap követség jött hozzá Rómából, a város legte-

kintélyesebb férfiai, élükön a pápa *Leo*, jöttek kegyelmet könyörgeni a megalázott szent város falainak.

A világ királynéja, a nemzetek anyja, a föld koronája Róma feküdt önkényt porba borulva a hunn király lábainál s Attila, kinek intésére patakonként folyott a *vér*, nem nézhette a megalázott *könnyeit*, fölemelte az elesettet; szemeinek tekintete, mellyet haragjában nem volt ember, nem volt király, a ki kiállhatott volna, visszaadta az elaggott Rómának az életet. Visszafordult seregével, a távol ködeiben meglátszó világváros falai közül olly sejtelmesen zengett utána az Istent dicsöitö „hosanna." Az *„isten ostora"* érzé : hogy vissza kell térnie urához.

A kért menyasszony álomképe sokáig üldözé a királyt, sem a csaták sem az áldomások zaja nem birta azt elfeledtetni szivével. A szerelem sebét csak a szerelem gyógyíthatja be.

Egy napon meglátta *Ildicót*, a frank királyleányt.

Ha a férfit *saját képére* teremté az Isten, úgy a nöt *angyalai képére* kellett alkotnia. Ildicót teremté a legszebb angyalára.

Attila nöül vette öt.

A menyegzö napján összegyültek palotájában népe fejedelmei és a szolgakirályok mind, késö éjig tartott az áldomás, fogyott a bor, nött az öröm; a bajnokok *késiveik húrját pengetve* daloltak borról és vérröl, örült mindenki, midön a király is víg volt, tán elöször életében, a halál angyala emberi alakban, ki soha sem tudott örülni, ki mindég komoly, szomorú volt, mintha mindég azon százezereket látná maga elött, kiket megölt és a kiket meg kell még ölnie; ma víg volt, éltében elöször és utolszor.

Éjfél után visszavonult palotája belsejébe. Az álom lezárta szemeit; feje szép kedvese keblén nyugodott, a ne-

héz korona leesett róla; a vigadók éneke ollykor keresztül hallott hozzá.

És álmodott. Egész élete végig futott szemei előtt, — látta csatáit, — a futó ellenséget, — repülő nyilak fellegeit, — látta a királyokat trónja zsámolyánál, — látta a városokat elenyészni a föld színéről, korona alaku hullócsillagok futottak alá az égről. Az ég távolában egy csillag ragyogott felé. Minden győzelme után fényesebben szokott az ragyogni. A csillag közelebb jött hozzá. Sugára rásütött homlokára, valami túlvilág melegséggel, szép Ildicó csókja volt e melegség. A király mindig közelebb látá a csillagot, s ha visszatekinte, olly alant maradt töle a föld. Künn a táltosok csillagimádó éneke rezgett az elnémúlt éjszakában. Egy pillanatban sikoltva ugrott fel kerevetéről *Ildicó* és száz mérföldnyire onnan a *byzanczi császár. Ez álmában Attila kézívét látta ketté törni*, amaz Attila vérét érzé végig folyni keblén. A hunn király, az isten ostora, visszatért ahoz a ki küldé.

Midőn vezérei elöjöttek öt felkölteni, már akkor ö őseinél vala, a napsugáros mezőkben, egy csillaggal közelebb ősi istenéhez a naphoz.

Diadalról álmodva, szerelmet élvezve, s mégis elvérezve holt meg.

Holttestét *hármas koporsóba* tették; ki soha nem viselt magán aranyat, holta után arany, ezüst és vas koporsóba záratott. Most ott nyugszik valahol a Tisza medrében. Sírásói, kik eltemették, kölcsönösen meggyilkolák egymást: hogy soha meg ne tudhassa senki a helyet, a hol Attila nyugszik.

Ha a fö meghalt, a test utána vész. A népek, kiket Attila egy korona alatt egyesíte, holta után feloszlottak eredeti alkatrészeikre.

A három királyfi egymás ellen támadt és a szövetséges népek ő ellenük, a *Netád* folyó mellett egy irtózatos zavart csata támadt, tizen harczoltak három ellen és ez a három is egymás ellen. Hunn harczolt a hunnal, a mit a szyttya nyil el nem pusztita testvéreiből, megölte a góth kard, a gepida hellebard, a sarmata kopja; — a nagy hunn birodalom egy nap alatt semmivé lett.

Ellák, Attila legnagyobb fia a harczban elesett, *Dengezics* fejét a Hyppodromban mutogatták. *Csaba* a megmaradt töredékkel bevonult Erdély hegyei közé, ott megtelepült s a maroknyi székely nép mind az, mi a hunn népből és a hunn dicsőségből a késő századok számára megmaradt; nem örökölve ősei nevét, de örökölve harczi nagyságát, tiszta erkölcseit és szerencsétlenségét.

S hol egykor a nagy hunn nemzet lakott, nem maradt más emlék, mint egy egy nagy *halom* a síkon, mi ott tán a csatában elesettek összehordott testeiből támadt, mellyet maig is „*hunhalomnak*“ neveznek.

Minden fűszál, mit most rajta lenget a szél, egykor harczos vitéz volt e téren, kiknek számára kicsiny volt az egész föld.... Millyen kis helyen megférnek most együtt.... Egykor a harczok tárogatója beszélt hozzájuk, most a pásztor tilinkója szól le róluk; körül a rónán nyugodtan legelésznek a nyájak. *q*)

---

q) E halmok symmetricus rendszere a régiségbuvárok véleménye szerint más eredetet gyanittat. Némellyek őrhalmoknak tartják, mikről telegraphszerű jeleket váltottak. E czélra azonban az alföldi pásztorok sokkal egyszerűbb módszert használnak a cserény mellett leütött ágasban, mellyre felkapaszkodva szoktak szétkémlelni az eltévedt marhák után. Mások oltárhalmoknak vélik.

ÚJ ROKONOK.

Attila palotája a Tisza mellett sok ideig pusztán maradt; az elbusult nép szerte ment a világba; a sírokat a források mellett benőtte a vadbokor; Hunnivár utszáin a vad őzek legeltek; midőn egy napon mintha híva lettek volna átvenni az elpusztult örökséget, távol napkeletről megjelentek az avarok: szép, termetes barnaképü hadfiak, csillogó fekete hajfürteik hosszú tekertsekbe szalagok közé fonva verték vállaikat; a kard úgy illett kezükbe, a lovat úgy tudták ülni, mint elődeik, kik hajdan itt tanyáztak.

S újra hangzott az ismert harczkiáltás a hegyektül a tengerig; az elhagyott oltárokon újra kigyulladt a szent tüz; hangzott a *„hegedősök"* éneke a fákkal benőtt sírokon s a hunn betükkel beirt rovásokat, mik Attila tetteit hirdetve a palota faoszlopaira voltak vésve, folytatták az avar irástudók, utána róva saját betüikben a *Chaganok* viselt dolgait, melly betüket még azután sokáig használtak az itt maradt székelyek. *r)*

A szyttya fegyverek ismét adófizetőikké tevék a byzanczi birodalmat, legnagyobb Chagánjuk, *Baján*, diadal-

---

r) Lásd 1. Toldi Ferencz Nemzeti Irodalom Története I. Füzet. 2. Kállay Ferencz. A székely nemzetről. Szamosközi és Oláh Miklós után, kik illy irást szemmel láttak. Ezt Thuroczi is emliti, kinek idejében még illy vesszőkre irt betűkkel leveleztek a székelyek.

Illy irás látható most is a Csík-szent-Miklósi templom oldalán hunn betűkkel írva: „urnk mgt tége fogván irnk zr négy-

ban és egyszerüségben hasonmássa lett Attilának, mint a lehunyt napnak a hold.

Az ujonnan jött szyttya nép kilencz *várat* keritett harczos tömegei számára. Némellyik három napi járó föld volt kerületben, ezeknek magas faderekakkal vert sánczain belül épité falvait az elörevigyázó nép, s ha üldözék, ide vonult vissza, ök hányták fel azon roppant hosszuságú árkokat is, mik magyar és Erdélyhonban maig is „*csősz árkoknak*“ neveztetnek.

Egy század küzdelmei az ő nevöket is letörülték a földről, a Frank császár, *Károly*, kit a historia nagy névvel tisztelt meg, kiüzte őket e földről, üresen maradtak a *gyűrűvárak*, Attila palotájában elnémult a nemzeti ének, s ha hitelt adhatni mohos köveknek, a keresztyén hitre tértek számára hét templomot épittetett Nagy Károly, miknek egyike (Ócsa) maig is fenn áll ódon, elfeketült góthicus boltozataival, most a reformatusok temploma; egy másiknak romladék alapján e felirás találtatott.

„*Ócsa, Bócsa, Bocska, Kócsa, Madocsa, Kalocsa, Babocsa;*

Has septem ecclesias aedificavit Carolus Magnus.“

---

szerte száz gy sztendőt. Mátys János Stytán Kovács cseáltk. Mátyás mstr. Grgly mstr cseáltk.“

Értsd : urunk után, multtól fogva, iránk ezer négyszáz egy esztendőt Mátyás *János stb.* csinálták. E hunn abécze 32 betűből állott. Még a XVI. században az iskolákban is tanitottak.

MAGYARVÁR.

A *Kaukazus* vidéken a feketevizü *Kuma* partján áll egy város omladéka, mellyet most is „*Madzsar*"-nak neveznek.

Hajdan nagy és hatalmas nemzet lakott itten, kinek fejedelmeit a görög császárok látogatták, erényes, tiszta erkölcsü, egy istent hivő nép; szép nőik szemeiről, délczeg ifjaik kardjáról sokat beszélnek az évkönyvirók.

Most e város körül megnőtt a fü, falait nem rontotta le senki, lakóik önkényt hagyták el azt s más nem jött bele helyettük, azóta senki hozzá sem nyult az elhagyott házakhoz, csak az idő rongálta meg a múló épitményeket, a kő megfeketült, a rózsaszín czédrus oszlopok, miket a szu nem bánt, ismeretlen írás jegyeket tartogatnak még magukon, a többi fát lerohasztá az idö és a féreg; de az elrendezésben, à külső alakzatban meglátszik az a saját épitészeti rendszer, melly a Priscus által leirt fővárost juttatja eszünkbe. *s*)

A környék lakói, kik itt legeltetik lovaikat, sokat tudnak beszélni az itt lakott népről, azt is tudják : hogy azok innen odább mentek keletnek. . . . .

---

s) Kállay Ferencz. Turkuli és Klaprott után. Azon házakban maig is találnak kályhadarabokat, olly anyagból, mint itt a kancsók készülnek.

Falk utazási után a királyi palotából mai is fenn áll hét ház kőből. Az egyik felirásából az olvasható le : hogy a magyarok elhagyták e helyet fa nem léte miatt.

A historiai irók tényeket keresnek, ha okot akarnak találni,azt mondják : hogy a szomszéd *besseny
ők* harczai elöl mentek el innen a magyarok.

Miért mentek volna harcz elől harcz elé? ismert ellenség elől ismeretlenhez? ez a nép, melly tiz évvel később a Spanyol Pyrenaeokig vitte fegyvereit, melly harczolt az Appeninokon túl s Konstantinápoly kapuját bevágta bárdjával, miért kerülte volna az összeütközést szomszéd népeivel?

Miért ne mondhatnók : hogy elhítta a magyarokat régi hazájukból az a belső ösztön, melly a vándor madarat ősszel elköltözni készti? hogy ideiglenes állomásukban hirét hozták elszórt bujdosók hozzájuk *Attila országának*, s a minden költőibb eszmére fogékony nép fölkerekedett visszafoglalni az igéret Kanahanját, a téjjel mézzel folyó földet, beékelve magát ellenséges elemek közé, mik közül egy sem testvére. . . . ?

A harczosabb faj külön vált; mintegy kétszáz ezer férfi lóra ülve megindúlt az új hazát felkeresni; a gyávább ivadék, ki a békét jobb szerette, felhuzódott északnak gulyáival, nyájaival, kénytelen volt azután mindig feljebb feljebb menni s most a jeges *Obi* partján, az örök hóval fedett mezőkön, hol a hosszú gönczöléjeket az ijesztő északfény s a hideg hold világitja, az örömtelen földön, melly csak üzött vadnak hazája, a hol már bokor sem terem, hol az irámszarvas a hó alatt termő mohot legeli, hol a nap félévig fel nem jön az égre; ott él egy nyomorék törpe troglodyth faj, termete erőtlen, csenevész, alig magasabb négy lábnál, feje összelapult, szegletes, széles szája, kicsiny szemei, egész arcza a lélek állati butaságának képe; kinek szive semmi gyönyört, semmi vágyat nem ismer, kinek egyetlen ösztöne a mindennapi éhség, kinek

lelkében semmi magasabb érzelem nem lakik, ki semmit nem tud, semmit nem szeret, nem ismeri e nevet „haza“, még nőjét sem szereti, kinálni szokta azt az idegennek, s mit az emberek legvadabb faja, s az állatok nemesebbjei is éreznek, az isten lételét, ő nem sejti, semmi vallása nincs; . . . . . és ez a nép, olly nyelvet beszél, mellynek legtöbb szava a magyaré, a délczeg népé, ki lánglelke hirével ezredéves éltet vivott ki magának az idegen fajok között, ki még most is egyike az isten legszebb, legnemesebb népeinek.

Mivé teszi a lélekkülönbség az ugyanazon faj külön részeit?

. . . .

A honfoglalásra megindult magyarok hét vezért választának maguknak, kik közt első volt a hatvannégy éves *Álmus*, kit azért neveztek igy, mert anyja *Emesa* azt álmodá, midön vele teherben volt: hogy tüzet szült, melly tüz egész országokat lepett el.

A többi vezérek nevei voltak: *Lebed, Kund, Und, Tas, Huba* és *Tuhutum.*

Elindulások előtt törvényeket alkotának. E törvények rövidek és egyszerüek. Az ujabbkori *socialismus s a constitutionalis rendszer* alaprajzai vannak e törvényekben, miket egyszerü, szabadság szerető nép, a maga természeti ös eszével alkotott ezer év előtt. *Birtokegyenlőség, közteherviselés, felelős kormány, népképviselet.* Ezek voltak a legelsö magyar törvények alaptételei, miket közös pohárba csorgatott vér szentesíte. Hol vették magukat e koránérett eszmék a keleti despotismus országai közepett?

A TESTVÉR-NÉPEK.

Gyors és ellenállhatlan volt a honkeresök utazása, meg nem pihenve sehol, jutottak el a *Volga* vizéhez, a férfiak lóháton, a nök tömlö tutajokon keltek át rajta s végig haladva a *Zuzdáli* ember-laktalan pusztákon a *Don* és *Dezna* között elöször találtak egy népre, melly a határaikon betöröket karddal fogadta. *E nép is magyar volt.*

Évek óta ott lakott már, maig is találnak azon helyeken régi sírokra, mik négyszegü kövekkel vannak lenyomtatvá; mikben elhamvadt hösök porával vegyülve boglá-ros görbe kardokat, sarkantyúkat, arany és ezüst gombokat találni; minöket egykor a magyarok viseltek.

E magyar törzsök volt a kiewi *kunok* népe.

A mint a jövevény magyarok határaikra értek a hét vezér alatt, a Kunok hét vezére is kiállt ellenük a csatasíkra : *Ed, Edöm, Ete, Bongor, Uzsád, Bojta és Rétel.*

Különös : hogy e magyar fajok mind *hét* vezér alatt szolgáltak, mintha vallásukhoz tartozott volna e szent szám.

Minden nép, mellyel utjában találkozott Álmos, meghódolt elötte kardhuzás nélkül, csak ezek álltak ki a fegyver terére a hóditók ellen, nem ismerve elleneiket s nem ismertetve általuk.

De a mint összerontottak, *csata* helyett *ölelkezéssé* vált a találkozás, az elszakadt testvérek egymásra ismertek, a vérontásnak szánt helyet öröm és áldomás szentelte fel, s a kis sereg egy erös testté olvadva kelt ki a találkozásból. A testvérek hazája *Lebed* magyar vezér után elneveztetett *Lebediának*, az a nagy erdö ott a Don partján sokáig viselte a Lebedin nevet.

Ezek adták tudtára azon újon érkezteknek : hogy a keresett hon még odább van, messze innen ősz havasok csúcsai rémlenek a láthatáron, Attila egykori országa még azon is túl van, s a pihenés napjai után a két egygyé forrt nemzetág megindult együtt a havasok felé.

Elöl a férfiak délczeg lovaikon, középett a nők és gyermekek, hátul a nyájak, miknek teje és húsa nyújtá élelmüket, igy mentek untalan előre, nem pusztítva, nem égetve, mint a rabló mongol csordák, hanem mint jámbor jövevények, kik az igéret földére zarándokolnak, mindenütt szivesen fogadtatva a népektől, kiknek országain keresztül vonultak.

A Lebediában hátra maradt néptöredék még azután három évig legeltette nyájait a megszokott földön, midőn egy túlnyomó népfaj, a Besenyők seregei elárasztották környékét; — ezek is hét vezérrel jöttek, neveik : *Ertem*, *Tsúr*, *Gyula*, *Kulpa*, *Karabó*, *Dalmat és Kopon*.

A lebediai magyar faj szövetkezve Kabar rokonaival ismét kiállt földje védelmére, de most a rokonok vadabb ivadéka véres csatába keveredett velök. A magyarok elvesztették azt s felszedve sátraikat odább mentek egy országgal, elfoglalva a *Búg* és *Sereth* közti termékeny földet s nevezve azt *Etelköznek*. Sokan visszatértek az elhagyott Magyarvárba, a Kuma partjaira, egy rész a Caucas hegyeibe menekült, talán most is ott van.

Különös sajátsága volt a néperkölcsnek, melly e fajnál uralgott, hogy földét soha sem szerette úgy, mint szabadságát, ha ellene elfoglalta honát, ott hagyta neki, maga ment jobb hazát keresni, a rabszolga kényelmeiért senki sem maradt olly helyen, hol faját megalázták.

AZ ŐSI VALLÁS.

Keresztyén hitalapitóink szent térítői gerjedelmükben olly hő buzgalommal irtának ki minden a régi pogány hitről tanuságot tehető emléket, hogy jelenleg alig találhatjuk azoknak nyomát másutt, mint idegen írók könyveiben, s saját nyelvünk és népszokásaink öntudatlanul megmaradt egy egy foszlányában.

Ezek is csak arra valók : hogy örök kételyeket, megfejtetlen föladatokat támasszanak elénk, miknek legköltőibb magyarázatát is lerontja a bizonytalanságróli meggyőződés.

Kik és mi nevüek voltak a magyar ős vallás istenei? a Zend hit *Adurja* volt-e azon *Hadúr*, kinek képében *napot*, *tüzet*, vagy *háborút* imádtak? *Ahriman* volt-e azon gonosz isten, kinek neve maig is az „*ármány*“ szóban rejlik? s az a hideg szél, mellyet a székely „*nemere*“-nek nevez, volt e náluk a szél isten? az Erdélybe bejövő magyarok háromszoros „*deés*“ kiáltása hivatkozik-e tán Ormuzd *dewseire?* Kik voltak azon alakok, mellyek maig is a csillagok neveit viselik : a *gönczöl*, a *nagy kaszás*, a *fiastyúk?* A népmondák aranyvárakról, rézkirályról, a silleányról (villi) lidércztüzről, boszorkánynyomásról nem a pogány mesehit költeményei-e? Mikor az erdélyi pór azt mondja : hogy a „csoda“ verje meg! nem valami régi isten vagy ördög nevét emliti-e fel ebben? Mindezek olly kérdések, mikre a felelet meg van halva.

Annyit tudunk : hogy őseink források mellett *tűzhalmokon* áldoztak, papjaikat *Ghyulák*-nak, jósaikat, *Tálto*–

sok-nak nevezték, *áldomásaikon* egy közös serlegbe csorgaták vérüket; melly serleg sokáig meg volt a Sándor család birtokában, a pogány isten képét *bálványnak* nevezték, a tetszhalált *„elrejtőzés"* csodájának hitték; *t)* s ezen hasonlatok nyomán tán azonosíthatók a zend vallás követőivel; s mint azok ragaszkodtak vallási hittel a *fehér színhez* viseleteikben, úgy őseink fehér lóval áldozása s a magyar viseletekben maig is megtartott előszeretet a fehér szín iránt *u)* tán szinte elfogadható némi rokonság jeléül.

Azon időben: hogy őseink az Ural és a Volga közt tanyáztak, járt ott egy új vallás terjesztője, *Manes*, vagy tán *Manó*, s követőinek nagy serege is azon tartományokból támadt elő. Ezek voltak a *Manicheok*. Ezen Manónak egy kristálybarlangban *virágbetűkkel* irott könyve *v)* volt alapja azon tanoknak, miket a manichaeok később túl feszítve terjesztének el maguk közt, s miknek nehány vonása tán szinte érezhető őseink vallásában. Szerintök szentek voltak az elemek, azért nem volt szabad fölásni a földet, megfőzni a vizet, ételt tenni a tüzre s sohajtani a levegőbe; mert föld, víz, tüz és lég istenek voltak s haragudtak érte, ha valaki őket kínzá. Nem ez volt-e oka: hogy a hunnok kenyeret nem ettek? mert a kenyérért a földet kellett volna szántani, lótejet ittak, s hogy a tüzet meg ne szentségtelenítsék, a nyers húst nyergeik alá rakták, úgy porhányították meg.

---

t) Egy alföldi városban több helyen maig sem fogadják meg cselédnek, a kinek a bundájába fekete bárány bőre van bevarva, s fanatice haragusznak a fekete bundát viselő férfira.

u) Az illy több napokra elrejtőzött tetszhalott álomlátásai voltak legnagyobb hitelű jóslataik. Álmos neve is illy álomlátásból veszi rejtélyes eredetét.

v) E könyv czime volt Ertengh, vagy ördöng.

E manichaeokról azt jegyzi meg a traditio : hogy szitkozódni igen hoszszan és igen czifrán tudtak; ha egyéb nem, a czifra válogatott merész káromkodási formulák bizonyosan a pogány hit maradványai nálunk.

Idegen historicusok emlékeznek nagy *négyszögű kövekről*, mik öseink sírhalmait fedezték, magas *tűzhalmokról*, miken örök tüz égett, *rovásbotokról*, mikre titkos rúnáikat írták, *nemzeti* zsolozsmákról, miket szyttya szüzek énekeltek, ősi pénzneméről, mellynek *„istennyila“* volt a neve, Manes *vöröszöld köpenyéről* s *„ördöngh“* czimü *rózsás* és *tulipános* könyvéről, a *Rhabonbánokról*, a *szerecsendió kehelyről*, *Hadúr* égből esett *kardjáról.*

Mind az emlékek örökre el vannak veszve. Az oltárköveket a vizekbe hányták, a rovásbotokat elégették, a rózsás és tulipános könyvet *Sapor* király vetteté a tüzre, Hadúr kardját *Salamon* király anyja ajándékozá idegen fejedelemnek; s a fennmaradt homályos emlékekből csupán egy ki nem magyarázott rejtélyes fogalom támadhat bennünk az ősi pogány hitről, mellyet kegyes királyaink keresztyéni buzgalmukban még a tudományos világ számára is örökre kiirtottak.

ÁRPÁD.

Ha Attilában bámultuk az emberen túli lényt, kinél a harcz czélja maga a harcz volt, ki csak országokat rontani és nem szerezni jött, Árpádban elismeréssel kell fogadnunk az embert, ki népének hazát és jövendőt alapított.

Bátran nevezhetjük öt hazánk legnagyobb státusférfiának, kinek hóditása nem mulékony győzelemi mámor a nemzet történetében, hanem kezdete a századokra biztosított uj életnek.

Apja, Almus csak bevezette a honba népét, a megszerzés nagy müve fia számára maradt fenn. A vezéréhez hü magyar nép paizsára emelte Árpádot s ekkor kölcsönösen hüséget esküdtek egymásnak, a nép a fejedelemnek s a fejedelem a népnek.

Egy puszta hóditónak nem lett volna e föld megszerzése nehéz mü. A magyarok hét vezérre osztva 216 ezer harczost számláltak, a kunok hét vezéreinek serege, s az Etelközben letelepült magyar-kabár nép e számot még egyszer annyira szaporítá; illy haderővel könnyü leendett Magyarhon akkori lakóit legyőzni; de Árpád nem akarta nemzetét pusztitó vész gyanánt mutatni be azon népeknek, kikkel majdan együtt keljen élnie, nem akart égetve, gyilkolva jelenni meg a már akkor mivelt Európában, tudva ősei példájából: hogy a puszta erőszakon alapult hatalom nem tart soká.

Az Attila országáróli rege elég ok lehetett népének azt örökségül visszakövetelni s fegyverrel elvenni; *w*) de nem volt elég Árpádnak, kinek lelke a jövö századokba látott.

---

w) Ezt a regét egyébiránt Svatopluk nem kevésbbé regényes mesével iparkodott visszatorlani, *Nagy Sándor* egy *pecsétes levelét* mutatva elő, mellyben a görög hódító a maga *hü totjainak* örök birtokul adományozá *Magyarországot*. Még az ujabb időkben is ott volt *Rátkai*, ki az okirat valódiságát vitatgatta, *Bedekovics* plane főbeveréssel biztatta azokat a kik kétségbehozzák. L Dugonics.

Megvonult eleinte békességben azon kis földrészen mi a *Tisza* és *Sajó* között van, mit szomszédai önkényt engedtek át a békében szelíd, barátságos népnek s titkon fékezve tartogatá nem ismertetett hatalmát, míg az Európai fejedelmek valamellyike szomszédjaival hadba keveredve öt segélyül hivandja s jogot szerez számára azokat legyőzni.

Nem sokat kellett várnia, azon időben a fejedelmek nagyon könnyen készen voltak a harczczal, először *Leo* byzanczi császár, majd *Arnulf* német fejedelem hítta öt segélyül, és ő soha sem támadott, hagyta magát megtámadni azoktól, kikkel harczolni akart; s midőn legyőzte, nem irtá ki férfiaikat, hanem barátaivá tevé, ha elüzte fejedelmeiket, a népeket nem tette rabokká, hanem alkotmánya jogkörébe fogadva, szabadabbakká tevé, mint voltak önfejedelmeik alatt, s a csatában elfogott királyt nem köté diadalszekeréhez, hanem asztalához ülteté, meghagyta birtokában s leányát menyévé fogadta.

Az így meghódított népek egybeforrtak az új nemzettel, oszták sorsát, tisztelték törvényeit, szolgálták fejedelmeit s egész a mohácsi csatáig nem mutat példát a historia: hogy valamellyik népfajnak eszébe jutott volna magyar rokonaivali egységét, azt az annyi közösen érzett csapás és veszélyben megedzett szövetséget járomnak nevezni.

Söt Árpád szerencsés politicája mellett nem csak a benn levő népfajok fogadák örömmel az új uralmat, hanem mindennünnen, a saját despotáik kényét megunt népek ide jöttek letelepülni, a maga szabadságát védni s a másét tisztelni tudó nép közé.

Ide jött az ellenséges Bessenyők egy része, *Maros mellé* települve, Billa és Boksa alatt Ismaeliták, kiknek

Pest környéke muttatatott ki lakhelyül, ismét új Bessenyök Tómi vezér alatt elosztatva a *Tisza* és a *Fertő mellé.* Oroszok, kik Olga herczegnőjük vaspálczája elöl bújdostak ide. Hedrich alatt németek, *Csallóköz lakói.*

Most e helyeken mind magyar lakik, s hogy azon terméketlenség mellett, melly minden nemesebb faju állatok sajátja s annyi irtó háború után a magyar nép eredeti egy milliónyi számáról jelenleg több mint hét millióra tudott szaporodni, egyedül a nemes jelleme iránti rokonszenvnek lehet tulajdonítani.

. . . .

Árpád első csatája *Symon*, Bolgár fejedelemmel volt, ki ellen Leo byzanczi császár hítta segélyül.

A magyar szövetséges sereg csatázási módja egészen elütött a többi népeknek a rómaiaktól eltanult rendszerétől.

Nem három hadtestben, mint a rómaiak, hanem egy hosszú félkörben, egymással összeköttetésben álló ezredekre felosztva csatáztak a magyarok, sebesen támadva elleneikre minden oldalról egyszerre, s ha azok első rohamuk tüzét kiállották, sebesen visszafordulva ismét s helyeikre nyargalva.

Jaj volt a hadvezérnek, kit heve arra ragadott : hogy öket üldözze; alig bontotta meg csatarendét, a futó ezredek egy pillanat alatt visszafordultak ellene, vagy törbe csalták, honnét nem volt menekülés, s ha túl nyomó erőre akadtak, sebes lovaikon egy embervesztés nélkül eltüntek üldözöik elől. Villámgyors mozdulataik, gyaníthatlan hadi cseleik s lehetlennek látszó hadi merényeik zavarba hozták a legtapasztaltabb hadvezér számitásait.

Symon vajda a Dunánál elvesztette ellenök a csatát, háromszor újitá meg az ütközetet, mind háromszor a ma-

gyarok győztek. Árpád első szülötte, *Liuntin* vezette az ütközetet.

Második győzelmük volt Arnulf császár segéljében *Svatopluk* ellen.

E két harcz csatába keverte ellenük a többi rokon fajait a bolgároknak, oláhoknak és slávoknak.

Mindenikkel eldöntő ütközet vivatott; — *Gelu*, az oláh herczeg ellen *Tuhutum*, a bolgár *Ménmarót* ellen *Tas* és *Szabolcs*, a déli Slav *Glad* ellen *Bojta*, *Zuard* és *Kadosa* mentek.

Gelu elestével meghódolt Erdély. Ménmarót elfogatott *Bihar* várában, s leányát Árpád fiával eljegyezve, birtokában hagyatott. Glad serege a Tisza partján semmivé tétetett, három sláv. *Kujás* s két bessenyő vezér esett áldozatul, Glad *Pancsova* várába húzta magát s annak ostrommal bevétele után meghódolt.

Csak egy fejedelem tartotta még magát, *Zalán*, Dunántúli bolgárok ura, valamennyi között a leghatalmasabb.

A kölcsönös ingerlő felhivások után, csatára készült a két fejedelem, Zalán Árpádnak ismeretlen eredetét hányta szemére, emez *tizenkét fehér lóért* állitotta eladottnak az országot, mellyből a jelképül kért vizet, földet és füvet Zalán megküldé a követelőnek.

Árpád ekkor a *Sajó partján* táborozott. E kis folyam látta a magyar nép *első születését* és *első halálát*, *mert háromszor halt meg e nemzet és háromszor született újra.*

Zalán Symon Vajdával egyesülve fegyveres dacczal lépett fel a hóditó ellen, visszakövetelve a Sajó melléki földet, mit egykor önkényt engedett neki által, s az Alpári mezőn, mellynek füvéből ismertetőt küldött neki, síkra szállt ellene egész erejével, kiírtással fenyegetve a hatalmaskodó népet.

Ekkor állt elő a végső legnagyobb csapásra maga a magyar fejedelem, kitüntetve eddig rejtegetett hatalmát, a rövid ütközetben, mellyet maga vezénylett az egyesült bolgár seregek szétveretve elhullottak, Zalán elfutott, birodalma nyomrul nyomra meghódolt a magyar fegyverrel vagy barátsággal nyújtott kezének.

A Karpátoktól a Draváig, eggyé született az egész haza és e haza neve lett Magyarország. És e hazát mindég szerették gyermekei. Rövid idő mulva Attila városában ülték az áldomást ősapáink, víg czimbalom és fuvola mellett vigadva őskirályuk palotájában. *x)*

. . . .

Árpád békében élt szomszédaival, ha vezérei némellyike kiki ütött a közel tartományokra, az beleegyezése, söt tudta nélkül történt, s ha illyenkor a kóbor csapatokat megverték a szomszéd fejedelmek, Árpád nem vette harczkérdésnek s nem kelt föl egész nemzetével boszút állni, hanem tekinté azt az olygarcha kis királyok magány ügyének.

Illy szabad csapatok gyakran meglátogatták Bajor-Morva- Szászországot, egykor Olaszországban a Brentánál húsz ezer olasz hullott el egy csatában kardjaik alatt, de bármennyi barbar vonást rajzoltak is a csatákból az egykori historia írók népünk jellemére, azt mind öszintén megvallják: hogy erkölcsei tisztaságát, még a csaták dühében is megtartá, s bár néha az ostrommal bevett városban po-

---

x) E fővárost, hol Attila palotája állott, némellyek Jászberénynek, Dugonics Szegednek, Thuróczi Buda-Pestnek állítják. Meglehet, hogy mindeniknek igaza van s Attila mind e helyeken lakott. Legalább Priscus fa épületekről, Thuróczi pedig kőpalotákról beszél.

gány haraggal gyilkolta le a papokat; de a női erényt, a szüzek tisztaságát mindenha tiszteletben tartá, s bár ezerenként hagyta maga után a holttesteket, lelket nem ölt soha, erötlen nőt meg nem gyalázott, s ez elég dicséret olly nép erkölcseire, melly akkor támadt elö Scythia rengetegeiből, és a midőn hasonló dicséretet a keresztyén hóditók seregei nem igen sürüen érdemeltek maguknak. *y*)

. . . .

Az új haza felosztatott elfoglalói közt. Kiknek ismeretük van az újabbkori *osztály-perekről*, mikben legközelebbi vérrokonok félszázadig elczivakodnak az „enyim“ és „tied“ fölött s gyakran a nagy apáktól kezdett perpatvarnak az unokák sem érik végit, biró és peres fél kihal, a nélkül, hogy végit szakitaná; az csodálkozni fog azon nagy osztály egyetértő végrehajtásán, midőn *egy nép* örököl *egy országot*, s a birónak azt *milliók között* kell *„érdem szerint“* felosztani.

Minő tiszta erkölcsöt föltételez e tény azon népről, melly ebben részesült, milly meggyökerezett érzelmet jog és törvény iránt, milly bizalmat, és hüséget választott fejedelméhez, hogy egy szava az irigységnek, a mellöztetésnek, birtokvágynak nem lázadt fel a birák ellen! s minő igazságszeretetet és tiszta látást a birák részéről.

Árpádnak nem egyedüli s nem legfőbb érdeme: hogy ez országot elfoglalá; hanem az: hogy a meghóditott népeket kibékíté ön nemzetével, hogy saját népét meg tudta jutalmazni, s országát nem iparkodott *határain túl* növelni, hanem *határain belül* erősíté.

---

y) Lásd Fessler „Geschichte der Ungarn.“

AZ ELSŐ CSATÁK.

Ok nélkül, vérszomjból a magyar nem kereste a csatát soha, de ha szemközt jött rá, ha felhivatott, nem is kerülte ki soha.

Árpád kis korú fia ellen a szomszéd németek nagy sereget gyüjtöttek; a magyar nem várta be a támadást, elébök ment s a németek elveszték az ütközetet s az ütközetben három püspököt, két fejedelmet s tizenöt grófot.

A másik évben elesett az ellenük viselt csatában a Thüringi herczeg, s Frank, Bajor és Svábország tapasztalá rettenetes látogatásukat.

Ekkor Lajos, nagy Károly utósó ivadéka késziте új harczot Zoltán ellen. Mindkét fejedelem életkora együtt nem tett harminczévet.

Augsburgnál találkoztak össze. Lajos elveszté az ütközetet s a békét adóval vásárolta meg.

Innen Olaszhon felé fordultak, hol szövetségesük Berengár védte magát idegen ellenség és ön népe ellen. *Bugat* és *Tas* elgázolták mind a kettőt.

Berengár később orgyilok által esett el. Haláláért a föllázadt *Páviának* kellett Zoltán fegyverei által égő áldozatul esni.

Ekkor a Dalmaták hítták őket segélyül Henrik, német király ellen. Peuchennél csatát vesztett a király s *Werle* várába menekülve, egy foglyul esett magyar vezér árán vásárolt magának *kilencz évi* békekötést.

Nehezen esett a magyarnak kilencz évig pihentetni a kardot, de megtartá adott szavát, hüven, becsületesen,

mint illik barbar népekhez, kik nem ismerék a diplomatiai ürügyöket, szent szerződések megtörésére.

A kilencz év leteltével három sereget inditottak meg. Egyet *Konstantinápoly* felé, másikat *Olaszországba* Hugó király ellen, a harmadikat *Henrik* király ellen.

Az elsőnek vezére *Botond*, bárdjával bevágta a császárváros aranykapuját, a második adót fizettetett az olaszszal s a spanyol Pyranaeokat fenyegeté, a harmadik megveretett *Merseburgnál*, kevés embert vesztettek, de csatát és dicsőséget igen.

Egyet nyertek a csatából, a békességet, Zoltán nem vitt több hadsereget szomszédai ellen, s ha történt itt ott kiütés, az az egyes vezérek czéltalan müve volt, a nemzet összegének tudta nélkül.

Az e csatában elvesztett hírt Zoltán fia Takson készült visszaszerezni. A husz év előtt elesettek fiai síkra szálltak megboszulni apjaik halálát. A német király ellen föltámadott német fejedelmek hivták őket segitségül. De a csatatéren ellenük fordultak meghivó szövetségeseik s a magyar sereg elárulva látta magát az ellenség közepett, *Augsburg* előtt állottak elleneikkel szemben; visszavonulásról szó sem lehetett.

Itt három csapatra oszoltak; kettő *Lehel* és *Bulcsú* alatt átment észrevétlenül a *Lech* vizén s oldalt ütve az ellenre,azt már zavarba hozta; midőn Otto király elő nyargalt a *szent dárdával* kezében, mellynek hegye a megváltó kezét átfúrt szegek egyikéből készittetett, s a csatát helyre állítva, megtámadóit visszaverte. A magyarok ismét elövevék régi hadi cseleiket; de hátuk mögött azalatt a Lech vize kiöntott s az üzött had, kit a kard éle el nem ért, a mocsárban lelte vesztét; az egyik csapatból csak *hét ember* maradt élve.

E szégyenletes vesztés hirére a harmadik csapat Botond alatt boszúvágytól égve vonult a fekete erdőbe s a mint a győztes német sereg a Rhenus felé vonult vissza, útját állta s nagy részét dühös csatában leöldösve, visszaadá a véres kölcsönt, de azért nem hozta vissza annyi elhullt jó vitéz életét.

E csatában megtanulhatá a magyar: hogy a *harczi dicsőség csak a szabadság védelmében s nem annak elnyomásában terem.*

Kevesebb nem lett a magyar nép e vesztés által, hanem lett — *okosabb.*

A következett fejedelem Geiza nem harczolt többé szomszédaival; országát belül iparkodott szilárditani; kereskedést pártolt, művészeket hitt be; a keresztyén vallást pártolá; söt szabad gyanitani; hogy azt neje a férfias szellemü Sarolta kedveért maga is fölvette.

LEHEL KÜRTJE.

Jászberényben maig is láthatni azt a becses ereklyét, melly egykor harczok lelke volt, s mellyet most minden századik ember sem képes megfúni.

A szép elephántcsont művön csaták alakjai láthatók bevésve, a rajz ki tudja milly régi! melly scytha ös vésője alól került.

E kürt története érdekes. Vele járt ez a hös vezérrel minden csatáiban, szavára új élet ömlött a harczba; a hegytetőn, ha megfuvá, mértföldekre elhallott zengése,

Az augsburgi gyászos ütközetben, midőn a rend föl-bomla már a magyar seregek között, nem volt ideje a vezérnek kürtjétől bucsút vehetni; lovát leszúrták alatta, s a paripája alá temetett hős kezéből kitekerték a kardot, mi előtt ideje lett volna azzal önszivét átdöfni, s fogva vitték a győzelmes Ottó eleibe társaival, *Ursur* és *Bulcsuval.*

A fejedelmi birák halálra itélték a fejedelmi foglyokat.

Nem fájt Lehelnek ez itélet. Érzé: hogy megérdemelte, nem azért: hogy csatát kezdett, hanem azért: *hogy azt elveszté;* csak az fájt lelkének kimondhatatlanul: hogy a kinek hivására jött be a magyar sereg az országba s kinek elpártolása miatt veretett meg, a pártütő *Conrad* is ott ült birái között, kiket elpártolásának sikere kiengesztele iránta.

Azt a kegyet kérte ki magának utósó perczében: hogy hadd fúhassa még meg egyszer kürtjét, ez elválhatatlan hű barátot, kit kedvese gyanánt szerete mindenha, hadd fújja el rajta halotti énekét.

Oda adták neki. Belefútt utoljára; hangzott hosszan, hangzott messze a bubánatos dal; a távol bérczek szomorúan kiálták vissza hangját; a Lech mezején egy egy haldokló bajnok ütötte fel e hangra fejét, hallgatva, figyelve az ismeretes rivallásra s midőn az elenyészett, elhagyta ismét az egy perczre visszatért lélek.

Hosszan, keservesen rezge el a véghang a kürtről, benne volt kifejezve egy vitéz életnek dicstelen halála.

Maguk a poroszlók is elragadtatva hallgaták a bánatos hangot.

E pillanatban kiszökött közülök Lehel, s a mint Conradot maga előtt látta állani, úgy sujtá főbe a nehéz kürttel: hogy egyetlen csapása alatt holtan rogyott össze.

„Te fogsz előttem menni s szolgám leendesz a más világon" *monda Lehel.* z)

Ugy ment a vesztő helyre.

Maig is látszik még egy nagy törés csorbája Lehel kürtjén. Az utódok azt mondják : hogy ez akkor történt.

GYÁSZMAGYAROK.

Azon hét ember, ki az egyik magyar csapatból életben maradt, eléktelenitett arczczal bocsáttatott honába vissza.

A szigorú nép megvetéssel fogadta a gyalázattal viszszatérőket. Elüzte őket házaikból, családjaikból kitagadta, úton útfélen csufólá : hogy mért nem tudtak ott meghalni, a hol a többi.

Gyászvitézeknek, *magyarkáknak* csufolták őket, verseket irtak róluk, azokat énekelték csúfságukra a nép között. Miért nem haltak meg ott, a hol a többi?

Koldulva kellett élniök az órszágban, melly még koldusokat nem ismert, utódaik, kik azután származtak tőlük, becstelenek lettek, s mint vándor bohóczok gyalázatos mesterséggel tengődteték életüket, mig szent István összegyüjtetve őket az ország minden részeiből, egy kolostorba záratá Esztergomban, elnevezve őket *Szent Lázár szegényeinek.*

A büszke nép megsiratta csatában elhulltjait, de sárral hajigálta a gyalázattal megmenekülteket.

---

z) Thuróczi. Hit volt a magyaroknál : hogy a kit éltükben megölnek, holtuk után azok szolgáik lesznek a másvilágon.

E nemzetnél a *becstelenség volt a legutáltabb vétek s legfélelmesebb büntetés a rabszolgaság.* A hitszegő, az álorczás, a csatában gyáva kitörültetett a nemesek sorából; de ellenben a rabszolga előtt is nyitva volt az ut nemessé lehetni. Ez út volt a dicsőség, a hon szeretet útja; a rabszolga ura oldalánál küzdött a csatában, s ha bátor volt, ha tudott lelkesülni honáért, annak édes fiává lön : nemes vitéz, mint a többi.

Csak a gyáva maradt rabszolgának.

Az illy nemesi rendet kasztnak nem lehet nevezni, mellynek sorompói nyitva állták az érdem előtt, s csak a gyalázat elől zárultak el.

Inkább lehetne azt a hajdankori „*becsület-rendnek*" nevezni.

AZ AMAZON.

Kupa várában vigan voltak. A *fejedelem feleségit* szidták. A főuraknak különben is szabad szájuk volt, hát még mikor a bor is hevité fejüket. Egyiknek panasza volt a fejedelemnő ellen : hogy férjét ő kormányozza, másiknak : hogy az országgyüléssel megtiltatá a főuraknak saját vállalkozásukra rablóhadakat viselni. Egy harmadik az általa kezdett cserekereskedést ócsárolta, „még Ismaelitákat csinál belőlünk !" A negyedik órrolt a keresztyén papokért, kiket nem szabad többé agyonverni, és mind valamennyi haragudott reá azért, a miért olly csoda szép, olly bájoló volt, és hogy hódalataikra még sem ügyelt.

Ha panasszal léptek a *királyné* elé, ekkor a bájos, mosolygó *asssonyra* találtak benne, kinek egy tekintete leigézte a haragot, s ha az *asszonyhoz* akartak szólni, akkor a *királyné* állt elö hideg, méltóságos arczaival, melly megfagyasztá a szerelmet.

Éjfél után a toronyőr kürtje vendégek érkeztét hirdeté, a csatlósok egy nőt jelentének, ki kiséretével jött, az ajtón a fejedelemnö lépett be. — Sarolta.

A borozók zavarodottan keltek fel láttára s el akarák rejteni *kupáikat*, de a fejedelemnö tréfásan biztatá őket: hogy minthogy a házi úr maga is *Kupa*, legyenek tisztelettel rokonai, a kisebb *Kupák* iránt, s hogy jó példát mutasson, közéjük ült s versenyt ivott a férfiakkal, de azért sem a királynöi méltóság, sem a nöi báj nem fogyott arczárul; egy óra mulva a főurak egyik pogány hitből a másikba estek, *napimádásból nőimádásba;* keresztül mentek volna ez asszonyért a tüzön.

Magyar ember, ha iszik, szeret kötekedni; Kupa nem állhatta meg: hogy elö ne hozza a fejedelemnőnek férjét Geizát, *ki két istent imád, a keresztyént is, a pogányt is.*

— *Elég gazdag rá*, viszonza tréfásan Sarolta, *hogy mind a kettőnek áldozhasson.*

Hajnalra kelve tovább akart menni a fejedelemnő. Németország felé volt útja; fia; *Bajnok* (Vajk) számára ment leányt nézni.

A Bakonyon kellett keresztül mennie, hol még akkor a szétvert Marahánok és bolgárok rablócsapatjai kalandoztak.

Sarolta nem hallgatva a főurak figyelmeztetésire, hogy várja be, mig csatlósaikat összehivják, utrakelt, egyedül a főurak által kisértetve. Hófehér paripáján ülve lovagolt elöttük, olly biztosan, mint a férfiak legjobbika, s olly

kecsessen, mint a nők legszebbike; maga a délczeg mén is büszke látszott lenni királyi terhére.

A vérteshegy alján nagyszámu bolgár rablócsapat állta útjokat, maga Ruma vezérelte őket.

Kupa nehány fegyverest állitva a fejedelemnő oldalára, maga kardot rántott, hogy mig ő a bolgárokkal csatázik, addig szabaditsák meg Saroltát. Egyszer azonban a fejedelemnő szavát hallja; hátratekint, s meglepetve látja: hogy *az ifju Amazon kardot kapva kezébe, a* bolgár vezérnek vágtat, s vele személyes csatába keveredik. Mire Kupa utat törhetett magának odáig; — már késő volt; — a bolgár vezér vérében hullott le lováról a *magyar fejedelemnőnek kard csapásaitól* összevagdalva. Népe szétfutott eleste után.

A napimádók még egyszer imádva hajoltak meg fejedelemnőjük előtt. Egy férfi büszke lehetett e viadalra.

Illyen asszony volt az, ki Geizán és Geiza népén tudott uralkodni, kinek elég merészsége volt a keresztyén hit legelső gyökereit elültetni e harczias nemzet-character vad földébe. *a)*

A SZENT TŰZ ÉS A SZENT VIZ.

Magyar honalapitóink mennyire fölül voltak emelkedve hunn és avar hóditó őseik világnézetein, mutatják azon módszerek, mik által Magyarország lételét nem csak kivíni, hanem megszilárditani is törekedtek.

---

a) Schneller Ungarns Schiksal und Thatkraft.

A hatalom, melly nemességgel párosul, nem félelmet, hanem tiszteletet idéz elö. E tiszteletre törekedtek eldödeink.

Árpád kibékité népével a honában lakó nemzetiségeket, István kibékité vele Europát.

Árpád megszerzé honfitársai becsülését nemzetének. István az europai népekét.

Fegyverei tették *hatalmassá*, *alkotmánya* tette *tartóssá* e nemzetet, de a *keresztyén hit* tette *szükségessé* Europában.

. . . .

A Bakonyi erdök mélyén, a még akkor irtatlan rengetegben maig is találni itt ott elszórva nagy négyszögü fehér köveket, miken világosan láthatók az emberi kéz faragványának nyomai.

Az ezeredik évében a megváltónak, e fehér kövek egy nagy oltár emelvényéhez voltak összehordva a *Tapolcza* forrásánál, mellyen hajnalonként kigyulladt a szent tüz s a néma vidéken végig hangzott a Táltosok reszketö éneke, kisérve a zuhogó forrás orgonahangjaitól, mig a körüle gyült bajnokok népe égö szövétnekeket tartva kezeiben, hallgató áhitattal várta a rózsás egén megjelenö napot. Csak a beszédes kard csörrent néha közbe közbe egyet.

S ha az elsö sugár kilövellt a hegyek mögül, az általános üdvkiállitás mellett ezer kard villant ki egyszerre a megjelenö ös isten tiszteletére, a táltosok *darabokra vágott állatok tagjait hányták fel a levegöbe* s a mint azok az oltár tüzébe estek vissza, jósoltak a napisten jó kedvéröl.

Ha vérvörösben jött fel a nap, harczot, ha felhöktöl eltakarva, gyászt, ha tisztán, örömet, diadalt jósoltak belöle.

Az áldozati állat rútabb részeit, a vért, epét, a beleket egy mély gödörbe ásták; ott a föld alatt lakott a rossz isten, *Ármány*, annak szállt le az áldozat, a verem száját egy fekete kő fedte be, az volt az ő oltára.

Egy hajnalon sötét fellegek takarták el a feljövő napot az áldozók elől; a távolban hallatszott a torló fekete felhők haragos morgása.

A hajnali vihar, az égzengés a napisten ébredésének órájában soha sem volt jó jelenség. Mi vész közelit? kérdék az áldozók Táltosaiktól.

A Táltosok vénje az oltárhoz lépett, mit a harczosok félkörben álltak körül.

A vén Táltos lekerité nyakából párducz kaczagányát, s a földre teritve, reá állt, földig érő öltözetét elől egy sor fényes köves gomb kapcsolta össze, hosszú hófehér szakálla bogláros öveig ért le, s szabadon lengő fürteit magas hermelinsüveg fedezte, a táltos vak volt, szemei előtt régen zárva volt a látott világ; annál inkább hitték: hogy nyitva előtte a láthatatlan.

Az oltáron égett a tüz, a táltos kezébe vette dárdáját s háromszor kört vágva a levegőbe vele, hallgatózva figyelt a baljóslatú hangra, mit a süvöltő dárda hegy hallatott.

Ekkor egy hófehér paripát vezettek elé, mellynek hátán még ember nem ült; a táltos megfogta egy kezével a szép állat sörényét s más kezével szügyébe döfte dárdáját. A nemes paripa magasra szökött, s azután egy szomorúat nyeritve összeroskadt; a táltosok nemesebb részeit levagdalva az oltár tüzére hányták.

A táltosok vénje ez alatt dárdája nyelére támaszkodva, látni nem tudó kőmerev szemeivel a távolba bámult, s az áldozati ének végeztével, látnoki sejtelme képeit elkezdé mondani.

„Túl e hegyeken, hol a tölgyek erdeje végződik, ősz emberek közelitnek, kemény szőrruhában, alázatos fővel; — az idegen ének, mi ajkaikról hangzik, megreszketteti a szivet, — a legvénebb, ki elöl jő, egy keresztet hoz kezében, az idegen isten győzelmi jelképét."

— Meghaljanak! ordita fel az áldozók tömege.

A táltos csendet inte.

„Ti nem bánthatjátok őket. Köztük három fejedelmi fő van, egyik a *császár* Ottó, másik *Henrik herczeg*, harmadik Árpád unokája, *Győző*, a *fejedelem*, kire eskü szerint fegyvert magyar nem emelhet."

A nép közt egy elfojtott sohaj volt hallható.

„A *Fehér Várban*, folytatá a Táltos, a magyar nemesek vannak összegyülve, a fejedelem fia, *Bajnok* (Vajk) menyegzőjét tartja, az énekesek lantja csatákról zeng és szerelemről.

„Most lehangzik hozzájuk az idegen ének a domb tetőről, az érkező zarándokok fölmutatják a vigadóknak a keresztet, azok felkelnek e jelre, elhajitják poharaikat...."

— És kardhoz nyulnak nemde? kérdé Kupa, az áldozók vezére.

„És térdre hullanak" felelé a táltos.

A fájdalom orditása tört ki minden ajkról.

„Egy nagy ház nyilik meg előttük, mit a kereszt istenének épitének. Nem az ég az ő temploma, mint Hadúrnak.... A ház belsejében egy márvány medencze áll, a szent vizzel szinig töltve. E szent vizhez egy ifjú közelit, mezitlábbal, fehér ruhában, kezét összetéve s szemeit az ég felé emelve.... Ez ifjú neve *Bajnok*.....

— *Bajnok!* kiáltának fel rémülten az áldozók. A vihar dörgött, a villám czikázott fölöttük.

A táltos folytatá visióit, hangját néha túldörgé az irtózatos vihar.

„A medencze előtt egy ősz ember áll, hosszú aranyos öltözetben, egy kezében gyémántokkal kirakott pásztorbot, másikban vert arany kehely . . . . . . A fejedelem letérdel a medencze szélire. Az ősz ember megmeriti kelyhét a szent vizben. Csodálatos éneklés hallik. A házat csillagfény árasztja el. A fejedelem meghajtja fejét. A szent viz fejére csordul“ . . . . .

E pillanatban a villámropogás közt leszakadó felhő irtózatos rohammal ömlött alá, egy percz alatt kioltva az oltár tüzét.

Az áldozók megrettenve hajták le fejöket; a *szent tüzet* kioltó vizrohamban, *a szent vizet* vélték látni, mellynek leomló cseppjei e pillanatban Bajnokot, a fejedelem fiút, az egybegyült nemesség láttára *Istvánnak* kereszteték.

A TESTVÉR-HARCZOK.

Fejedelme keresztyénné létele után csak két út maradt hátra a népnek; — fejedelméhez vagy istenéhez maradni hünek.

István eleinte nem kényszerite senkit, csupán a szellem szelidebb eszközeivel terjeszté az emberszerető új hitet, hittanitókat külde a nép közé, templomokat, zárdákat épite és gazdagita, csak midőn azokat lerontták a napimádók s kivont karddal léptek ki ellene, vevé ő is kezébe *szent Móricz dárdáját*, mellynek nyele a megváltó kopor-

sószegeivel volt kiverve s hivei kevés számát összegyüjtve maga körül, csatára indult ellenök.

Ez volt *az' első testvérharcz.*

A roppant földbirtoku *Kupa* volt a lázzadók vezére. Maga ösvallásában megrögzött daczos fanaticus, fejedelmi vérénél fogva a trónhoz legközelebb álló rokon, egykor Geiza özvegyének megvetett kérője, — most vakbuzgalom, hatalomvágy s sértett szerelem miatt a kitört forradalom vezetője.

A hadsereg erőre egyenlőtlen volt. Nagy, töméntelen a napimádóké, csekély a keresztyéneké. De Isten volt a keresztyén királylyal, s még a csodák ideje nem járt le.

Az ütközet legelső hevében a serege élén küzdő Kupa egy lándzsadöféstől leesett lováról, egy pillanat mulva véres feje emelkedett ki magasra . a seregek fölött egy dárda hegyére szúrva.

Ez elrémitő jelre ijedség lepte el a napimádók szivét, megfutottak a csatából, szétoszolva erdeikbe, barlangjaikba vagy visszatérve fejedelmükhöz s fölvéve az engesztelő keresztséget.

Ez idő óta üldözve volt a napimádás. Az oltárok széthányattak, a hunn betükkel irott pogány könyvek (különben a historiaismeret végtelen kárára) országszerte megégettettek, kik fák alatt, forrásoknál, kövek felett áldoztak, azokat nyakokra kötött kövekkel hajitották a vizekbe s mindenki rettentéseül, az elesett pogány vezér teste négyfelé vágatott, s kiszegeztetett az ország négy fővárosának kapuira.

Egyike e fővárosoknak volt Gyula-Fehérvár.

Itt épen akkor temették Gyulát, az erdélyi magyar vezért, ki maga is titkon a keresztyén vallást hivé, de a kinek fia az ifjabb Gyula e vallást megtagadta.

Erdélyben akkor a legerősebb népfaj a *székelyek* voltak. E vas keménységü nemzet mai arczáról is sokban reá ismerhetni arra, a mi hajdan volt. Minden külső változás daczára, erkölcsei, szokásai csaknem azonok maradnak, s ama néhány ős szokásról, mi köztük a keresztyénség és királyság behozatalával is fennmaradt, nehány homályos eszmét ragadhatunk meg őseink vallási és polgári törvényeiről.

Betűik régebben voltak, mint a magyaroknak, felyülről lefelé írtak velök, kihagyva a magánhangzókat, három jegyük volt, ollyanok, *mint egy bogár alakja*, miknek értelmét maig sem tudni. E jegyeket még 1518-ban tanitották az iskolákban, akkor tiltatott el vesszőzés büntetése alatt, de még azután is pálczákra vágott levelcket küldöttek egymásnak.

Istenüket hozzájárulhatlan völgyek, vagy magas sziklák menedékén imádták, maig is állanak *Bálványos vár* romjai, hol legtovább maradtak fenn a napimádók töredéki.

Papjaik, kik az istenitiszteletet végezék, egyúttal polgári főnökeik is voltak. Ezeket hítták *Rabonbánoknak*.

Áldozatoknál mindenkinek *szabott helye* volt. Még maig is, ha valaki jogait eladja, háza, földje után odateszi „*templombeli ülőhelyét*“ is.

Az áldozatoknál *szerecsendió fából faragott kehely* forgott kézrül kézre, a legutolsó Rabonbán *Sándóúr* e kehelylyel túl ment a *hét erdőn* a keresztyének terjedése elől.

Kezdi Vásárhelyhez közel van egy halom. Régi ős szokásnál fogva minden székely, ki ide jut, mi előtt odább menne, itt megpihen. A dombot „*tüzhalom*“-nak híják. Az áldozatok tüze századok előtt e halmon lobogott fel, a nép maig is tiszteli azt, bár nem emlékszik rá, hogy miért?

Minden évben összegyültek e férfiak, harczi gyakorlatra, miket a diákosabb utókor *„lustrumoknak“* nevezett el, ki el nem jött, vagy rosszul volt fegyverezve, a Rabonbán kitörülte a szabadok sorából.

Adót nem fizettek, csak ha királyfi született, adott minden székely *egy ökröt* fejedelmének, a király bélyegével megégetve, ezt hitták *„ökörsütésnek.“*

A Székely akármit vétett fejedelme ellen, fejét vesztheté, de vagyonát soha, az megmaradt a rokonoknak.

Ha mag nélkül halt meg valaki, vagyonai nem a fejedelemre szálltak, hanem *szomszédaira.*

Ha valaki meggyilkoltatott, rokonai holttestét temetetlen hagyták, mig gyilkosa meg nem büntettetett, annak pedig a holttetemnél meg kellett jelenni. E szokás Kálmánig fennmaradt : *„tetemrehivás“* és *„halálujitás“* czím alatt.

S magány életük körében is annyi volt az ős sajátság a mi mind e mai napig feledetlenül maradt meg közöttük.

A rossz hazafin, a gyáván a nép úgy állt bosszút : hogy rajta ment és házát lebontotta, s ha azután a bünhödő megjavitotta magát, ismét közerővel felépitették a házát.

A szegényebb atyafiak, kiknek nem volt önerejük gazdasági munkáikat végezni, *kalákát* hirdettek, zeneszóval járva végig a helységet s azon eszközt hordva kezükben, a minő munkára szükségük volt, sarlót ha aratni kelle, guzsalyt, ha fonásra volt szükség s illyenkor mindenki sietett őket egyesitett munkájával egyszerre fölsegiteni.

Esketés, Tor, Keresztelő alkalmával a rokonok az ünneplő házhoz tömérdek enni és inni valót küldöztek, s azt azután együtt elköltötték. Az illy ünnepély lakomáit hitták *„Rodiná“*-nak.

A melly lyánnak kedvese volt, az *fenyőfa ágal* szúrt le a lyán háza elött az esztendő bizonyos napján.

Menyegzőben a mátkát a két nyoszolyóval együtt egy lepellel letakarták, a vőlegénynek ki kelle találni : hogy mellyik az ő jegyese?

S ha valakit eltemettek, annak a *sírjába* három nyilat *lőttek*, később e szokást a puskalövés váltotta fel.

. . . .

Hogy Kupa négyfelé szelt testével Erdélyben is kihirdettetett a római hit, a holott inkább a keleti szertartású keresztyének leltek proselytáikra, föltámadt a király ellen egész Erdély, vezérük volt az ifjabb Gyula, a fehérvári fejdelem.

Még nem múltak el Kupa vérfoltja városa kapujáról, midőn ő is nyilt lázadással lépett elő István ellen, szövetkezve *Keánnal* a bolgárok fejedelmével.

István szemközt jött reá. *„Isten és Szűz Mária!“* volt serege harczkiáltása; a napimádók elveszték a csatát; Gyula foglyul esett; a király mindaddig, mig kegyelmeért fog esdeni s a keresztyén hitet felveszi, börtönre itélte a lázzadót; — az ott megőszült és meg is halt; soha sem kért kegyelmet.

A bolgár fejedelem Keán is meghallá nem sokára az „Isten és Szűz Mária“ harczkiáltást, a boszuálló kard őt is utolérte, ott veszett a csatában.

István a két legyőzött ellenség kincseiből pompás templomot épittetett Székes-Fehérvárott a Boldogságos Szűz tiszteletére de *nem volt áldás Gyula kincsein*, mint a Chronica iró mondja, *b) mert a templom többször leégett.*

---

b) L. Thuróczi Chronica Hung.

És azután sok templomot és sok klastromot épitett még István király és mikor már Magyarországon eleget épitett volna, akkor elkezde épittetni Rómában, Byzanczban, Ravennában és Jeruzsálemben, azon magyarok számára, kik netalán oda mennének zarándokolni.

A MAGYAR KORONA.

II. *Sylvester* pápa, kit kortársai messzeható szellemeért büvésznek tartottak, egy koronát készíttetett *Boleszláv* lengyel herczeg számára. A melly nap e koronát át kellett volna adnia a lengyel követeknek, az azt megelözö éjszakán a legenda szerint egy angyal jelent meg álmában, a ki azt adá tudtára : hogy a készen levö koronát ne adja a lengyeleknek; hanem jöni fognak holnap a nap elsö órájában követek egy idegen országból, kik e koronát fejedelmük számára fogják kérni, azoknak adja azt.

E követek István követei voltak.

A kalocsai érsek Neszte egyszerüen leirva Istvánt a pápa elött, az e szavakban tört ki.

„*Engem neveznek Apostolinak*, *de a ti fejedelmetek maga az Apostol.*“ *c)*

S a lengyeleknek szánt koronát egy bulla kiséretében elküldé Istvánnak, ez a magyar korona felsö része, mellyet alul ama diadém körit, mit *Dukas* görög császár külde Geiza herczegnek.

---

c) Carthuisius.

A BOLDOGSÁGOS SZÜZ.

Költői érzelmü népet, minő a magyar volt, hamar megragadtak a keresztyén vallás magasztos eszméi.

E tiszta erkölcsü nép szivében élénk viszhangra talált ama fönséges gondolat, melly egy nőt a legszebb két alakban egyesitve, mint *szüzet* és *anyát* tüntet fel az imádat fénykörében.

Innen magyarázható azon szent ragaszkodás, melylyel a legelső keresztyének az Isten anyjához viseltettek.

Legelső harczkiáltásaik az ő nevében történtek, később országuk védasszonyává választották, s az év két hónapját az ő nevéről nevezték el, nagy és kis Boldogasszony havának.

E magasztos eszmék legragyogóbb szinezetben tölték el az ifju királyfi *Almerik* szivét. Gyakran megjelent előtte álmaiban, vagy ábrándjaiban a csillagsugárokkal környezett szent szüz. Egy nő, napsugárban öltözködve, lábai alatt a hold, fején egy korona tizenkét csillagból *d)* kinek egykor szent elragadtatása közepett, örök tisztaságot fogadott a király egyetlen fia.

E pillanat óta ifju arczán valami megdicsöülési halványság kezde el derengni; szótlan, mosolytalan lőn s kerülte a világot.

A király azt hivé: az ifju kor ábrándjai bántják a herczeget s Crescimir király szép leányában egy bájoló je-

d) Jelenések könyve XVII. v. 1.

gyest szerze számára, kivel sóhajait megosztva örömeit visszanyerje.

De Imre, mióta mátkáját nőül vevé, még busabb, még halaványabb lőn; mig mindenki azt remélé: hogy boldogságát élvezi, ő ifjú szép nejének megvallá esküjét, mellyben magát az Isten anyjának örök szüzességre kötelezé. S házasságuk napja óta az ifju férj és ifju nő tisztán éltek egymással, mint égben az angyalok.

Nagy volt a próba, mit az ifjunak ki kelle állani: azon nő mellett, ki olly szép volt, olly igéző és a ki öt úgy szerette, nem gondolni soha másról csak az égről s annak lakóiról.

A szent fogadás s a szív indulatai sokáig küzdöttek egymással, az ifju herczeg szemlátomást fogyott, veszett e küzdelemben, senki sem tudta mi baja?

Egy napon a király országgyülésbe hivatá rendeit, fiát, az ifju herczeget akarta elöttük utódaul bemutatni. Minden készület meg volt téve a koronázásra. De Almerik már ekkor dicsőbb koronát viselt. Egy reggel szüz fekhelyén halva találtatott. Kik öt királyukká választani jöttek, halála hirével tértek vissza. A szent szüz magához vette öt a küzdelmek világából.

„*Szerette öt Isten, hogy ifjan vevé el*“ mondá a király halála hirére s még maig is él e példabeszéd, melylyel a nép ifjak halálát szokta vigasztalni.

SZEMET SZEMÉRT.

Almerik halála diadalünnep lehetett az égben, de gyászünnep volt Magyarországra nézve.

Ez által szakadt meg a trónkövetkezés fonala először, ekkor nyilt harcztere a trónkövetelésnek, a pártoskodásnak.

Árpád unokái közül még éltek elegen. Ott volt *Vazul* az egyik ágról, a másikról *András*, *Béla* és *Levente*, *Kopasz László* fiai, s egy fiú női ágról, *Giselának*, István testvérének gyermeke *Péter*.

E fiú anyja, egy cselszövő némber, attól tartva, nehogy István választása kis öcscsei valamellyikére essék, azokat minden rágalommal igyekezett a már akkor testben lélekben nagyon elgyengült király előtt eláztatni.

Egy éjjel az alvó király hálótermébe gyilkos lopózott, ki a királyt fegyvere elejtésével fölébreszté.

— *Ha Isten velem, ki van ellenem!* kiálta a felébredő szent ember.

Ekkor a gyilkos térdre esve elmondá: hogy őt a király unoka öcscsei bérelték fel az ő meggyilkolására.

Ki ne látná itt a legvilágosabb cselszövényt? Hogy lehete a király ágyáig jutnia a bérgyilkosnak, ha az egész tény nem környezői cselszövénye lett volna? s az, kinek bátorsága volt őrökön és zárt szobákon keresztül jutni, miként rettenhetett volna meg annyira egy alvó ember tekintetétől: hogy őt épen fölébressze?

Sajnáljuk ugyan, hogy a legendairók kedvét e vélemény által elrontjuk, de szavainkat igazolja nem csak András, Béla és Levente később nyilatkozott nyilvános jelleme, hanem maga azon körülmény is, hogy midőn a gyilkos

elfogatott, a fejedelmi herczegek nyugodt öntudattal maradtak az udvarnál.

A gyilkos szabadon bocsáttatott s az ő vallomására a herczegek befogattak. A király meggyőződött ártatlanságuk felöl s kiadá a parancsot, hogy bocsássák őket szabadon. Vazulra nézve e parancs késön érkezett. Gizela megtanulta Olaszországban mint kell olly emberekkel bánni, kiket nyiltan meg nem ölethetünk. Ármányt szövö udvarmesterével a fejedelemfi szemeit a börtönben megvakittatá s füleibe ólmot öntetett.

István e hírre keservesen sírva fakadt s unokai öcscseit maga elé hivatva tanácslá nekik : hogy fussanak az udvarból : hol cselszövés és orgyilkolás találtak fészkükre.

Nem sokára meghalt az ösz király. Holta után a *szent* név nimbuszát hagyva emlékén.

Megürült trónjába beülteté Gizela magyaroktól nem szeretett fiát Pétert.

Vétkek, minők az előtt a magyar trónján nem ültek soha, kerültek uralkodásra. Tékozlás, bujaság, förtelem, zsarnokoskodás mutatott példát a legmagasabb helyről az alattvalóknak; még a nyilt lázadás fölemelte irtózatos fejét s az elkergetett király helyébe annak leküzdöje *Aba Sámuel* ült.

Zsarnok helyett zsarnok.

Gúny helyett kegyetlenség kezdett uralkodni, Péter csak szemeit szuratta ki a vele ellenkezőknek, Aba karóba húzatta őket. *e*)

---

e) Legnagyobb panaszuk volt a magyaroknak Aba ellen, hogy a parasztokkal komázik, azokkal együtt eszik, lovagol, azt hirdeti : hogy minden közös úrral és paraszttal. L. Thuróczit. Tehát ő volt a legelső communista Magyarországon.

Három év mulva egy új lázadás ezt is letaszitá a trónról, a megbukott királynak feje vétetett. *f*)

Ennyire hozta a nyilt kihivó iszonyat a hü erkölcsös magyar népet :

Péter újra visszajött, — nem okulva a multakon.

Uralkodása lánczai ellen az elégületlen nemzet Kopasz László számüzött fiait hívta segélyül.

A mint András és Béla megjelentek a határon, özönlött hozzájuk seregestül az elégületlen nép.

Péter azt hivé : hogy lánc és hóhér-pallos megvédik az új lázzadás ellen. Csal hite szeme világába került, a lázadók elfogták, tömlöczre veték, és megvakiták, miként ő érte megvakittatott unokabátyja Vazul, anyja parancsára Gizela megöletett.

A trónt Levente halálával András, az idősebb testvér foglalta el.

FEJEDELMI PÁRBAJ.

Midőn Kopasz László fiai Szent István tanácsára elhagyták az országot s Lengyelhonba futottak, azon időben *Miksa* herczegnek, a lengyel fejedelemnek harcza volt a *pomeránokkal.*

---

f) Segité e lázadást Henrik császár seregeivel a magyar felkelőkhöz csatlakozva. Az eldöntő ütközetben a Rába partján sokat vesztettek a németek s azt a helyet maguk is sokáig „*Ferlorumpájernek*" nevezték. Verlorene Bayern.

L. Thuróczi'

A katholikus Lengyelország a keresztet védte a pogány pomeránok bálványai ellen. Már szemközt állt a két sereg midőn előlépett az óriás pomeránvezér s *istenitéletére* bízva a csatát, felhivta a lengyel fejedelmet : hogy víjon meg vele, kiméljék meg kölcsönösen a nép vérit, s a mellyik közülök elesik, annak népe hódoljon meg a másiknak.

A pomerán óriás láttára megdöbbenve lépett vissza Miksa herczeg, ő vén volt már e csatára s fiai még fiatalok; ekkor egy ismeretlen vitéz lépett elő a nép közül, egy jövevény, idegen alakú ruhában és fegyverzettel s fölajánlá kardját a herczeg helyett megvíni.

Midőn a lengyel király kérdé tőle : hogy kicsoda? azt felelé „*magyar*“ s midőn a pomerán kérdé a lengyel királytól : hogy ki az, kit maga helyett a küzdtérre állít, ez azt felelé : „*fiam!*“

Miksa herczeg oldalán egy szép lángszemű leány állt, a herczeg egyetlen leánya, ezt szánta ő legszebb jutalmul az ismeretlen vitéznek, kit nem ajánlott semmi más czím, mint a hősi bátorság.

A szemközt felállitott két sereg láttára, kiállott a két fejedelem csatázni ; tomboló harczméneken ülve kelevézzel rontottak elébb egymásnak s Béla a roppant óriást az első összecsapásnál kivetette a nyeregből.

Ekkor gyalog kivont karddal csaptak össze. Hosszú volt keze és kardja a pomeránnak, de élt már a magyar példabeszéd : „ *ha rövid a kardod, told meg egy lépéssel.*“ Hosszú kemény tusa után halva hevert a fövényen a pomeran fejedelem, mig a magyar vitéznek egy haj-szála sem görbült meg.

A nép örömrivalgása között fogadta keblére ismeretlen új fiát a lengyel herczeg, átadva neki, *kiket meghó-*

dított, a pomerán népet s egyetlen leányát; azokat kardjával, ezt nemes szivével.

Igy nyert a számüzött fejedelem egy viadalban hírt, hatalmat és szerelmet.

HARCZ VÉR NÉLKÜL.

Magyarországnak ennyi belvillongás után békére volt szüksége, békére belül, békére kivül.

A napimádók felekezete újólag föltámadt a kereszt uralma ellen Vatha vezérlete alatt, fölégeté a templomokat, a papokat legyilkolá, Gellért püspököt a Budai hegyről taszitotta alá, mellyet maig is a martyr nevéről neveznek, alig hogy ez legyőzetett, jött Henrik császár nagy haddal kivülről védencze (Péter) halálát megboszulandó.

Egy nemzetnek, mellyen a polgárháború által vert sebek még alig hegedtek be, külháboruba keveredni életveszély. Árpádot kardja biztositá a német nemzet támadásai ellen, Szent Istvánt apostoli kegyessége, Pétert hódolata, Abát szégyenteljes adófizetés. András látta : hogy ő ezen eszközöknek egyikét sem használhatja. A harczot az okosság, a hódolatot a büszkeség ellenzé.

Ekkor maga mellé ülteté a trónra Bélát, a nálánál mind karra, mind főre, mind szivre erősebb testvért, éltében koronája osztályosául, holta után örököséül nevezve őt ki.

Béla azon kisded hadsereggel, mit az ország belnyugalma mellett összeszedhetett, Pozsonynál táborba szállt a császár ellen, ki őt roppant haddal jött ostromolni.

A belzavarok nehány év alatt odahozták Magyarországot: hogy kerülnie kellett a harczot azon ellenségével, kit saját országában annyiszor meglátogatott.

Mig Béla ellenségét hadi mozdulatokkal fárasztá, azalatt *Zotmund*, egy általa fogadott buvár, a viz alatt Henrik hajói alá uszott, mik élelmi szerekkel voltak terhelve s azokat alul kifúrva, elsülyeszté.

E vesztés több volt Henrikre nézve egy vesztett csatánál, kénytelen volt rögtön visszavonulni Pozsony alul.

A következett évben még nagyobb sereggel ütött be a császár Sopron felől, ezúttal öcscsére *Gebhart* püspökre bizva: hogy élelmi szerekkel terhelt hajóival vonuljon le utána a Dunán.

Béla herczeg a császár jöttét azzal elözé meg: hogy messzeföldön, a merre az ellenséges hadseregnek kelle jöni, fölégettetett minden falut, a lakosokat nyájaikkal együtt az ország belsejébe küldé, a kazlakat, asztagokat szerte fölgyujtatá.

A császár serege mohon üldözé az előtte visszavonuló magyar hadsereget, de midőn az igért téjjel mézzel folyó vidék helyett, az elpusztult letarolt megyék közepébe jutott, hol a falvak le voltak előtte égetve, a mezők letarolva, a kutak behányva, megdöbbenté a láthatlan ellenség, az éhszomj hatalma s megállt gátolatlan előre haladtában, utána érkezendő élelmi szereire várva.

Gebhart püspök ezalatt levelet irt bátyjának: hogy hol várja az élelmi szerekkel? Követét Béla portyázói elfogták s a magyar táborba vitték, a vitt levélből megértvén Miklós püspök collegája kérdésit, a furfangos Béla tanácsára azt válaszolta neki a császár nevében: hogy csak menjen vissza nagy sietve, a honnan jött, mert itt rossz

világ van, Németországba beütött az ellenség, neki sietnie kell haza seregestül.

A püspök illy dolgokban nem értette a tréfát, a martyrokat szerette tisztelni, de követni nem volt kedve, még az nap minden hajóival visszafordult, haza ment, ott hagyva éhezni a semmit nem sejtő császárt.

A császár e közben untig várta élelmi szereit, s várakozásában elsánczolá magát táborával.

A mint a magyarok látták: hogy az ellen a földet ássa, azt mondák: hogy előre sírt ás magának.

Mert, a hogy a chronica író mondja, *a melly árkot nappal az élő a holtak számára ásott, abba éjjel maga feküdt le alunni s a ki éjjel ágyat vájt magának a földbe, nappal ugyanazt mint halottat temették oda.*

Ezalatt a tábort körülrajongó magyar portyázók éjjel nappal nyugtalaniták az éhségtől fogyó erőtlenülő hadat, a sánczokon túl lépni merészkedőt nyakába vetett pányvával ragadták el. Nem hősök, hanem pánczélozott csontvázak voltak Henrik népei, seb nélkül hullva el a vértelen harczmezőn.

A császár, ki hóditva jött be az országba, könyörögve ment ki belőle. Hadserege nem kért többé dicsőséget, csak kenyeret, s a magyar hadvezér ügyessége ezúttal a legdicsőségesebb békekötést nem drága magyar véren, hanem ártatlan marhák és ürük vérével vásárolta meg, mit a kiéheztetett ellenségnek a békekötés után magyar bőkezüséggel oszta.

A császár örök békét esküdve a magyarnak, leányát, ki már a Franczia király fiával volt eljegyezve, András fiának adta nőül, serege pedig olly sietve hagyta el a legirtózatosabb hadjárat terét: hogy még vértjeit ott hagyta sánczain; a melly hegy és erdő maig is „Vértes"nek neveztetik.

A KORONA ÉS KARD.

Endre király testvérét Bélát tette trónja örökösévé. Ez igérete után fia született, Salamon.

Az apa elfeledé az igéretet, mire a király megesküdött s fiát, mikor még az alig volt hét éves, megkoronáztatá, a koronázási ünnepélyen jelen volt Béla herczeg is, s arczán nem látszott semmi keserüség, midőn a koronázási hymnuszban éneklék a karok: „esto dominus fratrum tuorum!“ (Légy ura testvéreidnek) De András jobban megijedt a hideg arcztól, mintha azt haragosnak látta volna, s hogy testvérét kisértetbe hozza, magához hivatá őt Várkonyi várába, egy szőnyeget terittetve le a trón elé, mellyre korona és kard voltak letéve.

A kisértés Bélának életébe kerülhetendett, a trón háta mögött gyilkosok voltak elrejtve, kiknek Bélát, azon esetben, ha a koronához nyúlna, meg kelle ölniök.

— Válassz, monda testvérének a király. A korona a királyság, a kard a herczegség jelképe, a mellyiket választod, legyen a tied, a másik maradjon fiamnak.

Egy hang, alig halhatóan susogá a herczegnek: „válaszd a kardot. Miklós volt az, a testőrök vezére.

És Béla a kardot választá.

De András midőn kardot adott testvére kezébe, gonosz eszközt adott maga ellen. Azon kard őt koronájától s életétől fosztotta meg.

Az élte elleni nemtelen merényt megtudva a herczeg, elfutott ipához, a lengyel királyhoz s onnan harczias sereggel tért vissza bátyja ellen.

Ez is idegen segélyhez folyamodott, a császár két vezért, egy harmadikat a cseh király külde segélyére, Béla mind a hármat megveré és elfogta; a király magyar seregei a csata után hozzá csatlakoztak. Endre maga a csatában futó lovaktól gázoltatott agyon.

BÉKÉBEN NAGY KIRÁLY.

Első *Béla g)* egyike volt Magyarország legnagyobb királyainak.

Az utókor ugyan szereti azokat nagyoknak nevezni, kik harczi győzelmeket kötöttek nevükhöz, de nagyobb az, ki a békét fenn tudta tartani népei számára.

Első szava a trónralépés után kegyelemosztás volt, elleneit, kik szétfutottak az országba és azon kivül, visszahítta, nejeiket meghagyta birtokaikban. Országgyülést hivatott össze, minden helységből kettőt az éltesebbek közül (Tehát a *national convent* eszméje is a magyartól származott). Még szigorúságában is tudott kedélyes lenni; midőn egy izben a napimádok követeket küldöttek hozzá, azzal az öszinte petitioval : hogy hadd gyújtsák ők fel a keresztyének templomait; a jámbor király, a helyett : hogy mint elődei, kardélre hányatta volna a lázzadókat, poroszlókat küldött le hozzájuk nagy korbácsokkal s ütlegekkel verette szét az az egész pogányforradalmat, mellyet ha karddal támad meg, tán ezrek éltébe kerül. Soha sem lázzadt fel többet a pogány vallás mellett senki. Az egész ország a keresztyén

---

g) Thuróczi szerint nem „Albert" hanem „Benjamin."

vallásra tért, de még azután is, és még most is él a nép között a választott istennek emléke, s ha fájdalom sújtja, vagy emberfölötti bátorságra van szüksége, maig is elemlegeti magában : hogy *„él még a magyarok Istene."* A gondolat nem igen keresztyéni, de annál költőibb : egy istent választani, ki együtt érezze fájdalmát, dicsőségét a nemzettel, ne szeressen kivüle semmi népet, s ha ez megszünt lenni, ő is elenyésszen örökre.

Béla király veretett új, teljes értékü pénzeket. E pénzeken egyik felöl egy kereszt, másfelől a király neve látható. (Salamon kezdte legelébb mellképét a pénzre veretni,) törvényt hozott az uzsorások ellen, árrát szabta a vagyonnak, megkissebbité a nép adóját. A chronica azt irta fel róla : hogy *a szegény bővölködött alatta és a gazdag dicsekedett.* Vajha tudták volna utódai : hogy ez a legnagyobb dicséret, mit egy fejedelemről elmondhatni.

És mintha a sors maga is kiválasztotta volna Bélát arra : hogy a harczoknak véget vessen, midőn egyszer épen Salamon miatt, ki Némethonba futott, csatára keszülne, a rászakadó ház Dömösön agyonütötte. A királygyilkos romok maig is láthatók Visegrádon túl a Duna jobb partján. Az a borostyán, mi most az omladék kövein látszik, egykor a legnemesebb király homlokát körité.

A HÁROMSZOR KORONÁZOTT KIRÁLY.

Valami irtózatos fátumnak kell esküdve lenni a koronához, melly üldözőjévé lesz annak, ki azt erőszakosan teszi fel fejére.

Péter megfosztatta *Vazúlt* a korona miatt szeme világától, ugyanazon büntetés érte el öt is.

Aba megölette *Pétert*, az ő feje is a koronával együtt esett le.

András megölette *Abát*; ön testvére elől futva esett el ő is.

Béla testvére vérén keresztül lépett a trónra, őt maga a trón temette omladékai alá.

Fiai: *Géza*, *László* és *Lambert* megborzadva álltak félre, ez istenitélet után visszahúzva kezeiket a koronától, mellynek sorsa fátumszerü lánczolatban látszott bosszút állni egyik haláláért a másikon.

Átengedték azt *Salamonnak*, ki már azzal egyszer megvolt koronázva, maguknak egyedül az András által kötött szerződés jogait tartva fenn, melly a herczegeket az ország egy harmadának tette uraivá.

Salamon homlokát másodszor is érinté a korona, a nélkül, hogy lelkét királyibbá tette volna.

Gyermekkora óta ferdén nevelve, gyanakodás, ingatagság, szenvedélyesség, álnokság jellemzék lelkületét, miknek nincs helye a trónon.

Legelső lépése az volt: hogy fejedelmi rokonait, kik érette lemondtak a trónról, megfosztá herczegségi jogaiktól.

Azon időkben jó volt Magyarhonnak Lengyelország szomszédsága, ide szokott a megsértett jog, mint birájára appellálni; az ifju herczegek is ide menekültek s csak a főpapság közbenjárása gátlá meg: hogy Salamont akkor ki nem üzték országából.

A rokonok kibékültek, husvét napján Pécsett harmadszor koronáztatott meg Salamon, maga Géza tette a koronát fejére.

De mintha valami gonosz omen akarta volna megha-

zudtolni a kibékülést, az éjszakai ünnepély alatt, meggyulladt a vigadók fejei fölött a palota s az engesztelődés napján az egész város porrá égett.

E kibékülés után nem sokára a szomszéd csehek beütöttek a magyar határon, de tapasztalák : hogy ha a magyar magával egyetért, akkor a győzelem övé ; a király és a herczegek kardal látogatták őket vissza, s a cseh hadak szemefénye, a kérkedő óriás, egy személyes viadalban azon *Bátor Opossal*, kinek nagy apja Kupát megölte, e hős által levágatott ; — úgy látszik mintha családi hagyomány lett volna a Bátoroknál ellenséges hadvezéreket öldösni.

Egy rövid hadviselés után, mellyet Cresczimír horvát herczeg védelmére a fejedelmek diadalmasan viseltek a Carinthi herczeg ellen ; új tettekre látszott hívni a hadistene a magyar fegyvereket.

A keleti török birodalom feloszlott ; a szétszakadt ország irtózatos néprajokat eresztett a szomszéd vidékekre. Egy csapatjuk ezeknek, a kunok több százezer főre menő hada sokáig pusztító csapása volt majd Orosz-, majd Görögországnak, s mindig beljebb törve nyugoti Europa felé, végre betévedt Erdélybe, azt elárasztva, áttört a meszesi szorosnál Magyarhonba, végig pusztitá Bihart s a Nyirséget, s ment vissza rablánczra füzött hölgyeket és férfiakat hajtva maga előtt.

Az ifjú király és a herczegek utána siettek az országdúló hadnak s a Maros mellett utolérték őket.

Ozul, a kun vezér, csufosan küldé ellenük a kun gyerköczöket : hogy menjenek háborúst játszani a magyarokkal.

De a legelső összecsapás megtanitá elleneit tisztelni, seregeit hirtelen összevonva egy hegytetőre vonult fel velök, ott várva be a magyarok támadását.

A magyar eleitől fogva legerősebb volt a rohamban. Háromfelé osztva a sereget, míg az ifjú heves király a hegy meredekén rohant fel a Kunok ellen, a reá özönlő nyilzápor közepett, azalatt Géza oldalt kerülte meg őket s László iszonyú erővel ütött derekukra, saját karjaival négy ellent ölve meg a viadalban. Az ötödik nyillal megsebesíté, de halált kapott tőle vissza. Mindenütt meglehete ismerni a harczot', a hol László járt; egy fejjel magasabb volt mindenkinél s a hol ő megjelent, ott megtört az ellenség.

A kun elhullt, vagy megadta magát, a magyar sereg késő estig üzte a futókat.

Maga László meglátva : hogy egy kun egy szép leányt ragadott fel lovára s azzal készül menekülni, utána vágtat. Azonban fáradt lovával be nem érhetve a menekvőt, messziről kiált a lyánnak : hogy rántsa le magával a kunt. A bátor magyar szüz megragadva e szóra rablója övét, levetette magát a lórul s a vele együtt lezuhant kun rövid tusa után halva esett el László kardja alatt.

— — — — — —

A hüvelyéből kivont kardnak soha sem volt pihenése többé. Minden oldalról kellett küzdeni a magyarnak szomszédaival a vítatott hazai földért.

Alig verte le a Kunokat, másfelől a Dunán a *Bessenyők* törtek keresztül, pusztítva, rabolva s ismét eltünve a Bolgár hegyek közé. E kalandornépet a byzanczi udvar bocsátá Magyarországra Belgrádon keresztül, a magyarok tehát *Belgrádra* mentek az eltünt szövetségesekért boszút állani.

A várost *Nikétás* védte, az ostromló seregeket Salamon király s a két herczeg vezette, az előcsapatok vezérei voltak *Vid,* a király kegyencze s János, soproni gróf.

Az ostromló seregek átkeltek a vízen. A magyarokat meglepte előbb a soraikra hányt olthatlan *görögtűz*, de később a görögöket lepte meg a halállal szembe rohanó *magyar tűz*. Visszavonultak városukba.

A segitségükre elötámadt bessenyők, mikor még csak a soproni csapatok voltak a város előtt, azokra rá ütöttek s ott János gróf által úgy megverettek : hogy vezérük alig menekült meg nehányad magával. A többi magyar sereg csak messziről nézheté a diadalt.

Két hónapig tartott a város ostroma, az akkori nehézkes ostrom szerek mellett; magas fatornyokból csodálatos gépek hánytak köveket és tüzet a városba, a falakat kutakkal ásták alá s faltörő kosokkal döngeték; e közben egyes bajnokok szálltak alá a bástyákról, személyes viadalra híva fel az ostromlók vitézebbeit. Illyenkor *Bátor Opos* egy maga kettőt kergetett vissza a város kapujáig.

A harmadik hónapban egy magyar leány, kit a Saracénok foglyul tartottak Belgrádban, egy zivataros éjszakán felgyújtotta tömlöczét s az ostromlóknak segélyül jövő vihar lángokkal borítva el az egész várost, a bástyákon át betörő magyaroknak irtózatos diadalfényt támaszta a csatához; a védsereg egy része, kit a fegyver el nem ért a várba vetette magát s azt nem sokára kegyelemre vagy kegytelenségre feladta.

A görög sereg, a mint a várból kibocsáttatott, nagy részint Géza herczegnek adta meg magát, alig szállinkózott valaki Salamonhoz, olly előszeretettel viseltetett még az ellenség is Géza iránt, ki e bizalmat azzal igazolta : hogy a foglyokat váltságdíj nélkül bocsátá szabadon.

E tetteért a görög császártul koronát nyert a herczeg ajándékul, Salamon királytól pedig azon megaláztatást :

hogy a hadi zsákmány osztásakor László testvérével kapott egy részt, míg a királyi kegyencz, Vid, kettőt.

„Két kard nem fér egy hüvelybe,“ mondá Vid a királynak, midőn a császárnak Gézához küldött követei viszszatértek, a nélkül hogy Salamonhoz szóltak volna.

Azon iskola, mellyben Vid Salamont nevelé, az akkori romlott udvarok bélyegét viselte magán; árulás, orgyilkolás, alattomos boszú tanai voltak azok, az őszinteség, és nyilt harcz helyében.

A király gyülölte a herczegeket, mert országa harmadát birták, gyülölte őket, mert látta : hogy népe szereti őket, jobban, mint őt, s mert rossz szelleme Vid mindennap szítá a gyülölet tüzét szivében.

A király öröklött hősi szelleme nyilt csatát kivánt a herczegekkel, miként apjaik víttak egykor a koronáért; a kegyencz azonban biztosabbnak hitte a tőrt, mint a kardot s a királyhoz hivatá a herczegeket engesztelés szine alatt.

De ezek megismerék a mosolygó álarcz alatt az orgyilkost s ketten soha sem jártak együtt, ha az egyik megjelent a királynál, a másik hadsereggel maradt otthon, kivont karddal őrködve testvére élte fölött.

Egy télen Géza kisded vadász csapatával Ingovány erdejében mulatott, vele voltak vezérei : *Petrud*, *Zonuk* és *Bikás*. Mind a három áruló. Kik Vídtől régen felvették a herczeg éltének vérdíját.

A férfias mulatság közt egy levelet kap Géza, a Szegszárdi *Vilmos paptól*, mellyben a jó apátúr figyelmezteti : hogy őrizkedjék a királytól; a herczeg bizalmasan mutatja a levelet vezéreinek, azok kaczagva vetik azt félre : „részeg lehetett az a pap,“ mondának.

A király épen Szegszárdon mulatott. Ott főzték a tervet Géza ellen az isten házában.

A mint az esti énekszó után a népség elhagyta a szentegyházat, a király és tanácsosai alattomban ide jöttek.

Az iszonyu tanács tárgya Géza elfogatása volt. Vadászat közbe Vid katonáinak kelle rajta ütni, s szemeit kiszúrva, börtönre vetni. A király beleegyezett a fekete cselszövénybe s összegyüjtött seregével megindult a *fejedelmi vadászatra.*

De a templom boszút állt megszentségtelenítőin. Vilmos pap ott hallgatózott elrejtőzködve s megtudva a király szándokát, leveté papi öltönyét, kardot, pánczélt kötött, s lóra ülve sebesen Gézához nyargalt, tudósitva őt az ellene forralt tervről.

Géza rögtön maga körül gyüjté kisded csapatait s Csehország felé akart menekülni, de a király csapatjai útját állták, kénytelen volt a Tisza jegén átmenekülni.

Tovább nem kerülhette ki a csatát. A királynak harminczezer fegyverese volt, neki csak négyezer, annak három negyedrésze is áruló, Vidtől megvesztegetve.

A csata megkezdetett, Petrud, Zornuk és Bikás rögtön felemelt paizszsal jelt adva átfutottak a királyhoz, vezérüket hitszegőül elhagyva; de a gyalázatot nyomban követte a boszú, a hős *Bátor Opos*, az egyetlen férfi, kinek neve az ellentáborban tiszteletet érdemel, nem értette el, vagy nem akarta elérteni az árulás jelét, vagy tán épen boszút akart állani a nyomorú szökevény népen; — a helyett: hogy Géza maroknyi seregét üzte volna, az árulóknak fordult s azokat az utolsó emberig levágta; csata végén az öldökléstől úgy meg volt merevedve az ökle: hogy a kardot nem birta letenni belőle.

Géza megmenekült, Petrud, Zornuk és Bikás halva

maradtak a sikon. Soha félreértés olly jókor nem jött, mint ő ellenük.

A vert fejedelem, megmaradt kis csapatával átmenekült újra a Tiszán s felső Magyarország felé futva Vácznál találkozék László testvérével, ki szembe jött rá Ottó sogora segéd-csapataival.

Salamon, ki Géza vert hadát üldözé, egy új seregre bukkant. Nem a könyhullató emberi szivü Géza, hanem a királyi lelkü *László* állt előtte.

Az ösz *Ernyei* nem tanácslá a megütközést a királynak: „ne harczoljon, ugymond, fiu az apja, testvér testvére ellen.“ De Vid nem engedett a szelidebb érzelmeknek erőt venni a király lelkén.

„A nemesek elhullottak, úgymond, az összegyüjtött parasztok és aratók pedig nem testvéreink.“

A herczegek tábora Czinkotánál foglalt helyet; a mogyoródi hegyen túl a királyé. Sürü köd feküdt az egész tájon.

Mikor a köd felszakadt, az első napsugárnál meglátták egymást az ellentáborok.

„Azon férfiak ott, monda Ernyei, László táborára mutatva, kik hátukat a Dunának vetették, aligha készülnek elfutni a csatából.“

Békitő szavait nem sokára elnyomta a csatakiáltás.

Vid támadott, — a balszárny, Ottó seregeivel egy pillanat alatt szétverte a támadó seregeit, maga Vid átszúrt szívvel s ketté hasított koponyával esett el, az ösz Ernyei egy perczre visszaállította a csatát, a másikban ő is halva hevert a csata mezőn.

Kétségbeesve rontott e közben a király Géza lobogói felé. De a két testvér az ütközet alatt helyet és zászlókat cserélt, László, testvérét féltve, annak lobogóit vevé fel, s

a rohanó Salamon a szelid Géza helyett ismét a rettegett Lászlót látta maga előtt. Hirtelen oldalt fordítá seregét, csak Gézát keresve a csatában, e közben a két testvér fegyverei közé jutva elveszté a csatát, elveszté seregét s egyedül a győzhetlen Bátor Opos karjának köszönheté : hogy egyedül, csupán általa kisértetve megmenekült.

A győzelmes sereg térdre borulva dicsérő hymnuszokat énekelt a diadalosztó Istennek, a tábor előtt egy szarvas nyargalt el, mellynek ágbogain égő gyertyák lobogtak, azon a helyen a herczegek templomot épitettek, mint a legenda állítja.

A mint László a holtak mezején végigjárt, meglátta Ernyei holttestét. Könnyezve állt meg felette. „Sajnállak, ugymonda, mint testvéremet, bár hallgatott volna rád a király.

De a mint a harczosok, kik a holtakat temették, rá akadtak a had inditójára, Vidre, port hintettek halott szemei közé, úgy fektették átkok között a dicstelen sírba.

A KIRÁLYI REMETE.

A futó király Mosonra menekült, ott bezárta magát a várba és készült védelemre a herczegek ellen. Azok nem üldözték őt, de annál keményebben üldözék édes anyja szemrehányásai, ki őt szemtül szemben megátkozá a polgárháborúban kiontott vérért.

A király, kinek egy országon kelle uralkodni, nem tudott uralkodni magán, szenvedélye annyira ragadta : hogy dorgáló anyjára fölemelje kezét. Az agg, megőszült hajú matróna megátkozta a királyt, és az anyaátok még a

korona alatt is megtalálja a fiút; elhagyta őt azután Isten, ember; még tulajdon neje is. Megveté elbukott férjét, más karjaiba veté magát; mintha a szerencsétlenség feloldta volna a szeretet alól is.

A herczegek megnyugodtak Fehérvárott, s békében hagyták Salamont, azonban a szomszéd Bessenyők, megtudva a kiütött polgárharczot, *Zolta* vezér alatt rárontottak a megalázott királyra, egykori legyőzőjükre, ki mindenektől elhagyatva ült Mosonyban.

Salamon a szomszéd *Heinrich* határgrófot szolítá segélyadásra, az meg is jelent hadával s megalkudva a királylyal valami jó summa pénzben, elindult a Bessenyők ellen. A mint meglátta őket, visszatért. Igen csunya embereknek találta őket s az úton fegyverhordozói tele beszélték a fejét Marchart, Poth és Villerm herczegek történetével, kik a barbarok elleni csatákban mind szörnyü kimenetelt értek.

A becsületes határgróf azt mondta Salamonnak: hogy *neki fogadása tartja nagy böjtben nem csatázni*, hanem ha tetszik a királynak, verekedjék ő meg a bessenyőkkel, majd ő maga egy hegytetőre felmegy s ha meglátja: hogy Salamon csakugyan nem bir velök, akkor majd ő is segélyére siet. E vitéz szándékkal csakugyan fel is vette magát a *baki* hegyre s onnan nézte az ütközetet.

Salamon tehát összeszedve seregét, kiált egyedül Zolta ellen; Bátor Opos karja ismét csodákat tett, a *király tekintete előtt elolvadt az ellenség, mint a viasz a tüz arcza elől*, Zolta kevesed magával menekült meg, serege nagy részét a kard, vagy a Fertő vize pusztitá el.

Ekkor lejött a hegyről Heinrich s kérte a szegődött díjt a segélyadásért, s hogy azt a király megtagadta tőle, fenyegetőzött, hogy megharagszik.

Azonban szerencséjére Salamonnak, a nagy böjt újra eszébe jutott a határgrófnak s szomorúan visszaballagott a maga jószágába, mint ezt a chronicaíró nagy naivul előadja.

„Van-e sok illy katonája a herczegeknek, mint Bátor Opos?" kérdé a császár Salamontól, midőn hozzá e csata után országát visszaszerezni segélyért folyamodott.

„Még jobbak is vannak, a magyarok mind jó katonák" felelé Salamon, megaláztatásában sem tagadhatva meg nemzete dicsőségét s magasztalva azon sebek adóit, mik alatt legjobbjai elhullottak.

Nem is volt hatása a császár közbejöttének Salamon ügyében. Hadseregében, melly Váczig haladt, ott lázzadás ütött ki, a vele volt püspökök álmokat láttak, és a közkatonák is álmokat láttak és mindenik azt látta álmában: hogy innen haza kell menni. A császár ütközet nélkül visszatért, Salamont pedig örökre számüzte a nemzet, a miért ellenséget hozott az országra s koronáját Géza fejére tette.

A szelid lelkü herczeg nem ohajtotta e terhes ékszert, Szegszárdon, borzasztóan kimúlt apja sírjánál letette azt fejéről s megkinálta Salamont a békével és a koronával.

Salamonnak harcz kellett és korona, nem a testvérek jobbja, hanem a testvérek feje, büszkén visszataszítá a nagylelküen tett békeajánlatot.

Géza szerepe ezzel be volt fejezve e földön. — Az ő érző szive gyönge volt azon módszerekhez, mik az ország hatalmát biztososithaták. Hirtelen megholt; benne legnagyobb ellensége a számüzött király legnagyobb jó akaróját veszté.

Még egyszer visszatért Salamon Magyarhonba, hol László király a koronán kivül mindenét megosztá vele, de a benne lakó szenvedély nem hagyta soká pihenni. Orgyilkosokat

fogadott László ellen, azok elárulák s ő mint fogoly a Visegrádi toronyba záratott, egy magas egyenes négyszegü kőfal romjait maig is *Salamon tornyának* nevezik róla.

Az akkori pápa, Gergely, a minden vele egykori királyok ostora volt, ki előtt Némethon császárja mezítláb várt bünoldozást, a hideg télben a kapu előtt. Egyedül a magyar király László volt merész koronás fejét előtte meg nem hajtani. Midőn egykori jóltevőjét *Boleslawot* az apostoli anathema földönfutóvá tette, László pártfogása alá vette öt s nem engedte öt országa határain belül üldöztetni. A püspököknek és biráknak azt felelte : „a bünös, az elátkozott a tietek; az ember, a bujdosó az enyim. Ő jót tett velem, most én teszek azt vele, a hálát semmi vallás sem tiltja.“

E nemes dacz a mennyire meglepte Gergelyt, annyira meg is nyeré ; — azon fejedelmet, ki népe szeretetében bízva az ő mindenható bulláival szemközt mert nézni, minden áron meg kellett nyernie. A római püspökök nagy Synodusában elhatároztatott : hogy a magyarok első királya s annak szüz gyermeke a szentek sorába igtatva, holttesteik az oltárra köz-imádat végett kitétessenek.

A pápai követ, a király és püspökök leszálltak a kriptába, de a sírkövet, melly István koporsóját fedé, semmi emberi erö nem birta kimozditani. Egy a somlyói erdőben lakó szent szüz azt nyilvánította : hogy addig a kö meg nem mozdul, mig Salamon szabad nem lesz. A király megnyitá börtönét s a sírkö felemeltetett. A koporsóból a szent király jobbkeze a rajta volt gyürüvel hiányzott, sok kutatás után Mercur apát kivallotta : hogy a kezet neki egy angyal adta át. Azon időben sokat jártak keltek az angyalok Magyarországon.

A szabadon bocsátott Salamon, nem élhetve mint ki-

rály, legalább királyhoz méltón akart meghalni; a mint szabadnak érzé magát, elhagyta Magyarországot s a kelet felé tanyázó kunokhoz menekült; ott meglátta a szép Lenkét, a kun fejedelem Kutesk leányát, azt megszerette, s ekkor két ajánlatot tőn; harczot a magyarokkal a fejedelemnek, szerelmet leányának; országa felét a fejedelemnek, szivét és koronáját leányának.

A kun vezér Kutesk betört az országba, de Lászlótól kiveretett, innen a görög birodalomnak fordult, Czelgu bessenyő vezérrel egyesülve. A kunsereg itt is megveretett, maga Salamon egy elhagyott puszta várba menekülve, kevesed magával ott türt éhséget és nyomort, mig üldözői ott is rátaláltak, kiken keresztül vad viadal között tört magának utat s visszafutott a Duna jegén keresztül Magyarhonba.

A mint egy sürü erdő mellett kisérőivel együtt elhaladt, valami fájdalmas, borongós érzés szállta meg keblét, kérte társait: hogy várjanak rá, mig ő az erdőbe bemegy az utat körültekinteni. Soha sem jött onnan vissza többet.

Évek mulva a körül lakó nép azon erdőben egy jámbor remetét látogatott, ki egy leszúrt kard keresztje előtt szokott buzgón imádkozni, s ki a hozzá vándorlókat, testvért, istent és hazát szeretni oktatá.

Még egyszer látták Salamont, — a Fehérvári templom lépcsőin. Ott térdepelt a hideg márványon a koldusok között megalázott fővel, megőszült hajakkal, hol huszonnégy év előtt, mint király megkoronáztatott. Látta az ünnepelt királyt, a nemzet szentét, Lászlót kilépni a templomból; dicsősége fényétől környezve; a koldús oda hajolt alamizsna nyújtó kezéhez s azt forrón megcsókolá. A király egy forró könyet érze végig gördülni kezén. László ráismert a királyi rokonra a durva zarándok ruhában, az hirtelen elfutott

előle s az utána siető hirnököktől, kik László kegyét unszolták reá, azt izente a királynak vissza : „mondjátok meg uratoknak : a kit kerestet, az nincs többé, az én országom a mennyben van, áldás reá és a hazára.“

Ezentul örökre eltünt Salamon a világ elöl, s késő századok után a kegyes Pólaiak egy megholt szent csodatevő sírjához szoktak eljárni búcsúra, ki ott környékükben élt és holt meg.

Azon sír alatt az annyi viszályon keresztül hányatott Salamon király hamvai nyugosznak.

Engesztelődve emlékezék mindenki a bünhödött király nevére, miután emlékét régen elfeledték; — csak egy lény nem gondolt reá többet, kéjbe, vigalomba temetve el magát, — tulajdon felesége.

SZENT LÁSZLÓ.

Rendkivüli jelenetek imádatot költenek a népben, kivált, ha e jelenetek a legmagasabb helyről, a trónról jőnek.

Illy imádott tünemény volt László király a magyarok előtt.

Ki ellenségeit mindig legyőzte s azoknak mindig megbocsátott; — ki soha igazságtalan csatát nem kezdett s az igazságosat el nem vesztette; — kinek trónja előtt császárok és pápák állottak, mint peres felek, itéletét kérve s ki igazságos volt itéleteiben császárok, pápák és koldusok iránt egyenlően, — kinél mindég pártolásra talált az

üldözött, bosszulóra a vétkező, s kinek minden lépteit valami glorianemü csodás biztosság kisérte.

Számára a szent nevet nem népámitó csodadatételek szerezték, a legegyszerübb lélekfönnség volt az, mellynek nyilatkozatai előtt megtört a kisebb szellemek térde.

Még maig is megtartá minden emlékül fennmaradt tette, szava, azon ős aranyfényt, mit a nemesség és igazság kölcsönözhet csak a legnagyobb tetteknek is.

Maig is emlékezhetik a nagy német nemzet azon mondatára a magyar királynak, melylyel egyik pártnak a másik ellen őt a német császári trónra hivó követeit elbocsátá:

„Ura van Németországnak elég; császár is elég volna neki egy; hanem összetartás az, a mire szüksége van."

Szent László mondta ezt ezelőtt nyolcz századdal a német nemzetnek, és még most is igaza van.

Maig is emlékezhetik a magyar nemzet szent Lászlónak a Temes melletti győzelmére, mert e győzelem emléke nem egy nagy sírhalom, hova a legyőzött ellenség el van temetve, hanem egy nagy élő népfaj, a derék Kunok faja, kik egykor fegyverrel rontottak e hazára s kiket László legyőzött s belőlök édes testvéreket szerzett a magyar nemzetnek. *h)*

Az imádó nép csodákkal rajzolá tele a szent király történetét, angyalok szálltak le hozzá, jövendőt jósolva honának; mikor serege éhezett, önkényt jöttek elé seregestül a vad belények és szarvasok csordái, s ha megszomjúhozott, forrás fakadt kardja érintésére a sziklából, s az üldö-

---

h) Először Kopolcs vezér alatt törtek be a Kunok Erdély felől, másodszor a Duna felől Ákos alatt, László mindkétszer személyesen csatázott velök.

zött ellenség által elhányt arany és gyöngy kavicscsá vált az üldöző magyarok szemei előtt a vezér tekintetére, s ha három annyi volt is az ellenség, futnia kellett, midőn a szent király kezébe ragadta a veres zászlót s maga népe előtt nyargalva, soraira rontott. *i)*

Egész Europa bámulta és szerette őt. És midőn a buzgó keresztyén világ szent vérszomjtól átgyulladva, mint egy férfi fegyvert ragadva, föltámadt: hogy a megváltó sírját, s azon földeket, miknek az apák hagyományaiban szent emlékük maradt, a bitorló hitlen néptől visszafoglalja; az egész megindulandó kereszteshad általános egyetértéssel Lászlót választá vezérének.

A magyar király elfogadta e megtisztelő fölhivást, melly mind lelke fönnségét, mind fegyverei dicsőségét méltán megilleté s királyi rokonait és szövetségeseit is egyesítve maga körül, készült a szent háborúhoz.

De más volt felőle határozva a csillagok felett.

Nem a megváltó sírját, hanem azon magas helyet, hova e sírból fölszállott, kellett meglátogatnia.

Holta után három esztendeig gyászolta az egész ország, s a keresztyén világ szentei számát egygyel szaporítá ő benne.

---

i) Azon csodák közül, mikkel e nemzeti szentet a nép felékesíté, koporsójának is jutott egy; midőn azt épen Nagy-Váradra vitték, egy gróf és egy nemes pereltek egymással egy ezüst kehely felett, a nemes azt állitá: hogy a királytól kapta a kelyhet ajándékba, a gróf: hogy ő tőle lopta. A biró azt itélte rájuk: hogy tegyék a kelyhet a király koporsójára s onnan vegye el, ki azt sajátjának hiszi. A gróf, a mint hozá nyúlt, ájultan rogyott a földre, míg a nemes bántatlanul vette kézhez tulajdonát a szent koporsórul. Ez a monda Sz. László koporsójárul.

KÖNYVES KÁLMÁN.

A látkör mindinkább tisztul a magyar historia terén : az uralkodó alakok szemlátomást ismerősebbekké kezdenek válni.

A népirtó Attilát a népalkotó Árpád váltja fel; — az egyszerü nomadkirály helyét elfoglalja a hittérítő István; — a kegyes fejedelem után feltünik László, kit a dicsőség egy szent magasságáig emel föl; — s a szent király után megjelenik Kálmán, a fölvilágosult törvényhozó, kinek szelleme korát egy fél ezreddel előzte meg.

A magyarnak eleitől fogva nagy ellenszenve volt a könyvek iránt, a „*könyves*" név nem dicséretképen ragadt a királyra, ki ifjusága éveiben tudományokkal mivelte lelkét.

Pedig ő a kardot is tudta úgy forgatni, mint a könyveket, s mig mivelt lelke üdvhozó törvényeket teremte az országnak, addig erős karja új országokkal szaporitá birodalmát.

Ifjú korában papnak neveltetett, de a szent falak szükek voltak nagyratörekvő lelkének, az uralkodásra született szellem szorítva, nyomva érzé magát az akkor tetőpontján álló hierarchia rendszabályai által, a breviarium helyett kardot vön kezébe, a mennyei szent hit terjesztése helyett a földiebb fogalmak, becsület és politicai hit védelmére.

Öt orosz herczeg élt Kiowban, Swatopolk, Wladimir, David, Wasilko és Wolodár; egymással közel rokonok és örökös ellenségek.

Ezek egy időben, megunva az örök harczot, szövetsé-

get esküdtek, megerősítve azt egy csókkal a szent feszületre. Mindnyájuk feje Svatopolk lőn, a legvénebb rokon nagy herczegi czímmel. Ezt Dávid rábeszélte: hogy Wasilkót fogassa el s vakitassa meg, Svatopolk megtevé s midőn a testvérek ezért rátámadtak, a hibát Dávidra utalta s azzal boszúlta meg: hogy Dávidot kikergette birtokából s azt elfoglalta magának, de hátra volt Wolodár boszúja Wasilkóért a nagyherczegen. Csata előtt a megvakitott Wasilko felmutatta a szent feszületet a hadseregnek, mellyet Svatopolk megcsókolt, hü szövetséget esküdve s a nagyherczeg elvesztė a csatát. Ekkor a magyarokhoz folyamodott segélyért. László, kinek alapelve volt: hogy „legyen igazság, és vesszen a világ;" azt hivé: hogy a testvéreknek igazuk van, midőn boszút állanak a hitszegőn; de Kálmán, ki már akkor apja trónját osztá, más véleményen volt. Szerinte itt nem az igazság volt a kérdés, hanem a fejedelmi tekintély, s a szomszédban dühöngő anarchia legyőzése. A szent király segélyül engedte menni bölcs fiát, megjósolva neki: hogy az igaz ügy még az okos ügy ellenében is győzni fog.

Úgy lett.

Kálmán nem hajtva a megrettent rokonok béke ajánlataira, elutasítva magától a térdeit átkaroló szép Lankát, kit férje Wolodár külde hozzá könyörögni, erővel akarta helyébe visszatenni a nagy herczeget, midőn véletlenül a közel Kunok vezére Boniák, megtudva Kálmán ott lételét, jövendőt mondatott magának az erdőben a farkasokkal, s miután azok győzelmet jósoltak számára, Kálmánt megtámadta és megveré.

Szerencsésebb volt Kálmán az ellene föllázadt horvátok s az apuliai normannok ellen, nem sokára a magyar királyi czimbe horvát és dalmát országokat is befoglalá.

De soha mélyebb politicai ok nélkül csatát nem keresett Kálmán, bár arra igen nagyszerü kilátásai voltak.

A szent-kereszt hadak, apja holta után öt szólíták fel vezérül a hitlenek ellen megindulandó keresztyén táborhoz. Midön egész Europában a koldustól a királyokig, s a gonosztevötöl a szentekig mindenki lelkesülve volt a szent sír miatt inditandó harcz dühétöl, Kálmán volt az egyedül, ki e harczot nem helyeslé, ki a felszólitó püspököknek illy szavakat mert szembe mondani.

„Töltse be mindenki azon helyet, mellyre Istentöl hiva van, Istent mindenütt lehet imádni, nem kell érte Jérusálembe menni, én az istenhez nem ellenségeim haláláért, hanem népem boldogságáért szoktam imádkozni, s mig saját országomban akasztófákat kell állittatnom a jog fenntartásaért, addig nincs miért idegen népekre mennem, hogy öket a keresztet tisztelni tanítsam. Itt közöttünk gonoszabb ellenségei vannak az isten törvényeinek, mint maguk a törökök. Apám igérhette a szent földérti harczot, mert ö szent volt, én csak gyarló ember vagyok, illy nagy igéretet örökölhetni. Egyébiránt a szent seregek átmehetnek országomon, — ha rendet tartanak.“

Illy szavak szokatlanul hangzottak azon idöben, ha más nemzet királya szólt volna így, nyomban érte volna a rettegett anathema, de a magyar nép vakbuzgó soha sem volt, az egyházi átok idáig olly kevéssé hatott volna el, mint később Albionig.

A kereszteshad Europa egyéb országaira nézve egy szükséges légtisztitó zivatar volt azon idöben; azon örök harczoknak, mik az apró birodalmacskákra eltördelt Németország herczegei, az egyes olygarchák, a föllázadt népek és uralkodóik, a polgári és lovagi rendek között folytak, csak nem lehetetlen volt végét vetni; e czéltalan tu-

sák alatt annyira elszaporodott minden rabló és gonosztevő fajzat, annyira erőt vett minden nemesebb érzelmen a ridegebb pusztitási vágy : hogy e minden organumaiban megromlott világrészt csak egy általános világrázkódtatás hozhatá helyre örök zavarából.

E világrázkodás volt a keresztes had.

Valami egyszerü remete megpendíté az eszmét, a szikra lángot gyújtott s a tisztábban látó egyházi és királyi főnökök jónak látták azt szítani, csak igy adhatva az egymás ellen fegyverzett népeknek egy közös irányt, melly ellen fegyvereiket fordítsák, csak igy tisztíthatva ki országaikat egyszerre minden törvényrontó, gyilkos és rabló-hadtól.

A pápa bünbocsánatot hirdetett a szent föld harczosainak, a vétkeseknek nyitva volt az út a dicsőségre, az engesztelésre, a gazdag zsákmányra és a mennyországra.

A tusakodó olygarchák elött nyitva volt az út a legnemesebb, a legszentebb vetélkedésre.

Nehány század alatt Europa ez úton három millió embertől szabadult meg, kik azalatt itthon egymást emésztették volna meg, s kik nagy részének romlottsága érdemessé teendé e világrészt Oceania sorsára, az elsülyedésre.

E tünemény nem egyes emberek müve volt. A világszellem örökké következetes, öszhangzó müködése mig egyfelöl útnak indítá keletről az ép romlatlan elemeket Európa felé, hogy itt új életet kezdjenek, addig másfelöl egy új népvándorlást készített elöre, melly nyugotról keletre hordva a megromlott tömeget, ott életét bevégezze.

Ez a világtörténet borzasztóan nagyszerü symmetriája.

Ezért nem ragadta magával e roham a magyar népet, bárha ez mindenik átvonuló hadseregnek közvetlenül útjába esett.

Az első kereszteshad Walther vezér alatt minden akadály nélkül vonult keresztül az országon. Kálmánnak gondja volt rá: hogy a szent vitézek részesüljenek a magyar vendégszeretetben, de egyúttal arra is: hogy azzal vissza ne éljenek. Csupán Zimonynál történt: hogy tizenhatan félrecsapva a főtábortól a városba bementek s ott kicsapongásaik miatt megfosztatva fegyvereiktől, mezetlenül bocsáttattak vissza. Walther nem állt értök boszut.

Ezek után jött nyomban a másik had, negyvenezer harczos, számtalan kisérettel, magától Remete Pétertől vezérelve.

Ez a szent férfiu tüzlelkü szavaival sajátságos hadsereget gyüjte maga körül. Mindennemü, koru és állapotú emberek egy közös zászló alá gyülekezve, lovagok és mesteremberek, gyermekek és aggok, köztük hatezer barát teljes fegyverzetben, több mint ezer apácza, háromezer szekérrel fiatal nők, özvegyek és lelkesült szüzek, a szent harczosok mindennemü szükségeiről gondoskodandók, fegyvert ragadott ascetak és megtért örömleányok, vérrel terhelt gonosztevők és köztiszteletben álló férfiak, egymással szoros, szent szövetségben, úgy hogy mint a velök együtt járó Fulbert püspök mondá: „azon a helyen együtt lehete találni az új Jerusalemet az új Sodomával.“

Ez a csapat is békében keresztül vonult az országon Zimonyig, ott eszébe jutott a Walther katonáin elkövetett szégyent megtorolni, a várost ostrommal bevevé, a lakosokat legyilkolá s azután tova futva a szomszéd Bolgárországban hasonló balfogások miatt huszezer embert és kétezer szekeret veszte. A megmaradottak csontjaiból később a török Zultán rakatott pyramist a nicaeai mezőn.

Ezeket követte egy harmadik csapat Gottschalk vezérlete alatt. Ez már csupán a nép söprejéből volt összegyüjtve.

Ezeknek is megengedte Kálmán a keresztül vonulha-

tást, de alig jöttek Mosonyig, ott elszéledeztek, szét mentek az országba rabolni, az ellenállókat leöldösék, egy ifjut elevenen karóba húztak, egy szóval egészen Palaestinában érezték magukat.

De már ezek ellen fegyvert ragadott Kálmán, félretéve minden pietást a vállukon viselt kereszt iránt. A magyar sereg a szent hegy és a Duna között utólérte őket s ott úgy összetörte : hogy alig szabadult meg háromezer ember az egész seregből, melly nem volt méltó arra : hogy a megváltó sírjáért harczoljon.

Alig szabadult meg ezektől az ország, midőn egy új sereg jelenté magát a határokon. Kétszázezer gyalog és háromezer lovas.

E gyülevész jöttét mindenütt megelözte irtózatos kegyetlenségeinek híre. Fővezérük, Emico, egy hazug apostol, azt hitette el népeivel : hogy Isten neki megjelent s kijelenté : hogy legelsö tetteül a zsidókat írtsa ki. Alvezérei, Feik Tamás, Vandeuil Clarembald, Charpentier Vilmos és Herman gróf mindnyájan ismeretes gonosztevők voltak, kik a velük volt roppant népséggel Köln, Mayncz, Trier és Wormsban több ezer izraelitát legyilkoltattak s a magyar határhoz érve, elvégezték magukban, hogy a magyarok is csak ollyan pogányok, mint a zsidók.

Már ezeknek Kálmán egyenesen megtagadta az országán átvonulást. Óvárnál Gyula nádor várta őket egy figyelö hadtesttel, tudtukra adva a király és nemzet tilalmát.

Ez dühbe hozta a kereszteseket, Gyula nádort megölték, seregét elüzték s erővel törtek maguknak utat Mosonyig. Itt azonban maga a király állt elöttük.

Úgy fogadta öket, mint ellenséget. A túlnyomó tömeg ostrom alá vette a várost, a sánczárkokat faderekakkal hányták tele, a falakat hosszú hágcsókon kezdték meg-

mászni, a faltörő kosok ütéseitől omlottak a bástyák; ekkor a király egy merész rohammal kiütve a roppant ostromló tömegre, azt neki szorítá a mocsárnak, a kereszteshad támadóból támadottá válva zavarba jött, a hadakat megfoghatlan rémület fogta el, elkezdtek szétfutni, s az előttük ismeretlen lankaságok, erdőkkel fedett mocsárok veszélyes tömkelegeibe tévedve, az üldöző magyaroktól nagy részint kiírtattak, alig szabadult meg közülök egyéb, mint a lovasok, s a vezérek, kik seregeiket veszély idején cserben hagyva, maguk, ki Német-, ki Olaszország felé szétfutottak.

E győzelmének köszönheti Kálmán király: hogy a vele egykorú historia irók, utálatos púpos hátu, kancsal szemű, sertékkel benőtt testű szörnyetegnek írják le, a kinek lelke sem volt szebb a testénél.

Mi azonban e tényben is az istennek, a történetek világszellemének kezeit látjuk. Szüksége volt, és szüksége van a világ szellemnek itt Europa közepében egy magyar nemzetre, közvetitőre a keleti őserkölcs és nyugoti miveltség között, csodás anomalonjára a szabadság és hüség érzeteinek. Ezért kellett akkor a magyar nemzetnek, melly később századokig volt védfala a keresztyénségnek, akkor, midőn a keresztyén világ minden nemzetei siettek keletre — meghalni, — azoktól elmaradnia s föntartania halhatatlan életét, örök tényezőül Europa történeteiben.

Ezért kelle Szent Lászlónak azon napon meghalnia, midőn a kereszteshadak vezérletét elvállalá, s utána a korát századokkal megelőzött Kálmánnak következnie, ki lett légyen bár testileg kancsal, de lelkével annál tisztábban látott.

Oh a világszellem számitásai tökéletesek, csakhogy ő nem napokkal és emberekkel szokott számitani, hanem századokkal és nemzetekkel. . . . .

. . . .

Azon vád, melylyel Kálmánt e fegyveres visszautasitásaért a kereszteshadnak terhelik, leveszi róla azon szives fogadás, mellyben az utánuk jövő Bouillon herczeg seregét részesité; e csupa lelkes és becsületes lovagokból álló hadseregnek nemcsak megengedte az országán keresztülvonulást a király, sőt maga személyesen kisérte azt egész a tulsó határig, örködve minden igaztalan bántalom ellen, melylyel saját népe azt megsérthetné, mig másrészről Boullon saját testvérét Balduint és nejét Gundehildet adta át a barátságos átvonulás kezességeül; a határon barátságos öleléssel vált el a két vitéz király, kiknek egyike, a mint Róma sánczain első volt, úgy Jerusalem sánczain is első leendett.

Jérusalem elfoglalása után még egy százhatvanezer főnyi had vonult keresztül Magyarországon, mellynek vezére, István, a burgundi herczeg s vezérnője Ida, Ausztria grófnője *k)* csábitó szavakkal hitták magukkal Kálmánt az igéret Kanahánjába, hol téj és méz folyik s aranytól fénylik a puszták homokja.

De Kálmán a visszatérő Fulbert püspöktől már akkor eleget hallott a szent birodalomról, a czivakodó fejedelmekről, a kicsapongó keresztesekről, az új hóditókról, kik egymással versenyezve tagadják tetteikkel az evangeliumot, Krisztust újolag eladják, megfeszitik e sokkal undokabb zsidók maguk, mint azok, a kiket ők megöltek. *l)*

---

k) E szép hölgy e kereszteshad alatt a saracenok fogságába esett s kénytelen volt egy becsületes szerecsen herczeghez nőül menni, kivel később úgy látszik : hogy boldogul élt, mert két gyermeke lett a derék embertől. Budai.

l) L. Fessler.

Mindezekről sokkal többet hallott Kálmán, minthogy kedve lett volna a keresztesekkel menni.

— — — — —

Európában minden országnak van tengere, csupán Magyarországnak nem jutott.

Erre őseink nem gondoltak, midőn hazát foglalni jöttek, ők beérték a gazdag mezőkkel, az édes vizü folyamokkal, tenger mellett nem laktak soha (a Caspiumi tó nem érdemelvén e nevezetet).

Ezért nem volt Magyarországnak virágzó kereskedése, külországokkal összeköttetése, s szorultság idejében menhelye.

E hiányt észrevette Kálmán s a körülményeket századokkal előre tudva becsülni, hozzá foglalá országához a Dalmát tengerpartot.

E foglalása példányul szolgálhat bármellyik újabbkori státusférfiunak.

Először mint interveniáló hatalom jelent meg Dalmatiában a pusztító szomszédok ellen; — azokat leküzdve, mint védő és pártfogó hatalom foglalt befolyást az országban, — később e felsőbbsége megtagadói, mint lázzadók ellen fogott fegyvert, s mikor legyőzte őket, akkor elhalmozta őket szabadalmakkal, kiváltságokkal, adómentességgel s a trónról származó minden kegyosztással, mig önként elfogadták őt uralkodójuknak; akkor közös alkotmányt adott nekik Magyarországgal, s végre olly csínján keblezte be őket Magyarországba, hogy nem volt módjuk azt ellenzeni, s azontul e czím helyett: „magyarok királya“, nehogy megsérteni láttassék az idegen nemzetiségeket, igy nevezte magát: „Magyarország királya.“

Busilla grófnőt, kit Kálmán király a siciliai Roger gróftul kért nőül, mint királyi menyasszonyt már Dalmat

nemesek fogadtak hódoló tisztelettel a partokon, vezérük Vinkur, ötezer nemessel kisérte a szép és szellemdús normann hölgyet Kálmán királyi székvárosáig.

Busilla a kedélygazdag siciliai nő, hiven és gyöngéden szereté a királyt, mi azt hagyja gyanitani: hogy tán még sem volt az valami olly undok szörnyeteg, minőnek a historicusok irják. Nem sokára meghalt a szép királyné, két árvát hagyva maga után, egy fiút és leányt.

Kálmán ezeknek új anyát akart adni, s az oroszherczeg Svatopolk leányát, Predzlawát, kit ott táboroztában látott, elvette nőül. A szép normannhölgy déli hévvel ragyogó szemeit, szelid olvadékony, simuló lényegét s azt a mondhatlan fönnséget, mit nem a korona, hanem a lélek magassága kölcsönöz a nőnek; nem pótolák a király előtt az orosz hölgy volcánhevű szenvedélyei, a magyar kedély még szerelme szenvedélyében is megtartja azt a szüzies ihletet, melly szemlesütve, elpirulva fogadja legjogosabb örömeit. És Predzlawa nem volt már akkor azon ártatlan szende lyánka, minőnek őt Kálmán, még mint ifju látta apja udvarában. A szenvedélyes hölgy rég tiltott szerelemben élt egy ifjuval, ki őt Magyarországra is követte s mig az uj királynő ajka hüséget esküdött az oltár előtt a királynak, addig szemei a tömeg között egy idegen férfi arczát keresték.

Az első hónapban megtudá a király: hogy neje hütelen. *m)*

Hallatlan bün volt ez akkor Magyarországon és kivált a magyar királyi trónon.

Azon szigorú törvény, mit Szent László hozott a házasságtörő asszony ellen: miszerint azt saját férje jogosan

---

m) Thuróczi.

megölheti s tettéről csak Istennek tartozik számadással, mutatja azt az iszonyatot, melylyel a magyar nemzet e szokatlan, alig emlegetett bün iránt volt eltelve.

A királynét a nemzetgyülés halálra itélte, a királyi férj csak megvetésre, visszaküldé őt apjához Oroszországba.

E kegyelem később sok jó magyar vérbe került.

Az iszonyuan bántott királyi férj pedig eltörlé azon törvényt, melly jogot ád a férjnek hütlen nejét megölni.

— — — — —

Azon király, kinek mindenki hálával tartozott, találkozék legtöbb hálátlansággal az életben.

Unokatestvére Álmus, Lampert fia hatszor lázzadt föl ellene, megakarva fosztani koronájától.

Minden szomszédját, minden ellenségét a magyarnak ráuszitá a királyra, gyilkosokat bérelt, öszveesküvéseket forralt ellene, és nem volt egyéb oka halálát kivánni, mint az: hogy Kálmán király volt, ő pedig csak Ráma herczege.

Először ötödik Henrik császárt hitta segélyül, áruba bocsátva hazáját, de a császár saját trónján is ingadozott, mellyről édes apját taszitotta le s Kálmán megtudta öcscse tervét, — és nem állt rajta boszut.

Hogy kivülről nem nyert segélyt a herczeg, benn az országban gyüjté maga körül az elégületleneket, s magyar hadsereggel rontott Kálmánra. A király a Tisza partján várta őt s midőn Álmus megjelent, egyik sereg sem akart támadni, mindegyik tétlenül várta a másikat a vizen keresztül. A két sereg vezérei egy kis szigetben köztanácskozásra összegyülve, azt végezték: hogy a fejedelmek magánügyeiért nem fogják a nemzet vérét pazarolni, hanem ha bajuk van egymással a herczegnek és királynak jöjje-

nek össze egyedül ott a szigetben s végezzék párbaji isten-itéletben ügyöket a két sereg szeme láttára.

A király, kit a historia irók görbének, sántának, nyomoréknak irnak le, férfiasan elfogadta a párbaj ajánlatát, mig Álmos sirva fakadt és engesztelödésért esdett.

A király újra megbocsátott neki, s hogy sivatag lelkébe szelidebb érzelmeket öntsön, nöül véteté vele a szép svéd királyleányt Ingolburgát, remélve : hogy ennek ártatlan tiszta keblén kiálmodja véres gondolatjait, betelik boldogsággal és szeretettel, ki azelött nem tudott betelni gyülölettel.

Ismét csalódott. Álmos mentül jobban szerette nejét, a szép kékszemü angyalt, annál többször jutott eszébe : hogy mért nem lehet ez királyné? És midön Ingolburga egy szép fiuval ajándékozá meg, megesküvék : hogy annak királlyá kell lenni! Ha tudta volna, milly átkot mondott rá ekkor! Hogy fia e koronának csak terhét fogja érezni, fényét nem fogja látni. . . . .

Addig unszolta a lengyel királyt Boleslawot, mig az segélyt adott neki Kálmán ellen. Álmos a lengyel csapatokkal elfoglalta Abaújvárt, s onnan hívta fel a nemzetet : hogy tegye le királyát, és öt válassza el helyette.

A nemzet itélt, — de nem Álmos javára; egy az ö seregeit tízszeresen meghaladó erö vette körül Abaújvárt s Álmos az ostrom elötti reggelen, lovára ülve egyedül ment a király sátoráig, annak lábaihoz veté magát s bocsánatát könyörgé. Angyaljó nejeért még most is elnézte vétkét a különben olly szigorú király, megbocsátott neki, párthiveit nem üldözé, a lengyeleket haza hagyta menni.

A háború nála csak egy komoly eszköz volt, czél soha. Ő nem csatázott „az ütközet gyönyöreiért.“

A nagy lelküség nem gyógyitja meg az alacsony lel-

kek gyülöletét; a mi nem sikerült Álmosnak nyilt csatában, azt orozva könnyebben hivé végrehajthatni. E czélból egykor Dömösi kastélyába hítta Kálmánt: hogy ott vadászat alatt az erdőben meggyilkoltassa. Tervét elárulták. A király kérdőre vonta az orgyilkost; Ingolburga, a béke angyala ismét közbenjáróul lépett fel közöttük, könyei újra megnyerték férje számára az engesztelést s Álmos és Kálmán az evangeliumra esküdtek egymásnak szeretetet.

Délután a herczeg vadászni ment, s a mint sólymával egy a légben repülő kolcsagot elfogatott, azt kérdé társaitól: „valljon, ha a kolcsag megesküdött volna a sólyomnak: hogy nem fog kiáltani többé, elhagyta volna-e repülni?“ Kisérői elérték szavai jelentését s Álmos még azon vadászat alatt megszökött társaitól s nyomtalanul eltünt.

Egyszerre azonban ismét megjelent az ország határán, Henrik császár hadseregeitől kisérve, s más oldalról a cseh herczeget Svatoplugot hiva be az országba.

Már ekkor elkeseredve támadt föl ellene az egész nemzet, annyi hitszegés, pártoskodás és hazaárulás után s a Pozsonyhoz érkező császárt egy roppant hadsereg fogadta, úgy hogy ez nem kisértve meg az ütközetet, mint békitő lépett fel a király előtt a herczegért.

Álmos ismét megalázva, könyezve tért vissza nagy bátyjához, s nem sokára elhagyta az országot: hol senki sem volt, a ki szeresse többé s a szent sírhoz zarándokolt Palaestinába.

A Kármel látása, a Jordán vize, a szent ereklyék nem gyógyiták őt meg, csak azon vad gyülölettel tért vissza, melylyel eltávozék.

Itt azután gonosztevőkkel kezde szövetkezni, összeesküvést gerjeszte a király és annak fia ellen, mellynek fo-

nalai Velencze Német és Oroszországig elágaztak; ezt is megtudta a király; az összeesküvés főnökei elfogattak s ezuttal az ország főtörvényszékei itéltek fölöttük. János nádor volt a biró.

Halálra itéltettek minden családaikkal együtt.

A király a halált megvakittatásra változtatá.

S ez azon fekete folt, melly a historicusok előtt okot ad arra : hogy Kálmánt egy szörnyeteg alakjában fessék le. Mentői azzal védik : hogy e tény akarata ellen történt. E védelem fölösleges. Nincs ország, mellynek törvényei azt, ki annyiszor csinált pártütést, megszegte esküjét, idegen ellenséget hitt az országba, gonosztevőkkel esküdött öszsze orgyilkolásra, fölmentette volna a haláltól, s az akkori törvények büntetésenyhitésnek tarták a megvakitást, s kik fel tudják fogni az akkori idők körülményeit, midőn az apáról fiúra öröklött pártoskodások századokig tüzzel vérrel árasztták el a nemzeteket, nem lehet csodálni, ha a törvényhozók a pártütő családjára is kiterjeszték az apától érdemlett büntetést.

De Kálmánt soha sem birták az ész hideg okai megnyugtatni többé, akár álmodott, akár ébren volt, mindenütt a szerencsétlen rokont vélte látni. világtalan véres szemeivel, mindég az ártatlan, angyalszelid Ingolburga sikoltását vélte hallani, midőn megvakitott gyermekét szivéhez ölelte. Ez egyetlen pillanat mind azt a jót, mit éltében tett, lerontá lelke előtt; e fájdalomból soha sem tudott többé kigyógyulni.

A lélek fájdalma megölte a testet. Egy napon főfájás miatt hirtelen meghalt.

Holta után szörnyetegnek nevezték.

Igaz : hogy egy templomot sem épitett egész uralkodása alatt; hogy a pápának megtiltá az ügyeibe avatko-

zást; hogy a püspököknek megengedte a házas életet; hogy a kereszteseket szétkergeté és kimondta : hogy nincs boszorkány. Mindez elég volt arra : hogy a chronica irók közt pártfogója ne akadjon.

. . . .

Késő évek mulva, midőn Kálmán koronás fia, István testben, lélekben elerőtlenülve, trónörökös nélkül, széttekinte a világban : hogy kinek fejére tegye le koronáját? hírül hozák neki : hogy egy kolostorban jószivű szerzetesek által rejtegetve él azon gyermek, kit apja szemevilágától megfosztatott, a szerencsétlen vak Béla.

A világot és az életet és az emberek arczát megunt király fölkeresteté a boldogtalan rokont, s a koldusból királyt csinált, vak királyt, szomorú kárpotlásul hagyva rá a koronát — szemevilágáért.

Maga a király szerzetesi öltöny mögé zárta el magát közel halála órájaig a világ zajától.

Ez ifjan letűnt király nem öröklé apja szellemét, ok nélkül kezdett harczaiban mindég vesztes fél maradt, Dalmatiát a Velenczések foglalták el töle, a cseh herczeggel Boleslawwal Solth föispán vesztette össze, majd hozzá, majd Bolesláwhoz hordva a rágalmat, s utóbb is mindkettő seregeit egymással úgy összeveszítve : hogy azok minden ok nélkül, mindenik a másikat vélve támadónak, véres csatát víttak csupa félreértésből.

Majd Leopold osztrák herczegtől akarta a Lajtán túli részt elfoglalni, s attól két izben visszaveretett s nem volt képes saját országát megvédni ellene.

Majd Jaroslaw herczeget segiteni ment Kiewbe, ott már megszállotta a fővárost, midőn Jaroslaw a csatában elesett. István azért ostromoltatni akarta a fővárost, hanem ezúttal a seregei megtagadták a szolgálatot.

Itt ismerkedett meg az apja által elüzött Predzlawa fiával, Boricscsal s azt a Szepesség grófjává tette.

Ismét: hogy az orosz nagyherczeg fiai az országos osztályon összevesztek, egyiknek segélyére ment s a másiktól elvéve az országot abba Boricsot behelyezé Halicsi herczegnek.

Ezután a görög császárba kötött, a miért a vak Álmos ennek udvarában vonta meg magát, a császár új Palánkával szemben megverte Istvánt, a következő évben ugyan visszaadta neki a kölcsönt, de a hogy Álmos meghalt, a harcz is megszünt.

Mig országán kivül járt, ide haza új királyt választottak helyette, egyszerre kettőt, az egyik volt János, a másik Bors. Egyik sem sokra tudott menni a királyságával, Jánost lefejezték, Bors számüzetett.

És mikor itthon volt a király, volt hegyen völgyön lakodalom, az ujonnan bekeblezett kunok, kiket Tatár vezér alatt az ország leggazdagabb földén telepitett meg a király, voltak legnagyobb kedvenczei, ott lakott mindég közöttük, őket emelte legmagasabb rangokra.

A ki látta a még maig is egyformán bájoló kecses kunhölgyeket, égő szemeikkel, karcsú termetükkel, tűzláng arczaikkal, az könnyen ki fogja találhatni, miért pártolta annyira a kunokat István király?

E pártolás korán halálába került. Apját a bánat, őt az élv ölte meg.

Lélekben testben kimerülve halt meg. Halála jótétemény volt rá nézve, — de jótétemény az országra nézve is.

AZ ARADI VÉRNAP.

Vak Béla király országgyülést hirdetett Aradra.

A Maros partján, a szabad ég alatt megjelentek a zászlós urak, fényes bandériumaikkal, az összegyült nemes lovagok tömege ellepte a sík mezőt, a háromszinű lobogókon a megyék saját czímerei voltak láthatók.

A tér közepén egy magas emelvény állt, mellyet magas kopjákra tűzött szőnyegek sátorként fedeztek, e sátor mellett tizenkét udvarnok állt, ragyogó, arannyal kivert pánczélban, lengő kócsagokkal.

A néptömeg utszái közül egy tisztelgő csapat közelg a sátor felé, az ország püspökei, a nagyúr, és a bánok.

Jöttükre szétvonják az udvarnokok a sátor arany rojtos függönyeit s az örömrivalgó nép előtt egy látvány tünik fel, mellyben fény és gyász van egyszerre lefestve.

Biboros trónjában, fején a szent koronával ül a király, egy szép, alig huszonkét éves ifju, szöke hajfürtei szeliden folynak le vállaira. Ez ifjunak nincsenek szemei. Még gyermek korában elvették azoknak világát. A mint a nép örömkiáltását hallja, mosolyogni akar, környezői sírva fakadnak. Az ő szemeinek sem mosolygása, sem könyei nincsenek többé.

Ekkor előlép a trón mellől egy asszony, egy magas, délczeg nő, fejéről villámokat hánynak a korona gyémántjai, arcza ég, keble hevül, szemeiben a köny ragyog. Ez Ilona, a vak király felesége.

Az asszony odamutat férjére, ki reszketve támaszkodék reá, nem láthatva sem az ő arczát, sem a többiekét,

mik mind az elkeseredés lángjaitól voltak áthevülve, csak azon támadó zugást hallva, melly közelgő viharképen kezdé magát hallatni.

Egyszerre a királyné szavai kezdének megcsendülni a baljóslatú zúgás közepett.

„Ide nézzetek, kiálta, ti mindnyájan látjátok őt, ő nem lát senkit közületek. Isten királylyá hivta őt, az emberek koldúst tettek belőle. És azok, kik ezt tevék, itt vannak köztetek, ott ülnek egyenként mosolygó arczczal, kárörvendő képpel mindazok, kik Kálmán királynak e tettet tanácslák s azt végrehajtani siettek, s gunyolják magukban a királyt, kinek kezei rövidek, mert szemei nem látnak“....

A királyné végszavai már a fölorditó zajban enyésztek el; a vak király kardcsattogást, halálkiáltást, tombolást hallott s félve kapaszkodott neje karjába, az pedig mint a bosszuállás angyala állt a trón lépcsőjén, újjának egy mutatásával halálra itélve férje megvakitóit.

A nemesek kardot rántva rohantak a vádolt fő urakra, azok dühös védelem közt törtek maguknak utat egész a trónig, némellyiket a királyné lábai előtt vagdaltak össze.

A király reszketve, kinyújtott karokkal esde a boszuállóknak; gyönge szava elveszett a boszuorditásban, melly csak akkor szünt meg, midőn hatvannyolcz főúr, Béla vakságának okai, feküdt holtan a trón előtt.

S a kardcsattogás, halálhörgés elmultával újra felharsogott az „éljen a király! — Éljen a királyné!“

A TRÓNKÖVETELŐ.

Sokan, kikre nézve a királynő szavaiban halálitélet volt kimondva, a verekedés zavarában lóra kapva, megmenekültek a véres országgyülésből, s futottak Lengyelország felé.

Ott élt azon időben Borics, a szerencsétlen fejedelem, kit anyjának könnyelmü szerelmi büne nevétől és koronájától foszta meg.

Azon nép, mellynek őt mint királyát kellett volna üdvözölni, most fattyúnak csúfolá, mivel anyja vétkezett.

Mint el kellett ennek vadulnia, kit anyja megátkozott, apja eltaszitott, nemzete kigúnyolt és sorsa üldözött.

Hogy apja, anyja és nemzete gyülölé, az nem csoda, de még a sors is, mintha az is osztaná az emberi előitéleteket.

Először szepessi gróffá tette apjának fia István, kit testvérének nem volt szabad neveznie, ezt elveszitve Halicsi fejedelemmé lőn, rövid idő mulva onnan is elüzetett. Mint menekvő tengődött azután ipa, a lengyel király udvarában.

Most az Aradról elfutott főurak őt keresték fel elhagyottságában.

Ezek a kis királyok, kik otthon zsarnokai voltak jobbágyaiknak, kik a rabszolgákat adták, vették, mint vásári tárgyat, kik előtt nem volt bizton a nők becsülete, a szüzek ártatlansága; szerették a szabadelvüt játszani királyukkal szemben, s büszkén emelték fel fejüket, érezve: hogy a törvények feje vak.

De férfi lélek élt a királynéban s mielött az oligarcha pártnak ideje lett volna a lázzadást elöidézni, a királyné megelözte öket, ö maga idézte elö azt, s a nép, mellyre hivatkozott, felkonczolta a trón ellenségeit.

De a mesés sárkány mindegyik levágott fejéböl tíz új támadott. Mindazok, kiknek okuk volt nem szeretni az erös asszonyt a gyönge király trónján, Borics körül sereglettek s az általuk elöhivatva rideg rejtekéböl megjelent a Sajó partján magyar és lengyel seregével.

A túl parton táborozott a király. Hadereje több volt Boricsénál; csak egy eset tehette kétségessé gyözelmét, az árulás. A királynö gyakran találkozott a föurak közt hizelgö arczokkal, s hol a hizelgés jelen van, ott az árulás sincs messze.

Ilona egy napon megakarva tisztítni hivei seregét az árulóktól, magához hivatta öket s azt kérdé tölük: hogy igaza volt-e Kálmán királynak, midön nejét elüzé magától? Hivei öszintén feleltek a kérdésre s azt álliták: hogy igaza volt. Az árulók azonban ovatosak akarván lenni, azt felelék: hogy Kálmán ebben is bünös volt, tudva: hogy Ilona gyülölettel emlékezik férje megvakittatójára. De épen e fölösleges ovatosság árulta el öket. Tehát ök Boricsot Kálmán törvényes gyermekének tarták.

A király hivei ez áruló jelre fölugráltak helyeikröl s miután mindnyájan fegyvertelenek voltak, székekkel és ököllel rohantak az elárult árulókra.

Lampertet saját testvére egy székkel csapta agyon, fiát Miklóst s Moynolth grófot lekéselték. A többiek, kik nem voltak jelen, de egyetértettek a pártosokkal, átszöktek rögtön Boricshoz, köztük a lázadók feje Tiodor gróf, Folkus, Titus, Endre, Vitályos, s a mindnyájok közt legmerészebb Sámson.

. . . .

Egy délben a király épen sátorában ülve ebéd mellett, hirtelen egy betoppanó lovag által ijesztetik fel, ki az ellen táborából a Sajón átúsztatva páratlan merészséggel tört odáig s a vak királyt hivei közepett nyomorult ebnek szidalmazva, felszólítá : hogy adja át országát Boricsnak s maga pusztuljon innen és menjen kolostorba.

E merész lovag volt Sámson gróf.

A jelenvolt zászlósok és udvarnokok a bámulattól elmeredve néztek a dühöngő emberre, ki egy maga mindnyájokat királyostul szemtül szembe meg merte gyalázni; de a következő pillanatban mindnyájan talpra ugrálva, meg akarták őt ragadni, gróf Both után ugrott a vakmerőnek, ki hirtelen lovára ugorva, szitkozódva fordult vissza a meggyalázottakhoz s bántatlanul tova nyargalt.

Mig a főurak lovászaik után kiáltoztak paripáikért, a szitkozódót üzendők, Both apródja egy ott álló ménre nyereg nélkül a mint kapta, felugrott s utána eredve a grófnak, azt a Sajó partján beérte.

Sámson beugratott a vízbe. A tulsó partról Tiodor és társai csónakon siettek segélyére. De a bátor apród utána usztatott s a viz közepén utolérve, egy kelevézzel társai szeme láttára keresztül szúrta a grófot s azzal ismét viszszaúszott.

A lengyelek ez eset után ütközet nélkül visszatértek, de a következő évben maga a lengyel király Boleslaw hozta vissza Boricsot, őt a magyar trónba ültetendő. A király seregei által azonban Mária Magdolna napján úgy összetöretett : hogy maga is alig szabadulhatott meg a a csatából. A magyar pártosok elestek, vagy elfogattak.

Egyet főnökeik közül Bátor Opos unokája tett foglylyá.

A szerelemgyermek, elvesztett csatája után, halicsi trónját ment visszafoglalni. A sors ott is mostohája volt, ütközet közepén tulajdon serege egymás ellen lázadt, s ott hagyva az orosz ellenséget, a szövetséges lengyel, magyar és halicsi egymást fogyasztá el; a lengyel király bánatában meghalt, s Predzlawa fia földönfutóvá lett örökre.

Majd a bajor, majd a franczia udvaroknál lappangott azután, mig egyszer az osztrák herczeget rábirhatá: hogy érte Magyarországra betörjön.

Már ekkor Géza ült a trónon, Béla mégszünt vak lenni: meghalt, s az ifjú király nevelője, az ország nagyura Bélus herczeg a Lajtáig elébe menve Henrik herczegnek, azt a csatában megveré. Hétezer bajor és osztrák esett el azon csatában s a két alvezér Rátbód és Ottó foglyul esett Bélus kezeibe.

Itt is elüzetve a koronától, de nem üzetve el annak csalképétől, a görög császárhoz Mánuelhez futott a szerencsétlen fejedelem; háromfelől megkisérté már az országot, mellyhez jogot érze, elfoglalhatni, most a negyedik felől próbálta meg. Elöl harczolt Mánuel seregeiben, midőn az a magyarok ellen csatázott; mindég ő mert legmélyebben betörni csapataival azon földre, mellyet olly örömest nevezett volna honának; de a cselszövő görög csak eszközül használta őt; az ő vére folyott a győzelemért, de az ő érdekei nem nyertek általa soha.

Egy csatában, mellyre a Bessenyők ellen volt kiküldve, bevégezte megátkozott életét, az utósó emberig küzdve tartotta a csatatért. Az utósó ember ő volt. Senki sem szerette életében, senki sem siratta meg holta után. Pedig mind a kettőt megérdemelte volna, — ha anyja nem vétkezik.

OROSZ ÉS GÖRÖG SZOMSZÉD.

Vak Béla még ifjan holt meg, fia második Géza még gyermek volt, midőn királylyá lett.

Ekkor az ország nagyjai, a helyett : hogy mint másutt szokták, a király erőtlenségét használva önérdekü pártokra szakadoztak volna, szorosan egyesültek a fejedelem körül, ifjusága gyönge létét a nemzet erejével pótolva ki.

A nemzet gondviselése alá vette az országot és a királyt, s midőn az egyiket visszaadta a másiknak, azoknak egymásra nem lehetett panaszuk.

A király egy kivül erős, belöl boldog országot vett át kormányzóitól s az ország egy lelkileg nemes, testileg hősi királyt.

Bélus herczeg a nádor volt e kormányzat főnöke. Ő telepité meg az Olt sivatag partjain a szászokat, ő verte vissza Jasomirgott Henrik támadását Borics érdekében, és ő házasitá meg a ifjú királyt az orosz nagy fejedelem, Minoslai leányával, Fruzinkával.

E kedves nőt rövid időn nemcsak a király szerette meg, hanem a nemzet is. Ha ő kért valamit a rendektől, az meg volt adva; a királyt és királynét úgy tekinté ez időben a nemzet, mint édes fiát és édes leányát, megfordítva a viszonyt, melly a népnek atyául és védőül rendelte a királyt; most a nemzet volt a király atyja, de egyszersmind hatalmas védője.

Fruzinka királyné testvére, Izaszlaw ez időben orosz nagy fejedelem volt, kit fejedelmi fővárosából gyakran elüzött a hatalmas Dolgoruki, Moskau alapitója.

A magyar nemzet látta a királyné néma könyeit, mellyeket testvére szerencsétlen sorsán hullatott, s elhatározá : hogy e könyeket le fogja törülni.

Kellett-e egyéb ok arra : hogy vérét kiontsa, egy nemes népnek, mint hogy legkedvesebb gyermeke könyeit ne lássa?

Volt idő, midőn Magyarország interveniált Oroszországban, midőn magyar vér, magyar dicsőség segitett Oroszország uralkodóit trónjaikba visszahelyezni.

A fiatal király harcz és dicsvágytól égve állt serege élére, melly rokona segélyére volt sietendő.

A magyar és cserkesz egy zászló alatt harczolt; Dolgoruki csatát csatára vesztett, s kénytelen volt magát Grodezi várában föladni. Wladimerko, a Swenigrodi orosz fejedelem, Dolgoruki hatalmas szövetségese, miután roppant hadseregét a magyar fegyverek egyetlen ütközetben a Wjas partján semmivé tették, kénytelen volt békét kötni, s a melly pillanatban azt megszegé, trónja lépcsőjén a guta ütötte meg.

Ezalatt másfelől a hatalmas görög császár, Mánuel keresett magának okot barbar szomszédjaira rontani.

Mert a historia irók előtt a magyar nemzet „barbar“ czím alatt ismeretes, mig a görög nemzet neve „mivelt.“ S ha a miveltség nem a szellemi és erkölcsi épségben van, hanem a kőfaragás és selyemszövés mesterségében, úgy e különbség aligha nem áll e két nemzet között; de ha szabad csak nehány évet összehasonlitanunk történeteik folyamából, a különbség megforditva fog előállani.

Mánuel élete egyik felét természet elleni gyönyörökben, másik felét ok nélküli hadakban tölté, úgy hogy egyszer, midőn a csatában egy patakból ivott s panaszlá : hogy a vízben vér van; egy katona fölkiáltott rá : „nem most iszod először néped vérét.“

A magyar barbar azért, mert a kereszteshadak söpredékét kiverte országából s csak a hőseit fogadta vendégszeretettel; a görög pedig mivelt; mert épen e hősök számára hamis pénzeket veretett, lisztjök közé oltatlan meszet kevert, seregeiket kalauzok által álutakra vezetteté.

Mánuel fiát és nejét rokona Andronicus elfogatá, a fiúval aláiratta saját anyja halálitéletét, azután megfojtatta a fiút, s holttestét felrugva mondá: „apád gazember volt, anyád ringyó, magad bolond."

Andronicust pedig császár korában a nép lábánál fogva akasztotta fel.

Illy jelenetek nem voltak napirenden a barbaroknál.

Mánuel okot talált megtámadni a magyar nemzetet, először azért, mert Borics hozzá folyamodott, másodszor, mert Wladimerko neki szövetségese volt s a magyarok ellensége, harmadszor mert Csudomil, a szerb fejedelem a magyar királynak unokaöcscse volt és neki ellensége.

Az első csatában Mánuel és Csudomil személyes tusában összetalálkozván a szerb, Supán egy kardcsapással összetörte a császár fején a sisakot, de emez kiverte kardját kezéből s fogva vitte magával Byzanczba azon negyven magyar fogolylyal, kiket aranyba és biborba öltöztetve vitt diadalszeker előtt, mintha csupa herczegeket és főispánokat fogott volna el.

De a következő csatákban, midőn a király Oroszországból visszatért, böven visszakapta a kölcsönt, Géza elfoglalá várait, seregeit szétveré s kényszerité föltétlenül békét kötni.

Ezentul hadat nem készitett Mánuel a magyaroknak, hanem a mi sokkal könnyebb és veszélytelenebb volt, öszszeesküvéseket.

A királynak két testvére, István és László, átszökve

Mánuelhez, átolták a magyar nemzetbe a görög udvarnál beszítt trónlázadási mérget s Géza király holta után annak koronás fiát III. Istvánt, pártjaik által, miket Mánuel pénze vesztegetett meg, a trónról elűzték. Fruzinka királyné Pozsonyba futott gyermekeivel s azoknak pártjával.

Az elfoglalt trónt ekkor ismét László vette el testvérétől Istvántól, épen mint a görög udvarnál szokták.

Hat nap mulva a trónból a sírba szállt. Hirtelen és véletlen halt meg. Épen mint a görög udvarnál szoktak meghalni a császárok, kik testvérüknek utjában vannak.

Koporsóján keresztül IV. István lépett a trónra, idegen szellemeért gyülölve nemzetétől.

De a primás Bánfi Lukács megtagadta tőle a koronázást, s mit az önkény tett fejére, Fruzinka hivei egy irtózatos csatában elvették tőle. IV. István maga foglyul esik, de a győző királytól szabadon bocsátva, e nagylelküségért új hadat hoz Mánueltől hazája ellen. Épen mint a görög udvarnál szokták.

E hadserege a magyarok által semmivé tétetve, maga a császár jött vele vissza és a császár is visszaveretett.

Mánuel ekkor más gondolatra jött. Erővel elfoglalnia nem lehetett Magyarhont, a békekötésekor tehát Fruzinka egyik fiát Bélát fiává fogadta, s Elek despota név alatt trónörökösévé nevezte ki. Igy reménylé Béla által a magyar királyi és a görög császári koronát egy trónon egyesíthetni.

Előbbi kegyencze IV. István ez által utjában kezde lenni, meg is halt nem sokára érvágáskor megmérgeztetve. Épen mint Byzanczban szokták.

A béke nem tartott sokáig. Mánuel most Béla jogánál fogva tört a magyarokra, Szerém- és Dalmátországot hóditva el tőlök. De nem sokára egy roppant halom, mit Dienes ná-

dor egy csatában elesett görögök holttesteiből rakatott, határdombot emelt hóditásainak.

E közben váratlanul fia született s ennek kedveért a Bélának tett igéret a trón, és a császárleány keze iránt visszavonatott, mint ezt Byzanczban szokták.

Béla örült e kegyvesztésnek, nem szerette ő Görögországot, sem a császárleányt, hanem saját édes honát és a szép Agnest. Most elveheté kedvesét s visszatérhetett honába.

Mire az ország határához ért; sógorának gondja volt rá : hogy testvére királyné legyen; III. István hirtelen méreg által múlt ki. Béla első lépése honába a királyi szék lépcsője volt.

III. Béla a görög miveltséggel nem sajátította el a görög romlottságot, országát városokkal, trónját fénynyel ékité fel, és távol tudta tölük tartani az erkölcsromlottságot.

Anyja Fruzinka, kit a nemzet egykor, mint szeretett leányát, majd mint gyöngéd testvért tanult ismerni, most mint szenvedélyes anya lépett föl legkissebb, legszeretetebb fia Géza mellett, másik fia Béla ellen, kit gyermekkora óta megszokott nem látni és nem szeretni.

A király megtudta az öszveesküvést, s anyját Görögországba küldé, testvérét elzáratá, honnan csak Fridrik császár kértére bocsátá ki, a kinek kereszteshadával együtt a szent földre elment.

Béla is sürgetve volt a szent földre menni, majd a császár, majd a pápa által; — azt meg is igérte és meghalt.

Két fia közül Imrének hagyta trónját, Endrének kincseit s azon kötelezettséget : hogy a szent földre hadsereget vezessen.

Endre elkölté a pénzt s hadseregével bátyja ellen fordult.

A szomszédok kibékiték őket, s most már mind a kettő kötelezve volt a szent földre menni.

Imre csupán azt föltételezé : hogy akkor menend el, mihelyt országa nyugalomban lesz. Gyanitotta-e : hogy ennek nem éri végét? vagy maga kereste az alkalmat, melly itthon tartá? ez időtől szüntelen hadba volt keveredve, majd szerbekkel, majd bolgárokkal, majd velenczésekkel, úgy hogy utóbb a pápa anathemával fenyegetett mindenkit, a ki Imrét bántja, nem engedve őt a szent földre menni.

Ekkor ismét az öcscse állt elő. A Dráva mellett egy roppant hadsereg várt a csatára, mellyben ismét magyar vérnek kelle folyni.

Ekkor a király magasabb szelleme sugallatától bátorítva, midőn seregeik csatarendben állottak egymásra törendők, leveté pánczélját, fegyvereit s csupán királyi palástjába burkolva egy vesszővel kezében a pártütők táborába ment egyedül s odaérve fölkiálta : én vagyok királytók, van-e bátorsága valakinek kezét ellenem fölemelni.

A megdöbbent harczosok utat nyitottak a király előtt, egész vezérük sátoráig, a hol a király pártütő öcscsét személyesen elfogta saját tábora szeme láttára s onnan kivezetve fogságra veté. A sereg bámulva rakta le a fegyvert a merész alak igéző tekintete előtt.

Ez által elhárult minden akadály a király palaestinai útjából. A halál épen készületei közepett lepte meg.

Ez már az ötödik magyar király volt, ki igéretet tőn a keresztbadban részt venni s ifjan halt meg ez igéret teljesitése előtt.

A sors maga sem akarta : hogy e még alakulása felében levő nemzet külérdekek miatt életét a semmivélétel koczkájára tegye, mi annál veszedelmesebb leendett rá

nézve, minél fiatalabb éveiben vett volna részt a kereszthadban.

Hogy mi vész hárulhatott a nemzetre az által : hogy ha királya az országtól távol járt, érdektelen, költséges hadat viselni, Endre élete megmutatta.

GERTRUD.

Soha sem tesz annyi kárt egy gyönge népben egy erős zsarnok, mint egy erőteljes népben egy gyönge király.

Jéruzsálemi András egész tizenhét évi uralkodása alatt nem tett egyebet a magyar nemzet, mint saját sírját ásta.

A király pazar, a nemzet koldus, kivül szükségtelen harcz, belül pártháború.

Az önakarattalan királyt majd büszke nagyravágyó nők, majd önző alacsonylelkü tanácsosok kormányozák s ha mindeniktől megszabadult, — saját önállástalan lelke.

Első neje, meráni Gertrud, kit a természet nem királynénak, hanem királynak teremte, de semmi esetre sem a magyar számára; — büszkesége, pazarlása s idegen udvara által ellenségévé tette trónjának az ország minden rendeit.

A főpapokat és nemeseket boszontá : hogy minden rokonát, tanitóját, udvarmesterét, gyóntatóját érseki, báni, főispáni hivatalokba rakta s a köznép nyögött a vérét sajtoló adó terhe alatt.

A magyar zúgolódva látta magát mindenében megraboltatni; — hivatalaiban, rangbüszkeségében, vagyonában és életében, csak egy csepp kelle még a boszú poharához : hogy kicsorduljon.

E csepp volt a női erény könnye.

A mi a Tarquiniusokat megbüktatá, az lőn Gertrudnak veszte is.

Az akkori nádor Bór Benkének, kit ismertebb nevén Bánkbánnak neveznek, csudaszép neje volt a királynő udvarában, ki iránt Ottó, Gertrud testvére tiltott szerelmet kezde érzeni.

A szép nő szebb volt erényei miatt. A magyar nők egyik főtulajdona volt eleitől fogva a hűség, szűziesség, és itt a választás sem volt nehéz, a délczeg daliás nádor s az idétlen meráni herczeg között.

Ottót Németországból az igazság keze üldözé nénje udvarába. Fülöp király orgyilkosai közt őt is megismerék. S a ki értett az órgyilokhoz, értett a méregkeveréshez is. Egy este, midőn a királynéval s a szép Melindával együtt vacsorált, a nádor nejének poharába szerelemitalt vegyite s a királynő saját szobájában egyedül hagyta a herczeget Melindával.

A nádor, ki épen akkor tért vissza itéletosztó körútjából, a kétségbeesés könyei közt, félőrülten találta hitvesét, s mig szemei kiolvasák e könyekből a helyrehozásra nem, — csak megtorlásra váró eseményt, nejének rokonai, Mikhál, Simon és Petúr bánok újjal mutattak a boszú tárgyára.

Ez Gertrud volt.

Rég el volt határozva a királynő halála, az összeesküvők által; — az általuk felszólitott esztergomi érsek János kérdésükre ez oraculumi kétértelműségű feleletet adta :

„Reginam occidere nolite timere bonum est; si omnes consentiunt ego non contradico.“

Mellyet a különböző megszakasztás szerint igy is lehet érteni :

„A királynét megölni nem kell, — félnetek jó lesz; ha mindenki belezgyez, — én nem, — ellenzem.“

De emigy is lehet magyarázni.

„A királynét megölni nem kell félnetek, — jó lesz; ha mindenki beleegyez, én nem ellenzem.“

De a megsértett férj boszúja nem kérd és nem hallgat meg tanácsot. Midőn a király épen Halicsban volt hadat viselni s országát azalatt Bánkbánra bizta, ez a királynét saját palotájában meggyilkolá. Ottó megmenekült, miatta meggyilkolt testvére kincseit is magával elrabolva.

A visszatérő király az öszveesküvőket családostul kiírtatá; egyedül Bánkot, neje gyilkosát nem volt bátorsága megöletni. Érzé : hogy a meggyalázott nő miatti keserv nagyobb mint a megölt miatti.

A JÉRUZSÁLEMI HADJÁRAT.

A szent földre menést tovább halasztani nem lehetett; a pápa anathémával fenyegetőzött, s Endrének még az ajánlott görög császári koronát sem engedte elfogadni, hogy annál biztosabban elindulhasson Jeruzsálembe.

Egy illy expeditióhoz pénz kellett, az pedig Endré-

nek mentül kevesebb volt. Adószedői, kincstárnokai gazdagultak, a nép szegényült és a királyi kincstár üres maradt.

És most egyszerre kelle sok pénz, mellynek előteremtésére Dienes kincstárnok teljhatalmat kapott.

Soha ember nagyobb uzsorát nem fizetett, mint Endre király. Ő országa hatalmát adta zálogba s népe szeretetét kamatul.

Dienes árverésre bocsátá a financzhivatalokat, zsidók örmények, ismaeliták kezeire jutottak a bányák, a pénzverés, a sóadó, a révek, vámok, adófizetés, a népsanyargatás minden módszerei nekik adattak el; — a korona javadalmai a már akkor is hatalmas főnemeseknek örök áron adattak el, s a templomok kincsei kótyavetyére jutottak, mint a Veszprémben tartogatott Isabella királynő drágaköves koronája.

Miután a király saját országában illyen jól rendben hagyta a mindenféle pogányokat, megindult egy derék hadsereggel őket Palaestinában kiirtandó.

Gályára rakott hadával oda szerencsésen el is jutott, bejárta a szent helyeket, hol egykor a megváltó sokkal egyszerűbb és mégis hatályosabb fegyverrel terjeszté az igaz hitet, megfördött a Jordán vizében, csókolá az igazi keresztet, harczolt a Thábor hegyén, imádkozott a Karmelen s küzködött éhséggel és szomjusággal a tejjel, mézzel folyó Canahánban.

Coraddin sultán seregei azonban sehol sem akartak csatába ereszkedni a keresztesekkel, s a Thábor hegy ostromát meghiúsitotta a vezéreknek épen a csata alatti összeveszése.

Ekként dicsőséggel megrakva, sok szent ereklyét öszszevásárolva s valami méreg italtól megbetegülve, hazafelé fordult a király s az úton valakinek az országán csak ke-

resztül ment, mindenütt eljegyzett egyet fiai vagy leányai közül az illető királyi gazdák leányai és fiaival.

Igy ért haza országába a szent földről. Ha még tovább ott mulat, akár ott is maradhatott volna.

Itt azalatt fenékkel fordult fel az ország. A főurak egymással harczoltak, a királyi tisztviselők rablókkal szövetkeztek, a kincstár üresebb és a nép nyomorúbb volt, mint valaha, a külellenségek szerte foglalták az ország tartományait és hadsereg nem volt azt visszaszerezni, a nemesség nem hallgatott a zászló alá hivásra s pénz nem volt zsoldosokat fogadni; ekkor eladta a király a korona várait a fő nemeseknek, kiknek egy némellyike ez által hatalmasabb lett magánál a királynál s az e pénzen gyüjtött hadsereg a legelső hadjáratban az oroszok ellen elveszett, s vele együtt Halics- és Lodomérország.

Végre nem volt már osztály az országban, melly elégületlenségét el tudta volna titkolni. A zsidó és mohamedan adószedők a nép vérverítéke után a templom kincsei s a nemesség szabadalmai után kezdtek nyúlni, a nép lázzongott, a nemesség megtagadta az engedelmeskedést, a főurak rablóváraikba hurczolák a király zsidóit, s a papok templom átkot hirdettek, bezárták a templomokat, temetetlen hagyák a halottakat s nem tartottak isteni tiszteletet.

Sőt magában a királyi családban is kész volt a szakadás. Egyszerre két törvényes király ült a trónon, Endre és fia Béla, az ország válogathatott : hogy mellyiknek hódoljon. Endre neje Jolánta szokás szerint gyülölte mostoha fia nejét Máriát s Endre, mint gyönge férj : hogy családi nyugalmát megmentse, kényszeritni akarta fiát : hogy a szinte fölkent királyi nejétől váljon el.

A nejét gyöngéden szerető férj daczolt az atyai hata-

lommal, a családi vitába bele keveredett pápa és főnemesség, s a király ennyi zavarból kihatolni sem erővel sem akarattal nem birva, kénytelennek érzé magát országgyülést hirdetni 1222-ben.

Ez volt azon országgyülés; mellyen az „arany bulla" szerkezteték.

Ez okirat nagyszerü tanújele a magyarországi aristocratia diadalának a trónon. Harminczegy czikken keresztül semmi egyéb nincs benne biztosítva, mint a nemesség jogai, a nemesség kiváltságai, a nemesség szabadalmai.

A törvényt végül egy czikk szentesíti, melly jogot ád minden egyes nemesnek, azon esetben, ha a király, vagy annak utódai e törvényeket megszegnék, ellenük, a nélkül: hogy fölségsértés bünébe esnék, pártot üthetni.

A nemesség ez által olly hatalomra jutott: hogy rövid időn egy több főurakból összegyült párt elhatározá: hogy miután úgy is ők az urak az országban, üzzék el a királyt s osszák fel az országot maguk között megannyi kis királyságra. Ez őrült eszme azonban épen az osztozás elvén megtörve II. Fridrik császárt hivták fel királyul. Endre kitudta terveiket, s azt a gyáva büntetést gondolta ki számukra: hogy a pártütők uradalmait fogadott gyújtogatókkal égetteté föl. A honnan később egy törvény keletkezett, melly meghagyja a királynak, hogy ha valakit büntetni akar, ám nyakaztassa le, de falvait ne égesse föl, mert ez a paraszt kára.

Endre az által hitte a gyöngesége pillanatában aláírt törvényeket jóvá tehetni, ha azokat meg nem tartja. A gyülölt kincstárnok Dénes most nádorrá emeltetett, az ismaeliták még jobban sanyargaták a népet és nemességet, a pénzügyi hivatalok ismét megtöltek zsidókkal és pogányokkal; mig a mindezekből támadt iszonyatnak a pápa

anathemája látszott véget vetni. Minden úgy maradt a mint volt. A nemzet szemlátomást közeledett megoszlattatása felé. Egy új özönvíznek kellè jőni, melly a felnőtt olygarchia sárkányfejeit letörje. Ez özönviz el is jött, de Endre nem érte meg. Tizenhét évi uralkodása után meghalt, tökéletes fölbomlásban hagyva fiára az országot.

A TATÁRFUTÁS.

Dsingiszkán meghalt, fiai megosztoztak birodalmán és dicsőségén.

Ázsia térképén nem voltak az országoknak határai többé, az egész földrész egyetlen vérpirosra festett ország volt egyik tengertől a másikig; kaponya pyramidok jelelték szerte a győzelmi csatatérek helyeit.

Több mint öt millió ember halt meg e nagy fojtogató parancsára; maga fölért egy döghalállal.

Három fia maradt és egy millió ötszázezer főnyi hadserege.

Ennyi haderőnek szük volt már Ázsia; Oktaj-kán, a nagy pusztító utóda folytatni indult, mit apja megkezdett: körülhódítani az egész világot.

A végtelen hadtömegek megindultak beláthatlan rajokban a Kaukazon keresztül; a föld reszketett alattuk, a nép futott elölük; itt ott megállt velük küzdeni egy egy kisded szabadságvédő nép, a cserkesz, a kun; — rövid

harcz után elnyelte őket a roham, mint szigetkét az áradat.

Negyedik Béla volt ekkor a magyar király, örök harczban ön feleivel, kinek trónja mellett a főurak lábaikkal a népet gázolták s fejeiket a királyé fölé emelgeték.

Beteg volt az ország, nagyon beteg. S a milly nehéz volt betegsége, olly keserü volt az orvosság, a melly abból kigyógyítá.

A korona darabokra volt tördelve, mindenki király volt a maga földén, családok viseltek egymás ellen firól fira szálló gyülöletből harczot, hős volt a rabló, bajnok a pártütő, mindenkinek volt hadserege, csak az országnak nem, kincseket halmozott mindenki, csak a király és a nép volt szegény.

Illy állapotjában a honnak közelgett rá az emberirtó vihar.

SAJÓ.

Sokszor meghalt már e nemzet. Soha sem maradt a sírban. Isten mindég föltámasztá, megnövelte, megdicsőité.

Olvassátok a legszomorúbb sorokat, miket valaha magyar történetiró följegyze s tanuljátok meg belöle: hogy a melly népet sem kard sem betegség meg nem tudott ölni, az örök életre van hivatva.

*
* *

Köröskörül lángolt a határ, a felgyújtott országokból

vérvörösen folytak át a folyamok a szomszédba s csöndes éjszakákon áthallatszott a havasokon keresztül a népsirás, mintha millió haldokló jajgatása szólna egyszerre.

Mindenki ijedten fordítá arczát a határ felé.

A villongó főurak leereszték a kardot, melly családi harczra volt kihúzva s elzárkoztak váraik felvonó hídja mögé, az ismaeliták félbe hagyták az adószedést, málhába kötött kincseikkel futva a keritett városok felé, a kolostorokból hangzott éjente a szomorú bünbánó ének, s az ekéje elé fogott pór remegve hagyta ott az izzadásos földet, sápadtan kérdezve: mit jelent e szokatlan fény az égen, mikor a nap régen alunni ment? miért sápadtak azon arczok, mellyek imént olly kevélyek voltak? . . . . . .

. . . . Hirtelen jött a király hirnöke, végig hordozva a véres kardot hegyeken völgyeken: vészt, vészt! kiáltva a várak kapui s a pór kunyhói előtt.

Vész! vész, a tatárok jőnek!

Oroszország földre verve! A cserkesz nép kiírtatott. A kun kiűzve honából. A lengyel is elesett már. Rajtunk a sor.

Egész Ázsia vérrel van befestve, királyi városok helyén kaponya pyramidok állanak. Rajtunk a sor.

Fegyverre, fegyverre!

A rémkiáltás végig hangzott az országon. Az emberek hallgattak rá, mig utóhangjai el nem enyésztek a távolban. Azután vállat vonitottak.

— Nekem nem hazám; monda a pór, mindegy akárkinek szántsam a földet.

— Nekem sem hazám; szólt a tőzsér, kincsemmel mehetek odább.

— Nekem nem országom, monda a főúr, a királyé a haza; védje a király.

És senki sem mozdult.

A véres karddal hirdetett vészkiáltás nyomtalanul hangzott el a honban.

Ismét új jelenetek jöttek.

Néptelen fejedelmek, országtalan királyok jöttek futva a házába. Egyszer egy egész kiírtott nép töredéke menekült a magyar földre, negyvenezer család, az egykor hatalmas kun birodalom maradványa.

A tépett arczu nép, véres ruhában, vérező sebekkel, a mint a csatából elszabadult, úgy jött át a határon, a kardjáról lecsepegő vér tanusítá: hogy nem ingyen adta oda hazáját.

A kun király, *Kuthen* könyező szemekkel jelent meg királyi szomszédja, Béla udvaránál, szomorúan, mint illik vert királyhoz, ki elvesztette népe ős hazáját, s most koldulni jött számára új hazát.

Béla király udvara már ekkor telve volt futó fejedelmekkel, kiknek mindegyike látta elhullani népét s iszonyú képeket tudott festeni azon csatákról, mikben országa elenyészett, s azon népözönről, melly azt elnyelé.

De senki sem tudott annyit beszélni róluk, mint Kuthen király. Ő látta őket közelről, kardja most is fekete volt vérüktől. Kétszer verte őket vissza, harmadszor egész erejökkel jöttek reá, százezrével hullott a mongol és a kun. Elfogyott ez, mig amaz a földből látszott újra nőni s a kun földönfutóvá lett.

A magyarok döbbent figyelemmel hallgaták a kun király beszédét. Leirta előttük az ellenség alakját, állati arczát, ördögi kiáltását; elmondá mint szokott csatázni, ravaszul, hogy futamodik meg, s hogy fordul vissza ellenére nyilfelleget zudítva rá, éjente mint kerül a seregek háta mögé; hogy tör keresztül a legsürübb erdőkön; mint úsz-

sza át afolyamokat; a legerösebb várfalak mint omlanak le elötte; és ha győzött, mint gyilkol le mindent, a mi el nem futott. Elmondá azt is : hogy a mongolhad vezérének minö szándéka van? pusztitva menni egész odáig, a hol a világnak van vége.

És most rajtunk a sor.

Nehány jó hazafi elbusúltan nyúlt rögtön fegyveréhez. *Héderváři Dénes* a nádor kisded seregével elindult a határ védelmére; a többinek drága volt a nyugalom, sokan ohajtották : hogy bár megvernék a királyt, legalább meglenne alázva. A hazára senki sem gondolt. Legtöbben nem is hitték a vész jöttét; csak a papok csinálták e rémmesét mondának, hogy elmaradhassanak a lateráni zsinatról.

A király országgyülést hirdetett Pest alá. Követeket küldött segélyért a nyugoti fejedelmekhez, összehivatta a kunt, a jászt, a horvátot, szövetségre hivott eget és földet a pokol ellen.

Nagy böjt első vasárnapján nyilt meg az országgyülés Budán — A király fasátora körül alig szállinkozott egy kettő a fő nemesek körül, az is mind a földet nézte. Szerte a halmokon a köz nemesség tanyázott. Lovaikról leszállva itt ott csoportokba gyültek, hol egy egy szájasabb demagog tartotta beszéddel a körülállókat. A megyék zászlói elhagyatva áztak a halmokon, vagy hasalva feküdt mellettük leterített gubáján a zászlótartó.

Hideg, esős tavaszi nap volt, az emberek bosszúsak, rosszkedvüek, lelkesedés helyett daczczal, duzzogással eltelve.

A király sokáig váratott magára. Elébb követeit akarta kihallgatni, kiket segélyért küldött, mielött a rendekhez beszélne.

Szomorúan hallgatá sátorában negyedik Béla üres kézzel megtért követei vigasztalan szavait. Mellette ült a

két érsek és a kincstárnok s a kun király Kuthen, a többi állva beszélt..

Sehonnan sem érkezett segély. A jelenlevők arczain mély leverettség mutatkozott. Fedetlen fejét tenyerébe hajtva, csüggedtnek látszék maga a király is.

— Magunkra vagyunk tehát hagyatva, szólt felsóhajtva s egy könyet törült ki szeméből. Azután fölkelt s indult kifelé.

Váncsa Mihály figyelmezteté : hogy feje födetlen, s Mátyus érsek fölemelte fejére a koronát, a király keserüen monda : „ugy sem soká kell már viselnem.“

De a mint kilépett a nép elé, arcza, alakja átváltozott egészen; elmult róla minden emberi gyöngeség, minden vonása királyi volt, nemes és méltóságos.

Kiléptére valami zajgás hallatszott a gyülekezetben, hizelgők éljenzésnek is nevezhetnék. A nemesek lovaikra ültek, össze vissza rendetlenül, ki oldalt, ki hátat fordítva. A király az emelvényre lépett. Egyetlen napsugár, egyetlen emberarcz nem mosolygott reá.

— Kevesen vannak itt a hivottak közül, monda a király, egy tekintettel észrevéve a hiányzó főurakat : s a kik itt vannak is, seregeik nélkül jöttek, pedig az idő napokra van mérve.

E szavaira egy mogorva, duzmadt alak szólt közbe sunnyogó félhangon, felrángatott vállal.

— Nem mertek eljönni; a mióta székeiket elégettetéd, az sem lenne, a hová most leüljenek. Magunk is csak úgy szegényesen gyalogsorjában álltunk be. Hajdan András király alatt egész banderiumot hoztunk magunkkal, de a mióta praediumainkat visszavetted, fiainkat is otthon kelle hagynunk, hogy legyen a ki szántson vessen.

A király bántott büszkeséggel nézett az egy csoport-

ban álló főnemesekre, kiktől a bitorlott koronajavakat visszavevé s kik most, mintha gúnyolni akarnák, gyalog, kopott zekékben, rozsdás rézkardokkal jelentek meg az országgyülésen.

— Ismerlek benneteket jó *Borz*, és te jámbor *Bankó* és te *Miklós mester*. Láttalak benneteket minden polgárháborúban, ellenség előtt soha; most is a hazát gúnyolni jöttetek csak ide. Ezt vártam előre, hogy a kik legnagyobb részét birják a honnak, azok nem fogják a hont megvédeni. De él még a nép. Bennetek bizom még, kik a király után legszegényebbek vagytok az országban : köznemesek, jobbágyok, praediálisták; velem együtt nem osztoztatok a honnak egyéb javaiban, mint dicsőségében; e dicsőséget megvédeni hívlak föl benneteket.

Máskor a király illy felszólitására hangos éljenkiáltás szokott felharsogni, most csak az elébbi zúgás, morgás lőn ismételve, mig a köznemesek soraiból a többiek által noszogatva egy öreg ősz ármalista czihelődött elő. Megállt a király előtt, levette süvegét, ősz haját hátrafésülte és szólt.

— Uram király; azt mondád : hogy a tatár, a pogány, a kutyafejü mongol közel van; hogy ha eljön, felgyújtja házunk, leöl bennünket vagy elhajt rabságra. Én pedig uram király, társaim nevében is neked azt felelem : hogy gonoszabb pogány, és kutyafejü tatár van itt országodban, ki bennünket pusztít, öl, rabol; — a czinczár, a zsidó, az ismaelita, kiket még megboldogult édes apád uraivá tett az országnak és maga magának. Égnek a mi házaink, csak a füsti nem látszik, meg van nekünk a mi háborunk, a mi ellenségünk, ki bennünket nem öl meg, hanem megnyúz, s nem visz bennünket fogságra, de saját földünkön tesz rabszolgává; azért ha azt akarod : hogy kezeinket védel-

medre fölemeljük, előbb old fel azokat, mert meg vagyunk kötözve. Ez szónk és mondásunk.

Szavai végeztével fölordított az összesereglett nép : „le az ismaelitákkal , halál a pogányokra.“

A király levonta országpecsétes gyürüjét újjáról s az ország birónak nyújtá : „számüzetni fognak.“

A nép még folyvást ordított. Az ősz szószóló alá s fel nyargalt közöttük itt is ott is csitítva a zajongókat, de az atyafiak már egyszer benne voltak az orditásban s mentül jobban biztositák őket az ismaeliták számüzetéséről, annál inkább orditák : „le az ismaelitákkal.“

A vérszemre kapott tömeget a nyert engedély a helyett, hogy kielégitené, csak ujabb követelésekre izgatta. A zaj olly bomlottá nőtt már : hogy egymás szavát nem lehete érteni, az ősz demagog kérve rimánkodva csitítá a szavai által előidézett förgeteget; nem hallgattak rá. Most már helyette egy bozontos, szájas hadnagy lépett ki a király elé, daczosan fölhányva fejét s félvállára rázva panyóka mentéjét.

— Megkövetlek uram király, de ez még nem elég. Annyi itt az országban az ellenség, azt sem tudjuk, mellyik ellen őrizkedjünk? mit használ nekünk az ellenségre fegyverkeznünk, mikor czimboráit melletted látjuk ülni, kiknek szabad ki s be járásuk van éjjel nappal palotádba, mig mi csak az ablakon keresztül irott papirossal beszélhetünk hozzád.

Kuthen önkénytelenül kapott kardjához.

— Igen ő az, amaz idegen folytatá a kun királyra mutatva az izgató, ki hadsereget hozott az országra, összebeszélve a tatárral : hogy mig az kivülről tör reánk, ez kiismerve országunk fekvését belülről rontson meg bennünket. Ők is ellenségeink s czimborái elleneinknek. Avagy nemde

nem kun volt e az, ki minap egy tulkot ellopott a gulyánkról? s hánynak bolonditották el közülünk feleségit? hányat megvertek ivás közt? és mindez nem bizonysága-e annak: hogy ők a mi ellenségeink? Két nemzet itt az országban nem lakhatik; vagy a kun megy el, vagy mi megyünk el innen. Ha a mi királyunk akarsz lenni, légy a mienk, ha a kuné akarsz lenni, légy azé.

A király csüggedten hajtá alá fejét. A veszély nagyságát csak ő érezé, s ő sütötte le szemeit az önző demagog előtt.

Kuthen hallá a rivalgást élete ellen s kardját a király lábaihoz téve, kérte: hogy tetesse őt fogságra s ölesse meg, azon esetben, ha az iszonyú vád, mit ellene kimondtak, megvalósúl.

A király testőrei közrefogták a nemes de szerencsétlen fejedelmet s kivezetve a dühöngő tömeg közül, a várpalota egyik szárnyában őrizet alá tevék.

A király komolyan, szomorúan fordult a megnyugtatott tömeghez: „kivánataitok teljesítve vannak, — most tehát esküdjetek, zászlóitok alá: az idő rövid; a ligniczi csatában Lengyelország hős népe elesett, rajtunk a sor, határunkon az ellen, ne várjuk őt magunkra, menjünk elébe.“

Mi zúgás ez ismét?

Egy száraz savóképü ember áll elő, kezében fakó pergamennel, mellyről nagy szelenczés pecsét függ alá.

— Még egy szavunk volna, uram király, kezdi furfangos bölcsességgel a prókátor, s a hozott kutyabőrt nagy ünnepélylyel hét rét feltakarva, azt tudálékos képpel magától messze tartja és beletekint.

— Ebben az irásban, jól emlékezhetel rá, boldogult királyi atyád, a nagy Jéruzsálemi András irta még szent

és elidegeníthetlen nemesi jogainkat, te magad is aláírtad e törvényeket, a mint ezek az arany függő pecsétes oklevélben meg vannak írva. E törvények egyik czikkelye igyen hangzik. *„És senki a nemesek közül az ország határán túl harczolni nem tartozik, — ha ne ha a király saját költségén.*

A király magán kivül szökött fel e szavakra üléséből. Ennyi förtelmes önzés, akkor midőn minden elvesztett percz egy lépés volt a nemzet sírja felé, kivette türelméből, haragosan inte a szólónak: hogy menjen előle.

— Távozzatok. Nem kell segélytek. Menjetek haza, zsoldosokkal fogom megvédni a hazát.

A kincstárnok odasúgta a felindult királynak: hogy a kincstár üres.

A király szokott hitelezőjéhez fordult, egy keresztelkedett mahomedánhoz, ki roppant kamatra szokott számára kölcsönözni. Az a földig hajolva előtte, alázatosan monda: „én is ismaelita vagyok uram, számüzve országodból, holnap elhagyom e hont.“

A király kétségbeesve csapta arczára kezeit, érezte: hogy nem mentheti meg hazáját s látva, hogy azok, kik körüle állnak, fájdalmait csak gunyolni tudják, osztani nem.

E perczben egy újabb jelenet magasítá fájdalmait. A királyné, hallva a zajongást s férje éltéért remegve, gyászruhában, gyermekeit kezén hozva oda rohant a király elé, s annak kimondhatlan bánat által dúlt arczát meglátva sírva borult a trón lépcsőjére, — maga sem tudta: hogy mért sír?

E kínos jelenet alatt, a domb háta mögül bús tárogató hang kezde hallatszani, az oda tekintők egy kis dandárt pillantának meg, melly nagy fáradtan ügetve jött a

fenyéren a gyülekezet felé, nehány tépett lobogót hozva magával.

Elől egy férfi ügetett, összevissza horpadott sisakkal, pánczélja be volt lyukgatva, paizsán a czímer alig kivehető a sok vágás miatt; képét egy szablyavágás csaknem ismerhetlenné tevé. A többi is, alig nehány száz férfi, összevissza tépve vágva.

Az érkező férfiban a bámuló tömeg *Hédervári Dienest* ismeri meg, a nádort.

Mindenki félve, elámulva tekint rá, neki most a határszélen kellene lenni a Karpatok között. — Senki sem meri megszólítani.

A nádor a király sátra elé lovagol, ott megáll, sokáig nem bir szó jönni ajkaira, háromszor kezdett bele, mig el tudta mondani : „Isten és a szent szüz oltalmazza királyi fejedet."

Azután félig az egybegyült rendekhez fordulva, tört, bánatos hangon igy szólt.

„Feleim! Az ellenség hazánkban van. Hét napig védte kisded seregünk a határokat; heted napon — — holttestein keresztül tört át a tengernyi had. A ki megszabadult, előttetek látjátok mind. Isten és a szent szüz oltalmazza meg a hazát.

Szólt a lesújtolt férfi s lovára hajtotta le fejét : hogy ne lássák véres arcza könnyezését.

Elfagyva, holthalaványan néztek az imént olly zajos vitatkozók a marczona alakokra; a rettenetes hír egy percz alatt minden indulatot kiölt a szivekből. Az ittas düh kijózanult.

Csak a király nem sírt, nem reszketett, nem tétovázott többé, odainté Vancsa Mihályt; nejét és gyermekeit átadva neki, koronáját letette kezébe s rábizta : hogy

vegye magához szent István teteméit is s vigye magával az ausztriai határszélre az ország és a király legbecsesebb kincseit. . . . És akkor arcza kigyúladt, termete kiegyenesedett, kirántá kardját s azt trónja magasából Istenhez emelve, fölkiálta :

— A hon élete Isten kezébe van letéve, de becsülete az enyimbe. A ki meg akar halni honáért dicsően, kövessen, a ki élni akar gyalázatban, maradjon el.

E pillanatban ezer meg ezer kard repült ki hüvelyéből.

— Veled megyünk, veled halunk! orditá ezer meg ezer férfi, mint egyetlen hang; kik egy percz előtt duzzogva emlegették sérelmeiket, most mintha rettentő álomból serkentek volna a dicső ébrenlétre, kardjaikat forgatva kiáltának harsogó éljent királynak és hazának, halált az ellenségnek; a főurak gúny helyett könynyel arczaikon nyújták meztelen kardjaikat a trón elé, az ismaeliták a rémület buzgalmával hordák elébe pénzes zsacskóikat, a püspökök pánczélt kötöttek s a fegyveres nép paizsára emelte a királyt . s körül hordozta, mint egy oltárszentet.

E pillanat által úgy látszék : hogy meg van mentve a hon. A jelenlevő veszély fölrázott mindenkit egykedvüségéből; úr, paraszt, nemes és pap, hazafi és idegen sietett Pest alá a gyülekező helyre; jött Kálmán a király testvére a horvát seregekkel; megérkezett Mátyás esztergomi érsek és a kalocsai, Ugrin, zászlóaljaikkal; számtalan zászlós úr, gróf és apát, a megyei banderiumok; útban volt a csanádi püspök Bulcsu, derék csapatjaival; a kun seregek mind; a jász, a palócz, Bánk váradi püspök és Lőrincz gróf hadosztályaikkal, a Forgácsok, Rajnótok, László gróf. Az osztrák herczeg is igérkezett.

Mindez késön jött már.

Ha csak nehány napot lehetett volna is megnyerni, a mozgásban levő erő több százezerre menendett s képes lett volna a hóditó hadakkal megmérközhetni. Azonban már nem volt többé idő ez erőt összegyüjthetni. A mongolok sebesebben jöttek, mint a hír, negyvenezer ács ment elöttük, egyenes útat írtva számukra a legsürübb rengetegen keresztül, a várak, kerített városok, mik évekig tartó védelemre számitottak, egy napig sem tarták fel őket, a pokoli kő-vető gépek leronták a falakat s a mély árkokat az olcsó emberélet holttestekkel temette be. Alig egy harmadrésze volt még együtt a magyar haderőnek, midőn már Pest láthatárán köröskörül vereslett az ég a közel fölgyújtott falvak és városok lángjaitól. Akkor sok falu és város volt a Tisza és Duna közt, miknek neveit most egyes pusztai tanyák viselik, miknek szántóföldén egy egy elpusztult templom magányos falai porladoznak.

Batu kán száguldozó csapatjai egész a város faláig jöttek ollykor s a magyar seregek égtek a vágytól utánok eredni s felgyújtott falvaik lángjába hányni a rablókat.

A király még várta az útban levő segédcsapatokat s megtiltá vezéreinek addig az ütközést.

Ez nem tetszett. Az ovatosság gyávaságnak tekinte tett. A veszélyt egyedül a király ismeré egész nagyságában.

Egy vasárnapon a kalocsai érsek Ugrin, nem hajtva a király parancsára, a Vácz alatt szétzilálva portyázó tatárokra kiütött. Azok hirtelen futásnak eredtek előtte, az érsek utánuk; mig egy ingoványos helyhez értek, mellybe színlett futásukkal az érseket is becsalogatták. A könnyü tatár lovasság fürgén átgázolt a mocsár söppedékén, mig az érsek nehéz pánczélosai minél odább men-

tek, annál mélyebben sülyedtek bele, mig végre sem előre haladni, sem visszafordulni nem tudtak többé. Ekkor minden oldalról rájok támadtak a tatárok, a süvöltő nyilzápor alatt elfogyott a kisded csapat, a nélkül : hogy védhette volna magát, alig negyed magával szabadult meg az érsek Pestre, átkozva a királyt, a mért segélyére nem jött. A tatárok pedig a védtelenül maradt Vácz városra rontva, annak lakóit dühös ellentállás után leölték. A város hölgyei a kőfallal körülvett főtemplomba menekültek, a tatárok rájok gyújtották a szentegyházat, s nem sokára a lobogó lángok között ezer meg ezer martyr lelke repült az ég felé.

Ezalatt megérkezett az osztrák herczeg is, csekély kisérettel, mintha csak lakodalomra jött volna, nem csatára.

A magyarok már ekkor fennhangon zúgtak a király ellen : hogy miért nem engedi őket a falaik alatt száguldozó ellenségre kirontani? A herczeg, ki szinte hivatva volt egykor a magyar királyi trónra, hogy megmutassa, menynyire megtudta volna azt érdemelni, rajta hajtott a tatár előcsapatra, s a futamodók közül egynek elvágta karját, a másiknak úgy döfte hátába dárdáját : hogy a nyele ketté törött s azt lováról letaszítva elfogta.

A magyar sereg a király gúnyjára hangos éljenzéssel fogadta a herczeget, ki a személyes csata után viszszatért honába, mérges kelevényt hagyva a magyarok szivében.

Az elfogott ellenség kun volt. Valami elfogott kun, kit a mongolok kényszeritének velük együtt harczolni s kit a magyarok most megismertek.

Ádáz orditás hangzott végig Pest-Buda utszáin, föl egész a király palotájáig. Oda rohantak ablakai alá : „Te hoztad ránk az ellenséget, harczolj vele magad! Kiáltozák

egyes hangok, mig a tömeg lázas hangja „halált! halált" kiáltozott a fogoly Kuthen fejére.

A király nem birt többé a föllázadt viharral, a nép Kuthen lakára tört, elüzte onnan a király öreit s halálra kereste a kun királyt. Kuthen tegzét ragadta s kétségbeesett haraggal védte magát. Nehány pillanat mulva az ő és gyermekei fejével lapdázott az utczákon a felbőszült tömeg.

A magyar veszte vérrel volt aláirva.

Béla sietve küldte hirnökét az érkező kunok elé, kimentendő előttük királyuk gyászos halálát. Elébb mint a hirnök, érkezett hozzájuk a hir s mig ők tanakodva tétováztak; mintha a pesti királygyilkolás jelszó lett volna a vidéknek, a magyar városok lakói elkezdték öldösni kun lakóikat.

A kun erre bőszülten megfordult s azon pillanatban, midőn az ellenség félnapi járó földre volt a fővárostól, rettentő polgárháború keletkezett a két testvérnép között, mellynek csak a magyar városok elpusztitásával lett vége.

A győzelmes kun elbusultan fordult dél felé. Bár üldözte is a magyar, de azért nem csatlakozott a magyar ellenségeihez; ment más hazát keresni. Útközben szembejött rá Bulcsu püspök és Miklós gróf serege, a királyhoz sietve föl. A két tábor összecsapott, a kun szétverte a magyart, egy sem jutott el belőle Pestre.

— Fogadd ezt Kuthenért! Kiáltá a kun, midőn halálcsapást osztott.

Nem sokára elhagyták a magyar földet; egy hazával odább mentek.

A magyar ütközet nélkül veszté el seregei két harmadát.

Bánk váradi püspök és Lőrincz gróf seregeit egy

igen együgyü csel téritette vissza fele útról. A tatárok üres lovakat tereltek hátuk mögé, megrakva kitömött óriásokkal, s a püspök seregei visszahátráltak elölük Váradra.

Az erdélyi szászokat Kajuk kán lakománál lepte, mit épen a tatárokon vett diadaluk örömére ültek s most a szász gróf Ariskáld maga vezette őket át a havasokon.

Bélának nem lehete az ütközetet tovább halasztani.

Ereje csak gyöngült a belviszály miatt. Meg kellett ütköznie.

Hatvanötezer emberrel neki indult a tatár seregnek, melly előtte mindenütt visszavonulva egész a Sajóig engedte jőni, s ott a túlpartot elfoglalva megállt.

Batu kán egy hegyre fölállva, ön seregének nem látta be végét. Félmillió embert számitott a tatárhad. Átellenben összetömve egy rakáson állt a kilenczszer kisebb magyar sereg, messziről a kifeszített sátrak kötelei közt úgy tünve föl, mintha egy nagy hálóban lenne megfogva, köröskörül egy szekérbástya sánczolta el a tábort.

Batu kán nevetett.

— Úgy fogja meglepni a magyarokat, mondá mint az akolba zárt juhnyájat s rendeleteket tőn a vizen átkelésre.

Este későn, midőn az éj árnyékai leszálltak, kiment a király a víz partra, a Sajó síma tükrén az éjjeli felhők képe vonult le feketén, mint névtelen sejtelmek árnyai. A király lelkének gondolatai öszhangzottak ez árnyakkal. Érzé talán : hogy ez utósó elfordíthatlan éjszakája a magyar nemzetnek? mellytől ezt sem isten, sem ember nem képes megváltani. Tán hallá a suttogó folyam csöndes morajában a még életben levők haláldalát?

A magyar táborból víg zenehang, a borozók víg danája hangza szerte a fénylő örtüzek mögül. Áttellenben

a mongol tábor sötét volt és hallgatag. Csak ollykor hallatszott itt ott suttogó, dörmögö szó s látszott egy egy nagy fekete folt a part hosszában felfelé vonulni.

Egyszerre úgy hallá a király, mintha hangosabban suttogna a folyam a fekete habtükrön egy gömbölyü pont látszott felé úszni, egy emberi fö.

— Ki vagy? kiálta rá a király.

— Szökevény. Szólt az úszó.

— Kit keressz?

— A királyt.

— Az én vagyok. Mit akarsz?

— Örizd magad. Batu kán az éjjel át akar kelni a vízen s táborodban megtámadni. Én orosz vagyok.

A király rögtön sietett seregeihez, maga sorra járta a dandárokat sürgetvè, hogy készen legyenek, majd kérve, majd fenyegetve.

És az emberek, — mintha mindnyájan örültek lettek volna, — csak nevették a király aggodalmát.

— Fél most! — Meg van ijedve! — Hizeleg most! — Bár megvernék egy kicsinyt! — Hadd látná át, hogy nálunk nélkül semmi! —

Mintha a veszteség csak a királyt illetheté, mintha a haza nem lett volna mindenkié!

A király hallá az örjöngö szavakat, s lelke keservében megkellett győzödnie róla : hogy e sereg nem érdemli a győzelmet.

Csak Kálmán és Ugrin szive dobbant fel a veszély hallattára. E két férfiban élt még valódi höserö, a honnak önzéstelen szerelme. Összegyüjtve saját csapataikat, a templariusokkal együtt kivonultak a hídhoz, mellyen már akkor a mongolok egy része lopva átvonult s azokat az éj sötétéböl elörontva megtámadák.

A meglepett mongol törte magát vissza a merre jött. Az üldöző magyar kard leölte őket a keskeny híd előtt, vagy a vízbe kergeté; az érsek rettenetes haraggal fizette vissza a mongolnak a Vácz alatt kapott kölcsönt. A mongol vére volt az első, mit a Sajó vize megivott.

A győztes vézérek ezer bajnokot hagyva őrségül a hídnál, diadallal mentek vissza a táborba, mellynek mámorát e diadal még nevelte.

A mongolok azonban hét kőhajító gépet vontatva a hídfőhöz, azokkal az őrséget elűzték s ismét szabadon jöttek át a vizen.

Az elüzött őrök ijedten futottak a táborba, lármát ütve, hogy a mongolok ide át vannak.

A borozó, koczkázó és tánczoló csoportok azt mondták nekik : hogy menjenek a pokolba ijedelmükkel, ha jön a mongol, majd elébe állnak.

Reggelre a hatvanötezer magyar ötszázezer mongol által volt körülvéve s a Sajónak szorítva

Az ébredező vitézek még ekkor sem látták maguk előtt a veszélyt; ásítozva, húzódozva fogtak a készülethez, a nemes urak üstökeiket fésülték, bajuszokat kenték, csatjaikat igazgaták, mig egyszerre egy jégesőként fejükre özönlő nyilfelleg tudtokra adá, hogy itt az idő megtérni és meghalni!

Az átkos közönyösségből hirtelen még átkozottabb ijedségbe ment át a tábor. Zászlósok keresték zászlóaljaikat, fegyveresek uraikat és a lovon ülők az alattuk levő lovat. Senki sem találta a mit keresett. A zavar, a lótásfutás rendezhetetlen lőn. A király, Kálmán herczeg és az érsek híjjába nyargaltak a legsürübb nyil zápor között alá s fel, bíztatva, buzdítva a csatára; a sereget nem lehete csatarendbe állítani, mert már ekkor minden oldalról ellenség állt a síkon.

Egész délig hasztalan erőködött kitörni a tábor a csatatérre, mindenünnen visszaveretett szekér-sánczai közé. Végre délben Kálmán herczeg rendbe szedve a balszárnyat, azzal kétségbeesetten a mongolok csapatjaira tör s azokat hátranyomva, időt nyer a királynak a jobbszárnyat s a középet csatarendbe állitani s ezzel elkezdődik az ütközet.

Mig Kálmán herczeg az érsekkel s a templáriusokkal vérfördőt készit a mongoloknak, azalatt a jobb szárny el kezd széledezni. A mongolok üldözés helyett mindég tágabb tért engednek nekik, mindég több — több kezdi használni az alkalmat a dicstelen megmenekülésre, elhányják zászlóikat, vértjeiket s nyargalnak a csatatérről; a mongolok hagyják őket futni.

Egyedül a király volt Batu kán czéltárgya, ki ezalatt azt vélve: hogy mindkét szárny által segittetik, a derék seregekkel a mongolhad közepébe rontott.

Mikor már az ellensereg közepett volt, akkor vette észre, hogy egyedül van hagyatva. A jobbszárny elfutott, a balszárnyon késő estig harczolt Kálmán herczeg. Ha minden magyar úgy küzdött volna mint ő, a tatár nem ment volna vissza honába győzelemmel. Este felé elesett a templariusok nagy mestere, miután vitézei mind elhullottak egyenként oldala melől. Azután elesett Ugrin az érsek, ellenség vérével festett kardját markolva kezében. „Előre!" kiálta ekkor Kálmán, mintha a két elesett hős lelke is ő bele szállt volna s még mélyebbre vágott a mongol seregbe. Nem a diadalért volt már a harcz, csak a szabadulásért. Egy része a seregnek a futásban kereste azt. E rész leöletett. Más része Kálmánnal tartott s ez körösztül vágta magát az egész mongol táboron. A bajnok királyfi halálra sebesülve vágott magának utat a Dunáig s haza jutva

Horvátországi várába ifju szép neje karjai közt adta ki hösi lelkét.

A király egyedül maradt a csatatéren, köröskörül véve győzelmes elleneitől. Mellette voltak a Forgácsok, két testvér, János és András, öt püspök és több lovagok, számra kevesen, de vitézek mind, kiknek most egyetlen feladatuk volt a királyt megmenteni.

Az ellenség dühös orditással egyedül őt kereste. És a magyar csapatok tolakodása mindenütt elárulá hollétét. Az éji csatában, a forrongó tömkelegben mindenütt meglehete tudni, merre van a magyar király? a harcz, az orditás ott volt legdühösebb. A vitézek pajzsai mind csak egy pontot látszottak elfedni a repülö nyilak, a hajító dárdák elöl, a legféltettebbet, a király testét. Az ö védelmében hullott el az egész sereg, ö érte harczolva estek el a püspökök mind, az egy Bertalanon kivül. Már csak az egy Sándor gróf paizsa védte a király fejét, s csak a két Forgács volt még, ki számára utat tört, midőn a nehány bajnoknak sikerül végre önfeláldozással körösztül vágni magát a mongol seregen s a királyt megmenteni.

Ekkor üldözésükre rohan a dühödött ellen. Batukán országot igér annak, ki Bélát elfogja. A menekvők mindenütt nyomukban hallják az üldözők „huj-huj!“ kiáltását. A király harcz-lova fáradtan maradozni kezd, a nyilsebektől roskadoz. Az egyik Forgács hirtelen leugrik lováról s a királyt felültetve rá, maga az üldözőkkel verekedni hátra marad és dühös vagdalkozás közt leöletik. E másik ló is összeroskad a király alatt, ekkor a másik testvér szökik le lováról s mig a király tova száguld, ő a Sajón keresztül úszva, megmenekül.

Késő éjszakára jutott el a király egy barlanghoz, hol

a nyomát vesztett üldözők elől megpihenve, álomra hajthatá le fejét.

Mit álmodhatott ott? Azon csata után, mellyben hazáját elveszté és nem ön büne miatt.

Másnap üres volt a csatatér. A pusztítók serege odább rohant. A síkon ezrével nyargaltak alá s fel a gazdátlan paripák; az égen koválygó keselyük tábora szállongott, melly Ázsiából kisérte idáig az emberírtó hadat; a Sajó hullámai rózsaszinüen folytak alá.

E rózsaszín a magyar nép vére volt.

Nagy volt a nemzet büne, nagy volt bünhödése. Kik a hazát védni nem siettek, együtt vesztek el mind vele.

Elveszté mindenki mindazt, mit a közérdeknek elébe tön. Lerontattak a főúr várai, prédára jutott a tőzsér kincse, kardélre és gyalázatra a jobbágy családja.

Az elvesztett csata után futott ki merre látott, az erdőkbe, a vizeken túl, a mocsárok közé.

A győzelmes ellen végig özönlé a hont, ugyanazon sebességgel, rombolással, melylyel a félvilágot bejárta.

A nép itt ott elsánczolta magát ellene, várakba, szigetekbe, kerített városokba. Mit ért e földsáncz azon fegyverek ellen, miket az Industól a Nilusig s az Obi partjaitól az Adriai tengerig semmi meg nem gátolt, a csodagépek mik Pecking falait ledönték, a kard, melly annak másfél millió lakosát leölte, vérfestette romokká változtatá mind azon büszke várakat, miknek romjait itt ott elhagyva látni magas hegytetőkön, mint egy elmult idő csontvázait.

Mint mérges vadállat, melly addig harap, mig fogai össze nem érnek, úgy dúlt kétfelől a mongol csorda magyar hon belsejébe, mig ott ért össze, a hol már nem volt mit pusztítni többé.

Mig Batu kán felső Magyarországot írtá, azalatt

Kajuk és Bajdár Erdélyt vérébe fojtva alsó Magyarországra törtek, fölégeték Nagy-Váradot, a templomba futott hölgyeket a lángok közt téve martyrokká, legyilkolák Geröth bán seregeit, melly a Körösvize mellett sánczolta el magát, s azon nagy kiterjedésü német városnak, mellynek Tamáshídja volt a neve, most nevén kivül semmi egyéb nyoma nincsen. Iszonyú vérfördö volt ott is.

Áruló, mint mindég, volt akkor is, ki a győzelmes ellenséggel együtt osztozott prédában, hatalomban; az ellenséget tatárrá lett bennszülöttek vezették a hon minden rejtekhelyére, a legsürübb erdőkre, hol a nép odvas fákban, fák tetején, patakok medrében lappangott, vagy vermeket ásott magának a síkon, vagy elbútt a mocsári nádasokba. A tatár csordák ott mindenütt fölkeresték őket, a meztelen éltet sem hagyva élvezni elleneiknek s ha egy várost lerontottak, másnap harmadnap ismét visszatértek oda, jól tudva: hogy az elhagyott romok közt a viszszatért éhenholt nép keresgél s melengeti magát háza üszkeinél s halottait vizsgálja. Azokat is legyilkolá. Néhol egyes elárkolt falut bántatlanul hagytak: hogy a nép a környékből oda csődüljön s mikor összetolult a népség a biztosnak hitt menedékbe, akkor rontottak rá s ember elölük meg nem menekült.

Egyik város sem sietett a másik védelmére, mindenik csak saját magáról gondoskodott és mindenik elveszett.

A ki megmenekülhetett, elbútt a havasok közé.

És a népség eltüntével jött a láthatlan ellenség a tatárokkal küzdeni, — az éhség. A kenyérkeresö nép elbútt, a gabona aratatlan, a szöllö szedetlen maradt, a feldúlt, fölégetett falvakban nem volt az ellenségnek maradása.

Összehordták egy halomra a vérrel fecskendett pré-

dát, arany ezüst edényeket, templomok kincseit, családok drágaságait, s ott felosztták maguk között. Ez osztálynál akadtak rá az ország pecsétnyomójára, mellyet Miklós püspök, kinek feje Sajónál hullott le a csatában, hordott magával.

E találmány itt marasztá a ravasz ellenséget. Fogoly barátokkal leveleket irattak a király nevében az ország pecsétjével, mikben visszahivatik a nép, biztatva a közel segély reményével, s e leveleket fogoly magyaroktól szétküldözék a rejtekben levőkhöz.

Azok hittek az ország pecsétjének. Előjöttek menhelyeikből, visszatértek falvaikba, házaikat felépiték, munkáik után láttak s hozzá törődtek a tatár szolgasághoz.

A tatárok fölosztták magok közt az országot; tatár szokások, tatár törvények hozattak be, a falvak száz mongol biró kormányzata alatt álltak, kik végezték a magyar felek peres ügyeit.

A magyar köznép szokni kezdett az idegen urakhoz. Elnézte : hogy leányait hitveseit gyalázatra kéri től e az erkölcs nem ismerő idegen, sőt hivatalokat is vállalt a tatár alatt, s meg volt elégedve az új kormányzattal.

E büne sem maradt bünhödetlen.

A tatárok csak azt várták : hogy a gabona csürbe legyen takarva, a bor leszürve, a házak újra fölépítve, akkor a sikra kirendelék a falvak lakóit egy rakásra s kiválogatva közülök a legszebb hölgyeket, a többit levágták mind.

Batu kán ezalatt a futó királyt üldözé; az egy pillanatnyi menhelyért, mit Fridrik herczeg nyújtott neki, tizezer márk ezüstöt fizetett a körülményeket használni tudó szomszédnak s innen tovább futva túl a Dunán gyüjté össze a megmaradt fegyveres erőt.

A magyarság sokáig védte a Dunai vonalt, a befagyott folyam jegét éjjel nappal törves ellenei vérével festve, mig Kajuk kán ravaszul rászedve őket, a jégen áttört s a királyt Dalmatiába futni kényszeríté.

Csak három hely volt még túl a Dunán, melly menedéket adott a mongol fegyver elöl: Fehérvár, Pannonhalma és Esztergam.

A két elsöt rövid ostrom után ott hagyta az ellen, annál nagyobb dühvel fordulva a harmadiknak. Itt volt összegyülve a környék ereje, gazdagsága, vitézei, hölgyei és tőzsérei.

Kétségbeesett védelem után el kelle a lakosságnak hagyni a várost s bevonulni a fellegvárba, s azt védni életre halálra.

A bátrak fölgyújták maguk körül a várost s kincseiket a tüz közé hányva, nem vittek magukkal egyebet mint kenyerüket és fegyvereiket.

A dühösen berohanó ellen a vélt zsákmány helyett csak üszköket talált s a bátrak helyett azon gyávák seregét, kik térden állva várták a veszélyt s kikből tizenöt sem szabadult meg a halál elöl.

Háromszáz hölgy gyült össze egy palotába, fölcsicsomázva, fölékesítve, kik a helyett: hogy férjeikkel együtt a vár omladékai közé siettek volna győzni vagy temetközni, a győztes mongol vezérnek ajánlák fel kecseiket; és ez legyilkoltatta őket mind.

És a várat híjjába vítta azután a mongol, Simon bán balistái nem hagyták öt közel jöni. Beleunt, ott hagyta az el nem foglalt helyet, betörve Austriába, onnan levonult Slavoniának; ott azonban már csak üres falvakat talált. A horvát okosabb volt s eleve bevonult lankaságai rengetegébe. A mongol csorda a királyt üldözve megostromlá a

Dalmát várakat s mig erejét a szikla falakra vesztegeté, a magyar király Kajuk szeme láttára ült a hajóra, melly elölük megmenté.

Innen elvonulva Szerb-, Bosnyák és Bolgárországot pusztítá végig; mig Batu kánnal ismét egyesült, ott a hol már nem volt mit pusztítni többé.

Köröskörül üres volt, néptelen és laktalan az ország. A jobbra balra száguldozó mongolok sötét csapatai sehol sem találtak már egyébre, mint rokonaikra, az összevissza száguldozó farkasok csordáira.

Ekkor jött a hír Ázsia belsejéből: kogy Oktái Khán meghalt Karakor fővárosában. Batu kán e hírre rögtön összegyüjté hadseregét s visszafordult Ázsiának unokatestvéreivel a megürült tron felett osztozni.

Az iszonyu had olly hirtelen, mint jött, ismét viszatért. Semmi sem maradt itt utána, mint az iszonyat, a pusztulás véres nyomdokai.

A TATÁRFUTÁS UTÁN.

Iszonyúan elhallgatott minden.

Tavasz volt, a földeket fölverte a bojtorján, a gyom. Senki sem szántott, senki sem vetett, a mezökön nagyot nött a fü a kiomlott vértöl, senki sem jött azt lekaszálni.

Messze messze, mennyire szem látott, egy torony nem emelkedett a láthatáron, szerte a síkon feketén tünt elö egy egy vigasztalan rom, város, falu hajdan; a leomlott falak, az összevissza dült kormos gerendák között . . . .

hevertek a holtak csontvázai. Egy hang egy emberi lépés hangja nem hallatszott.

A gulyák kolomphangja, a pásztor furulyája, az estharang csengése elnémult; és hangzék helyettük a farkas és a hullakeselyü undok üvöltése, kiáltása; mintha a mongolok elvonulta után e sötét alakok foglalták volna el az országot s jogaikat kiáltoznák vérfagyasztó kisértetes hangon.

Néhol csöndes néma rónákon, rekettyés bokrok berkében egy egy elvadult paripa legelészett, szőre megnőtt, a kantár még nyakába volt vetve, a mint a csatatérről elszabadult, hol gazdáját lelőtték róla. A berekből egész falka ordas bukkan elő, egy közülök sisakba szorult halálfőt hozva agyarában, új prédára lelve, utána rohannak, a mén elvadultan száguld a pusztaságnak, a csorda utána bőszült üvöltéssel, a vad robaj a távolban eltünik.

Fölebb az erdők között félénk alakok bújkálnak, rongyos, kiéhezett, elsápadt emberek, bújdosva és nem tudva merre? hallgatózva, emberhang után epedve, s összeriadva minden hang után, elbúva minden emberi alak elöl.

Boldogok, kik a mentő sziklákra találnak. Mélyen, benn a hegyszakadékok között emelkednek egyes magányos bérczek, úttalan meredek havasi rejthelyek, erdőkkel körülnőve; oda vonult fel a népség legbecsesebbjeivel, oda hajtotta fel marháit, oda vitte élelmi szerét. Jól járt azon bujdosó, ki hozzájukjutott. Könyek között fogadták, megvendégelék lisztből s fenyőkéregből sütött kenyérrel, adtak neki puha mohából fekhelyet, vigasztaló testvéri szót, s ha imádkozni akart, oltárukhoz vezették, mit a szabad ég alatt épitettek a reménység Istenének, feltéve rá a megmentett feszületet.

De jaj volt azoknak, kik a hegyek közt bolyongva

messziről egy büszke várat láttak kiemelkedni a fenyves közül, s vigasztalódva siettek a menhelynek vélt ormok felé.

Az Fülek vára, hol Fulkó gróf lakik, ki estenként meghúzatja a harangokat vára tornyaiban, hogy a vidéken bolyongó menekvők oda csábuljanak hozzá s ott kirabolja őket megmaradt drágaságaikból s lehányatja vára szikláiról.

Vagy a kik eltévednek az erdőben, s éjszaka valami tüzet látnak csillámlani s azután örömrepesve sietnek arra, azt vélve : hogy ott jóltevő rokonra fognak találni.

Ott a földből hányt gunyhóban egy rettentő ember tanyáz. Ha okiratok nem bizonyitanák, nem hinné senki. E szörnyeteg emberhúst árul! Százanként öldöste le a hozzá tévedt gyermekeket és papokat, mig a nép megtudta, hogy mit árul?

Az emberek nyomor miatt egymást ették.

Irtózatos, irtózatos.

S mintha egymást hivná a vész, mintha a természet maga is osztoznék a közhaldoklásban, iszonyú sáska-rajok lepték el az országot, letarolva a kizöldülni akaró földet, s hogy semmi alakban se maradjon el a halál, a megromlott lég, mint egy sárga köd feküdt a földre, hogy a kit fegyver, éhség, vagy bánat meg nem ölt, a döghalál ragadja el.

Illyennek találta a visszatérő király hazáját.

A jók elfogyva, a rosszak elszaporodva. Temetetlen halottak, vetetlen föld, elpusztult városok. A várakban rablók, hamis pénz verők, az erdőkben fenevadak. Belül kétségbeesett honfiak, kivül kárörvendő szomszédok.

Isten csodája : hogy volt még kedve valakinek e népből nemzetet, ez országból hazát alkotni újra.

Romok között állt meg a király, országa romjai közt.

Végig tekinte az elhagyott, elpusztult, fenyegetett földön, s lelkében teremtő eszmék támadának, egy az istenséggel határos gondolat, újjá teremteni, halottaiból föltámasztani a magyar nemzetet; — kivíni : hogy ez elpusztult földön újra téjjel mézzel folyjon a patak : hogy a dúlt romok közül népes városok keljenek ki újra : s ismét nép lakjék e földön és e nép legyen boldog és *magyar*, és tanulja a világ még egyszer a magyar népet becsülni és irígyelni.

A király megjelenésére elöjött az elbújdosott nép rejtekeiből, a megmaradt falvak harangjai megszólaltak, a király külföldről élelmi szereket, igás barmokat hozatott a szükölködőknek; fölszabaditá a rabszolgákat; a hón védelmében érdemeket szerzett jobbágyokat nemesi rangra emelte; visszahívta a Kunokat, kik Kuthen holtával kivándoroltak, munkás szorgalmas népeket gyarmatosíta a megnéptelenült földekre, s mikor a lerontott városok fel voltak építve, megemlékezett az ország kül- és bel ellenségeiről.

A Babenbergi Fridrik, ki őt mint futamodót kincseitől megfosztotta s a mongollal egyszerre ütve be az országra Győrt felégeté, a Neustadti csatában ugyanazon Frangepán kardcsapásai alatt esett el, ki a futó királynak azon időben menedéket nyújtott.

A nádori itélő szék körbe járta az országot. A szabad ég alatt felhányt halomra kitüzetett a nemzet zászlója s a hirnök kürt szavára előidéztettek mindazok, kik a rémület napjaiban a nemzetet elhagyák, rablák, pusztíták, gonoszabbul, mint maga az ellen.

A megjelenő vádlottak számára készen állt a forró víz és tüzes vas próba, többen háromszáznál lőnek elitélve kisebb vétségekért.

A nagyobb bünösöket „istenitélet“ várta.

A király választott bajnokával kelle egyenként megküzdeniök. Tizenegyen küzdettek le a törvényes párbajban, köztük a Mátrai hentes, ki emberhúst adott a népnek. Fulkó megszökött az istenitélet elől s rabló várát a nemzet foglalta el.

S nehány év mulva, mikor a fü benötte a sírhalmakat, az idő a lelkek sebeit, a magyar nemzet a tatár-pusztításból ismét újjá volt teremtve: új nép, új öröm, régi nemzet, régi dicsőség. Csak e dicsőségen ejtett csorba nem volt még kifenve. A tatárkardok által vett sebek be voltak már gyógyítva, de nem voltak még visszaadva.

Egy éjjel Béla király Bécsben a cseh királlyal lakomázva, a vendégség közepett porral fedett hirnök által félrehivatik. A hirnök arcza, mig beszélt, elsápadott, a király arcza kigyulladt.

— Paripámat elö! kiálta lovászainak, elvetve kezéből a kupát s ott hagyva békekötést és lakomát, menyasszonyt és cseh királyt, a bámuló vendégek szemei elől gyors száguldással eltünik.

Gyanítni sem tudá senki: hogy hová lett.

És egy hét mulva az egész keresztyén világ fennyen hirdeté: hogy Béla király a Karpátokon keresztül másodszor országára rontó Tatárokkal Nogáj és Telebúg khánok alatt megütközött; — azokat megverte, leölt közülök ötvenkétezeret, a többit visszakergeté hirt mondani népeiknek: hogy a magyar nemzet föltámadott és él!

Béla hatvannégy éves korában halt meg; utolsó évében a kormánya alatt újra megnött nemzet köröskörül minden határán harczot viselt a szomszéd országokkal, és diadalmasan. Érezte fegyverei súlyát a halottaiból feltámadottnak Csehország, Dalmatia, a Nogajok és Bolgárország. Ez utóbbit elfoglalá.

A király ellenségei közt volt saját koronás fia István. Ez is legyőzetett. A király megbocsátott a lázzadó fiúnak, holta után királlyá lett az, de beteljesültek rajta az isteni parancsolat szavai : ki apja — a király, és anyja — a hon ellen kivonta fegyverét, nem lett hosszú életü a földön. Elhalt ifjú korában, eredménytelen harczai közepett.

AZ ELHAGYOTT TESTVÉREK.

Béla király uralkodása első éveiben négy dominicanus szerzetes, szent térítői gerjedelemtől ösztönözve megindult fölkeresni azon anyahazát, honnan a magyar nemzet kijött, a hol még magyar testvérek laknak.

Kettő közülök nagy Bolgárország széliről visszatért, a vad népektől lakott végtelen erdőségek láttára elvesztve bátorságát tovább hatolni.

Csak két testvér, Julián és Bernát indult neki az ismeretlen útnak, mellyen az előtt negyedfélszáz esztendővel a magyar nemzet Álmos alatt keresztül vonult. Homályos regék, szájhagyományok emlékben tarták még az ott lakó népek közt a délczeg hadfiak pillanatnyi megjelenését, honnét jöttek oda; s hová mentek azután? senki sem tudta tovább. Nyomról nyomra kellett odább-odább tapogatózniok a honkeresőknek. Messze, hetekig járható földön ismeretlen vad idegen népek laktak köröskörül, ismét odább senki sem lakott, üres sivatagok terültek beláthatlan messzeségig, képtelen erdők, miket csak egy egy vad folyam szakasztott meg néhol, s ha azokból

kiértek, újra idegen nagy városok elé jutottak, miknek hirét sem hallák az előtt, miknek ismeretlen népe üldözve hajtá őket odább s nem hagyta megpihenni falai közt.

E kétségbeejtő vándorlásban az egyik testvér meghalt éhség, sanyaruság miatt, az egyedül maradt testvér egy pogánypap szolgálatában vándorolt azután városrul városra tovább, nem téve le a reménységről : hogy a kiket keres, még fel fogja találni.

Egyszer egy idegen város kapuja előtt egy kúthoz tért a fáradt vándor, honnan saracén asszonyok hordtak fejükön hosszú korsókban vizet. Az eltikkadt szerzetes egyet megszólita közülök, a mellyiknek legnyájasabb, legbeszédesebb arcza volt.

A pusztában eltikkadtnak nem esett olly jól a hüs víz, mint midőn az asszonyt megszóllalni hallá — tiszta magyar nyelven — ez idegen népség között.

Honnét hozták ide? kérdé Julián a nőtöl. Messziről! felele az, ott, hol a fehér hegyek látszanak, mikből a nagy kék víz ered, még azokon is túl, ottan van nagy Magyarország, határoktól be nem kerítve, ottan laknak a magyarok, boldog és hatalmas nemzet.

A barát megáldá a nőt, hálát adott Istenének s megindult a mutatott táj felé. Nem érzé többé a fáradságot, az éhséget, csak a mindég közeledő földet látta maga előtt s az édes hazai nyelv csengett lelkében.

Huszad napra eljutott nagy Magyarországba.

Ott találta őket az egyszerü kedélyes népet, a mint azt négyszáz év előtt testvérei elhagyák.

A Volga partjain laktak pogányok voltak, egy Istent imádtak, de nem bálvány képben. Lovaikban és fegyvereikben állt minden gazdagságuk. A kenyérevés és a rabszolgaság ismeretlen volt előttük. A tatárokkal is harczoltak

és a tatár öket nem győzte le soha. Épen akkor a tatár fejedelem követe ott tanyázott a magyar vezérnél, a legyőzhetlen nép szövetségét kérve a nagy Khán nevében s beszélve : hogy Tatárország határain túl támadt egy hatalmas nemzet, félelmes a tatárokra és a magyarokra nézve : a széles képü, apró szemü, vérontó mongol nemzet, mellynek szándéka megindulni nyugot felé s meg nem pihenni addig, mig a világ végéhez nem fog érni.

. . . .

Az ösz magyar vezér s a sátorában összegyült hadnagyok édes figyelemmel hallgaták Julián beszédét az eltávozott rokonokról, az új hatalmas hazáról, a magyar nemzet fényéről, dicsőségéről, nagy királyairól, kebleik feldobogtak, midőn a nagy nehéz csatákról hallottak beszélni, helybehagyólag integettek rá fejeikkel : igy szokott a magyar csatázni emitt is. S ha szólt a nemzet szenvedéseiről, szemeikbe könyek gyültek. Mindenütt szerencsétlen volt a magyar. S midőn az új vallás tanait elmondá, áhitattal bámultak rá, s kebleikből ismeretlen vágyak fohásza kelt; millyen jó volna egygyé lenni a két nemzetnek! Egy király alatt, egy isten alatt; egy földön lakni, egy eget imádni.

Az ösz vezér magához inté a szerzetest.

— Menj vissza hazádba, szólt neki mond; meg a testvéreknek : hogy nehéz idök következnek el ránk, úgy mint rájok. Meglehet : hogy a következő esztendő el fog bennünket törölni a földről. Minket készen talál a veszély, készüljenek ők is, mert közel van. Elsők leszünk mi, a kik meg fogunk vele küzdeni, ha minket letörhet, akkor rajtatok a sor. Hallottad a tatár követ beszédeit; el ne felejtsd: mert igazak. Ha nehány év alatt a testvérek országát semmi halálos veszély nem éri, akkor jöjj vissza, te és

társaid, a mennyien akartok, bennünket fölkeresni. De ha eljut hozzátok a vihar, akkor minket ne keressetek többé, mert az holttesteinken keresztül fog csak odáig jutni.

A szerzetes sietve tért vissza honába. A magyarok elvezették a Volga mellékén egész a lakott országig. Otthon elmondta a királynak és az ország nagyjainak: hogy a testvéreket föltalálta, inté őket: hogy készüljenek nagy halálveszélyes napok elé. Kinevették, meghazudtolák; a királyon kivül senki sem hitt szavainak.

És két év mulva az ország határán volt a mongol s a készületlen talált nép elpusztult nyilaitól.

A vén vezér jól jövendölt. Hungaria magna helyén most egy magyar sincsen. Ezt a kis Magyarországot csak *a nagyobb* holttestén keresztül támadhatá meg a mongol. Hová lettek azontúl rokonaink?! . . . .

Meghaltak, — elszéledtek, — nincsenek többé, — magunk vagyunk.

AZ ELSŐ HABSBURGI SZÖVETSÉGES.

Az idő gondolkozik.

Ezelőtt hatodfél száz esztendővel egy kis grófság birtokosa, Habsburgi Rudolf gróf választatott el Római királlyá.

Ugyanakkor élt Ottokár cseh király és III. László magyar király, kit kortársai „kun" melléknévvel gunyoltak.

E két szomszéd régi harczban volt egymással, hol az egyik győzött, hol a másik, béke soha sem jöhetett köztük

létre. Harczolniok kellett csak nem ok nélkül, és mindég eredménytelenül.

A kisebb német fejedelmek mind Ottokár szövetségesei voltak.

Ekkor lépett fel Habsburgi Rudolf a császári koronával fején.

E koronát akarta töle elvitatni Ottokár.

Rudolf Lászlót hítta segitségül és László seregei szövetkezve Rudolf kisded csapatjaival legyőzték Ottokárt, Rudolf koronát nyert e csatában, Ottokár életét veszté.

És most mind László, mind Ottokár birodalma Rudolf utódai alatt van egyesítve.

Az idő gondolkozik.

KUN LÁSZLÓ.

Csatában és szerelemben, pohár, kard és hölgyek között egyaránt elsö volt a király. Fiatal, heves kun vére, mellyet anyjától örökölt, — új elevenebb színt adott az Árpádtörzs fejedelmi arczának.

Anyja is szép kun leány volt s anyjának udvarában a kun fejedelmi delnök mind olly szépek, olly igézők és mind olly könnyelmüek a szerelemben.

De legszebb volt mindannyi közt, Edua a vezér-leány, s az ifju hö vérü király, bár szerette valamennyit, öt szerette valamennyi közt legjobban.

S a kun vitézek, kik szerte az ország téres pusztáin vad méneseiket legelteték, elgondolák: hogy ha már höl-

gyeik uralkodnak a magyaron, miért ne uralkodnának ők is?

Túl az Olt vizén lakott Oldamur, a kun nagy fejedelem, odagyültek csoportonként a hatalom vágyó kunok, ott határozák el: hogy Magyarországot kun országgá fogják keresztelni.

László király pohár és hölgykarok közt hallá meg a csatazajt, s neki kedves volt egyaránt kardcsörgés vagy asszony-sóhaj; a csata készen találta.

Erdélyben a Hodos tónál találkozott a magyar és a kun sereg.

Buzgány volt a magyar kedvencz harczeszköze, nyil a kuné.

És a csata hevében iszonyu felhőszakadás omlott alá a harczolókra, a kunok idegei megereszkedtek s a magyar buzogány elől Tatárországig futott a kun, vagy megadta magát.

A kunokkal elfutott Oldamur nem sokára tatárokkal tért vissza.

A pusztító had egész Pestig jött ellenállást nem találva, de visszafelé azután még gyorsabb lett futása s tulajdon vérével festette az utat, mellyen idáig jött. A mocsároknak szorítva csapatonként veszett oda, a megmaradt sereget a Thoroczkói szoros völgyben s Tarkő hegynél közrefogták a székelyek és a király seregei s az elfogott tatárokkal egész puszta vidékeket népesitének meg, miknek falvai maig is viselik a „tatár“ nevet.

A következő években maga Telebug khán is elesett megvert seregei élén Miczbán fiai kardjától összevágva.

A hány ellent legyőzött a király a csatában, annyi szivet hódita meg szerelmében. A milly ellenállhatlan volt kardja villanása, olly ellenállhatlan volt szemei pillantása.

A neugár hölgyek szépsége semmiben sem maradt hátra a szép kunhölgyekétől s a király nem akart népei közt különbséget tenni; azokat is fölkereste s nem sokára a bájos Mandula s a szenvedélyes Cupcsec, mindkettő tatárleány, osztozának annyi közt felosztott szivében.

A kiírtott szerelem gyökeréből a boszú tövise kél ki. A megvetett Edua egy éjjel az idegen kéjbe merült királyt sátorában testvérei Árbocz, Turtul és Kemenche által fölkeresteté, és az ifjú fejedelem orgyilkos tőre által halt meg.

Fátuma volt a kun nemzet.

Kun volt anyja, kunok voltak barátai, kunok voltak ellenségei is; a kiket szeretett, kun hölgyek valának, s kun férfiak voltak gyilkosai.

Holta után kun Lászlónak nevezték s az elszegényedett magyar földmüves, „Kun László„ szekerének nevezte két kerekü targonczáját, mellyet barom hiányában maga és gyermekei vontattak.

MICZBÁN.

A tatárfutás után ki volt pusztulva az ország.

Ha valaki figyelemmel kisérné az idő nyomdokait, megláthatná, hogy soha annyi férfi gyermek nem születik egy évben, mint Magyarországon szokott egy egy nagy írtó vész után, mikor a nép java elfogy.

E földnek szükségе van a magyarra.

A tatárfutás után egy koldus asszony jelent meg Miczbánné várában, ki három iker gyermeket hordott ölében s segélyt esde az úrnőtől.

Miczbánné szüzies iszonyattal fordult el a koldus nőtől, elutasítá várából és becstelennek mondá azt, ki egyszerre három gyermeknek lehet anyjává.

Az elkergetett koldúsnő az istent hítta birónak s Miczbánné még azon évben hét gyermeket szült egyszerre.

Mind a hét fiú volt.

A nő eliszonyodott magától. A koldusnő átkát vélte magán beteljesülni, s hogy a képzelt gyalázattól megmeneküljön, dajkájára bizta hat gyermekét, csak a hetediket tartva meg, hogy a többit távolítsa el.

A dajka Miczbán kezébe szolgálta mind a hat fiút.

És az apa miután gyermekeit titokban fölnevelteté, egy napon hetedik fiával egyenlő ruhába öltöztetve bemutatá őket az anyának, ki örömtől és bünbánattól meghatva ölelé őket keblére. Ez esemény egy előkötőre felhimezve sokáig tartogattatott az Ecsedi várban.

E hét fiú lett hét nagy historiai nevü magyar család őse. Tőlök származtak a Csapiak, Bocskaiak, Szörteiek, Sósok, Raskaiak, Eszényiek és Kövesdiek.

György mester, a Sós család őse hires hős volt László idejében. Ő ölte meg Lythen pártos vajdát, harczolt Ottokár és a Kunok ellen. Ő üzte a Tatárokat, ő hozta el a tatár fejedelem fejét, ki Lengyelországot dúlta, melly koponya több száz év óta a Kazinczy család birtokában van, s utóbb ő üzte ki a trónkövetelő ál — Endrét Magyarországból.

E Miczbán apja még Spanyol volt, s hét fiai a legtörzsökösebb magyar családoknak lettek alapitói.

E földnek isteni ereje van magyart teremteni.

Magyarrá lesz, a ki e földre lép.

Hegyalja lakói olaszok voltak, most magyarok, sok helyen egész városrészeket hívnak maig is Burgundiának, hol

egykor Burgund telep volt, most az is mind magyar. A királyi városok nagy többsége german telepitvény volt; bejött az országba török, kun, tatár, bolgár, jász, neugar, s száz év mulva már csak a faluk nevei emlékeztek eredeteikről.

Kiírtották a magyart csaknem a megsemmisülésig, három évig nyomta a tatár, százötvenig a török, megtámadta nyelvét, nemzetiségét a latin classicitás, a német tudományosság, s annyi száz esztendei folytonos olvasztás után nem fogyott, hanem szaporodott.

És ez csodálatosan vigasztaló tanúság a historiából.

AZ UTOLSÓ ÁRPÁD.

Az ősi tüz kialvásához volt közel. Egykor az elszaporodott fejedelmi utódok csatákat víttak a trónért, most keresni kellett az egyetlen férfit, ki még a fejedelmi családból fennmaradt.

Idegen országban élt az utolsó számkivetett Árpád, elfeledve, elszegényülve, midőn a nemzet jobbjai egy éjszakán két álöltönyü szerzetessel elraboltaták rejthelyéről. Midőn szemeit fölnyitá, a trónon lelte magát, az elszegényült velenczei patricius nő fiából III. Endre király lőn.

Jobb lett volna koldúsnak maradnia. Utjában volt sorsnak és embernek. Árpád családbeli király Magyarországot nem boldogíthatá többé. A pártokra szakadt nemzetet csak egy idegen lehetett képes egyesíteni. Különös sajátsága az emberi büszkeségnek, de kivált a magyaré-

nak : nem türheti : hogy a hozzá hasonló nálánál jobb legyen, mig az idegen nagyság előtt örömest meghajol. Önfaja iránt féltékeny, mig az idegen iránt hü.

Egyszerre hárman nyultak a koronához, mit Endre fejére tett. A pápa kegyencze Martell Károly; a német király fia Albrecht; és egy csaló, ki magát Endrének adta ki.

De Endre nem veszté el a korona alatt fejét, Albrechtet visszaverte s készteté szövetséget kötni, Ál-Endrét pártjával együtt kiüzte a honból s Martell Károly ellen az ország rendeit hívta össze.

Hasztalan. Olasz kéz volt a játékban. Endre jól tudta ezt, ételből addig nem evett, mig pohárnoka azt meg nem kóstolá. Egy napon a pohárnok egy megmérgesített hegyü késsel vágva fel egy halat a király előtt, maga azon részét kóstolta meg az ételnek, mellyhez a kés hegye nem ért s a királynak az ellenkezőből adott. Másnap ravatalon feküdt az utolsó Árpád.

IDEGEN KIRÁLYOK.

Az Árpádtörzs gyümölcshozó ága kiszáradt, csak a virágtermő maradt meg. A férfiág kihalt, a női ág elbújdosott, kivül az országon, idegen hazákba s most ötszáz év után a frank Croyx család ereiben folynak azon nemes vér cseppjei, melly a századik ivadéknak sem hagyja elfeledni : hogy eldöde magyar volt és fejedelem.

A pápa VIII. Bonifácz anathémákkal készíté az útat

kegyencze számára a magyar királyi székig s midőn a pápa egy lázzadás alatt a Colonnáktól fogságra tétetve, eszét s éltét veszté, utóda folytatá a megkezdett tervet, Martell Károly halála után most már annak fia Robert Károly számára adományozva el Magyarországot.

Az útjába tévedő királyokra rövid és siralmas szerep várt, Venczel a cseh király fia, szökve hagyta el a megingatott magyar trónt, mellyet megülni gyönge volt s az elorzott koronát eladta Bajor Ottónak, maga orgyilkos keze által esett el.

Bajor Otto szökve jött az országba, útközben elveszté a koronát, mit egy faedénybe rejtett, sok keresés után találta meg ismét egy mocsárban. Meg a koronát, de nem a nemzet pártfogását; fejére téve azt, bejárta az országot, népszerüséget esdeni, Erdélyben a vajda leányát feleségül kérte, e helyett Apor vajda elvette tőle a koronát s őt magát engedte odább menni.

Albrecht király, kinek már akkor terve volt : Német, Magyar és Csehországot egy korona alatt egyesíteni, rokon kéz által esett el.

Róbert Károlynak semmi külföldi király sem állt utjában többé; de hátra voltak még a kis királyok, az elhatalmasodott magyar főurak; az erdélyi vajda, ki a koronát s a trencsini gróf, ki a félországot tartotta kezében.

Róbert Károly szent fogadást tőn : hogyha a magyar trónra jutand, naponként százötven ave Mariát, ugyanannyi miatyánkot és hiszekegyet fog elmondani. Ez együgyü és sem Istennek, sem embernek, sem neki magának hasznára, és dicsőségére nem való áldozat nem adandott neki erőt a magyar trónon megállhatni. Az olygarchákkali harczra nem olvasó, hanem kard kellett a kézbe.

László vajda nem adta ki a koronát a király követei-

nek, azt veje Dragutin számára tartva meg, míg Csák Máté saját fejét emelte föl a királyéval egyenlő magasra.

TRENCSINI CSAK MÁTYUS.

A Vágontúli részét Magyarhonnak a köznép maig is Mátyus földének híja.

E téren járt egykor első Károly hatalmas vetélytársa, a trencsini gróf, zászlóit a pápa által küldött király ellen fölemelve, s míg Károly homlokát Budán a szentelt Chrisam balsamolaja érinté, az alatt a Mátyus földén köszörülték a kardot ellene.

A király háromszor koronáztatott már meg s a pártok még mindég nem akarták őt elismerni. Az igazi korona, az angyal kezeken hordott szent ereklye, mit két *szent* és két *nagy* király viselt fején, még nem érinté Károly homlokát, le volt az tartóztatva Apor vajda kezei közt s a jelképeket imádó nép nem ismert királyt más koronával fején.

A pápa, a püspökök híjjába szentelének fel új koronákat, a régi maradt a szent.

Apor vajda fejére templomátok zudíttatott. A templomok becsukattak, a holtak temetetlen, a születtek kereszteletlen maradtak, végre a vajda megszánta népét s kiadta a szent, az egyetlen koronát.

Károly negyedszer koronáztatott meg vele.

A pártoknak vissza kelle ereszteni hüvelyébe a félig kivont kardot, vagy egészen kirántani azt nyilt ellenszegülésre.

Csák Máté ez utóbbit tevé.

Hegyei közül alá rohanva, elfoglalta egész felső Magyarhont, foglalása határait Komárom és Kassa képezék.

Itt a szász polgárság lázadt fel a király ellen, elvett szabadalmaiért s a lecsillapitásukra küldött Omode nádort legyilkolá.

Benne a király egyet veszte leghatalmasabb hivei közül s Csák Máté hatot nyert vele. Omodé hat fiai mind hozzá pártoltak át.

A kardoknak össze kelle mérközni, el kellett végre dülni: egy ura legyen-e Magyarországnak, vagy kettő, vagy száz?

A király megindult pártjai seregeivel a trencsini párt ellen.

A Tornai csatában elöcsapatja vezére Kompolthi László elesett, de győzött s a király Sáros várát vette ostrom alá.

Demeter, a pártvezér sokáig bátran védte azt, mig Aba vezér alatt tizenhétszáz pánczélos lovag tört elő fölszabadítására s a király kénytelen volt levonulni a Tarcza mellé s elfogadni a nyilt csatát az egyesült pártcsapatokkal.

Rozgon előtt ütött egymásra a két sereg. Magyar volt mindkét oldalon, hires jó vitézek itt is, ott is, kiknek egymás kardja által kelle elhullaniok.

A csata első hevében Csák Máté seregei győztek, a két szepesi gróf: Görgei és Jordan több jó bajnokkal halva feküdtek már a mezőn, futott a gyávább itt és amott, midőn hirtelen a Drugeth és Görgei fiak, a király körül gyülekezve kétségbeesett rohammal törnek ellenfeleik közé s a csatában az elölharczoló pártvezéreket keresve föl, vad viadal közben leverik Abát és Demetert, utánuk hull két

Omodé, utánuk a győzelem, a legdrágább, mellyet valaha magyar kéz kivivott. A holtak mezején mindenütt csak magyar hevert.

Mátyus még azután sokáig tartotta magát el nem foglalható hegyei közepett daczos pártfeleivel, majd itt, majd amott, a hol nem várták, megjelent fegyverei villogásával ijesztve föl a király nyugalmát. Sokszor hitték már, hogy meghalt, midőn újra elötámadt új erővel, régi haraggal. Végre egészen elmaradt. Sokáig várták még azután barátai, ellenei. Nem jött elő többé. Senki sem tudta: hova lett? hol mult el?

Kiütött még itt amott a pártviszály lángja, magyar vérrel kelle azt mindenütt eloltani, a Tisza mellett és az Adriai tenger partján. Ott Petőnch Péter, emitt a Brebiri grófoktul kelle harczczal foglalni vissza a királyi hatalom bitorlott részeit.

ZÁCH KLÁRA.

Zách Bódog egyike volt első Károly leghivebb embereinek.

Gazdagsága által hatalmas országfő, családja ágai által az ország javával rokon, tettei által elismert hős.

A csorbákat, miket Csák Máté harczai ejtének kardján, kifenték a dalmát villongásokban szerzett diadalok s ezek leküzdése óta a fő nemes a király udvaránál tartózkodott.

Azon fekete romok, miknek üres ablakai most olly

holt melancholiával tekintenek alá a lábaiknál futó örök folyamra, akkor fényes királyi vár épületei voltak, számtalan kisebb nagyobb torony, pirosra festett tetőkkel magaslott a bástyák fölött, miknek érczvitorláin a nemzet czimerét forgatta a szél.

A koronaterem padlatán becses mozaik kirakás, a boltozaton olasz festők remekei, az oszlopokon a diadalok trophaeumai diszlettek, zászlók, vértek és fegyverek.

És körül népes volt minden, a fellegvár czímeres kapuján rajzott ki s be az udvari nép, idegen daliák, ezüsttel, aranynyal kivert pánczélokban, magyar főurak, lengő kócsagokkal, lobogó mentében vágtattak fel, vagy alá s ollykor egy egy bájló úrhölgy, kisérő leányaival, hófehér paripákon; a lengő fátyolok után repült a szél. Vagy jött néha ünnepélyes léptel egy egy aranyos fedett hintó, czimerekkel kifestve, hat fekete méntől vonva, minő kocsikat azon korban egyedül a magyar királyi udvarban lehete találni; benne az anya királyné, vagy udvarhölgyei ültek.

S midőn a Salamon tornya magas ablakain átsütött a teli hold, a színes üvegeken keresztül tarka fényfoltokat vetve a teremek márvány padlatára, milly különböző csoportokat talált ottan! Mig földszint jó kedvü harczosok ittak vidám zaj mellett habzó serlegekből, addig a fölöttük levő erkélyen tán hófehér úrhölgy ült, hárfáját pengetve az ábrándos éjben; s mig a torony legmagasabb emeletén cabbalista astrolog vizsgálta a távol csillagokból az országok jövendőjét, nem hallva az alatta zengő hárfa hangokat, addig tán a torony legmélyén, a sziklába vájt börtönben örök fogságra itélt rab kapaszkodott fel szük ablaka rostélyába, egy sugárt lesve el a méla holdfényből s egy egy tört hangot a bübájos zenéből.

Itt a toronyban lakott Zách Felicián, leánya Klára fenn a fellegvárban, a királynő oldalánál.

A királynő ifjú rokona Kázmér, ki mulatni jött Visegrádra, könnyelmü lovag volt. Sok országot bejárt kedvtöltésből, mindenütt talált új szerelmet, s hol a csábitás nem használt, használt a csel és erőszak — úri kedvtöltésből.

A régi történet ismétlé magát.

A lovag megszerette a lyánt, a királynő udvarhölgyei legszebbikét, s az idegen úr nem tudta: hogy magyar hölgy erényét megfizetni senki sem eléggé gazdag és hatalmas.

Egy napon a szép leány őrült arczczal, kisírt szemmel futott ki a fellegvárból, a mig apjához ért, ott rogyott össze annak térdeinél.

A vén nemes, sokkal büszkébb leányára, mint büszke ősei nevére, megérté a dúlt vonásokból, a lángoló szemekből, a megtörtént gyalázatot s ereit elfutotta a vak düh mérge.

Kirántá széles kardját hüvelyéből s vérben forgó szemekkel, repülő fehér hajjal rohant fel a várba, hol a király családjával épen lakománál ült.

Az őrök, kik a kapuknál vigyáztak, ijedten álltak félre az eleven rém elől, ki sirva, üvöltve, emberietlen hangokon, tört ajtókon termeken keresztül, kardját forgatva ősz feje fölött.

A király, királyné és gyermekei udvarnokaik körében épen asztalnál ültek, midőn a szenvedélyőrült agg fölszakitá a terem ajtót.

A pillanat megnémita, megdermeszte mindenkit.

Vérszomju sikoltással rohan Zách egyenesen a királynéra, a megrémült hölgy jobb kezével akarja feltartani a fejének intézett vágást s a kard élétől négy újja lehull. A

király közbeugrik s ő is sebet kap karján, a mint a gyilkost meg akarja ragadni. Ekkor Zách a király fiaknak fordul vérengző dühével, a herczegek nevelői Amadé és Kenesich elragadják azokat előle, Kenesich fején egy roppant vágást kap, mig végre Csellei ölre kapva a dühösködőt, földhöz veri s egy asztalkéssel legyilkolja.

A Zách család kiírtatott.

Bódog egyetlen fia lófarkra kötve hurczoltatott halálra, Klára eléktelenítve öletett le, testvére Seba a lévai vár előtt lefejeztetett, férje Kopay éhhalállal holt meg, s az ország rendei törvényt csináltak, melly azt mondá, hogy a Zách nemzetség harmadizigleni ivadékaig vérpadon vesszen el, a távolabbi rokonok legyenek száműzve.

Azon főurak, kik írtó itéletet hoztak egy egész családra, hogy vagyonában osztozhassanak, nem sokára maguk keresték föl a boszuló Nemesist.

A havas alföldön akkor Bazarád volt az oláh nép vajdája, kinek keze alatt megnépesült a környék, megtermékenyült a föld.

A szomszédok megirigylék a kivirult tájat, s hogy feloszthassák maguk között, felbiztaták a királyt : hogy foglalja el.

Károly engedett dicsvágyának s roppant hadsereget vitt a havas alföldi vajda ellen.

Bazarád követeket küldött elébe, alázattal igérve neki hódolatot és adófizetést. A büszke urak kevélyen utasíták vissza a békeköveteket.

— Menjetek uratokhoz, monda Károly s mondjátok meg neki : hogy szakállánál ragadva fogom őt rejtekéből kihúzni.

S elindult a hatalmas sereg fölkeresni a vajdát hegyei között.

Egyszer, a mint egy szorosba értek, a minden oldalról környező hegyek közt egy kürt jelszavára hirtelen ezrenként támadnak elö az oláhok s az alant levő seregekre roppant sziklákat hengerítve alá, el kezdik azokat megvédhetlenül pusztítani.

A menekülni nem tudó csapatok nyomorultan vesztek el azon helyen, maga a király álöltözetben szabadult meg, miután kisérői nagy része föláldozta érte magát.

Kik a Záchokra irtó törvényt hoztak, nem sokára találkozhattak áldozataikkal a túl világon.

Azon Dezső, ki a királlyal ruhát cserélt, s kinek apja Dénes egyike volt a Zách család vérbiráinak, az oláhok kezébe jutva, épen olly halállal holt meg, mint a szerencsétlen Klára.

A király alig nehány embertől kisérve jutott vissza Temesvárra, honnan hadsereggel jött ki.

Nehány év mulva, Károlynak apjánál nagyobb fia Lajos, e népet, mit elöde fegyverrel nem tudott meghóditani, nagy szelleme erejével egy vércsepp kiontása nélkül tevé nemcsak alattvalóivá, hanem hiveivé.

NÁPOLYI ENDRE.

Károly holta után mindkét fiának trónt hagyott, Lajosnak a magyart, Endrének a nápolyit.

Nagybátyja Róbert, a nápolyi király végrendeletül hagyá: hogy leányai Janka és Irma a magyar király kisebb

fiait, Endrét és Istvánt válasszák férjül, s a királynő férjével együtt uralkodjék.

Rokonok közti nőszülés ritkán szokott üdvös lenni, e két királyi családra épen kárhozatos volt. .

Istvánt megmenté a balsorstól az ifju Durazzói Károly, ki az eljegyzett Irmát nénje udvarából elszöktetve, nőül vevé; mig Endre sorsával szembe ment.

A nápolyi trón, és a nápolyi mennyegzői ágy ravatal leendett olly jellemnek mint ő. Magyarnak nevelve, egyszerű, őszinte, tiszta erkölcsü ifjunak, magyar nép közt nőve fel, hol a királyi trónt közerő, közbizalom tette erőssé, a hol a király ellenségei nyilt hadizenettel álltak ki a síkra s ha kibékültek, hivek maradtak mind halálig; egy olly udvar tömkelegébe jutva: hol a halálos ellenségek egymásra mosolyganak, hol az árulás meggörnyeszti derekát a trón elött, s a házasságtörés piros arczot fest magának, — Endre nem tudott eléggé olasz lenni.

Neje szép volt és gonosz;

Johanna környezői kéjsovár hölgyek, nyilvános kerítőnék, csapodár udvarlók, és rokonaik koronájára áhító hizelgők, ő maga gyülölni és szeretni egyiránt hő vérü olasznő.

És ezekkel ellentétben Endre komoly, tiszta erkölcsü magyar udvara, mellynek férfias szilárdságát szemben rettegék s hátmögött kigunyolák.

A házastársak sziveit elidegenítni könnyü volt s ez érdekében állott azoknak, kik a nápolyi koronát öröklendék, azon esetben, ha Johanna magtalanul hal meg. Ezek voltak a tarantói és durazzói fejedelemnők, kik fiaik kedveért oltogaták nő és férj szivébe az eltávolító indulatokat; — amazéba szerelmet idegen férfiak iránt, ezébe megvetést tulajdon neje ellenében.

A tarantói herczegnő tulajdon fiát Lajost tette Janka szerelmesévé.

Erzsébet, a király anyja, ki Visegrádról fiát látogatni eljött, megborzadva látta keresztül az ottani romlottság örvényét, s tán sejtve a vészt, mit az anya szive hamarább megérez, rögtön vissza akarta magával vinni gyermekét Magyarhonba.

Az udvariak terveit ez semmivé tette volna, a cselszövők becsületes férfiakat beszéltek rá, a becsületes férfiak pedig rábeszélték az anyát: hogy fiát hagyja köztök, a herczegnők vigalmakat rendeztek a magyar királynő tiszteletére, hol Janka könnyes szemekkel esküvék az anya előtt örök szerelmet a fiunak; s midőn anya és fiú jobb reménynyel szivökben eltávozának, az ünnepély orgiává változott, a hölgyek elveték fátyolaikat, a férfiak a komolyság álarczát s mig a szív tiltott gyönyört érzett, a lélek orgyilkolásra gondolt.

Egy illy éjszakáján a hitszegésnek megrázkodék a hideg föld a bűnök terhei alatt.

A tarantói herczegnő Katalin épen neve napját ülte, midőn az élvezet hevitette arczok a palota mozaik padlatát megrendülni érzék maguk alatt s halványabbak lettek a márvány szobroknál, mik reszkettek a föld haragja előtt.

Künn irtózatos vihar támadt, melly kitolta a tengert a száraz földre, a gályák a paloták szegleteihez csapódva törtek össze, az ég villámtűzben szakadt alá a földre, s a fekete éjszakában mint fenyegető tűz oszlop vereslett a Vezuv szétlövellő lángja, iszonyú vészfényt vetve a fölháborodott tengerre.

A bünösök fölijedtek bachanaliáik közepett, az orgyilkos elejté a tört, a cselszövő elfeledte tervét, a káromló önkénytelen ijedéssel ejté ki ajkán az Isten nevét s a

királynő, a herczegnők, a mint párnáikról felugortak mezítláb, szétszórt hajjal, öltözetlenül rohantak a szent szüz templomába, vétkeik bocsánatáért könyörögni az oltár előtt.

A földrengés elmult, a szivekből eltünt a félelem, s vele együtt a szent fogadások, miket a bünösök félelmükben tettek.

Nem sokára a tarantói herczegnő a durazzói herczegnőt Janka udvarhölgye Sancia által megmérgezteté, hogy családja számára biztosítsa Janka trónját.

Veszni kellett mindenkinek, ki közte és a trón közt állott, a durazzói családnak, Endrének és azután Jankának is.

A királynő jó reményben látszott lenni, a midőn Endre roppant pénzösszeggel vásárolva meg a pápától trónjábani megerősitését, egy lovagjáték alatt kopjája lobogóján egy vérpad és hóhérbárd czimerével jelent meg.

Ezzel akarta elleneinek tudtára adni, hogy féljenek! ez jel volt nekik, hogy *siessenek.*

Egy ünnepnapon a királynő Aversába hivatta férjét vadászatra. A nap, az est víg mulatság között tölt el; az olasz bor és az olasz szemek tüze elfeledteték a királylyal hideg bánatát s üdvittasan hajtja fejét álomra ifjú neje oldala mellett. Éjjel azonban ismert hangok kihivják neje hálószobájábul a királyt. A gyanútalan ifjú kilép s azon pillanatban gyilkosok által ragadtatik meg, kikben legbensőbb embereire ismer.

Az izmos magyar királyfiú elszórja magáról az elpuhult kéjenczeket s ökleivel utat tör magának hálószobájaig, — s az ajtót háta mögött bezárva találja.

Ekkor kétségbeesetten közibük ront s vad, dühös tusakodás között a terem ajtóig vonszolja magát. Azt is zárva találja.

A zajra fölébrede dajkája, a hű Ysolda s rémes sikoltásaival fölveri a kolostor lakóit, kik éji szállást adtak a királyi udvarnak. A gyilkosok megrettennek, ekkor egy közülök egy arannyal himzett selyem hurkot hajít messziről a király nyakába, annálfogva lerántják a földre az orgyilkosok s ott megfojtva, a terem erkélyéről a holttestet levetik.

Az aversai nép megtudva a rémtettet, felbőszülve rontott a San Pietro kolostorra, számot kérendő a királynétól; ki alig birt megmenekülni a nép haragjától, ott hagyva férje temetetlen holttestét.

Másnap Nápolyban csak úgy folytak a bacchanaliák, mintha semmi sem történt volna.

NAGY LAJOS.

A vértett föllázasztá a kedélyeket.

Janka párthivei hallatlan könnyelmüséggel még titkolni sem tarták érdemesnek vétküket, hisz jól tudák: hogy Endre minden nápolyi pártnak utjában volt, Valois Katalin épen annyi cselt szövött ellene, mint Durazzói Károly.

De épen azon öntudat, hogy Endrét üldözék, sietteté ez utóbbiakat olly tettekre, mik a sejtett boszuállást elhárítsák fejükről.

Maga Durazzói Károly, ki annyi akadályt vetett Endre trónra lépte elé, most sietett gyilkosait fölfedezni, a király titkárai Thomasi és Melazzo az ő palotájában vo-

nattak kínpadra az egész nép szeme láttára. Midőn Thomasi vallani akart, gróf Terlizzi párthiveivel oda rohant hozzá s nyelvét kiszakitotta, Melazzohoz azonban nem férhetett.

Ez a Melazzo gróf Terlizzit s a királynő udvarhölgyeit vallotta a gyilkosság részeseinek. A gróf és a hölgyek éjjel elfogatva a törvényszék elé hozattak, hol a becsületes Bertrand de Baux elnökölt.

Janka sietve küldé a törvényszékhez Raimundot, egyikét a legtekintélyesebb férfiaknak, kegyenczei kiadatását követelve. A törvényszék Raimundot is ott tartja s ez a kínpadra vonatva a nagy Seneshallra vall, Robert de Cabanisra.

A nép rögtön megrohanja a törvényszolgáknak ellenálló Seneshall palotáját, testőreit leveri s őt a törvényszék elé hurczolja. E hírre a gyilkosság több részesei Artus Károly és fia Bertrand megszöknek s elzárkoznak kincseikkel együtt jól őrzött Santha-Agatai várukba.

Másnap a gyilkosok a királyné szeme láttára égettetnek meg a nyilvános piaczon.

A két megmenekült gyilkost Valois Katalin barátság színe alatt meglepve várukban, megöleté s eként azokat, kik Endrét *megölték*, gyorsan utolérte a boszuló kéz, de éltek még, kik őt *megölették.*

Lajos királyt nem engesztelék meg a vak eszközök hamvai, ő az okozók fejére kért boszút.

Irt a pápának, hogy testvére özvegye fölött, ki férje holta után büntársához Tarantói Lajoshoz ment nőül, tartson törvényszéket s ne engedje őt bünével a trónon ülni.

A pápa lovagias ember volt és gyöngéd a nőnem iránt. S a közbirónak megválasztott Rienzi, római tribun,

Petrarca félistene, kimondá : hogy illy fontos ügyben nem képes itéletet hozni. A Lajos által küldött birák nem érhették el a magas vétkezőt. Magának a királynak kelle kezét kinyújtani : hogy őt megbüntesse.

Kicsiny, de harczban edzett hadserege élén maga indult el a király Olaszhonba; fekete zászlója előtt, mellyre meggyilkolt testvérének képe volt festve, egymás után hódoltak meg az olasz városok, s az olasz főurak seregenként csoportoztak hozzá, föllázadva a nápolyi udvar ellen.

Ezen idő szerint éledt föl még egyszer az olasz nemzetben a régi szabadság és dicsőség érzete s míg Rómában Rienzi volt a tribun, a többi olasz városok, mint szabadságuk szövetségesét fogadták a magyar királyt.

Jöttének hirére a büntársak kiestek szerepeikből, Valois Katalint elragadta ugyan a kora halál a késő boszú elől, de Durazzói Károly, ki vétke öntudatában fegyverrel állt ellent Lajosnak, attól Aquila előtt megveretve, a vértörvényszék által halálra itéltetett s azon erkélyen fejeztetett le, mellyről Endre testét hajitották alá. A többi királyi herczegeket Lajos Visegrádra küldé s hadserege élén vonult be Nápolyba, honnan Janka és a csatából alig menekülhetett új férje a tengeren át a Provenceba futott.

Lajos nem állhatott boszút a főbünösön, de a magyar királyi czímbe „mindkét Sicilia urá"-ét igtatá.

Maga a király innen visszatért honába, az elfoglalt Nápolyba Apor vajda maradt kormányzóul.

Janka, a mint Lajos eltávozott, ismét megjelent a nápolyi birodalomban. Avignonba díszmenettel vonult be (a pápa es cardinalok ünnepélylyel fogadták, kit törvényszék elé kellett volna állítniok,) Nápolyba hadsereggel.

Wolfhard Ulrich, a castelnuovoi magyar parancsnok vitéz védelem után olly ügyesen hagyta el a várost : hogy

az ostromló seregek csak hatodnapra tudták meg elvonultát.

A magyar seregeknek egész Foggiáig vissza kelle vonulniok.

Itt az erős állomásban nem támadhatva meg őket Tarantoi Lajos, egy cselizenettel kicsalta Apor Vajdát Averságig s ott seregeivel szembe sietve fegyverszünet iránt alkudozott vele.

Apor vajda nem volt együgyü ember s mig egy napra fegyverszünést kötött, éjjel csatarendbe állítá seregeit a város alatt.

Sejtelme helyes volt. Éjfél tájon megjelentek a fortélyos olasz seregei s csöndesen közeledtek a néma város felé, midőn hirtelen két felől a lovas magyarság, s középett a német Wolf pánczélosaival rajta ütnek s a visszavert támadókat Nápoly kapujáig üldözik. Foglyul estek a király vezérei Baux Raimund, Visconte Adam és Sanseverino Robert.

Mit nyilt csatatéren el nem érhetett Janka férje, csellel iparkodott kivívni, megvesztegeté a vajda környezetét, hogy fogják el őt. A terv kisült s Apor visszament Magyarországba új erővel megjelenendő.

Most már harminczezer főnyi hadsereggel jelent meg Olaszországban a magyar király, vele jöttek az ország legjobbjai. Többé sem vészek, sem a pápa bullái nem tarták őket vissza. A barbaroknak kelle a mívelt Olaszhonban megjelenni : hogy törvényt szolgáltassanak a pártolt bünös felett, ki meggyilkolta férjét, a királyt, a magyar ifjút.

A magyar hadak körül egész hollóserege gyülekezett össze a német és olasz rabló csapatoknak, kik nem dicsőségért, hanem zsákmányért viseltek háborút. Első dolga volt Lajosnak ezeket elüzni magától.

Ő nem a népeket pusztítani jött Olaszhonba, hanem igazságot szolgáltatni köztük.

Legelső város volt Canosa, melly Lajosnak ellenállott; a fiatal huszonnégy éves király, maga volt első az ostrom hágcsón, s seregei bevették azt.

E diadal után Tarantói Lajos követeket külde a magyar királyhoz, kik nevében fölszólíták: hogy a véres harcz helyett víjjon lovagias párbajt a két király egymással, Párizsban, Nápolyban, vagy Avignonban.

A király észrevette a cselt, melly lovagias szellemének volt vetve, mind a három ajánlott városban Tarantói Lajos pártfogói laktak, s a párbajt elfogadta, de annak helyét ő tüzte ki, az angol király, vagy a német császár előtt, vagy a két hadsereg között.

A találkozásra rögtön sietett előre a király, seregeivel a Negro folyamon kelle átusztatnia, mellynek sekélyesebb részét keresve, egy lovát úsztató olasz ifjúra talált s azt küldé előre az átjárást megkisérteni. Az ifju engedett s a mint a folyam közepéig gázolt, egy örvénybe jutott, melly lováról lesodorta s összecsapott feje felett; Lajos e pillanatban elfeledve azt, hogy király és vezér, a hullámok közé szöktet s paripájával a hullámokkal küzdő ifjúig úsztat. Ott őt is lekapja a hullám, lova a vízben elbukik, de a királyt fenntartja bő magyar köpenye s ő megragadva üstökénél a süllyedező ifjút, vele kiúszik az örvény rohamából.

Maga e tény bizonyítja: hogy Lajos nem csak mint király, hanem mint ember is nagy volt.

A továbbvonulás alatt a Vezuv tövében épült Somma város lakói rátámadtak csapatjaira. Lajos Apor Dénest, a vajda fiát küldé rájok, a magyarok hágcsók hiányában egymás hátán másztak fel a város bástyáira,

legelöl közöttük Dénes s a város ellenállása leküzdetett.

Innen Aversát sietett ostromolni a király, az ostrom viadalban maga is sebet kapott egy hajító kelevéztöl s a várörséget csak az éhség kényszerítheté a feladásra.

Ez volt az utolsó csapás a Janka pártjának.

A királynö és férje ismét futva hagyták el Nápolyt s a magyar seregek elfoglalák azt. A lakosság öszveesküvése a magyar sereg ellen nem sikerült, az éji megrohanást meghiusítá emezek személyes vitézsége.

De Lajos nem országot hóditani jött ide, hanem igazságot szolgáltatni. Azt kérte a pápától : hogy hozzon itéletet a vádlott férj-gyilkos felett, kire a büntényt nyilt tanuvallomások bizonyítják, ha ártatlannak fogja találni, ö vissza adja neki elfoglalt országát.

Az ifjú királynak kinálkoztak a koronák. Ő nem koronákért jött, hanem igazságért. Maga a zsarnokait megunt Róma üdvkiáltással tevé elébe a Rienzitöl elejtett ezüst almát s „Róma urának" nevezte a magyar királyt, ö megköszönte a megtisztelést s a pápa által hozandó itéletig visszavonult Magyarországba.

Sok sürgetés után összeült a törvényszék, itéletet hozandó a szép bünös felett; a bájos vétkezö, ki mig Nápoly birtokában volt, büszke arczczal, fehér paripákon, fedetlen kebellel, bibor palásttal, ragyogó diadémmal jelent meg Avignonban, most, midön országa a magyarok kezében volt, bünbánó ruhát és arczot öltve lépett a világ akkori legtekintélyesebb törvényszéke elé.

Ott reszketeg, zokogó hangon esküt tön le : miszerint ö meg van igézve, ördögi bübáj vett rajta hatalmat, s a kísértö daemon beszélte rá : hogy férjét ölesse meg.

És miután ez állitását számtalan tanúkkal is betudá

bizonyítani, a komoly törvényszék nem tehetett egyebet, mint hogy a bájos hölgyet fölmentse a gyilkosság vádja alól, az egész irtózatos bűntényt ama kisértő ördögi daemonra ruházva át, a kit emberi véges hatalom ugyan meg nem büntethet, de a ki az irás szavaiként minden gonosznak okozója e földön, Janka egyébiránt perköltség fejében fizessen 300000 arany forintot.

Egész Európa mosolyogva olvasá ez itéletet, a magyar követek egy szót sem szóltak ellene, rögtön visszahúztak minden sereget Olaszországból, királyuk nevében még a hadiköltségeket is visszautasítva.

De az isteni boszuállás keze évek mulva végrehajtá az itéletet, mit földi birák elmulasztának kimondani. A szent helyek mögött megmenekült Janka ellen egy napon azon Durazzói Károly fia, ki helyette bünhödött, föllázadva, elüzte városából. A bünterhelte nő egy templomba menekült, de az oltár közelléte ezúttal nem mentette őt meg, üldözői eltépték onnan s a tömlöczben megfojtották. Talán épen azon selyemzsineggel, mellyet ő font férje gyilkosainak.

HÁROM TENGERPART.

Három tengerpart volt egykor Magyarország dicsőségének határa.

Hol az égő Vezuv tüzét az oldalába ültetett szőllőtők szívják magukba, hol a tengerből támadt tündér város, Velencze gályái öröklék a tengeristenek szerepét, s hol a

vad tatárnép lubiczkolt a marmorai tengerben ügyetlen bőrcsónakain, ott mind tanulták ismerni a magyar fegyvereket.

Alig jött vissza Nápolyból a magyar sereg, midőn az északi szomszéd a lengyel nép kiálta segélyeért a pusztitó lithvánok ellen.

Lajos király átvitte seregeit a Karpatokon s Wladimirnál összecsapott a lithvánokkal. Férfi férfi ellen állott, — férfi férfi ellen győzött. Maga a király párbajban verte le a lithván fejedelmet Keystutot s foglyává tevé.

E győzelem vörös Russziát a magyar koronához csatolta.

A szabadon bocsátott Keystut azonban, a mint a magyarok elhagyták Lengyelországot, ismét betört az országba, a városokbul elhajtott vásár idején marhát és embert s Erdély felöl a tatár Khánt Athlamost küldé Magyarország ellen.

Apor vajda negyvenezer székellyel és magyarral visszaverte a tatárkhánt, utána ment a Dniszteren túl s ott egy eldöntő csatában a khánt magát is megölte s fogoly mursáit Visegrádra küldé.

Következő évben maga ment a király ismét Lengyelországba, kiűzte a lithvánokat a Dniszter és Don közül, akkor neki fordult a tatároknak, a Don és Dnieper közt legyőzte őket, három zultánjok esett el, Kállubah, Kaczibey és Dimeyter. A legyőzött had rémült népe átfutott örökre a Dnieperen és soha sem jött rajta vissza, a szelidebb fajok aláveték magukat a magyar királynak és a keresztvíznek.

A pápa hálából nem csak a megtéritett tartományokat adományozá Lajosnak, hanem a még megtéritendőket is s fölhatalmazá őt, hogy egész hadseregével

támadja meg a szerbeket, kik a római egyháztól elszakadtak.

Lajos hadseregével a szerb határig vonult, de czélja nem volt a szerbekre rontani s azokat újra keresztelni. Az elfoglalt Dalmatia várta fölszabadító fegyvereit a Velenczei járom alól.

Lajos helyesen számitott. A cselszövő signoria alattomban pénz és haderővel sietett a szerb fejedelemnek segélyére jőni, s Lajos hirtelen megforditá seregeit s mig Csúzy János horvát bánnal Dalmatiát szállatta meg, maga Istriába vezette seregeit. Velencze várat vár után veszte s ijedten kérte a pápát : hogy vesse közbe magát, Lajos föltétele az volt : hogy vagy Dalmatiát adja vissza Velencze a magyar koronának, vagy adjon évenkint egy fehér lovat.

Ez utóbbi különös neme a követelésnek többször fordul elő a magyar nép történeteiben. Mi dicsőség lehetett abban egy fehér lovat kapni s mi gyalázat annak adásában? Hisz pénzt, földet, gályákat, királyi menyasszonyokat nem egyszer adott a legyőzött nép legyőzőjének, miért átalt épen „egy lovat adni?

A velenczések csufsággal kergeték ki a pápa követét, ki ez izenetet hírül vitte nekik.

De a következő évben Lajos fővezére Monoszlay Tamás háromszor törte össze Velencze hadseregeit s a Dalmat várak egymás után vétettek be s Velenczének meg kelle érni azt : hogy a magyar király dictálja elé a békepontokat. Dalmatia, a dalmát szigetek, s huszonnégy gálya volt Magyarország nyeresége a hadból.

. . . .

Egy napon a tizek tanácsa egy meglánczolt férfit külde át Lajosnak, behizelgő becses ajándékul. E férfi neve Baldachini Julián.

Ez ember vétke az volt : hogy Lajost megakarta ölni. A signoria azt hivé : hogy kedveskedni fog vele a kibékült ellenségnek.

Lajos feloldatá a fogoly bilincseit s életadó mosolyával felbiztatva kérdé töle : hogy mi módon akarta öt megölni saját tábora közepett?

Az olasz nyiltan elmondott mindent. Midőn a király Istriában táborozott, estenden a folyampart bokrai között szokott magányosan andalogni; Baldachini fölajánlá szolgálatait a tanácsnak : hogy egy illy alkalommal társaival át fog úszni s a királyt hurokkal elfogja s élve viszi Velenczébe, vagy ha az nem sikerül, meggyilkolja. 12,000 aranyat kért ezért a tanácstól, az sokallta a díjt s Baldachinit kiadta a királynak.

A király mosolygott a terven s — szabadon bocsátá az olaszt.

. . . .

Mig azon évben Ráczországra törve, attól a Macsói bánságot visszafoglalá s egy évvel később a Marmarosból Moldvába kivándorolt oláhokat kényszeríté Magyarország fenhatóságát elismerni, s helyökbe oroszokat telepített.

KÉT KORONA EGY FŐN.

Kázmér király, kit a lengyel nemesek „parasztkirály“-nak csufoltak, meghalt. A zsidók megsiratták, őket Lajos király kiüzte Magyarhonból, Kázmér befogadta Lengyelországba, ki a bájló Eszter alakjában az egész fajt látszott megszeretni.

A lengyel rendek az özvegyen maradt trónra Lajos királyt hívták meg. Krakkóban érinté e második korona a magyar király fejét. Magyar- és Lengyelország egy király alatt lön egyesítve. A lengyel fővárosokban magyar királyi udvarok, s a magyar fővárosokban lengyel országgyülések tartattak.

Két korona nehéz volt akkor egy főnek, két országot kormányzani, azoknak különböző nemzetiségeik, viszonyos sajátságaik, s összeütköző érdekeik mellett, egy ember nem volt elég.

Lajos fején csak teher volt a lengyel korona. Vívnia kellett érte először a trónkövetelő szerzetessel, Vlászlóval, azután az elégületlenek töredékeivel, utoljára mind a kettővel.

A lengyel nép soha sem volt boldog, soha sem volt egyetértő, alkotmánya, melly a korlátlan „veto"-t szentesíti, bizonyítja, milly örök harczoknak kellett e nemzet belsejében dúlni, midőn jogot adott minden egyes embernek arra: hogy akadályul léphessen fel az összes nemzet ellen *n)*

---

n) Az évkönyvek egy anecdotont mondanak e korlátlan veto felől. Egy országgyülésen a rendek nem birtak határozathoz jutni, mert egy vén nemes közülök ülés végin mindég ellent mondott. A többi mind egyetértett, csupán az akarta az által gyakorlatba venni az alkotmányos jogot. A rendek végre összebeszéltek: hogy egy napon szokatlanul korábbi órában fognak összegyülni s a később érkezendő ellenmondót kizárandják a teremből; úgy lőn. A későn érkező miután az ajtón hasztalan dörömbölt, végre azt találta fel: hogy a kandallón mássszék be, a melly úton a terembe jutva épen midőn a rendek már a határozatra szavaztak, bedugta fejét a kandallón; mielőtt azonban ideje lett volna kimondhatni a fatalis „nyepozvolim"-ot, egy nemes észrevevé s kivont karddal oda ugrott és leütötte a bedugott főt. A határozat igy lehetett érvényessé.

Utoljára is az öreg királynö Erzsébet, Lajos anyja, kit ö kormányozni hagyott Lengyelországban, egy éj után, melly alatt a zendülők testőreit leöldösék, ijedten hagyta el Lengyelországot.

. . . .

Nem tartományaik nagysága teszi a királyokat erőssé. I. Lajost nagynak nevezi az utókor; megérdemlette. Azzá tevé magát.

De mégis jobb lett volna, ha nemzetét tette volna azzá.

Hős volt, személyes bátorságát csodálta, imádta a nép, az olasz bástyák, a folyamból kiszabadított ifju bizonyságot tesznek róla.

Fegyverei hirét ismerte köröskörül minden szomszéd. Nápoly meghajolt elötte, a büszke Velencze törve hullott lábaihoz. Szerb, bolgár és oláh koronás fők lettek fegyverkisérői, tatárok, oroszok ismerték el benne hóditójukat s segitségével német fejedelmek vívtak ki boszuló diadalokat.

Koronája czimerében a magyar négy folyam körül, ott voltak Lengyelország, Nápoly, vörös Russia, Moldva, Servia, Bulgaria, Horvátország és Dalmatia czímerei.

És jobb leendett: ha e sok czím helyett egyedül a magyart birta volna. A többi csak áldozatokba került. Ez egy volt, melly az áldozatokat adta.

Annyi erőpazarlással, annyi áldozatkészséggel, milly boldoggá lehetett volna tenni ez országot, mellynek legnagyobb királya alatt sem volt semmie harczi dicsőségén kivül!

Csaták, diadalok teszik naggyá a királyokat. Ipar, müvészet, tudomány, nemzetmiveltség, statusgazdaság teszik naggyá a nemzetet.

Legnagyobb királya volt a magyarnak Lajos a maga koráig, de nem legboldogítóbb királya. Árpád hazát hagyott nemzetére, Szent István alkotmányt, Kálmán törvényeket, IV. Béla hamvaikból újjá teremtett városokat, Nagy Lajos semmi egyebet, mint neve dicsőségét.

VESZÉLYES ROKONOK.

Mikor a föld egyik felén dél van, a másik felén akkor van éjszaka.

Illy földforgása van a népek történetének is : mikor az egyik ragyogásra emelkedik, a másik akkor sülyed enyészete homályába.

S különös tanúság a historiából : hogy a sors nem tűr egyszerre két nagy népet a földön.

Mikor Görögország fényre emelkedett, az assyri birodalom akkor enyészett el. Mikor Róma nagyszerűsége nőtt, Görögországé akkor hanyatlott. Mikor Byzancz fénye új napsugárokat vetett a világra, Róma dicsősége akkor hamvadozott, s mikor a két napkeleti rokonfáj, a magyar és török két külön világrészben egyszer uralkodóvá küzdte fel magát, a Byzanczi császárság akkor roskadt össze.

Csudálatosak a sors kezének irásai, a ki azokat ismeri! Mint kelle e két harczos, hatalmas nemzetnek, a magyarnak, és töröknek a föld egy pontján épen úgy össze találkozniok : hogy épen egymásnak útjában legyenek s szent fanatismusokban egymás harczi erejét kölcsönösen fölemésszék.

Midőn Nagy Lajos ült a magyar trónon, az Úzok fajából támadt Ozman nemzet akkor lépett először Európa földére. Két császárja volt akkor Görögországnak, ha az egyik a trónra ült, a másikat elűzte onnan. Ereje egyiknek sem volt harczolni, a görög nép fáradt volt már és erkölcsvesztett. Mindenik idegen harczosokat hozott vetélytársa ellen. Egyik a szerb czárt hítta segítségül, a másik az Ozmán emírt. Orkán emir megjelent Kantakuzénus hívására s Paleologus császár seregeit szétverte, városait elfoglalá s az elfoglalt földdarabnak új nevet adott : „Rum Eli.“

A vészidéző Kantakuzén aztán letűnt a harczok színteréről, barát lett, elmult; de az Ozmán ott maradt az elfoglalt földön s Orkán fia Murat alatt már fővárosa is volt Rumélinak : „Adrinápoly.“

A czivakodó görögök ekkor rettentek meg a felidézett daemontul, melly törpe harczaik közepett óriási erővel jelent meg, győztesnek és legyőzöttnek egyiránt ijedelmül.

A pillanat szenvedélye elnémult a megsemmisitéssel fenyegető vész közeledtére. Az új ellenség legelső föllépése bebizonyítá a görögöknek : hogy erejük nincs többé a tért foglalt Ozmanokat országukból kiverni.

Egy kétségbeesett végeszköz látszott még megmentésükre. A catholicismus, mi ellen annyi véres harczot víttak, volt egyetlen menedékük most, mellyhez folyamodniok kelle. Paleolog császár rémülten futott Rómába, s az egész nem egyesült néppel együtt a római egyházba fölvétetésért könyörgött, s a Szent Péter templomában ünnepélyesen leesküvé mindazon dogmákat, miknek kisszerü szőrszálhasogatásai annyi emberéletbe s annyi népboldogságba kerülő szakadást okoztak.

A pápa ekkor fölszólitá Lajost : hogy siessen a görögök védelmére az Ozman foglalókat kiüzni a hivők földéről.

Lajos soha sem tön eleget a felszólitásnak.

Érzé talán : hogy úgy is eljönnek az idők, midőn e két nemzet határai egymással összeérnek, akkor aztán nem lesz megpihenés a harcztól.

Ismeré talán azon hatalmas ifjú nemzetet, mellynek fanatismusával, vitézségével megküzdeni egész összeszedett erejére leende szükség, s még akkor is kétség maradott volna : hogy mellyik győzi le a másikat?

Nem bízott tán a görögökben? A görög szövetség soha sem volt kedves a magyar előtt. S milly kimerült, milly szétszaggatott nép volt ez akkor!

Vagy tán messzebblátó lélek tartóztatá vissza olly harcz megkezdésétől, mellynek végét az unokák unokái sem fogják szakíthatni többé, a nélkül, hogy kezdetéből valami jót remélhetnének.

Ez időben egyedül a magyar királynak volt hatalma az Ozman ellen támadólag föllléphetni. Ha tették volna apáink, akkor most egészen más alakja van a világnak, de hogy nem tették, bölcs emberek voltak.

NŐ KIRÁLYOK.

A nagy király meghalt a nélkül : hogy nagyságát valaki örökölte volna. Koronáit leányai öröklék : Mária és Hedvig.

Még gyermekek voltak leányai, midőn számukra férjeket szerzett. Máriának a cseh királyi utódot, Sigmondot, a még ifjabb Hedvignek az osztrák Vilmos herczeget.

Gyermek volt még mind a két pár, midőn kezeiket

egymáséba tették, és az első benyomás még is maradandó lett szivökben. A komoly erőslelkű Mária csak kicsinyléssel tudott gondolni ügyetlen, durva, szellemnélküli jegyesére, mig az ábrándos, kedélyes Hedvig mindig édes merengéssel tartogatta meg szivében azon mysticus pillanat emlékét, midőn őt, mint hat éves gyermeket, ugyan olly idős férjével, szertartásos pompa között, himzett mennyegzői ruhákban az egész udvar láttára aranyos biboros nyoszolyába egy pillanatra egymás mellé fekteték, ott parancsolák: hogy egymást megöleljék, megcsókolják s akkor ismét elvivék őket egymástól száz meg száz mérföldnyire a tíz év után eljövendő viszonttalálkozásig.

Az ábránd kölcsönös volt. Vilmos herczeg is sokszor gondolt a távol tartott jegyesre. Együtt nőttek föl egymás iránti szerelmökkel.

Lajos holta után Mária lőn a magyar, Hedvig a lengyel trónra hivatva.

A magyarok megunták már: hogy jó dolguk volt, s alig érte a korona Mária fejét, midőn pártharczot kezdtek a nő király ellen. A lengyelek pedig kifáradtak a pártharczból s szerették volna bevégezni és követelték koronájuk számára a tizennégy éves leányt.

Ha nők vannak a trónon, akkor a szív szokott kormányozni. A két fiatal nőkirály anyja Erzsébet, ki leányai önállótlansága miatt két ország sorsát tartotta kezében, nem tudta az anyai érzelmeket elszigetelni a királyiaktól. A magyaroknak nem adott királyt, mert Sigmondot, Mária vőlegényét nem szerette, a lengyeleknek nem adott királynét, mert kedvenczétől, Hedvigtől nem tudott megválni.

Mindkét félnél a végsőkre került a sor. A lengyelek új király-választásról beszéltek s utolsó követjük e szavakkal lépett Erzsébet elé, Hedviget követelve: „én

vagyok a legutolsó a lengyel nemesek közt s egyszersmind a legutolsó követ, ki a királyleányt követelni jö." Mig a magyarok Horvátországban a két Horváthi, Kont, Laczkovics és Palizsna vezérlete alatt nyilt lázzadásban törtek ki, a pártellenük Gara Miklós által igazgatott királyi nők ellenében Durazzoi Károlyt tüzve ki trónjelöltül.

Erzsébet örömestebb adta volna a lengyel koronát Sigmondnak, mint leányát, de a lengyel nemzet gyülölte a kevély esztelen ifjút, ki követelve, büszkén lépett közéjök, midőn még egy léleknek sem volt parancsolója. A várnagyok bezárták elötte váraikat; midőn sereggel közeledett, ellenségül álltak elé; midőn tétovázva visszafordult, kigunyolták. Az erőtlen kevély férfi helyett inkább akartak szende hölgyet látni trónjukon s Hedviget kivánták.

A horváthországi lázzadást a királynék puszta megjelenése a zendülök földén ellátszott fojtani. A nép a két csodaszép leány s a még mindég hóditó anya láttára lábaikhoz omolt s a vezérek idegen földre futottak.

De a lengyelek zavara naprul napra nőtt; egymás ellen viseltek háborút s midőn egész országban égett a polgárharcz, a lithván fejedelem Jagello is országukra rontott, vad barbar hösi népével meglepve a pártra szakadt népet.

E végromlás pillanata rábirta Erzsébetet : hogy megváljon leányától. Alig tizenhat éves volt Hedvig, midőn anyja karjaiból a lengyel trónra lépett.

Egy tekintete a bájos, szende szüznek újjá teremté a lángban álló hazát; mintha Lengyelország jó nemtője szállt volna le az égből. A harczoló pártfelek elbüvölve csoportosultak körüle, lelkesültség szállt az imént elkeserült szivekbe. A nemzet újra egybeforrt. És maga a vad, győzhetlen hatalmu ellen, a harczos pogány Jagello elbá-

jolva tevé le kardját és koronáját az angyal szép királyné zsámolyához, szivét ajánlva a királynénak, országát a lengyel nemzetnek, népét a keresztyénségnek.

A czél méltó volt az áldozatra: megnyerni egy erős, vitéz királyt a trónnak, egy roppant országot a nemzetnek, s egy derék népet az Istennek; ez több volt, mint elég arra: hogy egy fiatal szüzi lelkü lány értök lelke ábrándjairól, miket gyermeksége óta ápolt, növelt lelke mélyén, erős legyen lemondani.

Vilmos, az ifju vőlegény, megtudva: hogy mátkáját idegen férjhez akarják kényszeriteni, hirtelen, mint a gondolat, megjelent nehány hiveivel Krakkó alatt, imádott jegyesét elragadni.

Hedvig nem tagadta meg tőle a viszonttalálkozást. A szent ferenczi kolostorban jöttek össze a tiz év előtt egymásnak eljegyzettek, most már mindkettö deli ifjuvá felnöve. A találkozás napja volt az elválásé is. A remek királyi hajadon vissza fojtá szüz keblébe a lázzadó érzelmeket, miket egykori jegyese látása költött, a tíz éves emlékeket, a szív boldog ábrándjait és az örömök reményét, s a mig Vilmos zúzott szívvel, semmivé tett örömökkel távozott szép mátkájától, Hedvig megdicsőült arczczal lépett a vad Jagelloval az oltár elé, melly előtt férje először a keresztvizet, azután az ő reszkető kezét s végre Lengyelország koronáját fogadta el.

— — — — — — —

Magyarhonban ezalatt újra kitört a pártviszály, most már nem szavakban többé, hanem tettekben.

Durazzói Károly elfelejté az esküt, mellyet Lajosnak tett a megváltó testére emelt kézzel: hogy a magyar trónhoz soha sem fog jogot követelni s a horváthiak felhivására megjelent az ország határán.

Sok volt az elégületlen; a büszke főurakat bántotta a női uralkodás, a királyi nőknek a veszély perczében nem volt kire támaszkodniok. Hasztalan hirdették ki újra az arany bullát, hasztalan eskették meg Sigmondot Máriával, részvétlen volt a nép irántuk.

Kis Károly egész az ország belsejéig jött, a nélkül: hogy jövetelének valaki ellent mondott volna. Itt érte őt Erzsébet királyné üzenete: „ha mint ellen, vagy jó barát jön-e hozzájuk a herczeg?“

Ez olasz udvariassággal viszonzá: hogy ő egyedül a királynö trónját szilárdítani jött, s mig Budára a királynö aranyos hintajában vonult be, ott nem fogadta el a királyi várban lakást, hanem magány szállásra költözött, s csak később foglalt ott helyet, mint Magyarhon kormányzója.

Mint illyen, országgyülést hirdetett Budára s egész odáig mint király viselte magát a nemzet irányában, mint alattvaló a királynö ellenében.

Az összegyült országgyülés kikiáltá öt királynak, a mint ez már előre ki volt tervezve.

De ha az összeesküvőknek voltak titkos terveik, a királynőnek is volt. Mig Mária méltóságteljesen tagadá meg az országgyülés küldöttei előtt a korona letevését, addig Erzsébet a gyülésben föllépve ünnepélyes tettetéssel tevé le a kormányzat pálczáját az új király kezébe.

A büszke olasznak nem volt elég a diadal. Meg is akarta alázni azokat, a kiket legyőzött. Azt kivánta a kiralynéktól: hogy koronázási ünnepélyén is megjelenjenek.

Sylvester napján nyiltak meg a Székesfehérvári cathedrale ajtai a nép előtt új koronázási ünnepélyre.

A bíborral bevont trónnal átellenben látható volt a fekete márványküszöb, mellyre Nagy Lajos hamvainak

kápolnája nyilt; a templompáholy félig leeresztett rostélyai mögött ott ült a két királyi nő gyászruhában pompa nélkül. Az arczaikra vetett gyászfátyol többet mondott a fájdalom minden vonásainál, mik vele le voltak takarva.

A zúgó templomi zene közt mindenki csak az ő zokogásaik hangjára figyelt, a szertartási ragyogvány közepett az ő fekete öltözeteikre volt minden szem függesztve.

Három év és három hó elött mint királyné lépett e templomba Mária, most gyászruhában jött ide győzedelmes vetélytársa diadalát könnyeivel ragyogóvá tenni.

Az emberek szivei el kezdtek fogódni. Nem egy főúr fordult félre szemeiből kitörülni a megbánás könyét s midőn az új király ragyogó arczczal, bibor és hermelin uszályban belépett a templomba, az emberek lesütötték arczaikat s lopva a két királyné felé tekintettek. Azok térdre hullva álltak Nagy Lajos márványszobra elött, a hideg követ ölelve és zokogva.

A király a trónra lépett, a Cardinál érsek fölkené homlokát a szentelt olajjal. Erzsébet szemei a fátyolon keresztül néztek reá, ő is szánt magában valamit e homlok számára, ott, a hol azt a Chrisam érintette.

A templomi ének elhangzása után fölszólítá az érsek az egybegyülteket: „kivánjátok e Károlyt királyul?“

Alig kiáltá nehány hang az „igent“, a többiek a két királynéra néztek és hallgattak.

Másodszor és harmadszor is szólt a szokásos kérdés; az előbbi felelők maguk is megrettenve a többiek hallgatásától, mindannyiszor halkabban mondák gyér feleletüket, s midőn felhangzott a vasárnapi zsolozsma:

„Im ez az, ki sokaknak estére is föltámadására állittatott Izraelben, azon jegyül, kinek sokan ellene mondanak.“

A nép czélzást vélt a szent szavakban s fejcsóválva hagyta el a templomot. A király halált evett és itéletet a szent ostyában. Arcza elhalaványult a korona alatt, s a kéz, melly az oltárnál fojtá meg nápolyi Jankát, melly esküre emelkedett Lajos előtt, s melly elrablá leánya koronáját, reszketett, midőn a királyi pálczát kezébe adták.

A szent ének zugása közepett két asszony sírását hallotta mindenki *o)*

KIRÁLY HALÁL.

Gonosz előjelenségek támadtak minden oldalról.

A koronázás napján Szent István zászlója megakadt a templom-küszöbben s darabokra hasadozott. — Hideg januar közepén rettentő zivatar támadt villámlással, mennydörgéssel, melly alatt a reszkető föld a tornyokat leszórta magáról. A természet fel volt háborodva. A királyi palota tetején végtelen holló csoportok verekedtek éjjel nappal, egymást a folyosókba, teremekbe üldözve vészt jósló kiáltozással s a Gellért alatti lakók olly félelmes zúgást, mordulást hallottak éjjelenként a hegy belsejében.

Károly félt — Istentől és emberektől. Várát olasz testőrökkel rakta meg. Hiveit mindig maga körül tartá. Hasztalan; sorsa végéhez közelgett.

Harminczkilencz nappal koronázása után egy estve Erzsébet királyné magához hivatta őt. A bizalmas beszél-

o) Laurentius de Moncenis és Bonfinius.

getés alatt megjelenik a teremben Forgács Balázs és Gara Miklós. Köztük és a király között heves szóváltás kezdődik, mig Forgács királynéja védelmében kardot ránt a bitorlóra s egy csapással szemöldig hasítja annak homlokát. *p*) A király halálra sebesülten eltántorog, Erzsébet ájultan összerogy, Forgács keresztül töri magát Károly testőrein s Gara összegyüjtött banderiumával kiveri annak párthiveit a várból s még azon éjjel a városból is.

A megsebesült Károly Visegrádra vitetett s ott nehány nap mulva meghalt.

Semmi okunk sincs azon véleménynek hitelt adni, mintha megmérgeztetett volna; olly seb, mint az övé, elég lehetett arra : hogy öt megölje; a méregkeverés különben sem magyar mesterség.

A kiontott vér vért kiván. A bosszuálló magára hívja fel a sorsot, midön a vétkező vérét kiontja.

Kis Károly megmenekült hivei a király megöletése után kitüzték a lázzadás zászlaját Horvátországban. A megöltnek egy fia maradt, László, ennek nevében szólt a csatakiáltás.

A királynék, miként nehány év előtt, most is személyesen siettek a lázzadás színhelyére, női bájaikon kivül csak nehány hivüktől védelmezve. Azt hivék : hogy egy mosollyal ismét meg lehet hódítani egy országot.

Már a határszélen voltak, alig egy óra járásnyira Gara Miklós várához, midőn Horváthy János utjokat állja lesben álló horvát csapatjaival.

---

p) Azon elfogadott bucolicus népvers : „Vágjad fiam, vágjad Forgács, tied lészen Fülek és Gács“ sehogy sem származhatott Erzsébet ajkairól, kinek azon pillanatban alig lehetett kedve és ideje verseket mondani.

Kíséretük nagyobb részint nőkből állott, csak hárman voltak velük, kik megérdemlik a férfi nevet : a két Gara, apa és fiú, s Forgács Balázs.

E három kétségbeesett harczot kezde a királynők védelmére. Mindhárom korának legjobb vitéze.

Nehéz sebeiben elfogyva lerogyott lováról Forgács, fejét rögtön lenyiszálták s behajiták a királynők hintajába.

Gara Miklós alatt leszúrták a lovat, ekkor a nádor a hintó hágcsójára lépve, onnan kezd el vagdalkozni. A testébe lött nyilakat egy kezével letördelve, a másikkal halálos csapásokat oszt elleneinek, mig egy horvát katona a hintó alatt keresztül bújva, megkapja küzdő lábát s lerántja öt a hintórul. Az átkozódót ott elnyomják s Horváthy egy intésére bárddal lecsapják ősz, kopasz fejét. A királynék egy pillanat mulva másik barátjuk fejét is egy lándzsára szúrva látják maguk elött.

Az ifjabb Gara e perczben sarkantyúba kapja lovát s a támadókon keresztül törve magát, megmenekül, apja ráfecscsent vérével a visszafizető boszút vive el magával.

Az egyedül maradt királynékat a boszúszomjas horvát úr foglyul vitte el magával, a sötét kőris erdőkbe; udvarhölgyeit kiosztá katonái közt.

Erzsébet a pártütő kegyelmeért esde. Nem magának, leányának, ki a vértettnek oka nem volt. Horváthy hallgatva lovagolt a hintó mellett.

Sötét lelkében már élt a még sötétebb határozat.

Olaszországban élt egy asszony, ki gyülölni úgy tudott, mint éghajlata bármellyik leánya. A megölt Károly özvegye.

Ennek akarták a lázzadók kiadni az elfogott királyi nőket. A meggyilkolt nejének a meggyilkoltatókat.

Palizsma, az aurani perjel volt e tett végrehajtására hivatva.

A királyi nők ennek tengerparti várába szállittattak. Novigrádba.

A velenczések azonban, a királynők azon időszerinti szövetségesei, megtudták a borzasztó szándékot s hajóhadaikkal elzárták a tengert és ostrom alá vették Novigrádot.

A vakmerő Johannita, e támadást kigunyolva, Erzsébet királynőt megfojtatá s holttestét az ostromlók fejére vetteté le.

A boszúló magyar hadak nem sokára keményebb ostrommal jöttek őt meglátogatni. A lázzadók vesztettek. Horváthi János fogságba jutott s Mariáért kicseréltetett. Innen Bosniába menekülve társaival újra kezdé a harczot. Halálos ellensége az ifjabb Gara állt vele szemben. Horváthi érzé : hogy nem várhat irgalmat s csata előtt elhagyta Dobor várát, s az erdőn keresztül menekülve, a portyázóktól elfogatott, s a nemzet itélete szerint kivégeztetett.

A sors következetessége kemény. Ime annyi ember jött szoros lánczolatban egymás után, boszuló eszközeül a másik vétkeinek s vezeklő áldozatul önmagáénak.

Endrét megölette Janka; — Jankát meggyilkolta Károly; — Károlynak Erzsébet által kellett meghalnia; — Károlyért megölte Erzsébet Horváthot s Erzsébetért Horváth esett áldozatul.

Egyik a másikért. Egyik a másik által.

. . . .

Mig az ország hősei a királynét kiszabaditák, addig a szerencsétlen hölgy férje, Sigmond, fejére tette fogoly neje koronáját.

Nem szerették ugyan az ország rendei, de mégis férfi volt nekik. Nem illet ugyan a nemzet élére, de férfi volt.

A historia följegyzé tetteit, mint királyét, mint hadvezérét, mint magány emberét, mint statusférfiét s egyik mellé sem tett magasztalást.

Alig van példa azon tényre : hogy király országa darabjait pénzért eladogassa, mint ő eladta a XVI. szepesi várost hetvenezer véka garasért a lengyelnek, a Vágmelléket Jodók öcscsének szinte egynehány véka garasért, egy szigetet Ragusának, másikat Velenczének, Brandenburgot három négy embernek is.

Még birtokában sem volt az ország, mikor már adósságokat szedett fel rá.

Szenvedélyeinek soha sem volt ura. Neje, kit nem boldogita, nem sokára bevégzé szánalmas éltét. A király járt erre arra ; szerelmi kalandjaival tele volt a vidék, mellyet bejárt..

A magyar nép erényes, szigorú erkölcseivel ismeretlen király, a nők hüségét s a férfiak büszkeségét örök pártütésnek tartá koronája ellen.

Midőn a horvátországi pártütés legyőzetett, a szétvert pártfelek töredéki hazátlanul tévelyegtek erdőrül erdőre. Sigmond király utánuk küldé Vajdafyt, ki éjjel egy folyamparton meglepve a bujdosókat, szép szavakkal rábeszélte : hogy hódoljanak meg Sigmondnak, s tegyék le a kivont fegyvert.

A bujdosók engedtek a biztató szónak, s midőn kezeiket béküclésre nyújták, lánczot rakatott rájok Vajdafy, úgy kisérte fel Budára.

Harminczegyen voltak a nemes vitézek, köztük legjobb, legnemesebb Kont István, Kont nádor utóda.

A méltatlan bánásmód elkeseríté őket. Az úton összebeszéltek : hogy ha Sigmond elé fognak állittatni, egy se hajtsa meg magát előtte, mentségül egy szót se szóljon egy is.

Sigmond nem ismeré a magyar jellemet. A szerb, a bolgár, a bosnyák fejedelmek, ha pártütésük legyőzetett, térden állva, rimánkodva szokták kikönyörögni a kegyelmet, a magyar nemes hallgat, ha megadta magát, de nem könyörög.

Amazok ugyan, ha a veszély elmult, hátmögött újra fel szokták emelni a hitlen pártütés lobogóját, mig emez, ha egyszer megtért ellenségeskedésiből, hívebb a régi barátnál.

— Térdre előttem, kiálta rájok Sigmond, előttük meg nem szokott büszkeséggel.

A harminczegy nemes fölemelte fejét és nem hajolt meg.

Sigmond kivitette őket a Szentgyörgy-térre és lenyakaztatá.

Egy sem kért kegyelmet. Inkább lehagyta gördülni fejét, mint hogy meghajtotta volna.

Legutolsó volt Kont maga, állva várta be a halálcsapást, bekötetlen szemmel.

A vérpad lépcsőjén egy ifjú vitéz sírt zokogva a holttest felett : Kont fegyvernöke, Csóka. A királynak megtetszett az ifjú hűsége. Felszólitá, hogy szolgálja őt ezentúl.

— Inkább az ördögöt, mint tégedet, válaszolt az daczosan s a király megengedte neki : hogy ura után mehessen a vérpadra. Ő volt a harminczkettedik áldozat.

Az élő Kont nem volt veszélyes Sigmondra nézve, halva veszélyesebb lön. A holtak neveit följegyzette a nép, s hőskölteményeket írt róluk, azokat dalolták szerte a hazában. És az mindig gonosz dolog, ha az ember ellenségeiből martyrokat csinál.

ELSŐ CSATÁK AZ OSMANOKKAL.

Sajátságos gondolat volt Sigmondtól: hogy mig országának meglevő darabjait garasokért adogatta el, addig másfelöl idegen birtokot iparkodott elfoglalni, tömérdek kincs s megfizethetlen magyar vér pazarlással.

Mig kisebb ellenségei ellentállás nélkül vették el tőle Dalmatiát, s Galliczját, addig ő a legnagyobb és leghatalmasabb nemzetet kereste ki magának ellenségül, a törököt.

Bajazet szultán már akkor Görögország nagy részét kezében tartá, s hóditása özönvize Szerb- és Oláhország határait mosta.

A mit Nagy Lajos, a legyőzhetlen, tartózkodott megkisérteni, azt e kivül belül tehetetlen férfinak kellett megpróbálnia, az ozmannal harczot kezdeni Europa népei nevében.

Az első csata Kis-Nikápolynál sikerült, a török megfutott, de Sigmond nem vehette győzelmének hasznát. Neje épen akkor halt meg, s a koronát követelni Hedvig állt elő, ki a szende szüzből, erős, bátor hölgyé virágzott fel s Sigmondtól már Halicsot is elvette.

A vak sors pártolta Sigmondot. Hedvig visszalépett, s újra gyülekezett a had a török ellen.

Tizenkét ezer franczia pánczélos lovag csatlakozott magyar seregeihez, a regényhős Coucy által vezérelve, köztük a franczia lovagkor legünnepeltebb vitézei, kikkel egyesülve Sigmond elbizottan mondá: hogy „e hadsereg még a leszakadó eget is fenntartaná dárdái hegyével.

Nagy Nikápolynál vett erős állomást az egyesült had,

számra mintegy hatvanezer. Átellenében Bajazet kétszázezer harczosával.

A franczia lovaghősök siették a támadást, mig a komolyabb magyar és szerb vezérek ott akarták azt bevárni jól védett állomásukban.

A csatarendet is a francziák állíták fel, nem véve figyelembe azok észrevételeit, kik a törökkeli csatákban kiismerék már annak harczrendszerét s elébb a legrendezetlenebb szerb és oláh csapatokat akarták küldeni előharczosokul, s a legjobbakat a másodcsatára tartani fenn. A francziák maguk álltak ki az elő csatába s leghátul hagyták a leggyöngébb csapatokat.

Úgy történt, mint előre látható volt.

Bajazet előcsapatai, mind merő szedett-vedett nép, a magyar és franczia csapatok első rohamára szétverettek, s Bajazet csak akkor állt elő legjobbhőseivel, a jancsárokkal, mikor már emezek ki voltak fáradva.

De a megtámadott hősök most sem gondoltak hátrálásra, mint ezt okszerűen tenniök kellett volna. Az új haderővel is szemben szálltak megküzdeni, midőn a jobbszárnyra állitott Laczkovics, Sigmondnak régóta alattomos ellensége, a helyett: hogy csatába vezetné seregeit, hirtelen megfordul s jelt ád a hátul maradt csőcseléknek a megfutamodásra, úgy hogy az előtábor még előre haladva harczolt, midőn a tartalék csapatok már megfutottak. Ez által alkalma lett a töröknek körülvehetni az ott maradt hősöket, kik vezéreikkel együtt az utolsóig elhullottak, s hogy nem híjjába estek el, mutatta a csatatér, hol hatvanezer ozman maradt halva.

Bajazet ehhez hasonló győzelmet csak ellenségeinek kivánhatott.

E csata után megnőtt a zavar az országban.

Él-e a király vagy sem? Senki sem tudta bizonyosan. Várták napokig, hetekig; sokan jöttek, kik látták öt futva, mások elesve fejét kopjára tüzve, elbúva a holtak között, mint a hogy vesztett csata után szokott lenni a beszéd.

Végre megérkezett Gara Miklós és a két Kanizsay, a kik azt álliták : hogy a király megszabadult s általuk egy csónakra téve Konstantinápolyba lehajózott.

Senki sem hitt nekik. Ha velük szabadult, mért nem tudott velük együtt haza is jöni?

Hirtelen felütötte minden párt fejeit, küldtek Ulászlóért, Nápolyi Lászlóért, a trón üresnek nyilvánittatott, s mindenki gyüjtötte a népet új királyjelöltje számára, midőn a forrongás közepett véletlenül megjelenik az elveszettnek hirdetett király, kit a vakszerencse tenyerén látszott hordani s első gondja az volt : hogy a legelső lázzadót Laczkovicsot a körösi országgyülésen megfogatta s lefejeztette.

Ez egyszer méltán, mert csatában volt áruló s az egész nemzetre hozott vészt és gyalázatot, de ismét törvényen kivül s ezután mintha ismét rendben volna minden, az egész évet az országon kivül mulatságban tölté : benn az alatt megnött minden nyomor, minden átok, az emberek egymást ölték.

E helyzetnek végét vetendők, több főurak egyesültek, kik a mint Sigmond ismét haza vetődött, rajta mentek palotájában s jelenték, hogy számolni akarnak vele. Számolni a harminczkét nemesért, az eladott országrészekért, az elhagyományozott koronáért s az elvesztett csatáért.

Sigmond kardot rántva lépett le trónjáról s férfias daczczal fölajánlá magát egyenként megvívni mindazokkal, kik öt mint királyt vádolni jöttek.

Ekkor az ösz auráni perjel, Bebek Imre lépett elé s

kijelenté a királynak: hogy az ország nevében fogollyá teszi. Sigmond kezéből kihullott a kard a fegyvertelen ősz érintésire s foglyul engedte magát vinni elébb Visegrádra, azután Siklósra, honnan tizennyolcz hét mulva szabadult ki, ismét amnestiát kapva a nemzet által.

Könnyelmüségéből ez sem gyógyitá ki, nem sokára ismét Albert osztrák herczegnek hagyományozta el országát, melly miatt mig künn a cseh korona után járt, az elégületlenek behozták az országba Nápolyi Lászlót, Jádrában megkoronázták s csak az új király ügyetlenségén mult, hogy az országot el nem foglalta.

Sigmondot a szerencse pártfogolta. Hatalmas hivei, a Garák és Stibor vajda addig harczoltak az ellenpárttal, mig ő haza jöhetett s a kihirdetett amnestia után ismét hozzá állt a nemzet.

E mozgalom eredménye az lőn: hogy Sigmond a pápa hatalmát, ki népét ellene lázitotta, erősen körülirta Magyarországban.

HUSSZITÁK.

Sigmond római királlyá lett, az egész catholicus világ secularis fejévé.

Ez ugyan nem volt egyéb, mint puszta czím, de olylyan czím, melly után Európa legelső fejedelmei vágyódtak. Hasznot ugyan nem hozott a magyar nemzetnek, de annál többe került neki.

Három pápa volt ez idő szerint egyszerre a keresztyén

világban, kettö ellenpápa, a harmadik az igazi, magán élete miatt gyülöletes mindenki elött.

E háromnak igenis világi czivódásai a mennyei hatalom fölött, közvetlenül idézték elö a világosabban látók lelkében azon vágyat: hogy a keresztyén vallás eredeti tisztaságába visszaállittassék, mig a francziák, olaszok és spanyolok azon vetélkedtek: hogy mindenik maga választotta pápája számára vívja ki az egyházi uralkodást, addig Angliában Wiklef, Csehországban Huss és Hieronym merész elhatározással szóltak közbe, hogy egyiké se legyen az.

A régi vallás új hirdetöi számtalan követökre találtak mindenütt, és még több ellenségre, az akkori nominalismus tanitványi, kik százados harczokat folytattak görög atyafiaikkal csupán azért, hogy a „filioque“ benne legyen e a hitformulában? mint támadtak föl egyszerre azok ellen, kik nem szavakkal, hanem eszmékkel jöttek ellenük küzdeni.

A keresztyén világ darabokra volt tépve. Az egyház fejei boszontó czivakodást folytattak a legszentebb a legmagasabb helyen s a nép Huss és Wiklef szavaiban olly dolgokat hallott kimondatni, miket titkon maga is régen érzett.

E fölbomlásnak elejét veendö Sigmond, mint római király, egyházzsinatot hirdetett Constanczba, meghítta rá mind a három pápát, Hussot és Hieronymot, ez utóbbiakat általa aláirt védlevéllel ellátva.

A Sigmond elnöklete alatt összeült zsinat, mellyben egész Európa legnagyobb, legbölcsebb férfiai, pápák, királyok, hittudósok vettek részt, kényszerité mind a három pápát leköszönni, a valódi pápát, ki ennek ellentmondott, elfogta és elitélte; ezután jött Huss és Hieronymra a sor.

Huss nem vonta vissza kimondott szavait s a zsinat által mint eretnek, társával együtt a világi hatóságnak kiadatott. Az mindkettőt máglyára itélte. Sigmond minden közbenjárása sem mentheté meg őket a haláltól; az itélet, daczára az ő védlevelének, végrehajtatott a két reformatoron.

Ki valamelly elvnek hirdetőit martyrokká teszi, holtak által győzeti le magát, a hirdetők vérhalála örök életet ád a szavaknak. A két martyr hősi lélekkel halt meg s hamvaikból, miket a szeleknek szórtak, hosszú, véres harcz keletkezett, melly legtöbb vérbe került a magyarnak s legkevesebb dicsőséget hozott neki.

Csehországban Huss követői, tanitójuk halálának hirére, elkeseredetten gyültek össze egy hegyen, mellyet azontul Thabor hegynek neveztek, ott a szent kehelyre, mesterük tanának jelképére véres boszút esküdtek annak birái ellen s körül a környékben elkezdték a zárdákat gyújtogatni, s midőn Venczesláv király a prágai tanácsnak meghagyá: hogy a lázzadók meneteit tiltsa be; ezek a tanácsterem ablakain szórták le a senatorokat.

Venczeslavot e hir hallatára megütötte a guta.

Még a sors is együtt harczolt a Husszitákkal. Az ország úr nélkül maradt, — a trónörökös Sigmond mindig kicsinységekkel volt elfoglalva ollyankor, midőn komoly tettekre volt szükség, s addig észre sem vette az őt fenyegető veszélyt, mig a Thaboriták Prágát el nem foglalák.

Ziska volt fővezérük, egy csatában edzett hős, ki fél szemét már harczban vesztette el, a másiktól is megfosztá egy későbbi ütközet, de kinek nevére minden hussita egy táborrá egyesült.

Sigmond pallossal hivé magát e fanaticusok ellen védhetni, s a helyett: hogy rögtön hadsereggel indult volna Csehországba, nehány elfogott breslaui polgárt lefe-

jeztetve, vissza ment ismét Budára. A hussiták ezalatt hadsereget gyüjtöttek, s midőn félévvel később Sigmond és a német fejedelmek százötvenezernyi hadat vittek ellenük, azokkal Prága alatt hősileg megmérköztek s kényszeriték őket roppant veszteséggel visszavonulni, s azzal ismét Visehrad ostromához fogtak, melly fellegvárat Boskovics János védett másfél hónapig.

Még egyszer megkisérté Sigmond az ostromlott várat felszabadítani. E másodszori csatában maga is közel volt az ott veszéshez. A fanatismus irtózatosan tud küzdeni. Visehrad feladta magát a hussitáknak.

Sigmond nem türhetve a kudarczot, harmadszor is új hadsereggel jött Ziska ellen, s egy hegyen rátalálva, azt kisded csapatjával együtt körülfogja. Mindenki azt hivé : hogy Ziska most menthetlenül veszve van. Egy éjjel azonban a cseh vezér kaszásszekereit előállitva, riadót fúvat s a hegyről alárohanva körösztül töri magát az egész királyi táboron, a cséphadaró és csatacsillag csapásainak semmi sem állhatott ellent. Nehány nap mulva a hussita volt a támadó s Sigmond Deutschbrod mellett csaknem egész seregét elveszté.

Többé maga nem vezérkedett a hussiták ellen, a keményen elvert morvák és németek sem mutattak kedvet többé Ziskával szembeszállani, hanem a két Rozgonyi vezetett helyette magyar hadsereget Albert herczeg védelmére. Ezek legalább visszavívták a magyar név becsületét, Ziska várait elfoglalák s épen vele magával készültek megmérközni, midőn a dögvész elragadta őt a csatatérről.

Az ő holta után három, négyfelé szakadtak a hussiták. A Tháboriták, Horebiták, az árvák és Calixtinok egymás között kezdtek harczot s csak akkor egyesültek, ha külel-

lenség támadt rájuk. Elpusztulásukra nem kelle egyéb, mint őket magukra hagyni.

Még azután sokáig meglátogatták pusztító fegyvereikkel a közel német és magyar birtokokat, amott Hausznál ezerenként aratták kaszáik a futó hadsorokat, itt sokszor ráakadtak Rozgonyira; de utóbb is csak csehek győzhették le őket.

A baseli zsinatnak sikerült a Calixtinokat, föltételeik elfogadása által a catholicusok részére megnyerni. Ezek két csatában a Tháboritákat és Horebitákat semmivé tették, a Thábor hegyet ostrommal elvevék s Sigmondot elfogadták királyuknak.

CILLEY BORCSA.

Mig Sigmond országán kivül sokba kerülő babérok után járt, az alatt itthon férji jogai szenvedtek kisebbséget. Második neje, Borcsa, a Cilley család leánya, mellynek minden ivadéka átkos emlékezetben maradt a magyar előtt, elfeledve férjét, és koronáját, orczátlan bünökkel fertőzteté be a trónt, miknek hire ország-világra szállt.

Mint rendesen szokott lenni, a férj volt a legutolsó, ki neje kicsapongásait megtudá. A magyar illyenkor meg szokta ölni feleségét; Sigmond sokkal tréfásabb büntetést gondolt ki ennél; a hütelen nőt, kerítő anyjával, s büntársaival az udvarhölgyekkel együtt számüzte egy Várad melletti pagonyba, azon parancscsal: hogy ruháikat mind

addig ne legyen szabad változtatniok, mig ő újra meg nem bocsát nekik.

Az eként büntetett nőknek nem volt szabad ágyban hálniok, hanem a puszta földön, ruháik, miket soha sem vethettek le magukról, elrongyollottak, beszennyeződtek, mosdaniok nem levén szabad, arczaikat belepte a szenny, hajfürteik gubanczá váltak.

Illy eljárás nők irányában tréfának nagyon izetlen, büntetésnek nagyon nevetséges. A lelki szennyet azzal büntetni meg, hogy a test is legyen ronda, egy nőre nézve lehet igen nagy vezeklés, de egy királyi férj becsületének igen kevés áldozat.

Három negyed év után megbocsátott a minden határozataiban ingatag király Borcsának, s újra kimosdva visszafogadta őt magához.

Nők szenvedélyei gyógyíthatlanok. Borbála, midőn férje Prágában a cseh trón lépcsőjén és a sir szélén állott, új fondorságot kezdett ellene. Gondoskodott özvegysége napjairól, egy tizennégyéves férjet szemelve ki, ki őt koronáival együtt örökölje. A titok elébb napfényre jött, mint a király sírba szállt volna, s a királynő örök fogságba temettetett nagyra vágyásával s buja gerjedelmeivel.

Más nép történeteiben olly megszokottak az illy események, a magyar irtózva jegyzé fel azokat. Idegen vér hozománya volt az. Még kegyenczei sem voltak magyarok; magyar férfi nem fogadna el illy kegyet.

HUNYADY JÁNOS.

A török már úr volt Európában, császárai azon öröklött eszmével léptek országrul országra, hogy a mint egy hold van az égen, aként egy félhold legyen a földön, egy úré legyen az egész világ.

Benn Europa belsejében nagy, világteremtő eszmék forongtak, a reformatio szent lelke születő félben volt, tudományok, ipar, művészet kezdének gazdagulni eddig nem ismert új eszmék, új találmányok kincseivel.

Hogy e keletkező szellemvilág megerősödhessen, kivirulhasson, a századok dicsőségére egy nép kelle a világszellemnek, melly elfogadja a barbarismus harczát a haladó miveltség védelmére, egy ország, melly a békésen viruló tartományokon túl, — örökké vérző, örökké füstölő csatatére legyen az egész mivelt világot fenyegető viharoknak.

E föld, e nemzet volt Magyarország és népei.

Mig a mivelt Europa, mellynek fejedelmei rettegének „nehogy a szelíd országok meghallják a kegyetlen pogány szavát“ egy Huss, egy Luther, egy Guttenberg szellemét tanulta bámulni, addig Magyarország földén véres babérok teremtek egy Hunyady János, egy Mátyás király, egy Zrinyi Miklós emlékére.

A Nissa és Nikápoly közti ütközetben, melly olly borzasztóan fizette vissza a töröknek az évek előtt kapott kölcsönt, egy addig ismeretlen czímerű lovag jelent meg. Paizsára egy fekete holló volt festve, orrában arany gyűrűvel. Igy harczolni rég nem láttak senkit, mint a hollós

vitézt kis dandárja élén; egy pillanatban itt, másikban amott, s mindenütt a hol megjelent, futott az ellen, vagy halva maradt. Mintha a hadak istene maga szállt volna alá a magyar zászlók alá küzdeni, lángoló lelkesülés fogta el a magyarokat, a hol ez új bajnok megjelent. A török nagyvezér nyolczvanezer fönyi seregéből alig futott el többed magával, mint mennyivel vadászatokra szokott járni. A hollós hős neve ez idő óta örök ijedelme volt az ozman harczosoknak.

Ez volt Hunyady János.

Honnan támadt? kitől született? nem tudja senki bizonyosan. Regényes hagyományok költői meséket hírlelték rejtett eredetéről. Egykor Sigmond király vadászaton járva, véletlenül meglátta a szép Morsinay Erzsébetet, a király szerelmes volt és fiatal, a leány hitt szép szavainak, s a kölcsönös szerelemnek zálogául királyi pecsétgyűrűjét hagyta Sigmond a leánynál.

Évek mulva Erzsébet elindult Budára, fölkeresni a királyi szeretőt, karján egy szép gyermeket hordozva, kinek arczában már akkor is férfi vonások látszottak.

A gyermek egy gyürüvel játszott, egyszer elejté a fübe, egy holló meglátta, odaszállt, fölkapta a gyürüt és elrepült vele. Egy vadász czélba vette a hollót, nyilával keresztül lötte, s midőn az anya sikongva futott kisdedével a visszaszerzett gyürüért, annak adóját ismerte meg a vadászban, ki azóta atyai gonddal nevelteté a gyermeket.

A csinos mese szerkezete elég bizonyiték arra : hogy ez csak egy tündéries költemény, a minőkkel a lovagkori troubadourok csicsomázták fel a valót, s mellyet a későbbi kor szeretett elhinni, a midőn senki sem tartatott elég nagynak és dicsőnek, ha csak törzsök fáját valami uralkodó főig fel nem tudta vinni.

De ez a históriának mindegy. Mi volt Magyarország legnagyobb emberének neve addig, mig a Hunyady nevet ki nem vítta magának? a történet nem kérdezi. Legnagyobb magyar volt. És ha kell válasz azon állitásra: hogy Hunyady román vérből eredt, a válasz ez lehet: „csodás érzületnek kell annak lenni, melly mindenkit, a ki Magyarországot honának nevezi, kényszerit elfeledni nemzeti eredetét és magát magyarnak vallani."

Az első nagy-nikápolyi csata óta egyedül maradt a magyar a csatatéren a törökkel. A frank lovaghősök elhulltával elment Europa népeinek a kedve olly ellenséget fölkeresni, ki legjobb vitézeit leölte.

A magyar és török hadak közt fekvő népek örök villongásai, a kisszerü trónharczok, miket az oláh, bosnyák és szerb fejedelmek, trónkövetelők és bitorlók: Tvarko, Ostoya, Brankovics, Wlad, Drakul, Hervoya, Radivog, stb. folytattak majd egymás, majd saját nemzetük ellen, szünetlen harczban tartották a két vetélytárs nemzetet: törököt és magyart.

A három déli tartomány Magyarhon védhatósága alatt állott, s ha valamellyik trónkövetelőt a nép, vagy egy hatalmasabb vetélytárs elüzte, az átment az ozmanhoz s annak ajánlotta fel birodalmát.

Mind a három szerencsétlen birodalomnak két királya volt egyszerre, az egyik a magyar, a másik az ozman seregeket vitte be saját országába, s a mellyik kiverte a másikat, az szolga volt és uralkodott.

A magyarnak érdekében állott szomszédjait megvédeni s ha azok is úgy értették volna saját érdekeiket, kevesebb alkalmat kellett volna szolgáltatniok e védelemre. De a trónkövetelők és pártharczosok soha sem szokták azt kérdeni, hogy mi lesz a hazából?

A Duna túl partján évrül évre folyt a vér. Egy egy hősi név tünedezett már fel, kiről a nép dicsőítő dalokat énekelt, mint szoktak harczos időszakok elején pillanatokig ünnepelt alakok fölmerülni, rövid idő mulva nagyobb, óriásibb jellemeknek helyt adandók.

Beszélt a nép Péterfi Miklós tetteiről, mint verte szét Bosniában a rettentő Ikács ozmanjait, mint szúrta le magát a vezért a csatában; s aztán újra és mindenütt ott járva, a hol veszély van, a Píva folyam mellett mint rohant éjjel a Radivoj által behozott tatárokra. Az éj sötéte alatt intézett csatában „Isten Szent Mihály!“ volt a harczkiáltás, mellyről a magyarok egymásra ismertek; a szétzavart törökhad el akarta tőlük tanulni a mentő jelszót, de nem tudott egyebet kiáltani mint a végszót: „Mihál“ s annál inkább elárulta magát.

Beszélt a nép Marót bán s a két Rozgonyi hősi tetteiről. Losonczy István vajda dicső haláláról, Rozgonyi nejéről, a férfi lelkü Ceciliáról, ki Galambócz vára ostrománál a Duna vizéni ütközetben a török hajóhadak közé rontott s azokat szétverte, elsülyeszté, vagy felgyújtotta, a lengyel Csernyi Stanisáról, ki török hitszegés miatt a fegyverszünet alatt megtámadott királyt élte föláldozásával mentette meg Galambócz alatt; — midőn a nissai csatában megjelent Hunyady s azontul nem látszott senki a fénytől, mit az ő neve elárasztott.

Az új szerb despota Brankovics György ugyanez időben magyarhoni uradalmakért eladta Belgrádvárát Sigmond királynak s az idő óta egy hatalmas bástyája volt a magyarnak, s egy még hatalmasabb hadvezére, s e kettő neve olly szent egységgé van összenőve a magyarság és keresztyénség hagyományaiban: „Belgrád és Hunyady.“

A nissai csata után Hunyad birtokosává s Belgrád parancsnokává nevezte öt ki a király s az ifju hösnek alkalma lön nem sokára folytatni a dicsőséges harczot, mellynek diadalmas végét csak napokkal kelle túlélnie.

Murath szultán az áruló Vlad Drakultól vezetve, a Szörényi bánságra törve az ott megtelepitett német vitézi rendet az utósó emberig kiirtá s innen Szendrö várára tört, elgázolva mindent, a ki ellenállt, szerbet és bosnyákot. De Szendrö alatt sorsának emberére talált. Hunyady állt elötte s az elfogadott ütközetben a megvert császár négy vezérét veszté, s a vissza futó török nép egy nevet tanult kimondani, melly elvevé harczvágyát.

Sigmond király holtával annak veje osztrák Albert lett a magyarok választott királya, kinek az a szerencsétlensége volt: hogy ellenségeitől nem tudott félni; a trónra vágyó Cilley Borcsa s annak unokaöccse Ulrik szabadságot, befolyást nyertek alatta — árthatni mindenkinek, a ki útjokban áll. Vannak illy átokverte jellemek, a kiknek életében csak egy szakadatlan lánczolatát lehet föltalálni a bűn minden nemeinek, egyetlen enyhitö emléke nélkül a jobb érzelmek sugallatának. Ez a Borbála, mint nő hütelen volt, mint asszony buja, mint királyné, nagyravágyó. Testvére Fridrik nejét Frangepán Erzsébetet, ágyasa kedveért meggyilkolá; *q)* királya, jóltevője, sógora ellen össze-

q) A szerencsétlen hölgy nyolcz évig nem szólt kicsapongó férjéhez, midőn a család barátai ismét összehozták s kibékiték őt vele. „Mért teszik ezt, szólt szomorúan az asszony, én tudom: hogy holnap halva találnak oldala mellett.“ És másnap csakugyan halva lelték a nőt; Fridrik a tett után kedveséhez, Desznicz Veronkához sietett. A király megtudta az eseményt, s olly különös módon boszulta meg, hogy a gyilkos helyett annak kedvesét fojtatá a vizbe.

esküdt; fia Henrik még ifjú volt, midőn Albert király által cseh helytartóvá kinevezve, pályafutását azon kezdé: hogy a koronát királya fejéről magáéra akarta tenni. Albert el volt foglalva csehekkel és lengyelekkel, hozzá még a lábát is kitörte csehországi residentiája korhadt lépcsőzetén, e miatt sokáig feküdt, ezalatt pihent a közérzület, az emberek magán harczaik után láttak, családok, szomszéd házak folytattak egymással háborút s hagyták a szomszéd országok lángjait csapkodni Magyarországra.

Muráth ezalatt százharminczezer emberrel jött Szendröt ostromolni; a csatára felhítt magyarok Titel alatt alig gyültek többre 24 ezernél s a harczot el nem fogadhatva a túlnyomó erő ellen, ismét szétoszoltak. Muráth bevette Szendröt s Albert hirtelen meghalt. Cilley Borcsa mérgezteté meg.

A magyar trónon Albert jó reményben hagyott özvegye maradt.

Egy ókori próféta ezzel átkozá meg népét: „asszonyok és gyermekek uralkodjanak fölötted.“ A magyar statusférfiak érzék e mondat súlyát s a következő események igazolák. Magyarország nagyravágyó olygarchái, a Garák, Újlakiak, Cilleyek, kik előtt mindig első volt az önérdek, utolsó a közjó, reményteljes fellegvárakat épitenek az uralkodás azon napjaira, midőn egy fiatal hajlékony kedélyű királynő s a még születendő gyermekkirály mellett a hizelgők és kegyenczek hatalma nőne meg az ország felett, midőn Hunyady föllépte minden terveiket megsemmisíté.

Az özvegy királynőnek férjet kell választania! mert a veszély künn és benn megnőtt. Muráth zultán fegyverszövetségre hivta fel Ulászlót a lengyel királyt. Ennek

létrejöttét megelőzendi az, ha Erzsébet királyné őt választja férjeül. Ekkor Magyarország egy hatalmas ellenség helyett egy hatalmas szövetségest fog nyerni.

Az inditványt minden becsületes hazafi pártolá, maga a királynő is beleegyezett s az ország követei elmentek Lengyelországba, Ulászlót a magyar trónra meghivandók.

A királynő ezalatt fiat szült, a primás ma megkeresztelte Lászlónak, holnap megkoronázta királynak s a mindig fondorkodó Cilley-Gara-párt rábeszélte a királynőt, hogy fusson el fiával és koronájával az országból Ulászló elől.

A gyönge, erőtlen lelkü nő hagyott mindent tenni magával s egy maga több vészt hozott ezáltal az országra, mint minden külellenség.

A behozott Ulászló egy pártokra szakadt országot talált. A rendek megkoronázták a szent István koporsójából kivett diadémmal, mig az apostoli koronát az elfutott királyné Henrik császárnak adta zálogba. Elébb csak a koronát, azután egy határszéli megyét, utóbb fiát, a trónörököst. A zálogösszegekért zsoldosokat gyüjtött Ulászló ellen, mikor ez nem volt elég, akkor behívta a cseh rabló kalandorok hadait, Giskrát, Thalafúzt, Axamitot, átadta nekik a bányavárosokat, Gömöri, Abaúji várait s szabad rablást engedett nekik a magyar földön.

Midőn legnagyobb volt künn a veszély, benn az országban Istenátkozta harcz keletkezett, magyarok, lengyelek, csehek között; pártosok, zsoldosok, rablók s minden egyéb undok nemei a harczolóknak voltak egy felfordult gomolyba keverve, melly csak ott tisztult fel, a hol Hunyady megjelent, s ha ő odább ment, összecsapott ismét.

Erzsébet ekkor látta elszörnyedve, mit cselekvék? A női szív jobb érzelmei győztek, vissza akart jönni a hazába:

hogy a vihart elcsendesítse; de annak nem volt ura többé. A cseh rablók jól befészkelték magukat szikla váraikba, s Fridrik császár nem adta vissza sem a koronát, sem a trónörököst.

Hunyady elhagyta e dicstelen csatatért, hol pártütés, ármány és zsiványok ellen kellett csatáznia; lenn Erdély bérczei közt megjelentek az ozman hadak, új seregek, új vezérek: azok voltak az ő emberei, hozzá hasonló, hozzá méltó hősök.

Ez ideig Belgrád vára tartá fenn a török erejét. Héthónapig védte azt Thallóczy Mátyás Muráth összes seregei ellen; a mi rést nappal törtek az ágyúk, azt éjjel újra megépitteté s a vár ellen fúrt aknákat emberekkel együtt fölvettetve, kényszerité a szultánt 17 ezer embernyi veszteség után abba hagyni az ostromot.

Hunyady egy utolsó lesújtó csapást adva a Garapárt fejére a Battai ütközetben, sietett Belgrádra a vén Thallóczyt fölváltani, s a zultán öcscsét Isákot Szendrö kapujáig kergetve, hirtelen Erdélynek fordult, a hol Mezet Bég ütött be a bányák és városok kincseit rabolva.

Hunyady nem szokta bevárni a támadást, mindig ő volt az elsö: mi elött az erdélyi urak banderiumai felgyülekeztek volna, Lépes György püspökkel megtámadta a Maros Szent Imrénél tanyázó törököt. Mezet Bég lesbe csalta öt s Hunyady az ütközet hevében háromszoros haderötöl látta magát körülvéve. Hirtelen tömött sorokba szoritva seregét, ovatosan vonult visszafelé, egy elhatározó pillanatban keresztül vágta a környezö sorokat, s az Ompoly vizén átmenekült. Csupán a püspök esett áldozatul, midön tér kezde nyilni, kiugratott a zárt sorból s a mint menekülne, leesett lováról, ott elnyomták s fejét rögtön levágták. Hunyady felhuzódott Gyula-Fehérvárra.

Az erdélyi nemesség e közben sietve gyülekezett Fehérvár alá, a székely dandárok felültek a véres kard láttára, s mig az ozman turbánosok dőzsölve rajongtak Borbánd és Tótfalu néptelenül maradt vidékén, a távol hegyek fenyvesei között a gyülekező magyar hadak fenyegető zúgása hallatszott.

Mezet Bég meghallva az ellenejövők távol kürtszavát, összegyüjté legjobb harczosait s a következő csatára egyetlen parancsot adott nekik: mindenütt Hunyadyt keresni fel, s megölni vagy elfogni. Nehogy eltévesszék; leirta előttük a vezér alakját; a fehér paripát, mellyen lovagolni szokott, az ezüstvereses sisakot, hosszú kócsagtollal, zsinóros mentéjét, s paizsán a hollós czímert, s a miről legjobban ráismerendnek, halált nem rettegő harczi merészségét. A janicsárok egész nap böjtöltek s esküt tőnek Allah nevére: hogy a hollós czímerü bajnoknak meg kell halnia.

Egy reggelen aláјött Hunyady rendbeszedett hadaival ugyan azon helyre, hol néhány nap előtt csatát veszíte. Az elesett püspök feje egy dombra volt kopja hegyre szúrtan kitüzve boszuálló jelül a közeledőknek.

Csata előtt az előcsapat vezére Kemény Simon, kémei által jól értesülve Mezet Bég tervéről, elcserélte Hunyadyval paripáját, fegyverzetét; nem szólt senkinek a történendőkről, jó kedvvel elbúcsuzott szép nejétől, büszke volt a veszélyre, melly reá vár s karjára öltve a halálos jelt adó paizst, megtámadta az előcsapattal Mezet Béget. Az egész seregben ő hasonlitott legjobban Hunyadyhoz, arcza, termete s halált nem rettegő harczi merészsége.

A janicsárok fanaticus orditással veték magukat a hollós vitézre, de a székelyek dühös rohama szétszórta soraikat s a török had balszárnya kétfelé szakítva az ör-

hegyre, vagy az Ompoly völgyébe menekült. Ekkor az egész török had Kemény dandárai ellen fordult. A hollós vitéz körül fogatott már, a török csatarend megbomolt, mindenki e kis csapat körül tolongott, a hirneves vitézt megölhetni, kinek elestétől függött a nap diadala és Erdély birtoka.

Kemény csapata szoros csatarendben harczolt, legelöl maga a hollós vitéz. A legbátrabb, a legvitézebb ozmanok holttestei feküdtek körüle. A harcz folyt elkeseredetten. Végre lankadni kezde a hős vett sebei miatt, paripája összerogyott alatta, a kard kihullott kezéből, a győzelmet ordító had árjai összecsaptak holtteteme fölött: „Hunyady meghalt!“ orditá diadalittasan az ozman.

E perczben új trombita harsogás hallatszék az Ompoly vize felől s derék seregével megjelent — Hunyady. Keményt megmenteni késön jött, de megboszúlni jókor. A vitéz erdélyi halála a töröknek egész csatarendébe került, a csoportok el voltak szórva, midőn a megöltnek vélt Hunyady, mint a villám csapott le közéjök, a honnan nem is várták, a győzelem ijedt futásra vált s a véres csata után husz ezer ozman feküdt halva a csatatéren, köztük Mezet Bég maga, daliás fiával együtt, engesztelő áldozatul a hős Kemény Simonért s az elhullt székelyekért.

Az elesettek arany boglárainak összege egyedül elég volt egy azon helyen emelt templom épitésire.

Mezet Bég halála sokkal érzékenyebb csapás volt Muráthnak, mint hogy azt Hunyadynak elengedhette volna, s nyolczvan ezer embert bizott Abedin Shachra, hogy azzal Oláhországot pusztitsa el s Erdélyt és Hunyadyt győzze le.

Abedin széteresztve kóbor tatárait Oláhországban, maga a Vaskapui szoroson betört Erdélybe s ott oláh-

országi csapatait bevárni megállott a Magura hegyekkel átellenben.

Mi előtt várt csapatai a Volcani szorosan Erdélybe törhettek volna, a pihenő hadvezér előtt váratlanul megjelenik Hunyady csatára kész seregeivel s vele szemben a hegyoldalán állást foglal.

Abedin meg volt lepetve. Azt hivé : hogy futni fognak jötte elől, nem hogy szembe jöjjenek rá.

Mindkét sereg csatarendbe állott. A vezérek mindkét félről érzeni látszottak ellenfeleik erejét.

Abedin félhold alakban terjeszté ki seregeit, középre a janicsárok kettős hadoszlopban, két oldalt a lovasság, a tartalékseregek egy dombra felállítva.

.Átellenben Hunyady : a két szárnyon a székely lovasokkal, közepén pánczélos lovagjaival, a lovasok mögött mindenütt nehéz fegyverzetü gyalog pánczélosok és balistariusok sorai felállítva.

Azon időkben az ágyúk még igen esetlen gépek voltak, hosszú, nehéz mozgathatlan csöveikkel csak egy irányban lehetett lőni, ezeket Hunyady a sereg háta mögött egy telepben állíttatá fel. Nevezetesebb harczeszköz volt akkor a csataszekér. Hosszú vasas társzekerek párjával egymáshoz lánczolva, s megrakva hosszú dárdás és fokosos csatárokkal. Egy illy csapat társzekeret oldalt rendezett el Hunyady balszárnya védelmére.

A csata megkezdetett, hangzék a „Jézus“ és „Allah“ harczkiáltás. Hunyady vasemberei ékalaku háromszögben törnek az ozman sereg középpontjának s ellenállhatlan erővel törik keresztül annak mindkét hadoszlopát. De a szárnyakon győzelmesebben küzd a túlnyomó török lovasság, jobbak lovaik, fegyverzetük, számuk nagyobb, a székely lovasok kénytelenek elölük megfutni, de a futók háta

mögül előállnak a nehéz gyalogság rendezett sorai, a spahik rohama, mint a sziklára csapó hullám megtörik az eleven érczfalon; ez alatt a janicsárok a rajtuk rohanó pánczélosok lovainak inait handzsáraikkal elvagdalva, visszanyomják őket, a lovasság mindkét részről helyt ád a kardra kelő gyalogságnak, férfi férfi ellen küzd már, elébb a hosszú dárda peng, azt elvetik az emberek, közelebb mérköznek s hangzik a buzogány csapása a boltozatos paizsokon, a magyar csákány ismeretlen alakja és küzdésmódja zavarja a csalmásokat, Abedin ingadozni látja harczosait s a tartalékban hagyott veteránokkal siet a csatatérre kiragadni a győzelmet Hunyady kezéből.

A dombra rejtett harczszekerek e pillanatban megindulnak. Lánczaik idegen csörtetése, a köveken gördülő kerék mennydörgő hangjai megdöbbentik a harczoló törököt, az összeláncczolt szekerek veszedelmes rohammal futnak alá a hegytetőrül, nincs erő, melly képes legyen őket feltartani, a hegyes rúd szétbontja a hadsorokat s a szekérben állók csákányai agyonverik, kiket a kerék el nem gázolt.

Abedin kétségbeesve veté magát lovára. Seregét nem volt mód többé megmenteni. A futókat az üldöző lovasok verték le, az előre haladtak a felállított ágyúk torkaiba mentek, a ki megállt küzdeni, a pánczélosok s a harczszekerek csapásai alatt hullt el. Abedin egy janicsár csapattal futott vissza a Vaskapun.

Nehány nappal megveretése után előjöttek a volcani szoroson át az Oláhországba küldött csapatok, miknek Shah Abedinnel kellett volna egyesülniök, mit sem tudva annak semmivé létéléről. Rablott marhákat, kincseket, tömérdek foglyot hoztak magukkal; a székelyek vártak rájuk, egy szoroson rajtuk ütöttek. Hírmondó sem maradt közülök.

E nagyszerü győzelmek magukra vonták Europa figyelmét. Észrevették a keresztyénség fejedelmei: hogy a magyar leend azon fölkent nép, ki a hit és miveltség védelmére győzedelmessen álljon ki az ozman ellen. Midőn egy ember, egy kis hadsereg olly diadalokat tudott kivíni, mit tehetett volna az egész nemzet, ha pártokra nincsen szakadva s tüzhelyét belellenségtől nem kénytelen oltalmazni!

A pápa követeket küldött Ulászlót ellenségeivel kibékitendő, hogy aztán egész erejével Muráth ellen fordulhasson.

Erzsébeth és Ulászló könnyen kiegyeztek. Ulászló visszaajánlá a királynénak a trónt, Erzsébeth örök birtokul engedé Lengyelországnak a Szepességet. De kifeledték számadásaikból a nemzetet, mellynek nevében Hunyady ellentmondott a szerződésnek. Az egész országról lemondhatott bármellyik követelő, de azt föl nem oszthatta s belőle nem ajándékozhatott.

Erzsébeth nem sokára meghalt s az általa előidézett ellenségek Giskra és Fridrik azontul saját kezükre folytatták a jogczimtelen harczot a magyar ellen.

Az ozman ezalatt új erővel jelent meg a csatatéren. Ulászló két évi fegyverszünetet kötött Giskrával és a császárral s személyesen vezette hadát Muráth ellen. Segéd csapatai Kevy alatt találkoztak Hunyadyval, ott átkeltek a Dunán s jöttek Szendrő felé.

Izsák bég a szendrői basa rögtön elébük jött oldalvást, másfelől maga a szultán közeledett szemben kiterjedt hadoszlopaival, mik egy rendezett hálózatként látszottak a magyar sereget összeszorítani.

Hunyady értett az illy hálózatok szétrombolásához; a királyt a derék sereggel a Morva partján hagyva; maga

tizenkét ezer lovassal s Újlaky banderiumával Izsák bégnek fordult, egyenként szándékozva megküzdeni a még akkor egymástól mérföldnyi távolságokra széthelyezett török hadtestekkel. Izsák bég megveretett, kétezer halottat s két annyi foglyot veszítve, visszafutott Szendrő várba s Hunyadynak tér nyilt a többiekre üthetni. Rögtön Nissa ellen fordul, azt ostrommal elfoglalja s mikor már a városban van, jön ellene egy oldalról Eze bég, másfelől Turachan, a Thessaliai basa, a várost megmenteni. Hunyady mindkettővel külön kezd csatába s egyenként mindeniket szétveri, a futókat Sophiáig hajtja s azt is beveszi ostrommal.

E hirre Muráth hirtelen elsánczolja magát a Haemus hegyei mögé s derék seregeit Charim Béghre bízva, azt Ulászló ellen küldi.

Hunyady észreveszi a cselt s ott hagyva a szultánt torlaszai mögött, Charim Bég elé kerül, azt is oldalt támadja meg. Az ozman had egész ereje soha sem jöhet egyszerre az ütközetbe, a magyarok foltonként verik szét őket. A túlszárnyon levő Turachan csak akkorra jut a csatatérre, mikor már Charim hanyatt homlok rohan vissza. Az egész török had elrendezése teljesen zavarba volt hozva. Muráth dühében megfojtatá vesztes vezéreit. Tulajdon sógorát Karám béget egy magyar közkatona fogta el.

A török had már közel egy harmadát elveszté, midőn Hunyady újra egyesült a királlyal Balran vár alatt, készen az eldöntő ütközetet elfogadni.

A szultán helyett Hasszán Bégh vezette ellene az összes ozman erőt. A Jaloveczi rónán találkozának. Késő este volt már, a két sereg az esthajnal világában kezdte meg a véres csatát, hold világánál folytatá azt, mindenki részt vett a harczban, maga a király is sebet kapott karján;

az elkeseredett ozman, midőn harczosai össze voltak törve, nem futott el, hanem küzdve veszett oda, a szétvert had szomorú maradványi csak akkor hagyták el a csatatért, mikor a hold leszálltával az éj sötéte el választá a harczolókat. Maga a fővezér Hasszán is fogságba esett.

A magyar had diadalmasan tért vissza Budára, az ünnepélyes menetben a kereszt szent jegye után ötven félholdas zászló s tizenhárom fogoly basa kisérte a győztes királyt a szent szüz templomáig, mellynek belsejét azontul a diadalmas csaták képei ékesíték.

SKANDER BÉGH.

A vert török had szétfutott, erre arra, ki merre látott, az éj sötétében két lovag csapat menekült Albania bérczes vidéke felé. Egyik az elfogott Karám Bégh Reis Effendijének tatárcsapatja, mádik az ifjú Skander Bég dandárja, ki a szultán minden csatáiban annak legelső hőse volt, győzelmeinek felét az ő kezei aratták.

A futás a hegyek közé vitte őket, szürkületkor egy magányos völgybe értek, ott megállitá Skander Bégh albán bajnokait s kardját kivonva a Reis Effendi elé lovagolt.

— Az én nevem nem Skander Bégh, szólott fenyegető arczczal, — én Castriota György vagyok, fia azon Castriotának, ki Albánia fejedelme volt, s kinek országát elvevétek, négy fiát rabságra hurczoltátok, három ott veszett nyomorúan, a negyedik én vagyok, a ki boszút

állok értük, s visszaszerzem országomat. Le az álarczczal Albánok!

Az albanok dörgő orditással rohantak a törökökre. Egyet sem hagytak közülök el futni, csupán a Reis Effendit tartogatták meg addig, mig egy levelet írt Karám Bégh nevében, s annak pecsétjével megerősítve az Albaniai török kormányzóhoz, mellyben annak megparancsolá: hogy a várakat adja át Skander Béghnek, akkor azt is felakasztották egy útban levő cserfára. A török parancsnok a fermán láttára átadta Kroya várát Castriotának, s a szabadság jelszavára talpra állt a kis, de hőslelkü nép. A következett tavasszal Ali Bég negyvenezer emberrel jött ellenük, az Albanok elfogadták a harczot s a török sereg elpusztult fegyvereik alatt.

Skanderbég neve rettenetes kezde lenni a törökök előtt.

Muráth ellenségei mindenütt megnőttek. Mint rendesen szokott lenni erőszakon alapult birodalmaknál, a legelső csatavesztés minden oldalról föltámasztja az elégületleneket, Hunyady győzelmei elővetették a leigázott népekkel az elásott kardot, mig Albaniában Skanderbég üzte el a hóditó seregeket, az alatt Ázsiában Karamanogli ütötte fel a lázzadás zászlóját, ki rövid idő alatt olly erőre nőtte ki magát: hogy Muráth egész hatalmával volt kénytelen a Bosporuson keresztül ellene sietni.

Ez volt a legkedvezőbb idő a török uralmának Europában véget vetni. A pápa, a fejedelmek fölszóliták a magyar nemzetet, újra táborba szállani a köz hitellenség ellen, Velencze, Genua hajóhadat igért, melly a Bosporusban megakadályozandja Muráth visszajövetelét. A görög császár hátulról igérte a törököt megtámadni, Castriota Macedonia felől, mig a magyarok szembe szállandnak vele,

s a Budai nagy országgyülésen a pápai nuntius Caesarini Julian lángoló szavaira elhatároztatott az Europaszertei háború, mellyben a magyarnak jutott a czimszerep.

VÁRNA.

Muráth minden oldalról ellenség által látta magát környezve. Csak egy gondolat szabadíthatá meg, — kibékülés a leghatalmasabbal.

Alig hangzott el a budai hongyülés hadüzenete, midőn a szultán teljhatalmú követei Brankovics György kiséretében megjelentek Hunyadynál, békét ajánlva a legkedvezőbb feltételek alatt.

Brankovics már meg volt nyerve, neki visszaadták országát s most ő volt, kinek a magyarrali kibéküllés leginkább érdekében állott.

Hunyady a királyhoz utasítá a követeket s Ulászló Szegedre hirdetett országgyülést, hova a nemesek banderiumaikkal egészen csatára készülve jelentek már meg, a követeket elfogadandók.

A béke ajánlat hizelgő volt a magyarokra nézve: Szendrő, Galambócz, Szrebernik s még három vár átadása, miket annyi emberveszténssel nem birtak egykor elfoglalni, a Novobrodoi gazdag ezüstbányák, s a foglyokért ajánlott váltságdíj, magáért Hassan és Karám bégekért 70 ezer arany s elismerése Magyarország fennhatóságának Oláhország felett, olly kedvező színben állíták elő e békekötést, miszerint lehetetlen volt azt alá nem irni.

Caesarini hallgatott, de annál inkább beszélt Brankovics, elmondta a török elleni szövetségesek megbízhatlanságát : a Velenczések kalmárszelleme s a görög nép tunyasága kevés súlyt adandott a magyar fegyvereknek az ozman hadak kifogyhatlan ereje ellenében, s végre maga a győzhetlen hadvezér Hunyady is ajánlotta a békét s Fridrik császár mozgalmai szinte kikerülhetlenné tevék azt. A király aláirta azt, a követek a koránra, a király az evangeliumra esküvének s a békekötés után rögtön kivonultak a törökök az általadott várakból.

Alig mentek el a szultán követei Szegedről, érkezett Alberti cardinal, tudtul adva a magyaroknak : hogy ő már közelít hajóhadával a Bosporushoz, Muráth visszajövetelét meggátlandó, s egyszersmind Europa minden népei útban vannak a szent hadra a magyarral egyesülendők.

A harczias nemzet arczát szégyenpír futá el a tudósításra, hogy épen ő neki kellett visszavonulnia a csatatérről, midőn a többi mind ott van s neki kellene elsőnek lenni a többi közt.

Julián észrevette az arczokon látszó bánatot, melly a hősi lelkek álszégyenéből eredt s fölállt bebizonyítani : hogy a magyar nemzetnek a törökkel kötött békéje érvénytelen. A hitlennek adott szó nem kötelez, a pogány kezébe tett esküt nem hallgatja meg Isten. Az egyház felbontja és kárhoztatja e békekötést, egész Europa gúnyt kaczag rá s azok, kik általa elárultattak, megátkozandják. A magyar nép becsülete, az eddig szerzett harczi hir semmivé lesz.

Nem kellett többet mondania. A magyarnak két szégyen között kellett választania. Utálatos gyalázat e nép előtt szószegőnek neveztetni, de gyávának tartatni elviselhetetlen.

Juliánnak nem volt szükség őket esküjöktől fölmen-

teni, a pulyaság vádja elől bele mentek volna a nyílt pokolba is.

Érzé mindenki sorsát, érzé : hogy e hitszegés boszűt kér az égből, de jobb volt még is elveszni a csatamezőn, mint élni kigúnyolva. Az arczul ütés jobban fáj a kardcsapásnál.

A harcz elhatároztatott; nem olly zajosan, nem olly lelkesülten mint egyébkor; de szilárdul, megmásolhatlanul.

A fölállitott hadseregek alatt ez órában megrendült az álló föld, a földindulás csodájában mindenki érzé az ellentmondó Isten tartóztató jobbját; de a becsület kivánta! s az több mint az élet, több mint a mennyország. A sereg útnak indult.

Alig volt több húszezer embernél. A király nem akart újakat gyüjteni, érezve beközelgő sorsát, egyébiránt számitott az Albaniai, görög és olasz segéd seregekre.

Midőn a Dunán át akart kelni a sereg, a víz kiáradt előtte, elfogva messze az útat. Az árvíz csodájában látta mindenki a tartóztató Isten jobbját, de a becsület kivánta s a sereg átkelt az árvizen.

Harmincznégy nap telt bele, mig a magyar had a természet által elébe rakott akadályokon keresztül Nikápolyig jutott. Ez alatt ideje volt Muráthnak Karaman Oglit legyőzni s hirtelen visszafordulni Europára.

Midőn a Nikápolyi háromszor nevezetes vármezőn seregeit fölállitá a király, tiz ezer oláh lovassal hozzá csatlakozott Drakul Vajda.

A Suloni erdőn átjöttében egy vén bolgár jósnő megállitotta a vajdát s megjövendölé neki : hogy a király el fog esni a csatában. Az oláh vajda babonás ember volt s nem hallgathatá el a király előtt a jóslatot, figyelmezteté

Muráth haderejére, ki vadászatra is több kisérőt szokott vinni, mint az egész magyar sereg; de már vissza nem lehetett fordulni. Inkább a bizonyos halál.

Drakul erre két legjobb harczosának megparancsolá: hogy a király oldala mellől soha el ne távozzanak s a legjobb két paripát tartsák készen számára, s ragadják ki, ha veszély lesz. Ezzel maga haza ment.

Egyik rossz hír jött a másik után, Brankovics György megtagadta a részvétet e hadjáratban. Castriota György megindult hadseregével a magyarral csatlakozandó s az utakat mindenütt elzárva találta a Szerb határszélen s nem egyesülhetett a királylyal. Maga a görög császár, kinek egyedül állott érdekében a harcz, a helyett hogy seregeivel, mint tervezve volt, Gallipolishoz sietett volna, valami hugának a lakodalmát ünnepelte Serviában.

Egyedül a Bosporust elzáró hajóhadban lehete még bizni.

A sereg előre indult, átkeltek a Haemus előhegyein, a közbe eső Sumen és Petrecz sziklavárakat ostrommal elfoglalák, ötezer ozman vesztette itt életét. Az ostrom diadala után jött a hir: hogy Gallipolisnál a Genuai hajóhad Muráth hadseregét jó pénzért átszállitotta a Bosporuson. . . . .

A magyar had elhagyatva, elárulva egyedül maradt a törökkel az idegen ország közepett.

A görög császár visszafutott Byzanczba, az europai segédhadaknak hirük sem érkezett, a tizenötezer magyar tizezer oláh, és ötezer lengyel volt egyedül a csatatéren.

Most elég ok lett volna a visszafordulásra. De a király fiatal volt és merész. Még csak helyébe sem akarta várni az ellenséget, maga sietett elébe.

A Várna és Kavárna közötti síkon tábort ütött a ma-

gyar had egyik oldalról az elfoglalt Galacz vártól, másik felől a Devini mocsártól védetve. Itten várta be Muráthot.

Egy éjszaka a hegyeken szerte elszórva látszó őrtüzekből észrevette a magyarság: hogy az ellenség közel van.

Az addig altatott szivek megdöbbentek e látványra, a közel csata mindeniknek eszébe juttatá: hogy ez igazságtalan had, s a magyar seregek győzelmi talizmánja, a lelkesülés elveszett.

Caesarini azt tanácslá: hogy sánczolják el magukat s várják be az érkezendő segéd csapatokat. Sokan megegyeztek benne. Félni kezdett a sereg.

Ekkor előállt a vezér, kezébe ragadta a kormányzatot s kimondá: hogy most már csatázni kell, még pedig támadva csatázni. Mindig igy szokta a magyar s megtanult egy három ellen harczolni.

A mint Hunyady előlépett, újra visszatért a bizalom a szivekbe. Még az ő neve volt az, melly bátor gondolatot kölcsönze a harczolóknak s elhiteté velük: hogy ha győzelmet nem is, de a dicsőséget megmenti számukra.

November tizedike volt, szép csillagsugáros őszi éjszaka, midőn Hunyady csatarendbe állítá seregeit. A mocsár és Várna közé helyezé a királyt, hol minden oldalról védve leendett, a fő zászlós urakkal, lelkére kötve: hogy helyét el ne hagyja, mig ő fel nem szólítja rá. A balszárnyat szent László lobogójával a váradi püspökre bizta, a lengyel vezérekkel Tarnow és Bobricscsal, a jobb szárnyra állítá az egri érseket. A magyar főpapok akkor karddal is tudták védni a hazát. A derék seregnél volt Caesarini s a két Thallóczy bán, és Báthory István, az ország zászlójával. Drakul fia vezette az előcsapatot, maga Hunyady mindenütt jelen volt.

Midőn a király fejére föl akarták tenni az ezüst sisakot, a fegyvernök kiejté azt kezéből. „Rossz előjel!“ suttogák a körül állók. És midőn az egész sereg csatarendben állott, a napfeljötte előtti órában irtózatos orkán zúdult alá a hegyekről a magyar táborral szembe, melly a zászlók lobogóit végtül végig szétszaggatta s nyeleiket kifacsarta a vivők kezeiből.

„Az Isten keze“ gondolák magukban a harczosok s nyugtalanul várták: hogy egyszer, akárhogy túl legyenek rajta.

De feljött a Pontusz mögül a rózsákba öltözött nap, ragyogó képe arannyal festé a tenger hullámos tükrét.

Azon pillanat hatása leírhatlan, midőn egy éjjel csatarendbe állított hadsereg a fölkelő napnál egyszerre kitünik önmaga előtt. Az emberek végig néznek társaik sorain, a látomány új bizalmat önt a szivekbe, mindenki egy magában érzi az összes hadsereg erejét, s ismeretlen örömmel várja ohajtja a pillanatot, mellyben a csatakürt riadóra szóllal. Az ütközet minden rémsége elvész előtte, s úgy tekinti azt, mint egy nagyszerű mulatságot.

A nap felkölte előtt már hangzott a hegyekről a török Imámok és Dervishek reggeli éneke s az első napsugárra előtüntek az ozman had csoportjai a hegyről alázsibongva.

Elöl az ázsiai lovasság, keleties pompában, festői öltözetük, turbánjaik, kardmarkolatuk messziről ragyogott a drágakövektül, arab méneik szerszáma arannyal rakott szattyánból, virágokkal kihímezve.

Ezek mögött jöttek a Romaniai hadak, Karazi bégtől vezetve: sötét napbarnította had, félig meztelen izmaik nehéz fegyverekhez szokottan aczélból látszottak lenni.

Következtek a keleties sajátszerüség nevelésére a csengőkkel rakott tevék csoportjai, kurd ijászokkal meg-

rakva, kincsekkel, élelemmel rakott társzekerek, s ezeknek háta mögött maga a szultán válogatott janicsár hadával.

Hunyady könnyebben kezde lélekzeni, a török had igy egymás háta mögé állítva csak egyenkint küzdhetett meg vele. Hirtelen megfuvatta a tárogatókat : hogy ideje ne maradjon az ozmannak kiterjeszkedhetni s egyszerre müködni egész seregével.

A vad, fekete oláhok összecsapnak a szép gyémántokkal rakott ázsiai lovassággal. Hunyady maga vezeti őket s a legrövidebb tusa után szét van verve a gyönyörü fényes hadtest s fut szerte szét bomolva.

Muráth e kétségbeejtő látványra sarkantyúba kapja lovát s megfordúlva el akarja hagyni a csatatért, de mellette álló satrapái megkapják lova zabláját s halállal fenyegetik, ha a csatát nem folytatja.

Erre hatezer Spahit küld lovasai segélyére; Hunyady ezeket is szétveri, az ázsiai seregek már semmivé vannak téve, az egri érsek most a romániai seregekkel fogadja el a csatát, mig az oláhok a tevéknek rohanva, azokat különös gyönyörködéssel kezdik fosztogatni.

Ekkor a nagyváradi püspök, nem várva a parancsszót kinyargal saját banderiumaival a harczban részt venni s az ozmanokat ott támadva meg, hol azok még sértetlenül állanak, azoktul visszaveretik s futtában belevész a mocsárba, mellynek védelme alatt kellett volna maradnia.

A török csapat, melly őt üldözé, a lengyeleknek fordul, elfoglalja a szekérsánczot. Tarnov és Bobrics s a hős Cserny mindkét fia bajnoki küzdelem után elhanyatlanak a túlnyomó erő alatt. Szent László lobogója már ingadozik, midőn Hunyady és a király egyszerre érkeznek oda. A győzelmes ozman csoport kiveretik a szekérsánczból, nagy része a mocsárba szorítva ott vész, a többi szétsza-

lad. Hunyady ismét arra fordul, a hol a veszély legnagyobb.

A jobbszárny dandárai a romániai hadakkal küzdöttek, hol az egyik, hol a másik foglalta el az ostromlott tetőket, midőn Hunyady egyszerre közöttük termett. Épen jókor jött. Az egri érsek hősileg csatázva épen akkor hullott le lováról s az estével megzavart seregét csak Hunyady hozhatá újra rendbe.

Ide húzódott tehát a harcz minden mérge. A legkeményebb harczosok itt küzdöttek, itt lehete hallani Hunyady szavát egyfelől, másfelől Karazi Bégét, a ki szeme fénye volt a töröknek.

A vérengző viadal tüzében, midőn férfi férfi ellen harczol, össze találkozik a két vezér. Villogó szemekkel rohan Karazi Bégh Hunyadyra; kardját megsuhintja, s mi előtt lecsaphatna vele, sziven keresztül döfve bukik hanyatt lováról.

Vezére estével elhányta fegyverét s hanyatt homlok rohant a romaniai had; a győzelem a magyar kezében volt, nem állt már a török hadból egyéb, mint Murath janicsárjai.

De be kelle következnie a sors boszújának. Azon pillanatban, midőn a török had két harmada már el volt gázolva, kellett a hitszegésért bünhödve elveszteni azt, a mit a vitézség jutalmul kiküzdött.

A király körül álló zászlósok irigyen nézték Hunyady győzelmét, s az ifjúi hevét alig türtőztető királyt izgaták.

— Nézd, mint halad ő előre, és te itt vesztegelsz. Hallod az ő nevét, mindenki azt kiáltja, a tiedet senki. Az ő neve után fogják a győzelmet írni, nem a tied után. Jer velünk. Még ott áll Murath janicsárjaival. Ez az ellenség legjobban illik hozzád, király király ellen. Igy egyenlő a csata.

A király ifju volt és dicsvágyó. Elfeledte : hogy a megszegett esküért egyedül az ő feje félhet legjobban az ég bosszujától s a vezér rendelkezése ellen elhagyva biztos helyét, az ország zászlójával egyenesen Murath ellen indult.

Murath meglátta őt közeledni a hegytetőrül s kivonva kebléből a békekötés pecsétes levelét, azt fölmutatta.

— Ha Isten vagy, kit a keresztyének imádnak, szólt arczát az égnek emelve, úgy boszuld meg nevedet azokon, kik azt megfertőzteték.

E szavakra elkeseredetten zúdult fel a janicsárság, egy lobogóra feltüzték az okiratot s azt ragadva elől, bőszült haraggal rohantak a közeledő királyra.

Hunyady észrevette a király harczát s serege legjobbjait maga után kiáltva, nyargalt a királyon segiteni.

Ulászló, meglátva Hunyadyt, nehogy általa megelőztessék, kiséretével még mélyebben vágta magát a janicsárok közé s úgy tett, mintha nem hallaná a vezér kiáltását, mig a körülözönlő török had fanaticus dühében egyszerre egészen elvágta őt és kiséretét a nyomában levő banderiumoktól, Hunyady nem birt magának utat törni hozzá. Messziről kellett látnia, mint hullanak el egyenként a király kisérői, — elébb Perényi Miklós, azután Tamási Vira, végre maga Báthory István az ország zászlajával. A magyarok ajkán a kétségbeesés hangja hallatszott. Még minden oldalról dühösen ostromolták a janicsárok sorait, még látszott a király bátran harczolva paripáján. Egyszerre összeroskad a ló, lábait elvagdalták s az alá eső királyt Theriz janicsár legyilkolja. Néhány pilanatig tart még az örjöngő tusa, a király holtteste felett néhány bennszorult nemes csatázik s mire ők elvérzenek, már szinte odáig tört utat Hunyady kétségbeesése fölmagasztalt ere-

jével, midőn egy pillanatban fölemelik egy dárdára szúrva az elesett király halvány, ezüstsisakos fejét.

E látmányra elveszté lelkét a magyar had. Büntető Isten jutott mindenki eszébe. A pillanatokkal elébb győztes vitézek futó haddá váltak. Megfutott a vezér is s szerencsésen átmenekült a Dunán. A hitszegés okozója Caesarini a futásban leöletett.

A világ nagy szelleme e csatában nagyszerű tanitást adott a népeknek. Murath hódolva hajtá meg fejét a keresztyének Istene előtt, de midőn végig nézte a csatatért, hol seregének legjavából harminczkétezer bajnok feküdt halva, felsóhajtva szólt : „illyen győzelmet csak ellenségemnek kivánok.

NEMZETI ÖNKORMÁNYZAT.

Hunyady Várna alól Oláhországba menekült. A szerb és oláh fejedelmeknek azon időben különös szerencséjük volt rendesen annak pártjára állani, a ki legközelebb győzött. Drakul vajda elfogatá a menekvő Hunyadyt s behizelgő kedveskedéssel ajánlá őt Muráthnak.

A diadalmas nagyúr magas lelkű büszkeséggel utasítá vissza az ajánlatot, becsülve ellenében a dicsőt, megvetve a hizelgőben a nyomorút. Drakul erre nagy sajnálkozással bocsátá el Hunyadyt.

Midőn a csatát vesztett hős hazájába érkezett, örvendetes meggyőződéssel tapasztalá : hogy a fejét vesztett nemzet nem vesztette el lelkét is, a súlyos csapás, a király

halála, a helyett, hogy szétszaggatta volna, egyesíté a nemzetet. Nem kölcsönös szemrehányás, hanem kölcsönös buzdítás fogadta a csatából megtérőt s legnagyobbszerű nyilatkozványa volt a nemzet bizalmának Hunyady iránt az : hogy e vesztett csata után rábizta országa kormányzatát.

Eleinte Hedervári Lőrincz nádor megakadályozá a választást, azt hirlelve : hogy Ulászló élve maradt s Lengyelországba menekült, de a nemzet meggyőződött a nagyravágyó főúr terveiről s a hét kapitány közül, kikre legelébb bizta az ország gondjait, a nádort készakarva kifelejté.

Nem sokára a hét közül egyedül Hunyady maradt a kormányon, a többi átlátta : hogy az idők viharaiban kormányozni egyedül ő van hivatva s a Székes-Fehérvári országgyülés kikiáltotta őt főkormányzónak.

S valóban szükség volt erős karra és erős főre. Az ozman had a Várnai csata óta közelebb hömpölygött az ország határaihoz, végveszéllyel fenyegetve a nemzetet, Fridrik császár foglalta a határszéli várakat, a Cilley grófok rabló portyázással ütöttek be majd itt majdamott, a szövetséges országok mind áttértek a törökhöz s benn az országban az elhatalmazott rabló cseh hadak pusztiták a városokat s tele épiték a hegyeket rabló váraikkal. A király és a korona kivül az országon ellenséges kezek fölügyelete alatt volt s a nemzet habozott, valjon elvárja-e, mig kicsikarhatja onnan, vagy másikat válasszon, vagy épen ne is válasszon többé senkit?

Ide egy férfi kellett, kinek kezébe a nemzet letehesse minden hatalmát, azon öntudattal, hogy a mikor vissza fogja kérni, önkényt leteendi azt, kiben minden pártok megnyugodjanak, ki védni tudja az országot min-

den ellensége ellen és e dicsőségből semmit se tartson meg magának.

És e férfi volt Hunyady.

A nemzet megmutatta az ö kormányzata alatt, menynyire képes egy nép, ha vezérét szereti? Belül rend, kivül hatalom uralgott mindenütt; s míg a fegyver déltül északnak védte a hazát, az országnagyok bölcsessége a ravaszabb ellenség cselszövényei ellen küzdött.

Fridrik római király szüntelen igérve és sohasem teljesítve igéretét, szüntelen fenyegetve és sohasem állva ki a síkra, szüntelen alkudva és sohasem egyezve, örök lázban tartotta az ország kormányzatát, melly sorsát csak az által vélte biztosíthatni, ha az ifjú királyt Fridrik gyámsága alól a trónra hozhatja.

Miért harczoltak a magyarok, miért harczolt maga Hunyady ésszel és fegyvererövel egy király megnyeréseért, a kit nem is láttak, nem is szerethettek, ki gyermek volt, s kit még születése elött számüztek? megmagyarázza azon elemek áttekintése, mikből azon idöben a magyar nemzet állott.

Mielött a magyar nemesség neve symbolumához méltó önfeláldozással lerontá kiváltságainak sorompóit, hogy a köznépet magához fölemelje, a feudalismus természetellenes állásában, mihelyt király nélkül volt a nemzet, vagy gyöngének érezte a nemzet fejét, megosztozott néhány föúr az elhagyott hatalmakon s az önalkotta országgyülésen törvényeket hozott, mellyek alkotóikon kivül senkinek sem használtak, sem a nemzetnek, sem az országnak.

Igy vonta ki magát a fönemesség az interregnum alatt minden hadiköltség alól, késöbb még a köznemesség a fegyverfogás terhe alól is. Úgy, hogy midön a küszöbön

állt az enyészet, Hunyadynak maroknyi lelkesebb párthiveit, pénzen gyüjtött zsoldosokkal, s keresztes pórhaddal kellett szaporítania, hogy megküzdhessen egy nagy és hatalmas nemzettel, mellynek minden férfi tagja fegyvert viselt.

Ha királya lett volna az országnak, e pártoskodó főurak siettek volna zászlóikkal az első felhivásra, mig a kormányzónak minden ékesen szólása sem volt képes a tervezett török hadra többet összegyüjteni 24 ezer embernél. Egyedül a nép szerette őt, mert hisz közüle való volt, de még akkor a nép nem számitott semmit a nemzetben. Az egész nemzet létszáma 350 ezer főből állott, a többi volt a misera plebs contribuens.

RIGÓMEZŐ.

II. Amurat százötvenezer emberrel rohanta meg a szabaddá lett Alban népet, melly Castriota György alatt minden lépést országából vérrel fizettetett meg a hóditóval. Végre sikerült neki egész Croya fővárosaig előnyomulnia, s az oda szorult szabadságbajnokot végharczra híni fel.

Castriota magas büszkeséggel utasítá vissza a hódolat föltétele alatt ajánlott békét s elfogadta a harczot. Hunyady sem akart rosszabb lenni nálánál; 1448 ősz elején, miután Europa népeit mind fölhítta segélyre, s azoktól nem kapott biztatásnál, czimeknél és érdemrendeknél egyebet, 24 ezer főre menő seregével átkelt Kevy mellett a Dunán,

s ott csatlakozott Dan oláh fejedelem nyolczczernyi könynyü lovasságával.

A szerb vajda Brankovics, kinek szinte csatlakoznia kellett volna hozzá, ha nem kötelességből, legalább önérdekből, nem csak hogy ezt nem tevé, hanem alattomban tudósítá a szultánt Hunyady szándékáról, ki arra rögtön abba hagyá Kroya ostromát s minden hadát kivonva Albaniából, sietett a magyarok elé.

Mindkét sereg egy ponton iparkodott találkozni s ez volt Pristina mellett a Rigómező, hol ötvenkilencz év előtt I. Amurat elveszté életét, s mellynek emlékét azon helyen magas köoszlop örökité.

Mindenik fél oment látott e helyen csatázni, de Hunyady hamarább ért oda s a siető törökök elől elfoglalá a köemléket s a mezöt körülfogó hegyormokat.

A síkon a Raska folyam hömpölyög keresztül, melylyen a magyar seregnek fél napba került átkelni, mig a török had három napig mindig vonult rajta keresztül.

Egy oláh jósnö ezt rossz előjelnek jövendölé, a mihez nem kellett nagy boszorkányság. Amurat serege négyszerte több volt Hunyadyénál.

Amurat hasztalan iparkodott Hunyadyt erős állásából kicsalni, Hunyady várt arra, hogy Castriota útban levő seregei a török had háta mögött megjelenhessenek.

De Amurat is jól tudá, hogy nincs időzni való pillanatja, ha e két elszánt ellenség közé jutand, többé ki nem menekülhet, tehát sietnie kellett Hunyadyt minél előbb letörni.

Seregeit egészen europai rend szerint osztályozva, többé nem oszloposan állítá fel, hanem szárnyakat képezve: középett az ágyúk és janicsárok, két oldalt a natoliai lovasság, tömegekben, nem elszórt dandárokban, mint azelőtt szokták.

Hunyady észrevéve, hogy ellenfele ütközetre készül, nem várta azt be; ismerve népe természetét, hogy az a' támadásban legerősebb, lovasságát három szakaszra osztá; a jobb szárnyon állt Losonczi Benedek a könnyü lovasokkal, balszárnyon Dán oláhjai Bánfy István vezérlete alatt, középett Székely János a pánczélos lovagokkal, mig Thallóczy Ferencz válogatott lovasságával arra volt rendeltetve, hogy majd itt, majd amott megjelenve, a hol legnagyobb a veszély, ott eldöntő csapást intézzen az ellenségre, mi által a magyar had háromszorozva látszott lenni.

Eleinte csak az ágyúk és lőfegyverek dolgoztak, Hunyady ezáltal az ellenség főerejét mind derék csapata ellen csoportosítá, azt mutatva, mintha ott volna saját főereje is összesítve, s mig a janicsárok a hasztalan ostromban ezrével hullottak el az ágyugolyók előtt, a hegyeket megkerülő török lovasságra egyszerre kirohannak a magyarok s háromszor összekeveredve velök, mindannyiszor visszaverik őket. Amurat új csapatokat küld segitségükre, azok soha sem egyesülhetnek a többiekkel, Hunyady és Thallóczy mindenütt útjokat állják, ha az egyik szárnyon letörték az ellent, sietnek a másikra, ha egy dandárt megverték, hagyják azt futni, 's neki fordulnak a másiknak; Hunyady kis hada egész nap verekszik az ellenség minden dandáraival s minden ponton vissza veri őket; Amurat kénytelen az éjszaka beálltával seregeit visszavonva, a csatatért s a nap diadalát Hunyadynak hagyni.

A magyarok egész éjjen át hallák a török táborbul a dervishek jajgatásait, kik szakállukat tépve kiáltozának Allahhoz, hogy ne vegyék el róluk szemeit. Korán reggel ismét újra kezdődék az éj miatt félben szakadt ütközet.

Amurat minden tartalékseregét csatába hozta; a ki-

fáradt, megfogyott magyarok az új, kipihent csapatok ellenében is elfogadják a harczot.

A török imámok egész éjjel fanatizálták a janicsárokat; azok most vak halálmegvetéssel rohannak a magyar sereg ágyúira s nem rettenve vissza a golyók elől, mellyek egész sorokat söprének ki rendjeikből, elődeik holttetemein át egész odáig nyomulnak előre, hol a golyók már fejük fölött repülnek el s az ágyúk ártalmatlanokká lesznek.

De Hunyadyra találtak ott. Gyalogsága élére állva, szegzett dárdával rohanták meg a zárt sorok a merész ostromlókat s lépésről lépésre nyomva őket hátra, midőn annyira jutottak, hogy az ágyúk ismét lőtávolságban találhatták a törököket, ott megálltak előttük, mint a fal, s rajtuk keresztül ismét elkezdtek dolgozni az ágyúk, mázsányi köveket hányva a tömött csapatok közé. A janicsárok nem törhetve át az eleven érczfalat, s rontatva a rájok hulló kövektől, kétségbeesetten fordulnak vissza s rohannak megbomlott renddel.

Hunyady erre parancsot ád Székely Jánosnak, hogy a lovassággal üldözze a futókat s midőn a többi csapatok sietni fognak azok segélyére, iparkodják őket maga után vonni, hogy azalatt Dán oláh lovagjai az ellenség hátamögé kerülve, azt tábora közepén rohanhassák meg.

Itt kezdődött a balsors.

Székely János dicsvágytól elragadva, a helyett, hogy a vezér által kimutatott helyen megállapodott volna, túlrohant azon, belevágott az ellenség közepébe, ott csak azon vette észre magát, hogy a natoliai lovasság védetlenül hagyott oldaláról rajta ütve, körülfogja s elszakítja a főseregtől.

Székely vitézséggel gondolva helyrehozni a hibát, maga áll serege élére, s hősi, de hasztalan viadal közben, lováról lehull.

Az oláhok, kik már ekkor az ellenség közé jutottak, ezen megrémülve, a helyett, hogy a török ellen fordulnának, tömegestül átpártolnak hozzá.

Erre kétségbeesett viadal támad. Thallóczy a lovassággal s Hunyady a gyalogokkal rohannak a rendet helyre állítani, Székely lovassait kivágni s az egész sereget összeszedni.

E dühös harczi tömkelegben Thallóczy számtalan lándzsadöfések alatt elesik, utána elhullanak hősi küzdelemben egyenkint Bebek Imre, erdélyi vajda, László testvérével, Marczaly Imre, Szécsi Tamás, Bánfy István, Losonczi Benedek, haláluk helyét ellenségeik holttestével koszorúzva körül.

A Hunyadyval küzdők szerencsésebbek voltak, utat törve maguknak a Karadaghi erdők felé, megmenekültek üldözőik elől, Hunyady maga az utolsó reményig küzdött, mig kardja ketté nem tört kezében, akkor ő is sietett menekülni.

Az erdőben két török martalócz útját állta s fegyvertelen létére elfogva, nála volt bogláraiból kezdte kifosztani. Mig azonban a két rabló a nyakában függő aranylánczon egymással összevész, Hunyady megragadja az egyiket s kitekerve kezéből a kardot, azzal a másikat levágja. Emez világgá futott.

Igy menekült a legyőzött vezér Kladova környékébe — egyedül, bolyongva, ott egy szerb paraszt, kit kalauzul választott, a helyett hogy Belgrádra vezette volna, árulóul Szendrőre vitte, Brankovics, halálos ellensége kezei közé.

A szerb fejedelem kedves dolgot vélt Amuratra nézve cselekedni, ha Hunyadyt kezébe adandja, de a nagylelkű férfi nemes utálattal veté meg az ajánlatot s Brankovics

egy felől a magyarországi rendektől, másfelől Marnavics bosnya bojár által kényszerítve, szabadon bocsátá a hőst, de csak László fiának kezesül hagyása mellett.

„Csak a szerencse, nem a vitézség hagyott el bennünket," írá e csatáról Hunyady egy levelében.

A nyolczezer magyar körül, kik a Cossovai mezőn elhullottak, negyvenezer török feküdt halva.

GISKRA.

Szép idők lehettek azok!

Erzsébeth királynő cseh rablókat hítt be saját országába, hogy koronáját Ulászló ellen fia számára kivivják.

Azok bejöttek, tele épiték sziklavárakkal a felvidéket, elfoglalák az arany és ezüst bányákat, pusztiták a földnépét s ország kapitánynak nevezték rabló vezérüket.

Erzsébet rég meghalt, Ulászló szinte, a magyarok épen Erzsébet fiát a trónra hozhatni fáradtak fegyverrel és észszel; hanem azért a cseh rablók itt benn maradtak az országban, s uraknak ismerték magukat benne.

Könnyü volt nekik. Az ország színe, java Hunyadyval messze, délen harczolt, s az északon lakó földesurak, a helyett, hogy védték volna ellenük a népet, szövetkeztek velük s osztoztak a zsákmányon. Egy némelly közülök maig sem tudja, mint jutott roppant kiterjedésü jószágaihoz?

Azonban Hunyady a törökkel fegyverszünetet kötött, Brankovics csupán jötténak hirére kiadta kezesül letartott

László fiát s igy az alsó ellenségektöl menekülhetve fordult a felsők ellen.

Hunyady soha sem birta azt megfogni, mint juthatott olly megtörhetlen hatalomra a cseh maroknyi hadával Magyarországon, hogy az egész felvidékkel daczolhasson? A legelsö hadjárat megtanitá e titokra. A mint a felvidéki urak bandériumaival a cseh rablók losonczi várát ostromlaná, megjelen elötte Giskra s Hunyady mielött csatára került volna a dolog, szétfutni látja a banderiumokat s ő egyedül marad kisded veteran csapatával.

A hős dühösen vágja magát az övéivel keresztül az ellenség seregén s Kékkő várnál állomást vesz. Az ostromlott Losoncz várból egy szakállas golyó Bebeket, a banderiumok vezérét véletlenül halálra sebesítve, Hunyady lovagjai ezt is elhozák magukkal. Ez haldokolva bevallá, hogy ők mindegyetértésben voltak a cseh kalandor fönökkel.

Tehát árulás volt a talismán, melly Giskrát mindannyiszor győzelmeihez segíté.

Ezt megtanulva Hunyady, az alsó magyarországi banderiumokat, a mindig hős Rozgonyiak csapatjait gyüjté maga körül, ezalatt Lorándfi György hősi kitartással védte Vár-Gedét Giskra ellen, ki innen visszaveretve Eger vár alá vonult s ott elfogott püspökük kivégzésével fenyegette a városiakat, ha kapuikat meg nem nyitják elötte. De biz azok azt feleltték neki, hogy csinálhat a püspökkel, a mit akar, a haza annál elébb való.

Ekkora visszajött Hunyady s Giskra nem bizhatva többé árulásban, rabló váraiba vette magát: — azokat Hunyady egyenkint elfoglalá s lerontatá; bevette egy huzomban Ságh, Zólyom, Szepesvár, Rosnyó várait; legfontosabb vára volt e vidéken Giskrának Derencs, hozzájárulhatlan volta miatt, a baloghi völgyben.

Itt Hunyady az elemek által védett vár ellen magukat az elemeket hítta fel ostromlóul. A Balog vizét nagy gátokkal elrekesztetve, a vizet felszorítá a völgybe s a cseh rablókat, mint az ürgéket, úgy öntötte ki várukból.

E hely eleste után Giskra nem tarthatta magát többé a harcztéren Hunyady előtt, az országrendei tehát siettek nagy hamar békét kötni a cseh úrral, nehogy Hunyady ez utolsó hatalmas ellenségének is nyakára hágjon. Még a hadi költségeket is megtéritették neki a jó magyar urak.

Hunyady átlátta, hogy az ő személyében mindenütt a hazát üldözik saját gyermekei s most még egyszer olly elkeseredetten fordult Fridrik ellen, ki az ország kiskorú királyát visszatartóztatá.

Az aristocratia szép, ha polgárerény s nemzetiség érzet van általa képviselve, de ha csak hiú önzésre született, akkor zabla kell neki. Az angol aristocratának is megvannak másokat terhelő kiváltságai, az is örök küzdelemben van ellenpártjaival, dehogy mint egy lélek öszpontosuljon egyszerre, még csak az sem szükséges, hogy hazája legyen fenyegetve, egyetlen polgár sérelme elég arra. Magyarország aristocratiája sokáig nem tudott bele tanulni e hivatásába, s a mi később eszére térité, — az halálcsapása volt; a mohácsi vész.

C I L L E Y.

Már két ivadékon keresztül tanulta a magyar nemzet e nevet ismerni és gyülölni.

E családban firól fira szállt a hivatás : a király és a nemzet között mint vészangyal állani; rágalmazni az érdemet, ingerelni a fejedelmet, s hasznot húzni a közviszályból.

Az ifju királynak a császár kezében lenni veszélyes volt az országra nézve, de Ulrik kezébe jutnia veszélyes lön önmagára nézve.

A császár ugyan az ország belsejét rombolá, midőn visszatartá töle királyát, de Cilley az ország fejét rontotta meg, midön azt kezébe vette.

A császárnak haszna volt abból, hogy gyámfiát magánál tartsa, s általa Morva, Austria és Magyarország rendeit kényszerítse trónja előtt könyörögve járni; mig maga az osztrák nemzet föl nem lázadt ellene, s Eizinger vezérlete alatt Német-Újhelyen ostrom alá vevé a császárt, öt az ifjú László kiadására kényszerítve.

Eizinger fölmutatá László testvérét, a szép hajadonná felserdült Erzsébethet, rongyos öltözetben, hogy lássák, milly gondját viseli gyámgyermekeinek Fridrik. Ez pedig várába beszorítva azzal fenyegetőzék, hogy ha meg nem szünnek azt lövetni, a vitatott fejedelmet fogja kiállittatni a falakra az ostrom lövegek elé.

A fenyegetés borzasztó volt. De Fridrik még annál is borzasztóbbat teljesíte. Nem állitá a királyt az ágyúk elé, hanem kiadta öt az ostromlóknak, olly föltéttel, hogy a mig felnö, Cilley Ulrik felügyelése alatt maradjon.

E messze tervező hidegvérü cselszövő azon kezdé gyámnokságát, hogy az ifjú királyt, ki alig volt még több, mint gyermek, hevitő életmód, részegitő italok által iparkodott kora gerjedelmekre szoktatni, hogy az elpuhult, éretlen korában elhervadt lelkületen ellenállhatlanná tegye hatalmát.

Füszeres gyömölcsökkel, hevitő fördőkkel készíté el a gyermek nyugvó indulatait, s az éjfélekig tartó dorbézolásban, fiatal tánczosnőket hozott elé. S ha azután a gyermek nyomasztó álmok után sápadtan fölkelt, rémletes meséket beszélt neki a vad magyarországi népekről s a királygyilkos Hunyadyról, ki két sereget s egy királyt ölt el készakarva.

Mennyire bámulhatott azután az álnok udvaroncz, midőn egy napon az ifju király, négy birodalma rendei által egyszerre hivatva trónja elfoglalására, határozottan ezt felelé :

„Én, mint született magyar, saját házámban akarok lakni:

És Hunyadyt, ki kormányzói hatalmát ugyanakkor kezébe letevé, s ki ellen annyi rágalmat súgtak a király fülébe, kinevezte beszterczei örökös grófnak, s László fiát horvátországi bánnak.

A fondorkodók egymás szeme közé néztek, nem értve a dolgot.

Óh a magyar jelleme soha sem fajulhat el annyira, hogy egy emelkedettebb pillanat befolyása alatt ismét vissza ne nyerje ősi nemességét.

Ha László ekkor Magyarországon marad, tán más élet lett volna számára írva a sors könyvében : hosszabb és dicsőbb.

CONSTANTINÁPOLY ELESTE.

Görögország végső vonaglásaiban volt már. II. Amurat holta után egy merész fiatal férfi ült a török trónra II. Mohammed, kinek hatalma egész Europát elöntéssel fenyegette, s azt tenni akarata is volt. A nagy görög birodalomnak csak fővárosa állt még, *Constantinápoly,* mellynek legutolsó és legszerencsétlenebb fejedelme volt akkor *Constantin.*

Köröskörül Ozman kézben volt már birodalma s fővárosa minden órán elveszendő volt a nőttön növő hatalom oceánjában.

Alig kötött békét Karaman Oglival Mohammed, midőn folyvást a leggúnyosabb tisztelet küljelei mellett, elkezdé roppant előkészületeit a görög birodalomnak veszendő s az ozmannak leendő fővárosa ellen.

Az átelleni partra erős várat épittetett, a falvakat köröskörül elfoglalá s a magyar születésü Orbánnal óriási ágyúkat öntetett, miknek tizenkét arasznyi széles torka mérföldnyi távolra hajigált hat mázsás köveket s hangjával húsz stádiumnyi körben reszketteté meg a levegőt.

Constantin észrevéve a fenyegető előkészületeket, segélykiáltása hangjaival felzavarta egész Europát. Mert tulajdon népétől úgy is hasztalan várt segélyt.

Az egész görög népből nem vált több ötezer embernél, ki hazája utósó maradványát védni előálljon, a többi elásta pénzét, eldugta fegyvereit, vagy imádkozni járt a templomba, hogy tegyen az Isten számára csodát!

Mivé lettek Sparta és Athenae utódai!

E vég-szorongattatásban Constantin csak szomszédaitól remélhetett segélyt, de ott a bölcs német urak nem tettek egyebet, mint tanácskoztak és semmit sem végeztek, itt a magyarnak fegyverszünete volt a törökkel s miután már egyszer a görög császár kedveért történt békeszegés olly véresen megriasztá, nem volt lehetség azt másodszor megszegetni vele.

Constantin arra volt szorulva, hogy egykori ellenségeit, a római hitfeleket, a pápát, az olaszokat híja segélyére, megigérve, hogy viszont ö is lemond hite dogmairól, s a római egyházzal egyesül.

— Mit! kiálta fel a görög nép, midön megérté uralkodója szándékát; — benne legyen a hitformulában a „filioque" s az ostya savanyítatlan kovászból készüljön! És szinte föllázadt a pápa által küldött mintegy kétezernyi genuai segédsereg ellen, söt egy tagja a császár családnak azt mondá a nép közt, hogy inkább akarja a szultán turbánját látni a föoltáron, mint a pápa tiaráját!

Lön nekik az ö kivánságuk szerint.

Eszeveszettül felfordult minden a városon belül, a görög apáczák adták a példát, az urak, a köznép kaptak rajta, gúnyolák, kaczagták a római lovagokat, lakoma volt minden háznál, minden éjjel s bucsujárás minden utczán, minden nappal, a hol a görög nép dühödten énekelve hordta körül czifra védszentjeit, hogy szabadítsák meg a várost a töröktöl, a pápától, meg a császártól.

Igy viselte magát Constantinápoly népe, midön a legelsö bomba közé esett.

Ekkor egyszerre elhallgatott mindenki s bújt, ki merre látott.

Csak Constantin állt ki a bástyákra, és a genuai lovag Justiniani, segédcsapatával.

Constantinápolyt két oldalról a tenger öböl védte s az el volt zárva egy nagy lánczczal, hozzájárulhatlanul a csatornában horgonyzó török hajóhadnak, melly több mint 300 hajóból állott.

Csupán a száraz föld felől lehete a várost megostromolni, melly oldalról kettős fal és száz lábnyi mély árok védte.

Ez oldalról intézte Mohammed az első támadást 278 ezer emberrel.

Az első ostromok csak vérébe kerültek a töröknek, a nélkül, hogy egy lépéssel előbbre haladt volna, ha minden görög úgy harczolt volna, mint azon nehány ezer férfi a császárral, a félhold nem jut a Sophia templomra soha.

A szorongattatás e pillanatában hirtelen új segítség érkezik Genuából, öt hadi hajó fegyveres néppel és eleséggel megrakva.

A Bosporusban tanyázó török hajóhad útját állta az érkezőknek s ezzel vad viadal kezdődött a tengeren.

A szultán maga is megjelent a parton, embereit biztatva, fenyegetve és buzdítva; mig a byzanczi nép henye kiváncsisággal gyülekezett a falakra, mintha csak egy circusi mulatságban venne részt, a helyett, hogy szövetségeseit segitené.

Kétszer verte vissza az öt genuai gálya a törökök ügyetlen hajóit, midőn a szultán harmadszor is támadást parancsol népeinek, maga is átkozodó szavakkal rohanva lovastul a hullámok közé, s káromolva a szeleket és habokat, mellyek mind ellene esküdtek. E harmadik összecsapásban tökéletesen szétverték a genuai gályák az egész török hajóhadat, melly tizenkétezer embert vesztve, bomlottan menekült az anatoliai kikötőkbe.

A szultánt úgy látszék, hogy elhagyta a harcz szerencséje, de nem az ész és akarat, azt újra kezdeni.

Hol óriási hatalom titáni gondolatokkal párosul, ott a csodák nem lehetetlenek.

Miután a tengeren át nem vihette hajóhadát a szultán az elzárt kikötőbe; a szárazon vitte azt oda.

Hihetlennek látszanék a terv, ha nem valósult volna.

Myriad nép sietett parancsára a Jasontól Galatáig terjedő tért sikká egyenlíteni, akkor a több mint 8 mérföldnyi távolságot erős deszkákkal rakták ki s azokat bekenve faggyúval, e sikamló ösvényen keresztül taszíták a török hajókat egész a tengerig; s egy reggelen az ostromlottak a kikötőben látták az ellenség hajóit, mellyeket a mély génuai gályák ott meg nem támadhattak.

Erre egy úszó gátot épitének a törökök, összekötözött hordókból, mellyeket felyül föld kosarakkal kitömve, arra állíták fel ágyúikat, a városnak ez oldalról leggyöngébb falait lövetve.

Mohammed felszólítá a császárt, hogy adja fel a várost, s azután legyen alattvaló fejedelme, különben népével együtt legyilkoltatik. Constantin erre, őseihez méltón, azt válaszolá, hogy védni fogja városát az utósó lehelletig.

E végveszély idején történt, hogy Magyarhonban László lépett a trónra s kijelenté, hogy a fegyverszünet, mit Hunyady kötött a törökkel, őt nem kötelezi, e végett felszólítá követei által a szultánt, hogy Byzancz ostromát hagyja abba, különben Hunyadyt küldi ellen.

Ez izenetre szokatlan suttogás kezde terjedezni a török táborban; Byzancz fölött éjjel ismeretlen fény derült fel, s a babonás törökök azt mondák maguk között, hogy ez a város védszellemének biztató világa.

A suttogásból zendülés lett, a török főnökök csopor-

tosan rohantak a szultán sátorára, öt kényszerítve, hogy az ostrommal hagyjon fel, s fenyegeték, hogy ha az ég intéseinek nem enged, meggyilkolják.

Mohammed kezökben érezve magát, csak nehány napi határidőt kért a zendülöktül.

Köztük volt ifjukori nevelője is, Haly basa.

A következö éjjel ismét megjelent az electricus fény phoenomenon az égen Byzancz felett, de éjfél elött már eloszlott.

— Ez jó jel, monda a szultán ominosus harczosainak s még egy utósó átalános rohamra állítá fel öket igérve, hogy ha ez nem sikerül, abbahagyja az ostromot.

Még egyszer fölszólítá a császárt városa feladására, a pulya városi nép kivánta az ajánlott jármot, de a császár megveté öket és az ajánlatot, s keserü elégtételül érezte magában, hogy e gyávák, kik nem siettek házajukat megvédeni, legalább vele együtt fognak elveszni.

A következett éjjel a török sátorokban köröskörül meggyujtott világok bizonyiták, hogy most a törökök imát és böjtöt tartanak, mint szokták csata elött, s Constantin kémei által elöre tudósítva volt a más napi ostrom felöl.

Még azon éjjel összegyüjté bajnokait. Isidor cardinal a Sophia templomban megáldá öket. Ez volt az utolsó keresztyén isteni tisztelet azon templomban. A hösök kezet szoritának s kiki szétoszlott rendelt helyére, elhatározva ott nem győzni többé, hanem meghalni.

Mohammed korán reggel három óra után megkezdeté az ostromot. Elöl rendelé azon seregeket, mellyek föllázadtak ellene zendülö vezéreikkel együtt. Ezrével hullottak azok el a védök lövései alatt. De hisz nem is volt egyéb rendeltetésük, minthogy az utánuk jövök számára betöltsék a mély árkot holttesteikkel.

És azok betölték azt, a nélkül, hogy csak egy is közülök a falakig eljuthatott volna.

Rajtuk keresztül rohantak ekkor a falakra a Romaniai s Anatoli seregek.

Hasztalan küzdöttek azok is. Két órai dühös verekedés után leszórták azokat is a védők falaikról.

Ekkor dühösen parancsolá Mohammed, hogy az ágyúkkal a küzdő tömegekbe lőjjenek, nem nézve, hogy egy ellenségért tiz jobbágy hull-e el a lövésektől s azzal neki zúdítá janicsárjait a már kifáradt hősökre.

A kétségbeesés azokkal is elfogadta a harczot, a védők még egy lépést sem engedtek; utoljára maga a szultán is közberontott, tartalékul hagyott tizezer főnyi válogatott seregével. A hangyasokaság rohant fel az ostrom hágcsókon, ezrével hullva alá s két annyi támadva helyette. A szultán vasbuzgánnyal verte hátul a hátrálni akarókat.

E perczben egy nyillövés keresztül fúrja Justiniani karját, a hős elsápad, saját vérét meglátva, s kardját elejtve kezéből, elhagyja helyét. Az oldalánál küzdő Constantin hasztalan kiált utána : egyedül marad ott a falakon kisded csapatjával.

Még egy erőfeszítés a törökök részéről s a janicsár Hasszan a lófarkas félholddal kezében, első szökik a falakra. Utána harmincz társa, kik közül tizennyolczat rögtön leölnek. Erre átözönlik a bástyán az erőt vett török had. A görög vitézek egyenként hullottak el, helyeikről nem távozva.

Constantin, látva a harcz végét, elveté biborpalástját, koronáját, s kivont karddal a közvitézek sorába állt, ott esett el végső viadalban, nem ismerve azok által, a kik legyilkolák.

A byzanczi nép kardélre, vagy rabláncra jutott.
Sorsán senki sem okult azóta.
A historiától senki sem akar tanulni.

ÚJ CSATÁK.

A mint az ár összecsapott a görög birodalom utósó szigetje fölött, Mohammed Europa többi részei felé fordult világhódító kardjával.

Többé nem ravasz kötekedéssel keresett ürügyet a szomszéd tartományok meghóditására; egyenesen rájuk izent, hogy vessék magukat hatalma alá s fejedelmeik menjenek, a merre akarnak.

Az ingadozó szerb, bosnya és oláh herczegecskék most ijedtek még csak el pártfogójuk nyilatkozatátul, s kit annyiszor el akartak veszíteni, mindnyájan Hunyadyhoz folyamodtak végveszélyükben segélyért.

„A mint egy Isten van az égben, ugy egy úrnak kell lenni a földön, s az én vagyok!"

E szavakat mondá Mohammed Constantinápoly eleste után.

Europa hallá e szavakat, és megreszketett előttük.

Csak egy ember volt, ki tagadni merte azokat, s az volt — Hunyady.

A trónjáról elriasztott Brankovics, ki sorsát ön maga készíté és azt megérdemelte, most könyörögve futott az annyiszor elárult magyar kormányzóhoz.

S Hunyadyt nem kellett kétszer hivni illy harczra.

Épen Erdélyben táborozott, midőn Mohammed Brankovics ellenmondására hadseregével Serviába ütött. Hunyady rögtön átkelt Nikápolynál Bulgáriában, az elől utól talált török hadakat elseperve maga előtt.

Mohammed e hírre seregének egy részét Hunyadyra küldé Bolgárországba, maga a főhaddal azalatt Servia erősségeit ostromoltatá.

A Bulgáriába küldött had már nem találta ott Hunyadyt, s midőn Mohammed Ostrovicza elfoglalása után Szendrő falait löveté iszonyú mozsaraival, egyszerre véletlenül váratlanul ott termenek Hunyady zászlóaljai.

Olly hatalma volt már ekkor e névnek, hogy a Sztambult elfoglaló hadsereg vad erőszakkal rohant a szultán táborára, midőn a tulparton meglátta Hunyady zászlóit lobogni s kényszeríté a szultánt Sophiáig visszavonulni, egyedül Firuz béget hagyva ott 32 ezer emberrel Hunyady mozdulataira vigyázni.

Firuz bég serege észrevéve azt, hogy a főtábor által mintegy áldozatul van odahagyatva, minden katonai erélyét ellátszott veszteni, úgy hogy Hunyady a török had szeme láttára kelt át a Dunán, a nélkül hogy valaki akadályozta volna benne.

Egy reggelen, a mint a sürü köd, melly a vidéket fedezé, felszakadt, az aggódó török had kétszáz lépésnyi távolban látta maga előtt csatarendbe állítva az egész magyar sereget.

Firuz bég minden vitézsége sem volt képes a török hadat a csatatéren megtartani; az első rohamnál szanaszét bomlott az, s elhullt vagy elfogatott, foglyul esett maga Firuz bég is, s csak egy kis csapat menekült Sophiáig, tudatandó Mohameddel, hogy még van Europában egy nép, melly kérkedő mondatát meghazudtolja.

Pár nap mulva, nagyobb bizonyság okáért maga is ott állt Hunyady a szultán előtt.

Mohammed jónak látta a Haemus szorosai mögé vonulni vissza előtte s elébb minden erejét összegyüjteni azután szállani síkra a legfélelmesebb vetélytárs ellen.

Hunyady diadallal vonult vissza Nándorfejérvárra.

E diadal hősei közt volt tizennégy éves fia is, Mátyás, kit édes apja ugyanott a hirneves hős Laczkófi csatapallosával ütött lovaggá.

— Légy jobb apádnál! szólt a hős fiához.

A körülállók fejüket csóválták. Az lehetetlen.

És a sors bebizonyitá, hogy lehetett.

HAZAÁRULÓK.

A külellenséget, bár idegen, tudjuk tisztelni; az árulót pedig, mentül közelebb rokonunk, annál jobban gyülöljük.

Hunyady személyében az egész nemzet volt képviselve. Ő volt mintaképe mindazoknak, kik bátrak, kik nemesek, kik magyarok voltak.

Az egyetlen kar, mellyben a nemzet ereje öszpontosult, az egyetlen fő, melly által a nemzet gondolkozott.

Ő egy maga a védbástya, melly az egész keresztyénséget oltalmazta.

S mégis voltak sokan, kik őt elveszteni jobban iparkodtak, mint maga a török.

A Garák, az Újlakyak, és Cilley.

Amazok országtanácsot állitottak, melly Hunyady kezéből kivegye a hatalmat, ez utóbbi kitúrva a király kegyéből a becsületes Eizingert, rávette a gyermek lelkü fejedelmet, hogy Hunyadyt, kit ő koronára vágyással vádolt, hivassa magához Bécsbe s titkon végeztesse ki.

De Hunyady eszén volt bárminő ellenséggel szemben, s midőn Cilley fogadott órgyilkosait egy Bécs melletti faluba elhelyezve, Hunyadyt a kivetett hálóba csalta, egyszerre azt vevé észre, hogy ő és egész órgyilkos csordája kétezer magyar lovastul van körülvéve, kik úgy tettek, mintha csak véletlenül termettek volna ottan.

— Hogyan remegsz előttem : monda Hunyady Cilleynek, pedig te akarsz engem megöletni, nem én téged. Most menj vissza. Ha szereted magadat, őrizkedjél velem még egyszer találkozni.

Nem is találkozott többé, mert midőn László később a budai országgyülésre hivatá maga elé Hunyadyt, az ország legfőbb tekintélyei : az érsekek, püspökök és zászlósok, Szilágyiak, Bátoriak, Perényiek, Rozgonyiak egymás után keltek föl szemére hányva a könnyelmü ifjúnak, hogy hazaárulók tanácsadásaira hallgat s hitvány kalandorok szavára az országot legelső hősétől, s a keresztyénséget egyetlen ótalmától akarja megfosztani.

A minden jó érzelemre fogékony lelkületü király visszaborzadt saját szándékától, s a fondor Cilley szökve futott el a budai gyülésből, midőn Hunyady ugyanott egyedül és fegyvertelenül megjelent.

László király pedig az egész gyülekezet előtt megesküvék, hogy semmi árulkodó szót nem fog Hunyady ellen meghallgatni többé; s kisebb fiát, Mátyást királyi udvarába fogadta.

A nép azt hivé, hogy ez megtiszteltetés, Hunyady jól tudta, hogy *ez kezesség.*

NÁNDOR FEJÉRVÁR.

Midőn Mohammed kimondá, hogy a mint egy Isten van az égben, úgy egy úr leend a földön, nagyon jól tudá, hogy a föld többi urai milly gyöngék ellenében s mint rontják egymást közösen.

A sok nagy népek apró fejedelmei annyira el voltak foglalva csekélységes ügyeikkel, hogy Mohammed egész bizonyossággal vélte meghatározhatni : hány nap mulva fog Belgrádon ünnepelni és azután Budán, azután Bécsben, azután Párizsban.

És bizonyára, ha az első dátumban meg nem csalódik, a többi könnyen bekövetkezhetett volna.

Midőn százhatvanezer emberrel s iszonyú ágyúival Nándor-fejérvár alatt megjelent, a magyarokon kivül a fenyegetett népek egyike sem küldé ellene igért seregeit.

A budai országgyülés rémülettel hallá a hírt, csak a Cilley Gara-párt és Hunyady nem osztá a rémületet.

Amazok azt hivék, hogy Hunyady el fog veszni, ez pedig azt, hogy meg fogja menteni a hazát.

A rendek, a király, az országhoz mindig jogot tartó pártok siettek minden hatalmukat átruházni az egyetlen férfira, kit veszély idején mindig késznek találtak.

Hunyady rögtön ellátta eleséggel és hadsereggel Belgrádot s mig ez az előre nyomuló török hadat fenntartandá, sietett sereget gyüjteni annak felszabadítására.

Szilágyi Mihály, Belgrád kormányzója már junius elején tudósítá a királyt, hogy Mohammed megérkezett.

László rögtön elfutott Bécsbe, vadászat szine alatt hagyva el a várost s a veszélyes napok dicsőségét Hunyadynak engedve át.

Eltünése jeladás volt az udvarába gyült főuraknak, kiki szaladt haza a maga várába, menedékről gondoskodva harcz helyett.

Mi állt még Mohammed útjában, hogy Magyarországot, hogy Europát félholdja uralma alá görnyessze?

Semmi más, mint Hunyady rettenetes nevének hatalmával. Mert az egész hadsereg, mellyel ő Karomnál tábort ütött, Mohammednek bátran útját állva, alig tevé a török seregnek egy tizedrészét.

És Mohamed egész túlsúlyával hatalmának nem merte őt ott megtámadni, hanem előbb Belgrád ostromához kezdett.

Nándor-Fejérvár a Duna és Száva által képzett hegyes félszigetben fekszik egy emelkedett sziklaormon, nehéz falakkal körülvéve, a száraz felőli oldalán bástyákkal és árkokkal védetve.

Vele átellenben fekszik Zimony, mindkét várost egy híd köti össze

Öt mérfölddel odább, a jobb parton áll Zalánkemény a hajdani Rittium romjain.

Mohammednek kétszáz vitorlából álló hajóhada egész odáig tartá a Dunát elzárva, hogy a magyar sereg Belgrád segélyére át ne kelhessen.

A száraz felőli bástyák ellenében huszonkét roppant ágyú volt felállítva, huszonhét láb hosszu csővekkel, s hét roppant mozsár, mellyek kő golyókat hajigáltak a várba, s mellyek dörgése Szegedig elhallatszott. A nagy templom,

a város alatt löporral és ostromszerekkel volt megtöltve, s egész seregei a tevéknek és bivalyoknak hordták a fegyvereket az ostromló sereg számára.

Hunyady mindezt tétlenül nézte, várnia kellett, mig több haderö gyülekezik hozzá.

Nemsokára megérkezének a karomi táborba Koroghi, Rozgonyi és Kanisay bandériumaik élén s utánok a szent missionarius Capistrán barát, összegyüjtött kereszteshadával.

Ennyi erönövekedés elég volt Hunyadynak arra, hogy az elhatározó harczot megkezdje, melly eldöntse Magyarország sorsát.

Első teendő volt a várba élelmiszereket és új haderöt küldeni.

Ez lehetetlen volt, mindaddig, mig a török hajóhad a Dunát elzárva tartá.

Meg kelle próbálni a leglehetetlenebbet. Hunyady jól látta, hogy a török gályák sokkal nagyobbak voltak, mint azon kis tölgyfahajók, mellyek a péterváradi kikötőben rendelkezésére állottak, azonban mégis megkisérté velök amazokat megtámadni.

Felülteté e dereglyékre a keresztes had egy részét és Koroghi gyalogságát, csupán egy gályát rakva meg legjobb vitézeivel s nehéz kartácságyúkkal s maga a parton kisérve lovasságával kisded hajóhadát, ráereszté őket a törökökre.

Roppant hahota fogadta a közelgőket a török gályákról, nevetségnek tetszék dereglyékkel támadni meg a nehéz vitorlás hajókat.

De az első támadás komolyságra tanítá az ellent.

A fanatisált keresztesek vad dühvel rohantak elleneikre, a közelből hajigálták rájuk az olthatlan görögtüzes

koszorúkat, mig az elől evező gálya egyenként sülyeszté el ellenei hajóit ágyúi lövéseivel.

A roham hevessége kényszeríté a törököt egész hajóhadát a csatába hozni, mellyet a belgrádiak észrevéve, hirtelen negyven hajóval kirohantak a Dunára, két tűz közé szorítva a sokkal hatalmasabb ellent.

A török hajóhadnak ekkor vált kárára gályái nagysága; a szűk vízben két oldalrul támadva meg, egymás miatt nem tudtak mozogni. Öt órai harcz után szét volt rombolva az egész török hajóhad, a legnagyobb gályák elfoglalva, a kisebbek elsüllyesztve, megégetve, s a diadalmas magyar had szent győzelmi énekkel vonult be az ez oldalról megmentett testvérei várfalai közé.

E diadal elég jó volt kezdetnek. Nemsokára megérkezék Belgrád alá a segélyül jövő kereszteshad. Mintegy hatvanezer ember, nagyobb részint a népből valók, diákok, földmüvesek, parasztok. Fegyvereik, a mit hirtelen kézbe kaphattak : nehéz rozsdás kardok, kaszák, csépek és buzogányok; de mind jó fegyver az olly emberek kezeiben, kik föltették magukban az utósó lehelletig nem hagyni el a csatatért.

Papok, barátok pótolák náluk a vezérek helyét, harangok csengetyük a trombitákat. — „Jézus!" volt a vezényszó, s azután : „rajta magyar!"

Mohammed megvetőleg nézte, mint sereglenek a túlparton e csőcselék hadak, s nagy szavakban esküvék, hogy azon vár, melly atyjának hét hónapig tudott ellenállani, tizennégy nap alatt birtokában leend, s diadalát két hónap mulva Buda ormain fogja ünnepelni.

Nyolcz nap, nyolcz éjjel folyvást dörögtek a faltörő ágyúk Nándor falai ellen, s a külső bástyákat nagy részint romokba dönték.

Julius 21-kén az alkonyat óráiban általános ostromra zudítá seregeit Mohammed.

Minden lépést drágán fizettek meg az ostromlók, de ott az emberélet olcsó volt s a magyar seregek dühös viadalközben kiszorittattak a külvárosból, mellynek ledőlt bástyáira az ostromlók kitüzték diadaluk jeleit, a lófarkas félholdakat.

Eszünkbe jut itt Dugonics Titusz neve; kinek emlékét megtartogatta az utókor annak tanúbizonyságára, hogy vannak pillanatok, mikben az ember saját életét tétovázás nélkül veti oda.

Egy tornyot védett a magyar hős, mellyet túlnyomó török had ostromla. Egy pillanatban óriási török zászlóvivő ugrik fel a bástyára s diadaljelül fel akarja tüzni a kezében emelt félholdat.

Dugonics kifáradt erejével nem birva a törököt leküzdeni, hirtelen egész testével ráveti magát s átnyalábolva magával együtt lerántja a toronyból. A száz lábnyi mélységbe mindkettő agyon zúzva jutott le.

Már hangzott a szultán sátorában a diadalzene, már a vezérek készültek seregeikkel együtt hajóra ülve Zimonyba átköltözni, nem birva visszatartani a belváros ellen rohanó árt, a törökök nem küzdhetve mindnyájan a hídon, melly a belvárost a külvárostól elválasztá, merészen rohantak le az árkokba s kapaszkodtak fel a falakra.

Már reggeledett s a csata még mindig egyenlő hévvel folyt, a vér körüli árok már tele volt ostromló tömegekkel, kik egymás holttesteivel temetve be az árok vizeit, kapaszkodtak fel az ormokra, s a védők már belefáradtak a küzdelembe, hol egy emberre tíz ellenség jutott.

E pillanatban, midőn a végerő is kifogyni látszék,

köröskörül megzendül a „Jézus!“ kiáltás s a keresztes sereg vezére Kapistrán János által a fanatismusig felbuzdítva olajba, és szurokba mártott rőzse kévékkel rohan a falakra, azokat meggyújtva s az ostromlók közé az árkokba szórva. Azokat zavarba hozta az olthatatlan tüz, melly ellen semmi fegyver sem birta őket megvédeni s vad sietséggel törték magukat az árokból kijuthatni, melly köröskörül lángba borulni látszott, mintha viz helyet lávafolyamot bocsátottak volna bele. A ki nem menekülhetett az olthatlan lángok között égett meg nyomorúan.

E rémjelenet megdöbbenté azokat is, kik a hídon harczoltak, hirtelen összezavarodva visszafordultak, vezéreiket, kik elől voltak a harczban, mostan hátul hagyva. A dühbe hozott kereszthad utánuk rohan vérszemet kapva. A fanatismus ellen nem segít sem fegyelem, sem vitézség; a janicsárok szine java elhull a kaszák és buzogányok csapásai alatt, elesik vezérük maga, a rettenetes Kazán bég, annyi véres csaták diadalmas hőse, elesik Karazi bég, a Ruméliai seregek vezére, s az egész török sereg kiveretik a külvárosból is, ott hagyva a csatatért, halottaival s kitüzött zászlóival a győztes magyar seregnek.

Hunyady rögtön ellátá a tört falrészeket hadai legjavával, megtiltva nekik az ellenségre kirohanást.

De a fegyelemhez nem szokott kereszthad nem birt a vezér szavának engedelmeskedni. A tilalom ellenére kiszökött nehány ezer a várból s egy dombra felállva elkezdett az ellenségre nyilazni.

Egy sereg Spahi ellenük nyargalva, azokat a keresztes csoport olly nyilzáporral fogadta, hogy kénytelenek voltak visszafordulni: kevés idő mulva tehát még több jött rájuk; a bátor fiúk azokkal is elfogadták a harczot, mellyet többi társaik meglátva a falakról, nem hagyták

magukat többé visszatartóztatni, hanem siettek a kis csoport segélyére.

Kapisztrán barát észrevéve társai veszélyét, fut közibök, vissza akarva őket téríteni a városba; oda érve azonban őt is elkapja a harcz lelkesedése, s a helyett, hogy csitítaná, magával ragadja a sereget, melly nem tekintve merénye kivihetlenségét, neki rohan az egész török tábornak.

Hunyady már látja, hogy a kereszthad maga ellen zúdítá az egész török tábort s nem birva azt visszatériteni, elhatározá magában legalább kivágni a bajból s mig a barát buzgányos hadával három sánczot foglal el a töröktül minden ágyúval egyben a vezér egész seregével elötör a kapukon.

Mohammed látva, hogy a csőcselék barát vezérével egyik sánczát a másik után foglalja el, dühbe jöve, az egész Spahi dandárt küldi ellenük, kiknek rohamát a kereszthad nem tarthatva fel, megszalad s a lovasság tömegeitől gázoltatva szinte a város faláig fut hanyatt homlok vissza.

Egyszerre megszólalnak Hunyady trombitái. A minden kapukon előrohanó lovasság tág kanyarulatban vágtatott a Spáhik mögé, egy jól kivitt mozdulatban elvágva azokat a janicsároktól, kik a sereg derekán álltak élükön magával Mohammeddel.

Most a Spahi sereg rögtön két tűz közé szorul, s mig a magyar lovasság mindig messzebb tereli őket a csatatérről, azalatt Hunyady pánczélos gyalogsága zárt rendben nyomul a janicsárok ellen.

Erre általános lesz a csata; mindenütt hangzik a harczkiáltás, a fegyverek csengése, a lovak robaja, az ágyúk dörgése, s a halálordítás, mindenütt foly a vér, hullanak a

hősök, elől küzdenek a vezérek : maga a szultán is csatarendben harczol a magyar gyalogság ellen, mig egyszerre egy kopja által oldalbaüttetve, vett sebén megrémül s megfordítva lova kantárát, nyargalva hagyja el a csatatért.

A szultán futása eldönté az ütközetet.

A darabokra szaggatott török had, roppant tömege semmi által sem tartatva többé össze, elszéledt, szétveretett, több mint negyvenezer halottat hagyva a csatatéren, az árkokban, a sánczok között.

Mohammed a következő éjjel serege romjaival visszavonult Romaniába, a győzteseknek hagyva táborát, háromszáz ágyút s huszonhét gályát élelemmel rakva.

Futása riadó jel volt a szerbeknek : a rájuk küldött seregeket basájukkal együtt agyonverék.

A Belgrád alól elfutott török had még biztos menhelyére jutva is annyira el volt telve félelemmel, hogy Hunyady puszta közeledtének hirére el kezde széllyel szökdösni. Mohammed csapatonként öldösteté le Sophiában a visszahozott szökevényeket.

A roppant hullámcsapás, mellynek egész Europát el kellett volna önteni, a legelső szikla parton széttörött. Mohammed megalázva tért vissza országába s kénytelen volt becsülni és elismerni azon népet, melly bátorságával s honszeretetével egyedül birta őt legyőzni.

E tettel be volt végezve Hunyady missiója. A világszellem azon órában, mellyben a dicsőség koszorúját feltevé fejére, vissza hívta őt magához.

Midőn az europai fejedelmek magasztaló izenetei egymás után érkeztek Nándorra, a hős, ki azokat megérdemelte, már megszűnt élni; a harcz fáradalmai megtörték teste erejét s csatáinak osztályosa, a jó Kapisztrán könnyezve adá tudtára, hogy halála közel van.

A haldokló hős magához hivatá fiait: Lászlót és Mátyást: mindkettő hős volt már akkor; ott megáldá őket s örökségül hagyta számukra — honszeretetét. A körüle álló fő urakat kérte: hogy szeressék fiait s ne hagyják el a hont.

Nehány pillanat mulva Magyarországnak s a keresztyénségnek legnagyobb embere a magasabb hazákba tért meg.

Feledhetetlen, mint ember, mint honfi, mint hazafi.

Tizszer verte meg elhatározó ütközetben az Ozman haderőt s még ellensége is megsiratá őt, — a nagy Mohammed. — Europa legnagyobb hadvezérének nevezve.

Kevés nap mulva utána költözött a boldogabb hazába lelki barátja, a nándori győzelem osztályosa, a hetven éves Kapisztrán barát is.

HUNYADY LÁSZLÓ.

Mikor a nap leszállt, örülnek a csillagok, hogy ők is világíthatnak.

Pedig hiába esküsznek össze, hogy többé fel ne hagyják jőni a napot; a tulsó oldalon ismét előtámad az.

— — Alig hunyta le szemeit a minden igazak vezére Hunyady, midőn ellenségei fölemelék szarvaikat.

Nem sokan voltak, de hatalmasak, mert a királyhoz legközelebb álltak s az ő kezei által cselekvének.

Mindnyájok közt legelől áll Cilley Ulrik.

A hős halálával megmentette a hazát, a gyávák siettek azt elfoglalni maguk számára.

A Futakra hirdetett országgyülésen Cilley ország helytartójává, Újlaki, a másik ellenség, főkapitánnyá neveztetett ki. — Gara László volt a nádor.

Az ország három legfőbb hivatala Hunyady család s a haza esküdt ellenségei kezébe jutott.

Mert a ki ezen időben a Hunyadyakat rontá, — rontá az országot; a ki Hunyady László kezéből kivette apja kardját, a hazát fosztá meg fegyverétől.

Künn új erőt gyüjtött az Ozman. Belgrádon szinte új készületek tétettek a Hunyadyak által az ellenség illő elfogadására. A fondor hizelgők e buzgalmat nagyravágyásnak keresztelék s rávevék a királyt, hogy vegye el a Hunyadiaktól szép szerével Belgrádot.

A terv jól volt kigondolva.

A király meglátogatandja a hires csaták helyét, s mintha csak mulatni jönne a várba, idegen cseh és német hadaival lassankint bevonul s a magyar helyőrséget kiszórítja belőle.

Cilley még tovább szőtte a tervet, neki nem lehetett addig nyugalma, mig csak egy Hunyady élt; haláluk el volt végezve lelkében s egy levele, mellyet Brankovicsnak, a vén esküszegőnek írt, tanusítá jó akaratát.

„Nem sokára, igy szólt a levél, olly két gömböt fogok Belgrádról kezedbe küldeni, a millyennel nem laptázott még szerb fejedelem, — értve a Hunyadiak fejeit.

De a levélvivője elárulá szándékát Hunyadynak, s a levelet neki adta által.

Hogy is tudnak a hitszegők mások hüségében bízni?

Hunyady mindenről értesülve volt, midőn a király Nándor-Fejérvárra érkezett, s őt és a velejött magyar hadakat beereszté a várba, hanem az utánuk sompolygó idegen népek előtt felhúzatta a hidakat.

A királynak e tény több volt mint elég gyanuja megerősödésére, s Cilley sietett az ifju, izgatag léleknek emlékébe hozni mindazon meséket, mik a Hunyadyakról szóltak.

Mint jövendölt egy csillagjós királyi méltóságot Hunyady Lászlónak, s mint jósolt maga a haldokló Kapisztrán ugyanannak kora halált, Mátyásnak azonban a magyar trónt s mint iparkodik a két ifjú e jóslatokat megvalósítni, ha máskép nem, királyuk halála által is.

László elszörnyedve kérte nagybátyját, hogy mentse meg őt a veszélytől s tegye a Hunyadiakkal, a mit legjobbnak lát.

Cilley nem merve megkisérteni: hogy Hunyady Lászlót saját várában elfogassa, Márton napra nagy lakomát rendezett, mellynek örömei között fogadott gyilkosok rohanjanak a védtelen ifjúra s őt leöljék.

Hogy bízhatnak az árulók mások hüségében?

A fogadott gyilkosok rögtön siettek Hunyady Lászlót a nemtelen tervről tudósítani s a felharagitott ifjú rögtön magához hivatá Cilleyt.

A rossz lelkiismeret gyanakodó. Cilley pánczélt öltött dolmánya alá s kardot kötve jött a szóváltásra, mellyre őt Hunyady könnyü házi öltözékben s fegyvertelenül várta.

Itt szemére hányta Hunyady László grófnak mindazt, a mit atyja és a haza ellen elkövetett.

Ulrik megvető daczczal felelt, mindaddig, mig Hunyady elővonva kebléből a Brankovicshoz írt levelet; azt a meglepett cselszövő szemei elé mutatá.

A gróf elárulva s saját töréhen megfogva érezvén magát; a midőn Hunyady azzal fenyegetőzék, hogy ha bitorolt hivatalait a nemzet kezébe vissza nem teendi, mindez ármányait napfényre fogja hozni; egyszerre egy

csapással ketté akarva vágni a csomót, midőn látá, hogy egyedül vannak s ellenfele fegyvertelen, hirtelen kardot ránta s Hunyady László fejéhez csapott, egy kardvágással vélve titkokat és ellenséget eltörölhetni.

De nem olly könnyen megy az.

Hunyady László többször állt már ellenséggel szemben, minthogy kivont kard látása zavarba hozta volna bár fegyvertelenül és orozva találta is az.

Azon időkben roppant carniol gyürüket viseltek a férfiak kis újjaikon, minőket most is csodálhatni a museumokban, az első csapást e gyürü tartotta fel Hunyady fejéről s a második csapás már az övé volt. Kitekerve a hórihorgas, madárlábú gróf kezéből a kardot, nem menti azt meg a ruha alá rejtett pánczél. Ha vas közé lett volna is kovácsolva lelke; az ifjú karja kivágta volna azt gonosz szivéből. Az örök ellenség, a haza esküdt átka, a minden becsületesség üldözője, a király megrontója, az erkölcsiség megfertőztetője, az olly sokáig uralkodott ördög emberi alakban most az egyszer halva rogyott össze, a boszuálló lábainál saját órgyilkolásra kivont fegyverétől átveretve.

A tusára összefutott urak mindegyike belemártá kardját az elesett testébe, hogy a zajra előjött király lábaihoz véressen tehesse azt le, ezt mondva; „mi öltük őt meg!"

Hunyady barátai mindazt vallák a király előtt, hogy egyedül ők verték le kedvencz tanácsosát.

A király tanult színlelni meggyilkolt nevelőjétől, s a mint körül nézett és látta, hogy a jelenlevők mind foltokat viselnek ruháikon Cilley véréből, jónak látta bocsánatot igérni nekik, elhalasztva a boszuállás napját.

Belgrádból Temesvárra jutva, egy gyászba öltözött asszony állta útját, ki fiai számára kegyelmeért könyörgött. — Hunyady János özvegye volt ez, Szilágyi Erzsébet.

A király csodálkozni látszott, hogy hát nem eléggé fejezte-e ki bocsánatát? mit akarnak még többet?

Az aggodalmas anya ünnepélyes esküszót kivánt.

László király megértve akaratát, ünnepélyes templomi jelenetben, az evangeliumra tett kézzel megesküvék, hogy Cilley halálát a Hunyadiakon soha sem boszúlandja meg: s Szilágyi Erzsébetet anyjává, fiait testvéreivé fogadva, ezeket saját királyi öltözetéhez hasonló bibor ruhákkal ékítve fel, kézen fogva vezeté a szent jelek elfogadására.

Körül örömkönyeket sírt a nép. Hunyady Lászlót szemérmes tekintettel kisérék ifjú jegyese Gara Mária szemei, csak Gara, a vén cselszövő mosolygott magában, ő tudta, hogy mindez szemfényvesztés, mert ő tanácslá, hogy igy legyen.

* * *

Ezalatt Brankovics, a kilenczven éves szerb fejedelem, még mindig nem vénülve ki a cselszövés és hitszegésből; a mint Hunyady halálával letünni érzé a colosst, mellyet nem birt megmozgatni, a miért a magyar segély visszaszerzi országát, e tényt azzal szándékozott kiegészíteni, hogy a magyar birtokából foglaljon hozzá még egy darabot, még pedig semmit kevesebbet, mint Belgrádot magát. A mi Mohammed 160 ezernyi hadának nem sikerült, ő cselvetés által hitte kivihetni, s egy napon, midőn Belgrád helyettes parancsnokai a két Szilágyi: — László és Mihály Szendrővel szemben megkezdett épitkezéseiket megtekinteni kikocsikáztak, egy csapat szerb lovaggal rájuk lesetett.

A mint a lovagok a lesből előrohantak, Mihálynak még volt annyi ideje, hogy a kocsiból kiszökve lóra kaphasson; de testvérét legyilkolák.

Mihály nemsokára visszafizette a kölcsönt. Midőn

Brankovics várait látogatni járt, akkor viszont ő állta útját s a fejedelem kisérőit leaprítva, őt magát elfogta. E csatában Brankovics elveszté jobb kezéről azon két újját, mellyet annyi megszegett eskü terhelt, s nagy pénzzel váltva meg magát, e sebében nem sokára meghalt.

* * *

Ezalatt egyik ünnepély a másikat követte Budán a királyi udvarban, kivül minden fénylett, örült, belül szövődött az összeesküvés a Hunyadyak ellen.

Hunyady Lászlót jó korán figyelmeztették barátai, hogy menjen Budáról! e szüntelen mosolygó arczok nem jót jelentenek.

László maga is megdöbbent, de előbb mégis tanácsot akart kérni s ezzel leendő ipához, Gara nádorhoz fordult.

Épen ez volt az ellene szött összeesküvés főnöke.

A hatalomféltö föúr mit törődött azzal, hogy leánya szive megszakad? Megértve azt, hogy Hunyady gyanura kapott, rajta volt, hogy öt lebeszélje eltávozási szándokáról, ellenkezöleg ünnepélyek rendezését tanácslá neki, mikben a mulatni szerető királyt lovagjátékokra hívja fel, mik által inkább kegyébe jutand.

Másfelöl sietett a királyhoz, elrémitve öt elöre, hogy Hunyady László lovagjátékokat rendez, mikben öt ravaszul meg akarja ölni; úgy hogy midön a két Hunyady testvér a királyt meglátogatá, felhiva a rendezett lovagjátékokra; ez rögtön mindkettöt elfogatá s a velük barátságban levö főurakkal és papokkal együtt tömlöczre vetteté.

Nagy volt a sietség! Iparkodni kellett, hogy a király meg ne bánja tettét; még ugyan az nap titokban elitélteték Hunyady László halálra, azt sem tudni ki által? s nap-lement után kiviteték a Szentgyörgy-térre ugyanazon

ruhába öltöztetve, mellyet a király ráadott, midőn megesküvék, hogy nem fogja öt bántani soha.

„Igy bünhödik a lázzadó!" hangzék a kikiáltók szava, midön László a bakó elött letérdepelt.

De a hóhér pallosa meghazudtolá a kiáltást. Háromszor csapott le Hunyady nyakára; a harmadik csapás után felállt Hunyady térdéről, kiáltva: „ártatlan vagyok, a harmadik csapás után fel van mentve a bünös is.

A király ott ült Sigmond palotájának erkélyén Garával együtt, s elsápadt, a mint az ifjút a harmadik pallos csapás után felállni látta.

László meglátta öt, s felé akart rohanni, de a hosszú palástban elbukott, s Gara lekiáltva a hóhérra, az egy negyedik csapással elütötte az ifjú fejét.

Ezzel még nem volt befejezve a munka. Az összeesküvök egy okiratot késziténck, mellyben felségsértőnek és hazaárulónak káromlák az egész Hunyady családot, még a sírban fekvö höst is, Hunyady Jánost.

Aláirták ez okiratot Gara László, Újlaky Miklós, Bánfi Pál, Burla László, és több idegen urak, pelengérre állítva neveiket az utókor elött.

A tett megtermé nem sokára érdemlett gyümölcseit, mellyeknek legelső virága az volt, hogy a hirdetett országgyülésre nem jelent meg senki.

A megdöbbent királyt csak hamar felriasztá azon bekövetkező hir: hogy a megölt László elkeserült anyja nyiltan hadat üzent neki, s hogy ez nem volt töle üresszó, bebizonyiták a következö események. Szilágyi Mihály Erdélybe beütve, az egész ország melléje állt, a leghatalmasabb urak; Rozgonyi Sebestyén s Kanisai László fegyvert ragadtak s maguk a leghivebb hivatalnokok, GuthiOrszágh s Rozgonyi Lénárd titkon odahagyva Budát, amazokhoz csatlakoztak.

Ennyi balhirre megátkozva a király rosz tanácsadóit, ott hagyta azokat a fellázadtak boszújának s maga Bécsbe menekült, Hunyady Mátyást is magával vivén.

A többi foglyok egy zivataros éjszakán kitörve börtönükből, összekötözött öveiken leereszkedének a bástyákról s megmenekültek.

A Hunyadiak ellenségeinek volt módjukban tapasztalhatni, mennyire szerette a nemzet kegyeljeit még holtuk után is; Gara, Bánfy, Giskra, Újlaky mindenütt vesztettek, a hol a Szilágyiak, Rozgonyiak, Bátoriak össze mérték velök fegyvereiket; Lászlónak nem volt más eszköze, mint csehországi vetélytársa Podiebrad kezéből venni ki a hatalmat, ha lehet szép szerével s azzal víni vissza Magyarországit.

Szegény fiatal fejedelem! Elveté magától az őszinte, hü, önfeláldozó népet, hogy egy tőle idegenkedő nemzet karjai közé vesse magát, melly őt mogorva arczokkal s haraggal szivében várta.

A fanaticus Calixtinokat még akkor is megbántotta, midőn városukba érkezett s mégis nyugodtan tudta álomra hajtani fejét az első vacsora után.

Éjjel fölébredett s iszonyú főfájásról kezde panaszkodni; udvarnokai azt felelték rá, hogy alugyék s legyen csendesen.

Reggelre iszonyú kínok között halt meg.

A kik látták Podiebradot a haldokló mellett zokogni, azt állitják, hogy ő mérgezte meg.

És ez történt ugyanazon napon, mellyen László egy évvel elébb az oltár előtt hittel esküvék, hogy Hunyady Lászlónak megbocsát.

Az Isten nem késik el.

NÉPEREDETEK MONDÁI.

Magyarhont annyi tarkán összefoldott népcsalád lakja, hogy maga bátran képviselhetne egy kis világrészt.

E családok mindegyikének meg vannak a maguk őshagyományai, hirneves multjok s bárnémellyik azt végkép elfeledte, jó leend azokat följegyezni, — hanem is a historicus, legalább a költő számára.

Lássa meg az, mi volt egykor ugyanazon népek jelleme s mennyire tarták azt meg más nemzet közé olvadva?

Maga a magyar nép sem egy törzs ivadéka, mert azt fölfoghatóvá sem lehetne tenni, mint növekedett volna az Álmos alatt kijött törzs annyi harcz alatt tizszer annyira?

Már akkor itt benn volt a palócz, a székely, a kun; a bessenyő, a jászkun később jött be s ezek mind egy nyelvtörzs külön fajai voltak, viseletre, szokásokra, jellemre különbözők, néha ellenségek, de nyelvüknél fogva mégis egy anya gyermekei.

A palócz az avar körsánczok szétvert népeiből maradt el a felső magyarhoni hegyes vidékekben, a minden üldözött nép természetes menhelyén; a székely a hunn nemzetnek egymást elrontott maradványaul bújdosott Erdély hegylánczai mögé, mind ekkorig megtartogatva ezer meg ezer év elötti elütő jellemét; a jó öreg Krónika iró, Lisznyay Mihály azt állitja róluk, hogy Erdélybe vándorolva, a többi népekkeli békességet aként iparkodtak fentartani, hogy hunn nevezetöket eltagadva, Siculosoknak nevezték el magukat, azt állitva, hogy *Siciliából* jöttek oda. Halott

e nevezet csak a magyarnak latin kaptára feszitéséből ered.

Még sajátságosabban regélnek Kircher Athanaz és Bronioni Márton, nem különben Ortelius Abraham, az erdélyi szászokról.

Szerintök Saxoniának egyik városa, Hammelia igen szenvedvén az egereknek nagy sokaságuk miatt, el annyira hogy semmi enni valót nem lehete a városban többé tartani, végtére nagy jutalmat hirdete ki e kellemetlen vendégek kipusztitására. Erre egy ismeretlen férfi jelent meg a városban, idegenszerü ruházatban, a minőt sohasem látott senki azelőtt, s megegyezve a hammeli polgárokkal a kitüzött díjban, kurta sípot vont elő övéből, s elkezdvén azzal az utszákon alá s fel furuglyálni, az egerek és patkányok egész sokasága indult meg utána minden lyukból és hasadékból, mellyeket a furuglyás eképen belevezetve a folyamba mindenestül elpusztitott. A bübájos ekkor kérte a polgároktól a kialkudott díjat; ezek azonban, a helyett hogy kifizették volna azt neki, még azzal fenyegetöztek, hogy őt mint büvészt megégetik, köszönje meg, ha nem bántják. A férfi fenyegetőzött, hogy sokkal többet fog rajtok venni, ha ezt meg nem adják. Amazok kinevették vele. Lőn azonban, hogy midőn a város népe a templomban volna, s csak a fiatal gyermekek lennének oda haza, az ismeretlen férfi ismét végig mene az utczákon, s a mint egy új nótát furuglyázott, a mindkét nembeli gyermekek, mint egykor az egerek, kirohantak utána s eszeveszetten tánczolva, követték a merre ment. Az ember kivezette őket a városból, elvitte a calvaria hegyig, ott az megnyilt, a gyermekcsapat vezetőjével együtt eltünt a hasadásban, melly utánuk ismét összecsukódott; az egészből csak egy sánta leány maradt el, ki nem győzött a többivel

futni, ez tudósitá a hazatért polgárokat gyermekeik elviteléről.

Ortelius csak azon különbséget teszi a regében, hogy nem síppal, hanem dobbal csalta ki az ördög a gyermekeket, s ennélfogva még az ő idejében is tiltották a Hammeliek azon az utczán a dobverést; és híjjába keresték messze földön eltünt gyermekeiket.

És ime előáll Bronioni Márton, a ki azt állítja, hogy egy napon ismeretlen nyelvü és viseletü gyermekcsoport jelent meg véletlenül Erdélyországban, kik ott letelepülvén, mind e mai napig Szászoknak hivatnak s épen ollyan jó gazdák, mint eldődeik.

E legenda irók szerint tehát a manó vitte a szászokat Erdélybe.

Az oláhok Decebalig és Trajanig viszik föl eredetüket, miután ujabb időkben szereti magát a népfaj Dakorománnak nevezni, nem tudni : valljon apáit tartja-e őscinek, vagy apáinak meghóditóit? Minden bizonnyal egyetlen eset, hogy egy nép büszke legyen azon járom emlékére, melly ellen ősei annyi elkeseredett csatát víttak.

Midőn Tamerlan India északi részéből kipusztítá a bálványimádást s vele együtt a bálványimádókat, egy vad néptörzs, melly magát *Tsingánnak* nevezte, közeledtének hirére felszedte sátrait s megkezdve futását végig vándorolta Ázsiát, s bejött Europába; útközben zenével, tánczczal, büvészettel; vagy csínnal, csalással tengetve életét.

Midőn Sigmond király uralkodott Magyarország felett, akkor jutott e faj nehány bandája az Erdélyi határokra. Már ekkor annyira bele szoktak a hamisságba, hogy még eredetüket is eltagadták, azt állítva, hogy Egyptomból jönek s azóta *Farao nemzetségének* hivatnak a magyaroktól.

Pedig a nyelvükben túlnyomó bengali és melabari

szavak elárulják eredetüket, valamint mind ekkorig fennmaradt arczszinök és nemzeti jellegök.

Még most is ugyanazon faj, melly volt midőn bejött, melly volt tán otthon lételében.

Nélkülöző, kalandor, müvészetében született lángész, de úr nem tud belőle lenni; egy helyen nem maradhat, sokad magával meg nem fér s másod magával is veszekszik, a földmüvelést, katonáskodást kerüli, előszeretettel van a tarka viselethez, a henye kényelemhez, minden vallásból csak a babona fog rajta, de az anectodák szerint, ha teheti még a szenteket is megcsalja.

Minden vendége között a magyarnak e faj a legelhagyottabb, kivel mindenki jogot érez felsőbbségét éreztetni, ki felől ezer nevetséges anecdota kereng, költött és valódi, kinek semmi joga házához, nemzethez, társulathoz, vagyonhoz, még tán az élethez sem.

S mégis, milly csodálatos! hogy e faj az, melly a magyarhoz legjobban ragaszkodik; megtanulja nyelvét, közelébe vonja magát, megtisztelésnek veszi, ha „*új magyar*" névvel nevezik s a mi több minden küllemnél, több mint tettetés: ellesi zenéjét, egyedül képes visszaadni azon érzelmeket, mik a magyar népzenében foglalva vannak, egyedül érzi a magyar titkos búját, titkos örömét, egyedül tud annak hangot adni.

Az első szerb telepitvények Sigmond alatt származtak Magyarországra, a Csepel szigetre, és Budára. Később a török uralom elől szökve Janopolra.

Az örményeket Apafi Mihály telepité leginkább Erdélybe, Szamosújvárra s Ebesfalvára. E faj is sok észszerü rokonszenvvel viseltetik a magyar iránt.

MÁTYÁS MEGVÁLASZTASA.

Mikor védni kellett az országot, senki sem gondolt reá az idegen fejedelmek közül s midőn megürült a trón, ime egyszerre annyi atyafia akadt az országnak.

Előálltak jogaikkal a franczia király, a szász herczeg, a lengyel király és a római császár, mindenik saját magát állítva törvényes örökösnek.

Azonban nem törvénytudósokból áll a világ, s mig a trónkövetelők jogaikról beszéltek, eszébe jutott a nemzetnek saját akaratáról beszélni.

Szilágyi Mihály vezérlete alatt még talpon állt a nemzeti párt, melly Hunyady László halálát megtorolni fogott fegyvert, s mi leendett nagyobb elégtétel, mint a kivégzett testvérét emelni a megürült trónra?

A Gara Újlaky párt, — hatalmas ellensége a Hunyady családnak, maga is vágyva a trónra, s ha czélját nem érheté, készebb azt bármelly idegennek kezére játszani, mint Hunyadyt látni rajta; — mindent elkövetett, hogy Szilágyi tervét megakadályozza.

Eleinte nem tudták a rendek, mit kiván Szilágyi? S midőn az országgyülésen lelkesült szavával felidézte azon kivánatot, hogy a nemzet saját fiai közül válaszszon ma-

gának királyt, őt magát akarták megválasztani. Szilágyi szerencsésen visszavonulva kimondá, hogy ő Hunyady Mátyást szánta oda.

E szó korszakot idézett elő a magyar történetben.

Az előtt senki sem gondolt a külhonban fogva tartott ifjúra; de a mint neve kimondatott, a tétovázó tömegek egyszerre megtalálták benne központjukat s az ország egyik szélitől a másikig terjedt a lelkesült kiáltás : „éljen Mátyás király!“ s a pesti templomokban és utczákon, mielőtt az országgyülés határozatot hozott volna, már énekelték a nemzeti zsolozsmát :

„Mátyást mostan választotta
Mindaz ország királyságra,
Mert ezt isten adta nékünk
Menyországból oltalmunkra.
Mért mi is választottuk,
Mint istennek ajándékát;
Kiből isten dicsértessék,
És örökre mondjuk : Amen.“

A Gara pártot megdöbbenté a nép hangulat; s midőn a főrendek is elismerék : hogy Mátyás apjának tizenkét diadalmas csatája felér ugyan-annyi őssel, Gara, mint nádor húzni, halogatni törekvék az országgyülésen a szavazatbeszedést, azt állítva, hogy Szilágyi hadserege miatt nem lehet függetlent mondania.

Szilágyi tehát, hogy se ne éreztesse, se el ne veszítse fegyverei sulyát, negyvenezer főnyi hadseregét a két város között a Duna jegére állitá fel, ott bevárandó az országgyülés határozatát.

Fenn Budán ezalatt reggeltől estig beszéltek az urak. Este felé az átfázott hadsereg nem állhatva tovább a

várakozást, egyhangulag fölordítá: „Éljen Mátyás király!“ s e dörgő szózatot meghallva a rendek, hirtelen véget szakasztának a fondorkodó tanácskozmánynak, utána kiáltva: „éljen Mátyás király!“ s azzal meghuzatták a harangokat, kisüttették az ágyukat, s ezúttal a nemzet akarata, daczára minden titkos szőrszálhasogatásnak, s ármánykodó fondorlatoknak, teljesedésbe ment.

Az ifju Hunyady Mátyás ezalatt mint fogoly vitetvén el László királytól Prágába, ennek holta után a cseh helytartó Podiebrád által börtönéből kihozatott. A cseh ur élesen látó lelke sejté a jövendőket, a fogoly ifjút családja körébe fogadta, s leányát, a felserdült Katalint menyasszonyául jegyzé el.

Egy év mulva Katalin Magyarország királynéja lett.

A rendek pompás diszmenettel hozták el Strassniczot az ifju Hunyady Mátyást, mi alatt testvére a jogtalanul megölt László, dicstelen sírjából fölvétetve, gyászpompával vitetett Gyula-Fejérvárra, apja tetemei mellé.

E kettős diadalmenet fölingerlé a Gara pártot.

Ha nem sikerült Mátyást a trónról visszatartaniok, azt hivék, tán könnyebb leend őt onnan letaszítani.

S valóban a körülmények kedvezők voltak e szándék kivitelére. Északról és nyugotról trónkövetelő fejedelmek, délről és keletről az ozman, benn az országban hatalmas ellenpártok, az egész felvidék rabló cseh hadak kezében.

Ezek ellen mind küzdenie kelle az új királynak, észszel, fegyverrel és akarattal. Ha csak egyet is le nem győzött volna közülök, el kellett volna vesznie azon egy által; — de mind legyőzé s ezért nevezi őt a történet Magyarhon legnagyobb királyának.

AZ UTOLSÓ CSEH HADAK.

Első gondja volt Mátyásnak országa belső egészségéről gondoskodni. Mint égő kelevények pusztították azon Giskra rabló várai, mellyeket az eddigi kormány türt, vagy nem birt lerontatni.

Rozgonyi Sebestyén s Hédervári László egri érsek vezették a király seregeit a rabló hadak ellen.

Ez egész hadjárat egy gondolatsebességü diadalmenet volt; *Vadna* vára három órai ostrom után bevétetett, a rabló vezérek *Walgatha* és *Komorovszky*, *Galgóczra* futottak, s midőn Rozgonyi Galgócz alá ment, hétszázad magukkal *Szécs* felé menekülve, ott az egri érsek szétverte az egész csoportot; az erdőkbe menekülteket a parasztság verte agyon. Walgatha a sereg egy részével foglyul esett, Komorovszky egyedül szabadult meg.

E siker vérszemet adott a föld népének, s mintegy ötezer paraszt csatlakozék Rozgonyi zászlói alá, kikkel egyesülve Rozgonyi és *Magyar Balázs*, bevették *Miszla* várát, az egész várörséget kardélre hányva, utána *Gálszécset*, s azzal siettek az *Axamit* és *Thalafur* vezéreik alatt egyesült fősereg ellen.

A *boczkói* nyilt síkon vártak rájuk a csehek, s ott megütközve, a csata első hevében Axamit hatszázad magával agyonveretett, a többi népétől kiírtatott. Thalafur tizennégy lovaggal jutott el a lengyel határszélre.

Hédervári érsek az üldözésközben elfoglalta *Jáson* várát, mellynek parancsnoka Uderszki, földalatti utakon megmenekülve, a *brezniczai* várba futott, s midőn az ér-

sek *Sárost* elfoglalva feléje közelgett, odahagyta várát s kiszökött Lengyelországba, a hol Giskra épen akkor kötött szövetséget *Kasimirral*, a magyar trónt számára elfoglalandó, midőn egy talpalatnyit sem birt többé Magyarországból.

Giskra e csapás után kénytelen lön kibékülni Mátyással, s a Komorovszky által összegyüjtött cseh hadak maradványai Mátyás zsoldjába állva, az első állandó magyar gyalog had közé soroztattak.

Igy fegyverze le Mátyás egy csapással két ellenséget a lengyel királyt és a cseh kalandorokat.

AZ IFJU KIRÁLY.

A király fiatal volt és tele tetterővel. Ifju lelkében a nemzet érzé megifjudni; és ez ifju tetterőnek mindenütt utjában állt bölcs félelmeivel a vénség, a kormányzó Szilágyi Mihály alakjában, s titkos cselszövényeivel az oligarcha faj, a Gara-Ujlaky factio képében.

Mátyás röviden elhárítá mindkettőt útjából. Midőn legtöbb oldalról volt fenyegetve, akkor emelte föl legmagasabban fejét, nyilt csatára híva fel titkos ellenségeit s első föllépése az volt, hogy nagybátyját Szilágyit elzáratá *Világosvárra*, ezáltal kimutatva, hogy nem akarja mérsékelt elveinek zsibbasztó hatását érezni a harczok kezdetén.

A rögtön összehítt *szegedi* országgyülésen Garát és Ujlakyt s az egész ármánykodó pártot letette hivatalaikból, kényszerítve őket ezáltal alattomos árulokból nyilt

ellenségekké válni; s mig Mohammed nyiltan szövetséget ajánlva s titokban hadi készületeket téve közelite az országhoz, Mátyás büszkén utasitá vissza a frigyet s a megtámadott Bosniát és Serviát védurasága alá fogadva, a rendek gyülésén elhatároztatá, hogy minden ***huszadik férfi*** lóra üljön az ozman ellen viselendő háborúba.

A nyiltan kihivott Gara párt, elvetve álarczát, külön conventiculomot tartott Köszegen, mellyből Fridrik császárt hítta meg a magyar trónra.

Fridrik elfogadta a meghivást, s ***Gravenacker*** vezénylete alatt beküldött hadai az oligarchák hadaival egyesülve Körmendnél, Mátyásnak ellenük küldött vezéreit ***Nagy Simont*** és ***Rozgonyit*** az első csatában megverék.

Azonban Ujlaky s a ***Bazini*** grófok sohasem tagadhatva meg magyar érzelmeiket, nem engedék üldözni a megfutott seregeket; mi a császár szivében gyanút támasztá ellenük s alig engedte őket maga elé jöni. — A büszke főuraknak ez ismét elég volt arra, hogy tőle elidegenüljenek s csak egy intésére vártak Mátyásnak, hogy ismét visszatérjenek hozzá.

Az éleslelkü ifju észre tudta venni az illy nagy becsü pillanatokat, s mig Gara, Ujlaky és a Bazini grófok letették kardjaikat a királynak bocsánatra kinyujtott kezébe, ö ugyanazon karddal a császár ellen fordult.

A Nagy Simon és Rozgonyi alatt megvert magyarhad egyhangúlag azt ajánlá bajnoki bünhödésül a királynak, hogy ***tizedeltesse meg*** soraikat. Mátyás e helyett megkettözteté a sereget s úgy küldé vissza Gravenacker és Paumkirchner ellen. A második csata győzelme lemosta az első gyalázatát, ***Pinkafeldnél*** visszaveretett a császár serege s Fridrik ezúttal letett a magyar koronáról.

A KORMÁNYZÓ SZAKÁCSA.

Megkezdve a küzdelmeket, mellyek többé vissza vonhatlanok lőnek következményeikben, Mátyásnak nem volt többé oka nagybátyját fogva tartani. A ravasz udvaronczok leolvasták e gondolatot arczáról s ál-parancsot küldtek a király nevével a Világosvári kapitányokhoz, hogy Szilágyi Mihályt fejeztessék le.

Lábatlan György azonban a helyett, hogy a vett parancsnak vakon engedelmeskednék, nem tartva lehetőnek, hogy a király illy parancsot adjon, a várat rábizta *Dóczira*, maga az alatt felszaladt Budára, megtudandó, ha a király akarata-e ez? hogy azon esetben hivatalát letehesse.

Mátyás megtudva ez ármányt, megdicséré Lábatlant ovatosságaért s parancsot adott neki, hogy Szilágyit bocsátassa szabadon.

E parancs már fölösleges volt. Mig Lábatlan Budára járt, egy éjjel vak lárma történt Világosvár körül. A zaj azt hirlelé : hogy a törökök vannak itt. Dóczi uram látni akarta őket s egész várőrségével leszállt elfogadásukra.

Szilágyi Mihály szakácsa ezt látva, fogá magát s fegyverre kapatva a házkörüli cselédséget, bezáratá a kapukat, Szilágyit szabadon bocsátá, s a visszajövő Dóczinak megmondá, hogy elmehet, a hova akar.

Szilágyi erre azt izené Mátyásnak, hogy többet köszönhet szakácsának, mint unokaöcscsének.

A király sietett nagyatyjával találkozni *Tissa-Varsányon*.

A jószivü öreg haragtalanul fogadá Mátyást.

— Mentségeidet hallani nem akarom, monda neki, — hanem szivemből megbocsátok.

Szilágyi szerepe itt végét látszott érni. Szerbia királya saját várát Szendrőt, elárulva a töröknek, a szemközt épitett Kevi vár védelmére Szilágyi Mihályt küldte a király. Itt gondatlanul csatába keveredve az ozmanokkal, elfogatott az öreg bajnok, s Sztambulba vitetve, ott a szultán lefejezteté.

ELŐKÉSZÜLETEK A HARCZRA.

Egyszerre élt a Magyar- és Törökország két legnagyobb uralkodója, *Mátyás* és *Mohammed.*

Lehetett volna-e máskép : minthogy ők egymással összecsapjanak?

Mindkettő készen volt rá, de támadni egyik sem akart.

Mátyás elkövetett mindent, hogy országa erejét kifejtse, kibékité a pártokat, rendes hadsereget gyüjtött, lerontá a cseh rabló várakat, Giskra erejét a török ellen forditotta, de támadó harczot elhamarkodva nem akart kezdeni, bár mennyire ösztönzék is erre a pápa s a nyugoti fejedelmek biztatásai.

Ezek negyvennyolczezer embernyi segélyt igértek a török ellen, hanem midőn a pápa e sereg fővezéreül Fridriket nevezte ki, egy embert sem állitottak sikra.

Az ázsiai fejedelmek is közös szövetséget kötöttek Mohammed ellen, kétszáz negyvenezer embert igérve a szultán ellen vezetni. Mátyás jól látott, midőn szavaikra meg nem indult. Szétporlott a szövetség, mielőtt felépült volna.

Magyarország csak saját erejére szorítkozhatott mindenha.

És Magyarországnak soha sem lehetett szem elöl tévesztenie hivatását.

E hivatás foglalni-törekvés volt, de nem foglalni a hatalom javára, hanem a keleti faj polgárisodásának.

E czél Mátyás alatt lön legjobban megközelítve. Alatta untalan két ellenséggel kellett küzdeni a magyarnak : a nyugot vallásrokon, de idegen fajaival s a kelet barbar, de testvér nemzetével.

Akár egyikhez, akár másikhoz csatlakozott volna, egyik vagy másik ellenfelét legyőzheté. Ha szeretett volna lenni cseh, német, vagy lengyel, kiüzheté a törököt; ha akart volna lenni török, megronthatá többi szomszédjait, de mert magyar akart maradni és keresztyén, azért nagyon jól meg kellett fontolnia, mikor és ki ellen húzza ki kardját s ha egyszer kihúzta, nem dughatá azt vissza becsület nélkül.

Ali bég egyes harczai a Zokolyakkal csak elöjátékai voltak a harcznak, melly a két keleti nemzet között kitörendö volt, s a szomszéd oláh és szerb tartományok fejedelmi villongásaiban ott volt a felhalmozott gyúanyag, melly azt majd lángra lobbantsa.

Nem kelle siettetni a sorsot.

VLAD VAJDA.

Oláhország bérczeinek birtokán sok év óta czivódott már a török és a magyar s az oláh fejedelmi urak közül rendesen volt kettö ollyan, a mellyik vajda kivánt lenni, s minthogy egyszerre kettö nem ülhetett a trónon, az a

mellyik lemaradt róla, futott a törökhöz, vagy a magyarhoz s hozta be a másik ellen.

Vlad vajda már hat év óta uralkodott s bojárjai közül sokat megölt ezen idő alatt, mert ő szeretett öletni, nem azért mintha ez elve lett volna, hanem mivel ez mulatságot szerzett neki, a miért el is nevezték *Czepesnek*, a mi oláhul annyit jelent, mint *hóhér*.

Legkedvenczebb kivégeztetés neme volt szemei előtt, a karóba huzatás, ez annyira tetszett neki, hogy gyakran az ebédet is oda vitette magának, hogy a haldokló kinlódó orditásai közepett dobzódhasson. *)

A mig ezt saját emberein gyakorlá, nem szolt bele senki, hanem egyszer kedve jött a török szultán effendijét, ki az évi adóért jött, karóba huzatni. Már erre a szultán haragba jött s érte küldé Chamúcz basát, hogy fogja meg a vajdát és hozza Sztambulba. E helyett Vlad fogta meg a basát, s mind kiséréstől felnyársaltatá.

E tettén már maga is megijedt s sietett magát Mátyás király barátságába ajánlani, ki akkor a török szultánnal nagy viszályban volt.

De a szultán hamarább jött, mint Mátyás s magával hozta Radult, ki udvaránál lakott, s Vlad azon vette észre magát, hogy seregei átmentek Radulhoz s öt magára hagyták.

Most ijedten futott Vlad Erdélybe s Thordára érkezve, ottan találta Mátyás királyt, ki hadseregével segitségére jött s a törcsvári szoroson bevonult vele Oláhországba.

Radul kisded serege ott állt szemközt a magyar király hatalmas hadával s Vlad már elöre képzelé magá-

---

*) Engel. Gesch. d. ungr. Reich. IV. R. I. Szak. 174 lap.

ban a kinhalál minden nemeit, mellyel a foglyul esendő bojárokat fogja kivégeztetni.

Ekkor egy hosszú sor fegyvertelen férfi indult meg az oláhok táborából s egyenesen a király sátorának tartott. Radul volt az első bojárjai, kik egész alázattal jelentek meg a király előtt, kinél épen jelen volt Vlad.

A *czepes* örvendve szólt a királyhoz:

— Ime kezedben vannak most, vágasd le őket egymásután.

A király haragos szemmel utasitá vissza e mondást s inte Radulnak hogy beszéljen.

— Mit hoztatok és mit kivántok?

— Hódolatot hoztunk és hüséget uram s igazságot kérünk és boszút.

— Ki ellen.

— Vlad ellen, kinek neve *czepes*.

És ekkor előálltak sorba a bojárok és újjal mutatának Vladra, szemére hányva büneit.

— Te voltál, ki ötszáz bojár családot, férfiakat, nőket, gyermekeket összehivattál s azokat orozva legyilkoltattad.

— Te voltál, ki négyszáz magyart, a kik Oláhországban laktak, egy pajtába zárattál s akkor rájok gyujtattad a házat s magad gyönyörködve nézted, mint halnak meg mind a tüzben.

— Te voltál, ki a Fogaras földére berontva az omlasi uradalmat elpusztitád s a székelyeket és szászokat karóba vonattad s akkor ebédedet odavitetted és a kinlódók egészségére ittál kaczagva.

Vlad dühödten rántott kardot e vádakra, de Mátyás egy intésére kivevék azt kezéből a testőrök.

— Én birád vagyok, nem fegyvertársad! szól a király szigorúan, s azzal biztató jobbját nyújtá Radulnak

s megerősité őt a vajdaságban, Vladot pedig fogságba küldé Budára, hol tizennégy évig ült bünei zsoldjában.

Bár Radul Mohammed hive volt, és Vlad Mohammed ellensége, az igazságos király még is amazt oltalmazá s emezt bünteté meg, mert az igazság mindenek felett való.

A CSEH RABLÓK.

Sok ideig pusztitották az országot a cseh martalóczok, sokáig makacs harczot viseltek a király seregeivel s bár mindenütt megverettek, mégis sok gondot okoztak kitartásuk által.

Végre maguk is látták, hogy veszniök kell, s midőn nem volt számukra mentség többé, akkor a nemeslelkü király megbocsátó kezet nyujta feléjök.

A cseh harczosok főnökei, Komoróczy, Bartos és Korbel siettek hódolatukat letenni a király lábaihoz s hadaikkal az ő szolgálatába léptek, s a milly makacsul harczoltak egykor ellene, olly vitézül harczoltak azontúl mellette.

A bölcs ifju fejedelem jól tudta azt, hogy a belső ellenséget jobb megnyerni, mint megölni.

MÁTYÁS KIRÁLY ÉS A MAGYAR KORONA.

Öt év óta volt már Mátyás magyarhon királya és még mindig nem volt megkoronázva. A korona Frigyes császár kezében volt, kinek azt László anyja adta által s

e nagybecsü ereklyét csak erös feltételek alatt akárta kiadni a császár.

Nemcsak nagy pénzbeli összeget kellett érte átadni, hanem az ország védváraiból is többeket; a császár czímei közt megkellett hagyatni a magyar király czimének is s Frigyes császár fiává fogadta Mátyást, úgy hogy az öt atyjának, amaz viszont ezt fiának nevezte. Azon esetre pedig, ha Mátyás törvényes fiu örökös nélkül halna meg, az országnak Frigyes császárra, vagy az ő utódaira kelle szállani.

E szerződést aláirták az ország rendei, midőn azonban a koronát átkellett volna venni, kitünt, hogy Frigyes császár a régi korona mintájára egy tökéletesen hasonló másikat csináltatott, attól tartván, hogy a valódit ellopják. Azonban az öreg Palóczy László, ki évek előtt bátyjánál az esztergomi érseknél sokszor látta a koronát, mindjárt rá ismert a kettö közül az igazira, egy finom repedésröl, melly a korona hátulján levö saphirkőben látható, s igy vissza-hozatott ismét e szent ereklye Magyarországba nagy diadallal; és még nagyobb diadallal tétetett az ifju király babérkoszorús fejére.

Mielőtt a szent koronát fejére tette volna Mátyás, elébb megakarta azt érdemelni. Ali bég vesztett csatái után maga a király indult meg a török ellen s Jajcza városát véres csata után elfoglalta. Maga e török vezér Harám bég négy század magával menekült a fellegvárba. Mátyás ostrom alá vette a várat s tiz hét mulva birtokában volt ez, Harám béggel együtt; s két hó mulva fegyverrel foglalá vissza egész Boszniát; csak ezután tért vissza Fehérvárra s ott megkoronáztatott az europai udvarok követeinek jelenlétében.

Jellemzetes azon korra és királyára nézve azon

mondat, mellyet ez alkalommal Mátyás a franczia királynak irt:

„Ha Magyarország csak saját érdekeiért harczolna az ottománnal, régen módjában lett volna a legkedvezőbb feltételek mellett békét kötni vele s akkor a török fegyvereket Europa egyéb tartományai éreznék meg. De Magyarország az egész kereszténység ügyeért harczol."

E szavak azért irattak, mivel mind azon népeket, kik távolabb voltak az ozman határoktól, nehezen lehetett rávenni, hogy az egyedül küzdő magyarnak segitségére jöjjenek, azt álliták, hogy a veszély csak Magyarországot fenyegeti.

A pápa felszólitá Europa minden fejedelmeit, hogy siessenek a magyar király védelmére, de azok örökké csak igéretnél maradtak s a hatalmas előkészületnek ritkán lett eredménye.

Mohammed pedig nem tudta elfelejteni a jajczai kudarczot s előre küldé Minnet béget, hogy Boszniában egész Jajczáig készitsen számára utat. Mátyás Zápolyát küldé ellene, hogy Jajcza előtt állitsa meg. Mig az olasz fejedelmek üres biztatásokkal halasztták az időt, az alatt megjelent Mahommed Jajcza vára alatt s oda beszoritva Zápolyát, elkezdé azt ostromolni.

Húsz napig védték már vitézül a várat, egy napon olly rést löttek a törökök, hogy egy csoport keresztül rontott rajta. S egy óriás zászlóvivő török felrohant már a bástyatoronyba, hogy a zászlót kitüzze, de oda fenn a toronyőr birokra kapott vele, s minthogy erősebb levén, le nem győzheté, átnyalábolta hirtelen s magával együtt lerántotta a sánczárok hegyes karói közé.

Ez volt az utolsó küzdelmes nap az ostromlottakra nézve, mert Mátyás már ekkor sietve jött szabaditásukra

s Mohammednek eszébe jutott a Belgrádi nap; rá nézve végzetteljes volt a Hunyady név; hirtelen félbeszakasztá az ostromot, ott hagyta nehéz ágyúit s kivonult Boszniából.

Innen Szerviának fordult Mátyás; ostrommal bevette Szrebernik várát gazdag ezüst bányáival; de Zvornik ostrománál nyugtalanság tört ki seregében, melly kényszerité Magyarországra visszahuzódni.

Mind e mellett átlátta a szultán, hogy ha a magyar önmagával békében van s szomszédjaival egyetért, fegyverrel meg nem törheti. Tehát aranynyal akarta öt megtörni. Nagy kincsekkel külde követeket Velenczébe és a magyar határra, szövetséget ajánlva mindkét helyütt. De a velenczések visszautasiták az ajánlatot, Mátyás pedig a határon sem eresztė át a követeket.

Erre nagy esküvést tett a szultán, hogy minden erejével megbünteti azokat, kik gyanús barátságát elfogadni nem akarták s Magyar-, Cseh- és Lengyelországot, Dalmatiát, Istriát és Németországot hadaival elözönli. Azonban Ázsiában gyült meg a baja s oda volt kénytelen hadaival fordulni.

A ZSEBRÁKOK.

Mihelyt a külellenségtöli félelem kissé tágult, mingyárt készen volt ide haza a pártoskodás; a horvátországi urak támadtak fel a király ellen. Mátyás haddal ment reájuk. Utközben egyike a cseh zsoldosok vezéreinek Dzwela, elhagyta a királyt minden hadaival s mig Mátyás a horvát urakat a hüség utjára visszavezette; ezalatt

Dzwela felvonult felső Magyarországba, hol egykor a cseh urak olly sok ideig folytatták rabló harczaikat s eszébe jutott neki azt a szép életet újra kezdeni.

Épen ezen időben járt Németországon egy minden nemzet kalandoraiból, de különösen csehekből és morvákból alakitott szabadcsapat, kik mesterséget csináltak a háboruból s majd egy majd más fejedelem fizetésére harczoltak, a miért elnevezték őket zsebrákoknak.

Egyike vezéreiknek volt Podmaniczky Balázs, magyar főúr, kit kalandvágyai vitték e regényes életü csoport közé s vitézsége s ügyes vezeri szelleme álliták a csapat élére.

Dzwela gazdag zsákmányt igért e lovagoknak, ha bejönnek Magyarországra.

Azok kaptak az alkalmon s betörtek Magyarországra, a hol Pozsony elött várta őket Dzwela.

Itt Podmaniczkyban felébredt a hazafiui érzet s nem engedé, hogy Pozsonyt kirabolják, mindaddig, mig Pottendorf segélyére érkezett a városnak s ekkor Nagyszombatnak fordultak a zsébrákok.

Podmaniczky ennek is ellenállt: „Küldjetek Lengyelországba, Csehországba, vagy akárhová, elmegyek, de hazám ellen nem harczolok veletek.“

Nem is harczolt; éjszaka átment Nagyszombatba s mire Dzwela megjelent a kapuk elött, már Podmaniczkyt látta maga elött, ki fegyverrel állta útját s a cseh rokonoknak sokkal több tapasztalásuk volt már Podmaniczky kardja felöl, mint hogy most magukon akarják azt megpróbálni.

Ez alatt Mátyás sietve jött egy kis csapattal ellenük s Dzwela és a zsebrák sereg Kosztolánvárba futottak elöle.

Ott volt nagy vígság és lakodalom a király megérkezteig. Az egész környék kiraboltatott, s hogy semmi se hiányozzék a gyönyörüségből, négyszáz hölgyet raboltak az istentelenek maguknak, mind a legszebb, a leggyönyörübb lyányokat.

De nem sokára vege lön a vigasságnak, Mátyás megjelent Kosztolán előtt s nem ostromoltatá a várat, hanem körülkeritteté azt.

Ez a zsebrák urak kedve ellen történt. A lakomák után éhezni kezdtek s az éhség unalmas dolog.

Egy sötét zivataros éjszakán háromszázan nagy robajjal kitörtek a főkapunál s azalatt a többiek kiszöktek a földalatti titkos úton. De Mátyás jókor észrevette a cselt s a három százat visszaüzve a várba, lovagait a futók után indítá, kik levágtak belölük kétezeret, a többit fogva elhozák. A czinkosokat a vár körül sorba felakaszták, a legmagasabb bitóra magát Dzwelát, jobbfelől a husszita káplánját, balfelől a fegyver-hordóját, a hogy a lakomáknál is szoktak ülni. E látványtól elrémülve a többiek rögtön feladták a várat, kincseikkel és szép asszonyaikkal. E szerencsétlen asszonyokat, kiket ki tudja a világ melly részeiből raboltak és csábitottak össze a rabló vitézek, Mátyás leküldé szerviai telepitvényeire, hol akkor nagy szükében voltak a szép nőknek, a fogoly zsebrákokat pedig leküldé Budára, meghagyván a porkolábnak, vitézlö Czobor Mihály uramnak, hogy tetesse őket jó helyre.

A porkoláb elgondolá, hogy sehol sem lesznek olly jó helyen, mintha a Dunába hányatja őket. És úgy cselekvék. Ez lett vége a zsebrákoknak. *)

---

*) Bonfin.

ERDÉLYI ZAVAROK.

Magyarország legnépszerübb királya ellen szüntelen szították a belháborgást. A szebeni királybirónak, Roth Benedek uramnak egyszer az jutott eszébe, hogy ő hires emberré teszi magát és felbiztatá a becsületes szászokat, hogy válaszszanak Erdély számára külön királyt.

Az erdélyi rokonok tehát jónak látták, István vajda moldvai fejedelem segitségében bizva, Mátyás ellen feltámadni s János grófot kiáltották ki királynak.

De nem soká tartott a dicsőség. Mátyás mint a villám, ott termett közöttük s megjelenésére szétoszlottak a lázzadó hadak, János gróf és a vezérek önkényt megadták magukat, Roth Benedek uram pedig elfutott világgá, hirét sem hallották többé.

De István vajda is megadta az árát biztatásainak, mert Mátyás rajta rontott s városait elfoglalta s Baján hétezer emberét levágta egy véres éjszakai csatában, melly alkalommal maga Mátyás is megsebesült egy rálött nyil által.

A harcz eredménye az lett, hogy a vajda visszatért a magyar koronának fogadott hüségre.

A CSEH HÁBORÚ.

A magyar soha sem tudott fanaticus lenni. Vallásos érzelmeit el kell ismerni, de ez érzelmek sohasem mentek a türelmetlenségig, s ezért valahányszor akarata ellen

belesodortatott valami háborúba, mellyet túlbuzgó igazak kezdtek holmi eretnekek ellen, azt mindig olly kénytelen kedvetlen tevé, hogy rendesen elvesztette.

Ez időben történt, hogy a szentszék Podiebrádot, a cseh királyt, minthogy a husszitákkal tartott, ünnepélyesen megátkozta s itéletet hozott ellene, melly szerint trónjától megfosztassék, s alattvaloi az engedelmességtől feloldassanak.

De Podiebrad alattvalói összegyültek s ellenitéletet adtak ki, mellyben királyuk tetteit helyeselék, s a pápa itéletét az egész cseh nemzet ellenében senkinek sem volt kedve végrehajtani a világi fejedelmek közül.

Végre Mátyást hívták fel a végrehajtásra.

Már ekkor Mátyás és Podiebrad között régen vége volt minden rokoni szeretetnek. Podiebrad leánya, kit Mátyás nőül vett, régen meghalt; Magyarországnak választani kellett : vagy harczot Podiebráddal, vagy ellenségeskedést az egész catholicus világgal.

Mátyás az előbbit választá, kénytelen volt választani.

Megindult hadaival s Laa mellett bevárta Podiebrádot. Csak egy kis patak választá-el a két sereget, de egyik sem akarta a harczot megkezdeni; mikor épen semmi okuk sem volt egymásra haragudni. Mátyás még egyszer békítőül lépett fel, s hogy ki nem egyezhettek, csak azután kezdett hozzá mindkét fél a csatározáshoz. Azonban eldöntő ütközetre nem tudott kerülni a sor.

Apró csatákban, nehány várak elfoglalásában folyt le a harcz; egyszer szinte elfogták a királyt kémlő járatai alatt, később az igazhivők rendei kinevezték őt Csehország királyának.

Azonban épen azok, kikért harczolt, a morva és sléziai rendek és a császár épen nem segitették őt a

harczban, az egészből egy boszúságos eredménytelen hadjárat lett, melly nem termett Mátyás számára gondnál és veszteségnél egyebet, szerencséjére Magyarországnak, Podiebrad halála véget vetett a harcznak.

Valóban ideje is volt e szükségtelen vérpazarlást abba hagyni, mert ez alatt az ország tulsó szélén erösen müködtek a törökök s egy szép éjszakán felépiték egy sziget közepén Szabacs várát, mellyet fából készitettek s tiz mértföldnyiről vittek oda ezer teve hátán.

MÁTYÁS ÉS A LENGYEL KIRÁLY.

Míg Mátyás idegen koronák után járt, idegen érdekben, az alatt saját koronáját szinte elvesztette, ha olly jól nem illett volna az fejére, bizony-bizony letaszíták azt onnan.

A magyar főurak sehogy sem bírtak kibékülni azon gondolattal, hogy egy közülök, söt nem is egy közülök, hanem egy közönséges erdélyi nemes üljön a magyar királyi trónon, s míg Mátyás a cseh birodalmat hóditgatá, azalatt ide haza a Garák, Ujlakyak és a velük tartó olygarcha párt Kázmér, lengyel királyfit hívta meg a magyar királyi székre.

Részesei voltak ez árulásnak a Rozgonyiak is, a legtiszteltebb magyar család utódai, s az esztergomi érsek Vitéz és a hazai költő Jánus Pannonius, valódi nevén, Cesinge, pécsi püspök.

A király hadi útjában hallá a zendülés hirét. Jelleméhez illő vonás, miként fogadta azt. Nem törődött

vele. Tudta, hogy népe mennyire szereti. Beszélhettek a jó urak, a mi nekik tetszett, a rémhírt küldözőknek azt iratta vissza az egri érsek által, hogy hagyjanak neki e „sörpinczékben kelt újságokkal“ békét.

És azzal, mintha semmiről sem tudna, midőn Kasimir, a kegyes papnak nevelte ifju megjelent országa határán, országgyülést hirdetett a király Budára.

A mint azonban a lengyel királyfi az országba tizenkét ezer emberrel betört, Mátyás rögtön elfogatta Vitézt, ki azzal egyetértett s a betörök ellen kiküldé Zápolyát, a szepesi grófot és Csupor erdélyi vajdát, hogy Kassát védjék meg ellenök.

A következő napok megmutatták, mit tud tenni a magyar nép, fejedelme iránti szeretetből.

Mátyás Pesten öszpontosítá hadseregeit, s engedte a lengyel atyafiakat keresztül kasul huzódni az országon.

Azokkal azt hitették el a magyar pártos főurak, hogy az egész ország fel fog támadni Mátyás ellen, és ime most az összeesküvőkön kivül senki sem szaporítá a betörök seregét.

Lejöttek egész Váczig, innen felmentek Nyitráig; akkor Mátyás előfogta őket s a hódító seregnek nem maradt egyéb sorsa, mint Nyitra várába bevenni magát s bevárni az ostromot.

A jámbor Kázmér nem sokára maga könyörgött, hogy bocsássák őtet haza, Mátyás engedte őt visszamenni, a merre jött, s ezzel a lázadásnak, háborunak vége volt. A két főpap, Vitéz és Cesinge ez eset után bújában meghalt, Mátyás soha sem állt rajtok boszút.

Midőn Cesinge meghalt, a pécsi papság nem akarta őt eltemetni; e miatt Mátyás igen megfeddé őket s meghagyá, hogy ünnepélyesen eltemessék és sirkövére ugyan-

azon emlék mondatot véssék fel, mellyet a költő életében készített e czélra.

„Hic situs est Janus, patrium qui primus ad Istrum
Duxit laurigeras ex Helicone Deas.
Hunc saltem titulum Livor permitte sepultó,
Invidiae non est in monumento locus."

(Itt fekszik Janus, ki a hazai Dunához legelső vezeté a heliconi istennőket (muzsákat). Ez egyetlen czímét hagyd meg az eltemetettnek kajánság. Nincs az irigységnek helye a sirkövek felett.)

MÁTYÁS ÉS A RABLÓ URAK.

Különös divat volt az a középszázadban, kivált Morva és Silézia vidékein, hogy a magas urak valóságos mesterséget csináltak a rablásból. Sziklaváraikból lejártak a *publicumot* zsarolni, az utazókat kifosztogatni, kereskedőket, földmiveseket fáradságos keresményeiktől megrabolni, s gyakran a kirablott háznépeket éjszaka az utolsó csecsemőig legyilkolák.

És ezek mind hires, neves urak voltak, kik ott ültek az országtanácsban s hozták a törvényt az apró tolvajokra.

A szorongatott nép végre Mátyást, mint védurát hivta fel a rabló urak ellen, s a király megjelent fekete seregével és ostromágyúival s ledönté a rablóvárakat, és uraikat oda akasztatá tornyaik ablakába. Néhány példa üdvös hatást gyakorolt, a többiek átlátva, hogy a törvény a hatalmasokat is utoléri, felhagytak e disztelen keresetmóddal s tisztességesebb foglalkozás után láttak.

A LENGYEL HADJÁRÁS.

Kázmér királyifju csak nagy könyörögtében szabadulhatott ki Mátyás kezeiből; most apja visszaakará Mátyásnak adni a kölcsönt s míg a magyar király a rablóvárakat rontogatá, azalatt ő Fridrik császárral szövetkezve, negyvenezer gyalog és húszezer lovassal támadt Mátyás ellen.

Mátyás Boroszlóban állt akkor nem több, mint tizenhat ezer emberrel. Azon hírre, hogy Kázmér közelít, ő vendégséget és lovagjátékokat adott.

Kázmér büszkén nyomult elöre s mig ő saját országát fedetlen hagyta, azalatt Zápolya és Kinisi Pál háta mögött berontottak s Krakkóig elpusztiták azt. Kázmér csak haladt elöre.

Brieg elött azonban két ellenség állitá meg; egyik a magyar helyőrsereg, másik az éhség. Hatszáz szekér eleséggel megrakva, az oppelni magyar sereg kezébe jutott s Kázmér hadai éheztek, míg csak a cseh király friss élelmi szerekkel és húszezernyi haddal hozzá nem csatlakozott. Ekkor jól lakva és megerősödve, ott hagyta Brieget és ment Breslau alá.

Mátyás visszaverte az első ostromot, ellenei veszteséggel vonultak vissza.

Másnap éjjel roppant fényben úszott a város, a harangok szóltak, a piaczon száz szurok fáklya lobogott. Az ostromlók azt hivék, hogy a város kigyulladt s most gondolák, itt az idö segiteni a lakosoknak, eloltani azt saját vérükkel.

Pedig e fény, e harangszó csak azon hirre történt, melyet épen most hoztak meg Mátyás követei Nápolyból, hogy Ferdinand király nöül adandja hozzá leányát Beátrixot.

Az ostromlók észrevevék csalódásukat s megveretve elhuzódtak a város alól s nem sokára ők kérték Mátyást, hogy kössön békét, melly a három király személyes öszszejövetelére meg is állapítatott.

SZABÁCS OSTROMA.

Mig a király az ország északi oldalán éreztette kardja sulyát, azalatt a déli szomszéd sem pihent; a török portyázók egész Nagy-Váradig pusztitottak, könnyü levén nekik Szabács várából átjönni.

A király végre maga indult Szabács ellen. Ötezer janicsár volt benn a várban, kiknek a szultán saját kezével tüzte fel a kolcsagot turbánjaikba, a mi annyit jelentett, hogy egy sem fogja megadni magát a harczban.

Mátyás körülfogta a várat s hogy annak leggyöngébb oldalát kiismerje, egy csónakban, csupán fegyverhordozájától kisérve, körülevezé az eröditvényeket, a várbeliek felismerték s elkezdtek rá lövöldözni. Egy szakállas golyó elsodrá vele szemben ülö fegyverhordozóját; a király meg sem mozdult helyében s tovább folytatá a vizsgálódást. Éjjel a szüntelen mennydörgő ágyúk között aludt, csendesebben, mint mások a puha ágyon.

Egy napon, midőn a futó sánczok elkészültek, négy csapatot a fekete seregből elrejte azokba a király, s

ekkor ostromot rendelt a kapuk ellen. Vitézül küzdöttek mindkét felől, a jancsárok nem hátráltak állásaikból. Ekkor Mátyás takarodót fuvatott az ostromlóknak; a törökök azt hivék, hogy meg vannak mentve; de e takarodó trombita szava jel volt az elrejtett csapatoknak, hogy lábtóikat a vár tulsó oldalán felállitva a sánczokra rohanjanak. A harcz dühe megújult kétségbeeséssel az egyik részről, diadallal a másikról; Mátyás mindenütt jelen volt győzhetlen feketéi élén.

Reggelre elnémult a harczi zaj; Mátyás ur volt Szabácsban. Öt ezer jancsár közül egy sem adta meg magát, meghaltak mind, a nagyúr által feltüzött kócsaggal turbányaikban.

A KENYÉRMEZEI DIADAL.

Szép Erdélyországban a Maros mentében van egy sík lapály két oldalról hegyekkel beszegve, melly Alvincztől Szászvárosig terül. Ezt nevezik Kenyérmezőnek.

Mintha már a természet is csatatérnek alkotta volna. Három ízben volt e helyen nagy véres, eldöntő ütközet, egy egy temető nincs olly sürün beültetve sirhalmokkal, mint lenne a Kenyérmező, ha az ott elesteknek mind külön sírt ástak volna.

Az ezernégyszáz hetvenkilenczedik évben Ali Bég százezer emberrel rohant be Erdély virányaira s vérrel és könnyekkel áztatá meg a vidéket Gyula Fehérvárig.

Erdély kormányzója volt azon idő szerint Báthory István, derék, áldozatkész hazafi, a milly vitéz a csatában, olly szüizérzelmü családi körében.

Ali Bég hadseregének Báthory nem állhatott rendes haddal ellent, minden ereje csak a banderiumokból állt, s rendetlen oláh csapatokból; a rémhirre gyorsan izent a kormányzó Temesvárra, hol akkor Kinisi Pál székelt, tudósitva a veszélyről, futtában nem is izenhetett neki többet.

De' bizonyos volt felőle, hogy Kinisi ha megtudja bajtársa veszedelmét, sietni fog védelmére s a hol Kinisi megjelen, baja van ott az ellenségnek.

Ki volt ez a Kinisi Pál? Egy egyszerü molnár fia, kit egykor útjában meglátott Mátyás király, a mint félkarjára ölté az egész malomkövet, s másik kezével vágta azt. E hatalmas erőt nem hagyta elveszni a király s nem sokára kitünt, hogy nem csak a karoknak, de a léleknek is rendkivüli ereje van az ifjuban, s íme Isten annyira fölvitte dolgát, hogy most Temesi bánná lett. Ki mondhatja, hogy csúszás, mászás vitte oda?

Mintha a napot is tudná, mikor kell Kinisinek megérkezni, olly bizton rendezé hadi tervét a vajda. Felszólitá a székelyeket, a szászokat, hogy gyülekezzenek mellé, fel is jöttek azok renddel, Kendi Antal vezeté a székelyeket, Csuka György, a nagyszebeni király biró a derék szász harczosokat.

October tizenharmadika volt, szép derült őszi reggel; az egész sík mező mintha ezüsttel lett volna behúzva, úgy csillogott az őszi fényes pókhálótól, mellyet a harmat belepett; mint fog egy óra mulva e mező kinézni.

Báthory korán reggel isteni tiszteletet tartott, s azzal hadnagyainak megparancsolá, hogy minden harczosnak adjanak egy hantot kezébe, tegye azt keblére, és ha a csatába leend, emlékezzék meg róla, hogy a haza fekszik

szivén s ha elesik, gondoljon rá örömmel, hogy hazájáért esett el. *)

A férfiak megesküvének győzni vagy meghalni s háromszor „Jézus!“ kiáltással fogadák a zászlók kibontását; mire a harmadik kiáltás elhangzott, ime mint a raj, ereszkedék alá a török had Alvincz felől, számra háromszorta nagyobb a magyarnál.

Harmincz ezer rabot fűzött lánczra Ali Bég, azokat erős fedezet alatt hátrahagyá Balaméron, a mi azt jelenté, hogy ő is harczra készül.

Báthory ezalatt csatarendbe állitá seregét, balfelől egész a Sibót vizig állitá a szászokat és oláhokat, jobb szárnyra a Rumes hegy alá a székelyeket, középett állt maga az erdélyi banderiumokkal.

A szász atyafiaknak sok számadásuk volt már a szomszéddal, még a parancsszó előtt neki rohantak a törököknek, kik Alkenyér mellől jöttek felfelé; a csatazaj az oláhok tömegeit is magával ragadá; nagy sivalkodással neki zúdulának a székelyek is. E perczben, a mint Báthory megakarja indítani a középet, lova elbotlik alatta, s lovagjával együtt a földre esik.

A harczosok elsápadva rebegik : „rosz jel!“

— Semmi rosz jel! szól Báthory, ismét felpattanva lovára, a kik Istenért és hazáért harczolnak, azokra nincsenek baljelek s azzal kirántva kardját, ő maga vezeté lovasait az ellen derék hadai felé.

Ali Bég csapatjai szétnyilnak a súlyos roham előtt, két három hadsor legázolva fetreng a lovak lábai alatt, de két annyi tömeg ált újra elő s egy óra mulva egy öszszebomlott gombolyag lesz a két ellenséges tábor, nincs

*) Fessler.

már sem csatarend, sem harczi fordulatok, ember ember ellen küzd, csak a hánykodó zászlókról láthatni még hol harczol a magyar, hol a török. Csak az a kérdés, hogy mellyik fogy el hamarább? Kevesebb a magyar, neki kell elveszni. Már a vezér maga, jó Báthory István a hatodik sebet kapta a viadalban, most egyszerre ledöfik alatta a lovat s ő lezuhan a porba, mellette körülötte dühödten foly a harcz, törökök magyarok, egymást legyilkolva hullanak melléje; holttestekből egész halom emelkedik ottan, hol a vezér fekszik, ki már szemeire érzi nehezedni a halál újjait.

E pillanatban megharsannak a kürtök s az ellenség oldalában megjelennek Kinisi pánczélos vitézei, Rozgonyi huszárjai s Jaksics Demeter ráczjai a Rumes felől. Rég óta hallják már a viadalt s sietve jöttek, hogy el ne késsenek.

A viadal megújul, Kinisi mindkét kezébe kardot fogva jobbra balra osztja a kikerülhetlen halált. Mindenütt Báthoryt keresik szemei; az ő nevét hangoztatja egyre. A középen még egyretartó vad viadal gyanítatja, hogy ott kell lenni a vezérnek; Kinisi utat tör odáig; mennydörgő szavára kiemelkedik a sebzett hős a halottak közül. „Báthory él!“ hangzik egy felől, „Kinisi jön!“ kiáltja a többi, s egy óráig tart még a harcz, azontúl csak futók és üldözők viadala lesz az. A török sereg prédára hagyja táborát, rablott zsákmányát és diadalmas zászlóit s fut a merre futhat.

A nap lemenőben; utolsó sugárát azok közül, kik reggel olly jó kedvvel üdvözölték, nyolczezer jó magyar vitéz, két ezer szász és oláh s harminczezer török nem látják.

A győztes magyar had ott pihen meg a vér mezején,

a harczi tárogatóból lakomai dal zeng s a győztes vezérnek jó kedve támad a vidám hangokra, tánczba kerekedik a lobogó őrtüz mellett, s hogy ne tánczoljon egyedül, felkap fogai közé egy elesett törököt és úgy járja vele a táborzót. Ez a Kinisi Pál táncza.

Báthory István kiépült sebeiből s azon a helyen, hol lováról leesve, a holtak között feküdt, kápolnát építtetett, hogy Istené legyen a diadal dicsősége.

A kápolnának hire sincs már, de a kenyérmezői diadalra emlékezni fognak, a míg magyar szántja a vérrel öntözött mezőt.

DZSEM HERCZEG.

A magyar történetekben alig fordul elő ezen név, pedig csak egy gondolaton, csak egy pillanaton mult, hogy e névnél fogva a magyar és török egy nemzetté nem olvadt, s a millyen elfeledett most a szerencsétlen Dzsem bal sorsa, olly ragyogó, olly hirhedett lehetett volna annak szerencséje; és minden csak egy véletlen eseten függött, csak egy hajszálon, mellynek ketté szakadása ismét összezavará ama százágu gombolyagot, mellynek világtörténet a neve.

Ezernégyszáz nyolczvanegyben megtért atyái sirjába a nagy Mohamed a szultánok legvitézebbike, harminczkét évig dicsteljes uralkodója az ozman nemzetnek, ki Sztambult meghóditá s vas buzogánynyal kezében tördelé szét a keleti Róma dicsőségének szobrait, midőn az elfoglalt Constantinápoly utczáin végig haladt.

Különös jellem volt Mohamed; belső világát senki sem volt képes kitanulni; mintha két lélek szorult volna belé; egyszer nemes szivü, másszor álnok, csalárd; szelid az érzelgésig, majd kegyetlen, mint vérszomju fene-vad; a Mohamed név mellett, mellytől remegni tanultak a népek, még egy másik neve is volt: *Auni* (a segítő). Mohamed volt a hős, a világreszkettető, Auni volt a *költő*, ki szerelmes verseket irt és dalolt a hölgyek szép szeméről, s a virágok nyilásáról. Azon költeményeket, miket a hárem virágai olly kedvesen énekelnek, a legnagyobb hadvezető irta, második Mohamed szultán.

E kettős lélek arczában is ki volt fejezve. Ötvenkét éves koráig, életvidám fehér piros szinét arczájának, egy ráncz sem éktelenité, de magas homlokának hidegsége zavarta e hatást. Orrát egy korabeli költő papagály csőréhez hasonlitja, melly cseresnyén nyugszik, ezzel valami hizelgőt akart mondani; szemei szelidek és nyájasok voltak, de szemöldeinek hajlásában veszedelmes harag volt, ajkának mosolygása éltetett, de szava ölt.

Maga is jól tudá jelleme kettős alakját s gondosan ápolta azt, midőn egy vezére titkait fürkészé, azt mondá neki: „ha szakállomnak egy szála tudna arról, a mit szivemben gondolok, kitépném azt és a tüzbe vetném.

Két fia maradt a szultánnak, Bajazid és Dzsem, vagy mint a keleti költők örömestebb nevezik őt: Zizim.

Az apai kettős szellem e két fiúra látszott szállani, megosztva kétfelé. Zizim nemes szivü és szelid, költői kedélyü ábrándos ifju volt; vad, kegyetlen, hoditásra vágyó volt Bajazid és arczaik is aként öröklék apjuk vonalmait: a rózsás tekintetet, a szelid szemeket, a mosolygó ajkat Zizim, a haragos szemöldöt, az uralkodó homlokot, a sasorrt Bajazid.

Bajazid volt harminczöt éves, Dzsem alig huszonkettő, midőn Mohamed meghalt.

Nagyon távol laktak egymástól teljes életükben, sokkal távolabb, mint hogy egymást Mohamed életében kardjaikkal elérhették volna; amaz volt Kasztemúni, a régi Paphlagonia helytartója, ez Karamaniáé.

A mennyire megtanulta gyülölni Bajazidot a nép, annyira szerette Dzsemet; lovagias alakja, nemes, derült kedélye minden szivet megnyertek számára, míg Bajazidra, sötét szemöldeivel, hideg, háborító arczával mellyet ollykor hizelgésre kényszeríte, rettegve gondolt mindenki.

A megürült trón az első szülöttet illeté, ő öröklé a minden királyok királyának czímét s az ifjabb herczegre nézve a bátya uralkodásának kezdete volt a halálitélet. Az ozmán status bölcsészetnek legrégibb törvénye a testvérgyilkolás, mert az Alkorán szavai szerint „két kalifának nem szabad egy országban élni.“

A bátrak a hősök, kik Dzsemet szerették, nem akarták engedni, hogy a hős ifjú olly nyomorultul elvesszen s egy elmés kifogást gondoltak ki Bajazid ellen:

„Nem Bajazid a trónra született herczeg, mert az ő születésekor még Mohamed nem volt padisah, tehát Dzsemet illeti a trón.“

És a mit mondtak, a mellett kardot is húztak, kitüzték a zendülési zászlót, Dzsem fejére feltüzék a gyémántos Surgudzsált s lóra ültetve vitézeiket, megesküvének, hogy csak őt fogják szultánul ismerni és megvédeni.

A hős ifju a lelkesült sereg élére állt s maga vezette azt bátyja ellen, ki Brussában várt reá hadaival.

Itt az ozman birodalom régi fővárosa előtt ütközött meg a két sereg; a karamaniai hősök csodáit mutatták e

napon a vitézségnek, Dzsem kardja előtt omlott az ellen, mint a virágos fü, s hivei diadallal harczoltak a hős mellett, ki úgy vívott, mint illett a hadsereg legjobb vitézéhez.

Bajazid serege elveszté a csatát s Dzsem Brussa urává lőn. A birodalom egyik fele övé volt már, a másik bátyjáé, csak egy szük tengerszoros választá el őket. Nem sokára össze kellett érni kardjaiknak.

Ekkor egy tisztes ősz alak jelent meg Bajazid előtt, a hetven éves fejedelmi hajadon, *Seldzsukátun*, első Mohamed leánya, ki annyi hosszú év alatt jó szelleme, tanácsadója volt az ozman fejedelmekek. Fehér hajfürteihez nem illett, hogy magát arczra vesse az ifju szultán előtt, hanem megölelte őt és könnyekkel szemeiben kérte, hogy ne ontsa a rokon vért, vessen véget a harcznak, mellyben akárki győz, mindig az ozman vesztett, s béküljön ki testvérével, hiszen mindegyiknek egy világ rész jut osztály részül, elégedjék meg Europával s engedje Dzsemnek Ázsiát.

A dölyfös Bajazid eltaszitá magától az ősz herczegnőt.

— *Az ozman fejedelmek nem ismerik rokonaikat másutt, mint — a sirboltban!*

Egy második csata Janiser mellett földönfutóvá tette Dzsemet, megveretve, elüldözve, nehány hivével futott Egyptomba, s mint hirlék, vesztett csatája után Mekkába zarándokolt. Egy év mulva új sereggel jött onnan vissza; újra mosolyogni kezdett reá a harczi szerencse, az első győzelmek után nehány tartományt kért bátyjától; az karddal felelt neki s Zizim a véres csatából most egyes egyedül futott el, bolyongva, üldöztetve a tengerpartig jutott; nyomában mindenütt vérszomjú ellensége; ott egy bárkát pillanta meg s nem gondolva

reá, ki a hajó birtokosa? berohant abba és védelemért esedezett.

Az a rhodusi Comthur hajója volt, a vitéz Aubusson lovagé, ki a szent János vitézek élén hosszú harczot folytatott a török ellen s most lábainál látta a büszke Mohamed utódját, védelemért könyörögve. Megfogadta, hogy ki nem fogja adni őt s midőn Dzsem üldözői a tengerpartra értek, már ekkor a hajó a parttól eltávozott, s Dzsem a hajó orrára állva, egy nyilat lött ki a partra, mellyre búcsuszava volt irva Bajazidhoz:

„Allah fizessen meg neked gyermekeidben!"

A legsúlyosabb átok, a mit egy müzülmán a másikra mondhat.

Bajazidnak nem volt bátorsága testvérét Rhodusból elhozni, a lovagok kardjai sok rosz lapot tele irtak már az ozman történetekben; sokkal czélszerübbnek találta ennél szerződést kötni a lovagokkal, ötvenezer aranyat kapjanak, azért hogy testvérét fejedelemhez illően tartsák, ötvenezert, hogy el ne eresszék. Mindkét fél meg volt elégedve a szerződéssel. De volt egy harmadik is; a török nép maga, kinek beleszólása volt. A basák elszörnyedtek, megtudva, hogy szultánjuk a három világrészen uralkodó török birodalmat adófizetőjévé tette egy maroknyi népnek, egy kolostori rendnek, mellynek minden birtoka nem több egy szigetnél, s száraz földi zárdáinál.

A vén Achmed, ki huszonnyolcz év előtt első volt azok között, a kik Constantinápoly falaira hágtak, szemébe mondá a szultánnak, hogy a félholdat meggyalázta. A szultán nem merte őt nyiltan megöletni, hanem midőn haza ment, út közben gyilkoltatá le egy néma eunuch által.

Ez időben a magyar trónon Mátyás ült, kit nagynak csak azért nem nevezett az utókor, mert sokkal szebb mellléknevét tartá fenn számára, az igazságost.

A mozleminek sohajtva tekintének az északi rokonokra, kik számra alig hatodrésze az ö népüknek annyiszor harczoltak legjobb höseik ellen diadalmas csatát, s kik most a vitéz, a nemesszivü fejedelem alatt országuk aranykorát élik s egy nagy eszme keletkezett szivökben: a helyett, hogy e két nemzet egymást rontsa, legyen egymás szövetségesévé.

Épen hadait rendezé a hös király, midőn a törökök küldöttei hozzá érkeztek. Ugyanazon hösök, kik a Hunyadiak fegyvereivel találkoztak Belgrád alatt, Kossovánál, Várna mellett és a Kenyérmezőn, most hódolattal jelentek meg Hunyadi János fia elött s felszólíták öt, hogy fogadja testvérül Dzsem herczeget, s vigye öt be Sztambulba a szultáni trónra.

Mátyás messzeható lelke egy pillanatra átlátta az ebből támadó jövendöt.

Két szomszéd és rokon nemzet testvéri kibékülése.

Örök béke a keresztyén világ számára a töröktöktől.

Magyarország, mint az ozman birodalom védura, jövö századok áldását nyerendé meg, a török birodalom pedig a korszerü mivelödés, szelidebb erkölcsök befolyása által, lépést haladt volna a többi Europával; azon romlás helyett, mit később az elvadult ozman faj a meghóditott Magyarhonra hozott, ez árasztott volna arra megfordult viszonyban éltető áldást.

Mindezt jól látta Mátyás s elfogadá Zizim ajánlatát. Helyeslé azt a pápa, és a világi fejedelmek mind.

Dzsem szelid volt és miveltségre képes, Mátyás hatalmas és lélekerös : egy csepp vért sem kellett volna

többet ontani Europában a miatt, hogy a török barbarismus ellen miveltségét védje; a miveltség hóditotta volna meg e fajt és testvére leendett az a magyarnál fogva a többi népeknek; többé nem vívott volna a félhold a kereszttel csatát, ha két olly fejedelem, mint Mátyás és Zizim népeiket egy czélra vezérlik.

Másfél századdal előbbre volna most a világ.

Csak egy hajszál, csak egy kiszámitatlan gondolat tartá még.

S mi volt e véletlen gondolat?

Az, hogy a Johannita vitézek ötvenezer aranyt kaptak Bajazidtól, hogy Dzsemet ki ne adják Mátyásnak. És a lovagok ötvenezer aranyat jobbnak találtak ma, mint az egész világ boldogságát a jövő században, mint Europa nyugalmát, mint az emberiség mivelődését, mint a világbékét és saját szerzetük jövőjét; elzárták az áldást a világtól!

Mátyás nagyszerű terve semmivé lett, de lelkében olly erős volt már azon eszme, hogy a magyar és török fajnak nem kellene egymást pusztítani, hogy többé sem a pápa, sem az europai hatalmak rá nem birhatták, hogy a mozlemek ellen hadat vezessen, s midőn nem sokára maga Bajazid ajánlá neki békülő jobbját, Mátyás elfogadta azt: Ha Bajazidé helyett, Dzsem keze lett volna az; a béke hosszabb és boldogabb leendett.

A boldogtalan Dzsemet később Francziaországba vitték, a Dauphiné rideg bérczei közé, ott sírta el dicsőségről álmait s a szép idegen virágszál, Sassenege Ilonka iránti szerelmét magasztos verseiben.

A költészetet ő öröklé Mohamedtől, kit Auninak is neveztek.

Végre Incze pápa váltotta őt magához, s úgy bánt

vele, mint fejedelemmel és fiával; de utána következett Borgia Sándor s Dzsemnek meg kelle ismerkednie a hirhedett *fehér porral*, melly a Borgiák találmánya volt. Lassu emésztő halállal mult ki. Hamvait Brussába viteté hajón Bajazid, s őseihez temetteté el. — Az ozman fejedelmek csak a sírboltban ismernek rokont. — Ugyanazon hajó, melly Dzsemet elszállitá, Borgiának háromszázezer aranyat hozott Bajazidtól. Ez volt Dzsem ára.

A mit Zizim testvérének jósolt a kilőtt nyilra írva, beteljesült rajta. Három fia volt; kettő egyenkint feltámadt ellene, egyiket megfojtatá, a másikat megmérgezé. De a harmadik, Selim kétszer megveretve apjától, harmadszor megbuktatá őt, és letaszitá trónjáról. A trónvesztett szultánok pedig nem szoktak sokáig élni. Borgia fehér porából az ő számára is maradt még.

Bajazid éltében mind összegyüjté azt a port a mi saruin és ruháin ragadt, midőn a keresztyének ellen harczolt, s meghagyá, hogy halálakor e port hintsék arczájára, melly által sirja illatosabb leend Arabia füszereinél. Úgy történt.

Bajazid elfeledve alszik ősei sorában. Nevét nem emlitik a hősök között; míg Dzsem, a költő örökké él a nép ajkán s dalait éneklik az arab leánykák.

A világ szellem pedig azóta is keresi a gombolyag fonalát, mellyet Mátyásnál elszalasztott, a török és keresztyén világ viszonyaira nézve; — valjon megtalálja-e valaha?

MÁTYÁS BÉCSBEN.

Legnagyobb azon diadal, mellyet valaki saját maga fölött nyert.

Illy diadal volt azon mérséklet, mellyel Mátyás Fridrik császár irányában viseltetett.

Trónra lépésének első napja óta folyvást gyülölettel, ármánynyal, ellenséges indulattal találkozott Fridrik részéről, sokszor fel is emelte fegyverét, hogy boszút álljon érte; de a római szentatya s a keresztyén szövetségesek mindig kiengesztelék a felingerelt királyt s más irányt adtak a felemelt fegyvernek. Soha sem mondták azt, hogy nincs igaza, hanem azt köték szivére, hogy a mig délen a keresztyénségnek közös ellensége fenyegeti egész Europát, ne vesztegesse addig erejét keresztyén szomszédai ellen.

Épen nagy hadjáratra készült Mátyás Bajazid ellen, a midőn három hirnök érkezik hozzá a táborba : egyik tudósitja, hogy az olasz herczegek megtagadták az igért segélypénzt a török ellen folytatandó hadra, másik hirül hozá, hogy Fridrik császár a negyedszer kötött szövetség daczára újra berontott Magyarországra s elpusztitá a szomszéd vármegyéket, a harmadik török részrül jött s a Bajazid által ajánlott békeföltételeket hozá meg.

Mátyás rögtön visszaforditá seregeit, Bajazid ajánlatát elfogadta, csapatjait kivonta az olaszokkal határos tartományokból s fordult velök Fridrik ellen.

Utolsó csapást készite ellene ezúttal és elhárithatatlant.

A török seregek azonnal eláraszták a velenczei birtokot, beütöttek magába Olaszországba, s remegni taniták

az egymással czivódó olygarchákat. Azok ám meggyőződhettek felőle, hogy ha Mátyás karja nincs közöttük, mi vár reájok az ozmán szomszédtól?

Mátyás pedig készité a harczot Fridrik ellen, ezúttal elszánva azt abba nem hagyni a teljes diadalig.

A hadüzenés után tudtul adá Németország rendeinek, miszerint a kitörendő harcz egyedül őt és Fridriket illeti, azért őrizkedjenek őt segíteni; a mit azok nem is tevének; sorsára hagyták a nagyravágyó uralkodót.

Nyár közepén volt 1482-ben, midőn Mátyás megindítá seregeit Haimburg ellen. Az előhadat vezényletté Zápolya, a czirkáló sereggel Zelényi száguldozott egész Bécsújváros kapujáig.

Nyólczvan váltott ló vontatta az óriás ágyut, mellyet varga mozsárnak neveztek, Haimburgig.

A pápa új intő levelet írt, de az későn érkezett már. Haimburg falai le voltak döntve s Mátyás ura a várnak és városnak.

A télig nem történt újabb harcz, a mint kinyilt az idő, a király újra megkezdé a hadjáratot. Dávidházy István, derék vitéz küldetett ki Pruckot ostromolni.

Négy hónapig tartá zár alatt a vezér a várost, s hogy az fel nem adta magát, végre egy napon ostromot fuvatott s saját maga állva hadai élére, felrontott a falakra s hat óráig tartó harczban elfoglalá a várost, mire a várőrség is kinyitá a fellegvár kapuit és meghódolt.

Csaknem ugyanez időben esett Klosterneuburg és Szent Pölten is Mátyás kezébe.

Fridrik megrettenve a király ellenállhatlan előhaladásan, még egyszer felszólitá a pápát, hogy vesse közbe magát.

E kivánatára megérkezett Castella püspök a két fejedelmet kibékitendő. Első volt Fridrik, kit meghallgatott. A fejedelem azt nyilvánitá előtte, hogy Mátyás úgy sem fogja sokáig folytathatni a hadat, mert csaknem inséggel küzd már, sem pénze, sem fegyvere, olcsó lesz a béke.

De midőn Castella megérkezett Budára, elmondá neki Mátyás a harcz okait; hogy Fridrik minden szomszédjait harczra ingerlé ellene, még saját nemzetét is s valahányszor a török ellen indult a király: országa tulsó határán mindig fegyverrel ütött be a császár, szövetségét soha sem tartá. És midőn végre a harcz költséges voltát emlegeté előtte a követ, elvezeté öt a király kincstárába s megmutatá neki azon kincshalmazt, mellyet okos takarékossággal országa számára félre rakott. Ötven társzekér nem birta volna azt el.

A küldött hijába fáradt, hijába nyeré meg a királynő Beatrix pártfogását; Mátyást soha sem kormányzá senki.

A következő tavaszon újra megindult a hajnok Dávidházy, most már egyenesen Bécs ellen. Ott is végzé dicsteljes életét, az első csatában egy ágyugolyó elhordta jobb karját, abban halt meg.

Mátyás jöttének hirére, elhagyta Fridrik Bécset. Vezéreire bizta annak megmentését, maga kincseivel és leányával Linczbe vonult fel.

Hét hónapig állotta ki Korneuburg vitéz őrsége az ostromot, csak miután egyenkint elfoglalták hídföiket, végre az éhség kényszeríté őket felhagyni a védelemmel. E hely birtokával Bécstől el volt zárva az élelmezés vizi úton; korán Januárban, csikorgó tél közepén vezeté át Mátyás hadait a Duna jégen Bécs kapui alá.

A város kétségbeesett védelemre volt készülve,

Mátyás jól tudta ezt s neki drágább volt mind saját jó magyarjai, mind keresztyén ellenei vére, hogy sem azt könnyelmüen pazarlotta volna, midőn más eszközzel is czélt érhetett; elfoglalva a tábor hidat és külvárosokat, körül zárá a belső várost s engedte benn nyugodni a jó bécsieket. Vele voltak próbált hadvezérei Zápolya, Ujlaky, Gara, és Ország Mihály a nádor.

Egy estve, midőn Ebersdorf alatt a király egy halász gunyhóban vacsorált vezéreivel együtt, egyszerre egy ágyulövés történik a helységből s egy golyó a gunyhó nádfalán keresztül törve, halva teriti le Ország Mihályt helyéről. E golyó Mátyásnak volt szánva. A derék nádor midőn estve a gunyhóba léptek, egy tenyérnyi fekete foltot vett észre a gunyhó oldalára festve azon a helyen, hol a király szokott rendesen ülni. Mintha valami rosszat sejtett volna, sietett ő maga elfoglalni azon helyet s Mátyás máshova telepedett le.

Azon helyet a király egyik cseh titkára Jaroszláv jegyzé meg s átszökve az ellenséghez, tudósitá őket a felől. Jól czéloztak; de még sem Mátyás esett el.

A király felingerelve az árulás által, rögtön ostromot fuvatott, s Ebersdorf egy percz alatt el volt foglalva; ott találtatott az áruló Jaroszláv is; de már ezt irgalom nélkül felakasztták.

A bécsieket ezalatt a leggonoszabb ellenség kezdé ostromlani,—az éhség; annyira ment már az élelmi szerek drágasága, hogy egy véka lisztet száz forinttal fizettek, a mi nagy pénz volt akkor, két ökör ára boldog időkben.

Követeik találtak alkalmat a magyar seregen keresztül szökhetni, hogy a Linczben mulató Fridriket tudósitsák éhségük és szorongattatásuk felől s kérjék, hogy siessen a várost felmenteni.

Fridrik épen üvegfuvással mulatta magát. A válasz, mit a követeknek adott, sajátságos:

— *Nagyon jól esik nektek, hogy éheztek; épen így éheztettetek ti engem ezelőtt huszonkét évvel váramba bezárva?* *)

Ezzel a vigasztalással tértek vissza a küldöttek Bécsbe. Másnap föltétlenül feladták a lakosok a várost. A husvétot Bécs falai közt ülte meg Mátyás király.

Első tette az volt, hogy a bécsieknek minden kiváltságaikat és szabadalmaikat újból megerősíté s a Fridrik által rájuk vetett rendkivüli adót eltörölte.

Másnap rögtön kiküldé Zápolyát, Kanisait, Székelyt, és Tettau Vilmost Bécs Ujhely ostromára; Fridrik sehol sem érezte magát többé biztosnak országában, nyolczszáz lovas kisértében elhagyta Linczet s úgy bújdokolt országról országra hazátlanul; ezen emlékezetes és őt magát jól jellemző mondással vigasztalódva:

„*Boldog, ki feladni tudja azt, mi visszahozhatlanul elveszett.*“

S mintha attól tartott volna, hogy e mondatot magát is eltalálja felejteni, minden ajtókra, ablakokra felirta és karczolta azt.

Mátyás kezébe pedig Szent János napján a felgyülekezett austriai rendek ünnepélyesen letevék a hódolási esküt. **)

---

*) Bonfin Decad. IV. Lib. VI.

**) Fessler.

A SZULTÁN KÖVETEI.

Az öt éves fegyvernyugvás alatt, mit Bajazid kötött Mátyással, három ízben küldött a szultán követséget a magyar királyhoz.

Első követe Korneuburg alatt találta a királyt. Épen a várat ostromolták s Mátyás ott állt az ostromágyuk között; a követ elmondá a szultán üdvözletét, mire Mátyás rögtön válaszolt, de a jámbor török a rettentő ágyúdörgéstől egy szót sem értett a válaszból, s nem merte megkérdeni a királytól másodszor, hogy mit mondott, hanem visszatért izenet nélkül.

A második Visegrádon találta a királyt olly pompa és méltóságos fény közepett, milyet Sztambulban sem látott soha.

A derék müzülmánnak elállt az elméje a király tekintete előtt, ugy hogy nem tudott egyebet rebegni, mint e szót: *„a szultán üdvözöl!“*

Miután e köszöntést háromszor elmondá s többet nem birt előhozni, Mátyás azt válaszolta neki.

— *Hasonlóan üdvözlöm és kérem, hogy küldjön náladnál bölcsebb követet.*

Úgy történet, Bajazid harmadszor is küldött a királyhoz, s csak a harmadik követ tudatá vele, hogy e szultán újabb három évre kivánja meghosszabbittatni a békét.

Mátyás elfogadta a kivánatot; az ő kardja többet össze nem csapott az ozmanéval.

Europa minden fejedelmei csak nézők akartak lenni a nagy harczjátékban, mit a magyar a törökkel az ő ér-

dekeikért folytat, Mátyás megforditá a játékot, s a nézőkből szereplők lettek, a vihar félre vonult Magyarország felől s még villámaival a szomszéd országokat gyújtogatá, idebenn áldás volt és jólét minden fedél alatt.

Bölcseség az országok fundamentoma!

MÁTYÁS HALÁLA.

Mátyás és vele a magyar nemzet dicsőségük tetőpontján álltak.

Meg akarta mutatni a világszellem, hová emelkedhetik egy nép nagy és nemeslelkü fejedelem alatt.

Örült a szegény, vigadott a gazdag; a földmüves bizton veté el gabonáját, nem kellett félnie, hogy azt idegen seregek patkói letapodják; a bajnok örömest ment a csatába, mert diadal várt reá ott is.

Kivül hatalmas, belül erős volt az ország, harczainak nagy részét határain kivül viselte s az 1485-dik évben Europa csaknem minden fejedelmei szövetséget kötöttek volt, köztük VIII. Károly franczia király, Ferdinand, Nápoly királya, Kazimir, lengyel fejedelem, és Bajazid szultán.

Igazság honolt az egész birodalomban; a törvény egyenlően osztatott, gadagnak és szegénynek, a rablóvárak nem rettenték többé a békés lakosokat.

Állandó hadserege volt az országnak, hires, győzhetlen légiók, csatában edzve, begyakorolva és jól fizetve. Nem kellett minden hadjáratnál felültetni a távol vármegyéket s nagy tömegü rendetlen bandériumokkal menni az ellenség elé. A fekete sereg és az ostromágyúk

megvédék az országot. Mátyás különböző fegyvernemekre osztá hadseregét s mindeniknek külön harczolásmódot rendelt. Voltak gyalog pánczélosai, nagy paizsokkal, egyenes kardokkal, könnyü huszárjai, a szárnyakon harczolók, a pánczélosok sorai előtt álltak a lövészek, és lándzsások, kik szabályszerüen visszavonultak, ha támadt az ellenség, s ismét előtörtek, ha visszaveretett. A fegyvergyakorlatok a régi romai phalanxok idejére emlékeztettek. Ez állandó hadsereg állt húszezer lovas, nyolczezer gyalog és kilenczezer csataszekérből, mellyek még akkor nagy szerepet játszottak az ütközetekben. Ezek mellett volt még a nyolczezernyi fekete sereg, mellyet maga a király vezényelt. Ostromoknál nem csak ágyúkat, hanem mázsás köveket hajitó gépeket is használtak. E sereg évi zsoldja ment egy millio hatvanezer aranyra. Táborban szigorú rend tartatott, minden rablás, kicsapongás meg volt tiltva. Nőknek nem volt szabad a táborhoz közelíteni, részegség, káromkodás büntetve volt. Legforróbb nyáron, úgy mint leghidegebb télen helyt kellett állani mindenkinek, s maga a király adott abban példát. Midőn e hadi intézkedéseit dicsérték Mátyás előtt, ő azt felelte, hogy csak a régi görög és romai hadvezérek tetteit kell tanulmányozni, s azokat az újabb viszonyok és változott körülményekhez alkalmazni, hogy a hadtudomány tökéletesedjék. *)

Nyitva volt az út mindenki számára hősi tettek, vagy ész és tudomány után magának fényes állást szerezni; a király maga kereste a hasznavehető embereket. Magyar Balázs, Kinisi Pál, a két Zokoli, Csupor, a Dócziak, és több más jelenkorunkig hirneves család, Mátyás alatt

*) Galeotti. De dictis et factis Mathiae.

szérzé legelső hatalmát; egy zsidó, hajdani nevén Erneszt, practicus ismeretei és becsületessége által annyira vitte dolgát, hogy kikeresztelkedvén, Mátyás által kincstárnokává neveztetett ki; s hogy Mátyás kincstára mindig tele volt, az által úgy hiszen eléggé igazolva van mind a kincstárnak becsületessége mind a király emberismerete. Mátyás alatt emelkedett magasra a Zápolya család is. Ennek ugyan jobb lett volna „Nevetlen falu“ rideg magányában a Deákfalvi Deák telken élni és elmulni, mint nagyravágyásával mind azt lerontani, a mit jóltevője, e nagy király épített.

Az ország népessége szaporodott. Mátyás felkeresteté a kunok maradványait a Dnieszter és Bóg között s megtelepité őket Magyarországban : megtudva, hogy a Kuma mellett még egy régi elmaradott magyar törzs él, azokért is kiküldé követeit, hogy őket behivják, azonban az orosz fejedelmek nem engedék meg a népvándorlást s az elszakadt ősök visszatértek hegyeik közé.

Az ipar, gazdászat, föld és szölömüvelés felvirágzott. Maig is megmutatja a gömöri földész azt a hegyet, mellyen Mátyás saját kezeivel kapálta a paraszt ember szöllőjét s nevette a vele sorban izzadófő urakat, kiknek némellyike kidült a nem szokott munkában. Mindennemü kézmüvesek özönlöttek az országba s Mátyás idejében már voltak a városok tornyain órák, a mi nagy ritkaságnak tartatott másutt. Pompás épületek emelkedtek mindenütt a kor izlése szerint s pompa volt a király udvarában és jólét a jobbágyéban.

A tudomány és müvészet is hazájára talált Magyarországban, pompás szobrok, festvények ékesiték a királyi palotát és a főurak kastélyait, müvészek, zenészek énekesek ismerteték meg a nemesebb élvezeteket; s a

legbecsesebb emlék, mit Mátyás magának emelt, volt a budai nagy könyvtár. Több mint ötvenöt ezer darabból állt az, mind a legritkább, a legnevezetesebb munkák, miknek megszerzésére évenkint harminczhárom ezer aranyat adott ki. Minden kötet díszes nyomás, vagy iratban, festvényekkel, aranynyomatú bőrbe kötve ezüst és arany kapcsokkal; az állványok czédrusfából, hímzett selyem függönyökkel, sorban a termekben, háromszáz antik művészi szobor, az előteremben astronomiai és erőműtani műszerek, középen óriási éggömb két angyal által emelve. Illyen volt a budai könyvtár *) Mátyás alapitá a pozsonyi tudományos egyetemet is. A tudományok terén fáradozó férfiakat tudta jutalmazni, egy astronomiai munka irójának nyolczszáz aranyat és kétszáz arany évi díjat adott : itt azután igazán felsohajthatunk, hogy boldog régi idők! A külföld legtudományosabb férfiat iparkodott honának megszerezni. Budán egy roppant épületet emeltetett, mellyben negyvenezer tanuló ifju számára legyen hely, hét nagy hallgató teremmel minden oldalon, középen a tanárok lakaival; egy szárnya ez épületnek az orvosi kar védenczei, betegei és gyógyszertára számára volt kijelölve. Óriási mű! Miért nem élhetett Mátyás még fél századig.

Mátyás állittatá fel a legelső könyvnyomdát, mit Geréb László hozott Budára; a legelső mű, mit rajta nyomtak volt a Cronica Hungarorum.

Vala pedig ez azon időkben, a midőn Magyarország legelső főurai, neveiket sem tudták leirni. Milly magasan állt Mátyás nemzetének legjobbjai felett!

---

*) Brassicanus et Pflugk.

És mind e dicsőségnek, hatalomnak, miveltségnek, nemzeti jólétnek vége lett harminoz év alatt.

Egy napon Mátyás épen Bécsben levén egy tányér anconai fügéből evett, miket Beatrix maga nyujtott neki. Egy óra mulva elsötétültek szemei, és nyelve megnémult, másnap meg volt halva.

Gyanítják és nem ok nélkül, hogy azon fügék meg voltak mérgezve.

Mátyás akkor épen ötven éves volt. Harminczhárom évig uralkodott bölcsen és igazságosan népei felett. Szobort nem emelt neki az utókor, de minden érczнél becsesebb emlék a késő századokra fennmaradt közmondás: „Meghalt Mátyás király, oda az igazság!“

MÁTYÁS UTÁN.

Mátyás halála után vége volt a magyar dicsőségnek.

Azt a nagy szellemet, melly jól tudott alkotni a roszból, egy ifju öröklé, kit neveztek Corvinus Jánosnak.

A nagy Mátyás fia volt ő, ez idö szerint huszonkét éves ifju, olly hös, olly eszes, és olly nemes szivü, mint apja, mint nagyapja, mint a Corvinusok valamennyien.

Apjának szeme fénye, a hadsereg bálványa volt ő. Mi elött meghalt a nagy király, oda hivatta magához — tán halála sejtelmében — országa nagyjait, a püspököket, érsekeket, zászlós urakat, grófokat, kiket ő emelt hatalomra a porból, a semmiből, és megesküdteté őket, hogy holta után fia homlokára teendik a koronát.

Mire ez erös eskü.

Egy büne volt az ifju Jánosnak; nagy és nehéz bün; az, hogy anyja nem volt Mátyásnak törvényes hitvese.

A zászlós urak megesküdtek, Jánosnak átadták a király halála után a koronát, az ország kincseit, és a királyi várakat.

Alig hunyta le szemeit a nagy király; egyszerre négy kérője támadt a megözvegyült trónnak.

Egyik volt Miksa, római király, Fridrik császár fia, másik kettö Erzsébet fiai, Ulászló, cseh fejedelem és János Albert. Ez egy daliás hős, amaz egy gyámoltalan halandó. A negyedik volt Mátyás fia.

A Rákoson összegyült rendek már csaknem fegyverre kaptak, négy külön pártra szakadva, midőn egy inditvány lecsillapitá a kitörőben levö polgárharczot; legyen Zápolya István közbiró a nemzeti pártok között, a kinek ő fogja itélni a koronát, az legyen Magyarország királya.

Ki ne nyugodott volna meg ebben? Zápolya, húsz év elött drabantok hadnagya Visegrádon, most az ország elsö föura Mátyás kegyelméből, meg fog emlékezni az esküről, mellyet jóltevője kezébe tett le.

Midőn Zápolya Bécsben meghallá, hogy őt bízták meg királyválasztással, felkapta a földről kis három éves fiát, Jánost, felkiáltva:

— *Csak ennyivel volnál nagyobb, most te len él a király.*

E szóból rá ismerünk.

A ki maga uralkodni akar, annak nem kell erős uralkodó.

Három hős volt a kitüzött trónkövetelők közt, és egy tehetetlen. Bizonyára a nagyravágyó föurnak azt kellett választani, a mellyik leggyöngébb Ulászlót, a

jámbort, ki mindenhez keveset, az uralkodáshoz pedig legkevesebbet értett.

Aranyidők következtek a főurakra. Hunyady Jánost elhagyták párthivei, János püspök rögtön utazott Morvába, zsoldjába fogadni a fekete sereget, s ugyan ezen fekete sereg, és ugyan azon Kinisi Pál és Bátory István, kiknek dicsősége Mátyáséval volt egybeforrva, a Horvátországba menekülő János herczeg után eredve, a Sárvize mellett megtámadák az üzött királyfit s a mit az apjáról maradt örökéből magával vitt, prédára bocsáták, és hiveit leölték; a Corvin család és hiveinek birtokát felosztták egymás között. Igy tépte szét önmagát a magyar.

És Hunyadi János nem fogott fegyvert a haza ellen, hanem meghódolt a választott királynak s a koronázasi ünnepélyen ő vitte elötte a koronát bársony vánkoson.

DOBZSE LÁSZLÓ.

Jó szelid, jámbor lélek volt a választott király, ki nem vétett soha senkinek, engedett mindenkit cselekedni tetszése szerint, odadta a mit kértek töle, s akármit mondtak neki, azt felelte rá csehül : *Dobzse (jól van)*. Historiailag rajta maradt e mondás.

A millyen hatalmas volt az ország ő elötte, ollyan nyomorult lett ő alatta.

Bécset, mit egykor hatalommal foglalt el dicső Mátyás, úgy vette vissza Miksa, mint ha gyermekekkel lett volna csak dolga, s nem volt elég, hogy Austriából kiüzte a fejevesztett magyar hadat, hanem bejött Ma-

gyarországba, elfoglalta Veszprémet, bevette a királyok koronázásának székhelyét Fehérvárt és kiraboltatá, s ott állt meg az ország szivének közepén, Buda falai alatt, Mátyás palotájával szemben s a remegő magyar förendeket nem szabadítá meg egyéb, mint Fridrik ismeretes fösvénysége, ki nem küldött pénzt fiának, s a zsoldos sereg szétoszlott Buda alatt, különben megtörténik, hogy Mátyás halála után egy évvel ostrommal veszi be Fridrik fia Budavárát.

Észak felől ez alatt János Albert rontott be lengyel hadaival s Kassát vette ostrom alá, pusztult, fogyott az ország minden felöl, a fekete sereg vitézi rablók kalandorok lettek, a magyar nemzet czimerét megcsúfolták a világ négy részein; csaták eredménytelenül, békekötések szégyennel és veszteséggel.

A kincstár, melly Mátyás alatt mindig tele volt, olly üres lett Ulászló alatt, hogy saját és családja szüksége fedezésére uzsorára volt kénytelen pénzt és élelmi szereket kölcsönözni. Azon historiai adoma, miszerint végtére a nyilvános pecsenyesütö sátorok alól hordotta ételét, (miket maig is Laczi konyhának neveznek utána) ha nem való is, de teljesen kifejezi ezen nyomort, mellybe tehetetlenségével magát és e szép országot süllyeztette.

Hanem Zápolya czélt ért, ő Magyarország nádora lett és ő uralkodott.

Elmés ellentétet képez a király szegénységéhez, a hon elhagyott sorsához, a magyar főurak szertelen pompája.

Midőn Ulászló békekötés végett összejött Löcsén a lengyel királlyal, a magyar és lengyel fönemesek azon vetekedtek, hogy mellyik birja pompával felülmulni a a másikat. Zápolya István mindennap más meg más

öltözetet és fegyverzetet vett föl. Egyszer aztán egy lengyel ur olly ruhát öltött magára, mellyen nem látszott a posztó az igazgyöngytől és drágakövektől. Másnap Zápolya egészen egyszerü, fénytelen öltözetben jelent meg, de a nyakán volt egy gyémánt csat, melly egy maga többet ért, mint az egész lengyel ur öltözete. A lengyel le volt győzve a magyar főur által.

Milyen szépen megtisztelték ezen jó urak egymást és magukat az által, hogy elismerék, miszerint rajtuk csak a ruha ér valamit, az ember csak ráadás.

MÁTYÁS ÖZVEGYE.

Alig hunyta be szemeit a nagy király, még könnyeztek a királyné szemei, s már ő a könnyeken át azt nézte, ki fog jövendő férje lenni?

Akárki lesz, annak Magyarország királyának kell lenni.

Innen képzelhető, mennyire ellene volt Beatrix annak, hogy Mátyás fia üljön a magyar trónra.

A mint megtudá, hogy kik a trónkövetelők, rögtön kiveté utánok hálóit; mellyiket legközelebb találta, azt kinálta meg szeretetével.

Miksa fejedelem sokkal egyenesebb lelkü volt, hogy sem női kegyvadászás által akart volna jutni koronához s válaszában így szólítá meg Beatrixot:

„Kedves anyám!“

A férjvágyó nő halálos gyülölettel fordult el tőle és Ulászló felé. Neki mindegy volt, akármellyik.

Ulászló felhasználta a nagyravágyó özvegy ajánlatát s megigérte, hogy nőül veszi, ha segiti öt a trónra jutni. Beatrix segítette. Többet is tett. Olly kegyekben részesité, miket csak akkor lett volna szabad osztania, ha már azon györü ujján leendett Ulászlónak, mellyet Mátyás húzott neje ujjára.

Ulászló sokáig hitegette az asszonyt; végre az nem állhatta tovább a biztatást, a rendek előtt követelé, hogy Ulászló vegye öt nöül. Nagyra vágyásaért annyira megalázta magát, hogy követelése okául felhozza, miszerint Ulászló már azon szerelmi viszonyban is élt vele, mellyben házastársak élnek.

A magyar rendek pirulva fordultak el ez asszonytól; mert minden bünei között egy erényt mindig megtartott a magyar, a szüziességet. A királynét egyenesen elmozdíták követelésétől; föokul adták terméketlenségét.

Ekkor atyjához a Nápolyi királyhoz fordult Beatrix és a Borgiák közül választott pápához, mindkettö sürgeté Ulászló házasságát az özvegygyel; de a király azt felelte, hogy inkább szeretné öt testvéreül fogadni.

Végre találtak egy törvényt Csehország corpus jurisában, melly a cseh királyoknak megtiltja az özvegy asszonyok nöül vételét. E törvénybe menekült a szorongattatott Ulászló, kit erönek erejével férjül akartak adni Beatrixhoz.

A kiben egy csepp képzelö tehetség van, elgondolhatja, mennyire rettegett a jámbor férfi ezen rettenetes asszonytól, a kitől nem bir menekülni.

Beatrix végre pört indított ellene, elrablott becsület, s csalás miatti elégtétel vételvégett. Két évig folyt a per a Consistorium előtt, akkor kimondatott, hogy az özvegy-

nek nincs joga házasságot követelni, a titokban történtekről pedig jobb lesz örökre hallgatnia.

Beatrix dühöngve hagyta el Magyarországot az itélet után. Magán vagyona a költséges pörre ment fel, családja megbukott Nápolyban és ő, — a leghatalmasabb király özvegye, kinek milliók hódoltak egykor, elfeledve halt meg Ischia szigetén a legnagyobb nyomor és szegénységben.

.... Ez volt sorsa Mátyás király özvegyének.

DÓZSA GYÖRGY.

A mit a nagy Mátyás meg nem kisértett, a török elleni irtó harczot, azt a jámbor Ulászlónak kelle megpróbálni. Mátyás, a hatalmas, a gazdag, a vitéz, a szerencsés, a lánglelkü Mátyás örült, hogy békét köthetett a szultánnal; hanem Ulászló, a tehetlen, a szegény, a szerencsétlen, jámbor, együgyü érezé magát hivatva, hogy Europát megszabadítsa az ozmanoktól.

A sors sem úgy akarta pedig.

A két legnagyobb hőse a hazának, a törökök legvitézebb ellenei, az ifju Hunyady János és Kinisi halva voltak már. Amaz ifjan, tele ábrándos szeretettel ifju neje és öreg hazája iránt, az vénen, szélütött nyelvvel, életében megnémulva tért meg a sírba. Halála előtt mindegyik vágott még egyet az ozman hatalmon, hogy legyen miről rájok emlékezzenek : az ősz vezér Belgrád alatt verte még egyszer meg a törököt, Hunyady János Jajocza előtt mutatá meg a töröknek, hogy eltanulta apjától a hadverést. Négyezer török maradt a csatatéren,

s minden ágyuik ott vesztek. Örülhettek az ország ellenei, hogy nem Mátyás fia ült a trónra.

Elszólitá öt is innen Magyarhon vétszelleme. Sokkal több büne volt már e fajnak, sem hogy az igaz emberek megmenthették volna.

Épen három éves fegyverszünetet kötöttek a rendek Szelimmel, az uj padisahval, midön Bakács Tamás érsek megérkezett Romából az apostoli bullával.

E bulla keresztesharczra hívta fel a népet a török ellen, bünbocsánatot hirdetve a résztvevöknek.

Többen a komolyabb hazafiak közül megdöbbentek ez eszmére, s tanácsolták a királynak, hogy hagyja kihirdetlenül a bullát. A jámbor királynak nem volt szólója az egész dologhoz, a dicsvágyó föpap keresztül vitte nagyravágyó tervét. 1514-ik és Husvétnapján Budán a Szent-Zsigmond templomban nagy pompa és ünnepély közt kihirdettetett a bulla és támadt abból nagy és rettentö büntetés a magyar nemzet fejére.

A föurak egy részt örültek neki. Legalább egy csoport elégületlen néptöl megtisztul az ország : a sok csavargó, munkakerülö, pusztai rabló majd elvész a harczban s nekik nem kell tartani a költséges banderiumokat.

A kihirdetett bullára egyszerre felkavarodott a nép az ország minden vidékein; elhagyta mindenki földjeit, munkáját, kaszájából, cséphadaróiból fegyvert csinált s százezrével gyült össze Pest alá, Nagyváradra, Kalocsára, Veszprémre, Fehérvárra.

A néptolongás olly nagyszerü volt, hogy maga Bakacs is visszadöbbent töle. Negyven, ötvenezer fegyveres csoport egy egy tömegben. Ha ez ránk talál szakadni!

Hajh! egy Hunyady mit tudott volna e seregböl csinálni! A félvilágot meghódította volna. Ha Bakácsban

Kapisztrán szelleme leendett, ö maga állt volna élükre s kereszttel kezében vezette volna a félhold ellen. Igy vezértelenül vesztegeltek a csoportok. A főurak közül egy sem akarta elvállalni a vezérséget. Hogy is lehetett volna az? Paraszthadnak parasztvezér kell.

Aként történt. A Belgrád alatti harczok alkalmával egy dálnoki székely bajnok Dózsa György, egy török csapat vezérét kettős viadalban megölte; e vitéz tettéért Budára felhívatott, s a király saját kezével akasztá nyakába a jutalmául osztott arany lánczot.

A mint a daliás férfi skarlát ruhába, arany sarkantyúkkal, bogláros övvel felöltöztetve, bátran, nem sokat szégyenkedve megállt a trón előtt, mindenkinek az jutott eszébe : ez jó lesz parasztvezérnek.

Merész, délczeg férfi volt, szava alkalmas parancsolásra, tekintete bátor és harczias. Ez jó lesz parasztvezérnek.

Bakács Tamás maga adta át Györgynek a fehér zászlót, a veres kereszttel, mellyet Romában szenteltek, s azzal kivezeték öt a rákosi táborba, hol a nép ujjongva fogadta a saját porából támadt vezért, kinek az eddigi alvezérek szinte hüséget esküdtek. Legnevezetesebbek Lörincz pap, *a nagybotú;* Mészáros, Kecskés és Bagos; mind közrendüek nevei.

A tolongás egyre növekedett a táborokban, a nép tömegestül oda hagyta falvait, az alsóbb rendü papoktól vezérelve. A nemes urak most látták, hogy mit cselekedtek? A munkás kezek odahagytak ekét és kapát, a földek ugaron maradtak, örizetlen a nyájak; fizetetlen a dézsma és füstpénz. Ekkor jutott csak eszökbe, hogy meg kell akadályozni az áradást, mikor az már minden gátot elszakasztatott. Most erövel tarták vissza embereiket, a

szökevényeket elfogdosták, megkötözték, s a kik vissza nem akartak menni, azoknak honnmaradt családjaikat bünteték meg.

Meghallák ezt a táborba gyülekezettek. Mindennap új meg új csoportok érkeztek hozzájuk, az ütések, a sebek helyeit mutogatva, miket üldöző uraik rajtok ejtettek, s rémhireket hordva a nemesség kegyetlenkedéseiről. A sereg zúgott és fegyverét köszörülte.

A nagy botú Lőrincz pap prédikácziói mindennap hangzottak a keresztes hadak között, de azok nem a pogányról beszéltek, hanem a főurak erkölcstelen, romlott életéről, hazaárulásáról, s hogy e jármot miért nem rázza le a nép erős nyakáról?

Most rettent meg a főnemesség, és a papság a felidézett szellemtől, egyszerre jött nagy ijedelemmel Bakács hirnöke, megtiltva a hirdetett keresztthadat s parancsolva, hogy tegyék le a felgyülekezett hadak a fegyvert s oszoljanak ismét haza.

Ez volt a kitörő vész jelszava. A helyett, hogy haza tért volna az összecsödített kereszteshad, elkeserülten rohant Pest-Buda külvárosaira, s a kit urat talált, elölutól ölte és gyilkolta, nem kérdezve, ki jó ki rosz?

Dózsa György kiáltványt intézett az ország minden falvaihoz, felhíva földnépét a hütlennek nevezett nemesség kiirtására s a kiáltás nem volt pusztaszó; nehány nap alatt vérben lángban állt az ország; a kastélyok felgyujtattak, uraikat lemeszárolták, s a vad düh letörölt mindent, a mit *fényest* talált maga elött.

Maga Dózsa, „a szentelt keresztthad fejedelme“ mint magát nevezte, öt részre osztva seregét, egyet Pest alatt hagyott Szaleres Ambrus pesti polgár vezérlete alatt, másikat leküldé Lőrincz pappal a Bácskába, Barnabás

papot Egerbe, ő maga Szegednek indult testvére Gerővel; a budai várból láthatták az egybegyült urak: merre jár, a felgyújtott paloták lángjáról az égen.

— Mit tegyünk? kiáltának kétségbeesve, a király, a cardinál és a főurak, senki sem talált tanácsot. Külföldre kellene menni segélyért.

Ekkor elszégyenlé magát a hősök egyik ivadéka Bornemissza János s kivonva kardját, felkiálta.

— „Nyomorultul fogunk a segélyért kiáltozni, midőn fejünk fölött ég a ház? nem tudjuk-e magunk többé forgatni a kardot? Nincs itt idő tanácskozni, hanem cselekedni. Rögtön parancsot kell adni az erdély vajdának, hogy hadaival jöjjön szem közt a lázadók fővezérére; addig mi megharczolunk ezekkel itt: most mutassa meg, a ki nemes, hogy megérdemelte czímerét!“

Bornemissza elhatározott szavai megmenték a dunántuli nemességet. Battyányi Ferencz és Móré László összegyüjték banderiumaikat s kivonultak a Rákoson álló kuruczokra (a „crux“ról nevezték őket így).

A lázadók csatarendben fogadták őket. Bornemissza elébb felszólitást intézett hozzájuk, hogy a király kegyelmére tegyék le a fegyvert! Maga Ambrus vezér megadta magát kevesed magával; de a többi harczot ordított s vezértelenül megütközött a nemességgel. Nehány óra alatt szét volt verve az egész rendetlen had s futott ki merre látott.

Budán törvényt láttak a fogollyá estek fölött s levágott orral és fülekkel bocsáták el, a kinek a fejét meghagyták.

A megcsufitott arczú béna kuruczok látása még nagyobb dühre lázzitá Dózsa hadait s most már az egész pórság fegyvert ragadt, söt Marmarosban a köz-

nemesség is a lázadókhoz csapott s segített a főurak várait lerontani.

A pórvezér hatalma nagyobbra nőtt már, mint a királyé. Ulászló csak fejét csoválta, a cardinál pedig mit tehetett egyebet, mint hogy az egész történetet versekbe szedte, de rosszakba.

Míg az egyes csapatok Eger és Várad alatt a főnemesek apróbb dandáraival harczoltak, azalatt Dózsa György Szeged városát vítta. De a jó szegedi nép, mellynek, valamint az egész tiszántuli vidéknek földmives osztálya sokkal miveltebb, szorgalmasabb és gazdagabb a többinél, nem is volt soha úri kénynek annyira kitéve; egész erejével ellenállott a lázadó hadnak, s Dózsa jobbnak találta átkelni a Tiszán s Csanád ellen fordulni.

Csáky Miklós csanádi püspök volt a város ura; a temesi bán, Bátory István megtudva a püspök veszélyét sietve jött segélyére, s sikerült vele egyesülnie, mi előtt Dózsa körülzárhatta volna a várost.

Dózsa megkezdé a harczot a vitéz főurakkal; korán reggeltől késő estig tartott az, egy felől a kard más felől a kasza és a cséphadaró végzé a halál munkáit s változó szerencse, egyenlő vitézség mellett harczolt a magyar a magyar ellen, a nélkül hogy jobbra vagy balra dülne a diadal.

Este felé sikerült Dózsának a püspök seregét megkerülni s már aprította a kasza a bomló rendeket, midőn közbeszoltak a vár ágyui, soronkint seperve a kaszás hadat; a harczi koczka megfordult egyszerre, Barnabás pap megfutott paskolt hadaival, Bátory István utána; a nehéz lovasság vérben gázolva üldözé a futókat a Tisza füzes mocsárjai közé; a nap munkája be volt végezve. Ekkor egyszerre mintha a földből támodnának elő, jobb-

ról balról új csapatok rohannak elő a füzerdőkből Báthory lovasságára. Dózsa György áll előtte válogatott hadaival. A nemesség kelepczébe van csalva. Bátory megsebesítve esik le lováról, szerencséjére mellette harczoló társainak hullái eltakarják, a püspök fut, kevesed magával a fellegvárba menekszik, a harczhad elfoglalja a várost, leöldökli a főurakat, s templomot, oltárt kirabol.

Bátory az éj sötétében a Maros partjára menekült, ott egy csatából elszabadult lóra talált, azon átusztatta a Marost s szerencsésen megérkezett Temesvárra. De a püspök, midőn éjjel kiszökve a várból egy csónakon a Maroson felfelé evezett, a kuruczoktól elfogatott, s azok püspöki öltözetében rettentő kínok közt végezék ki. Megölettek a vele volt főurak is Telegdy, Dóczy, Ravaszdy; Zólyomi Miklós várkastélyába menekült, de utána ment Lőrincz pap s rágyujtá a kastélyt s ugy nézte nagy diadallal mint ég benne az öreg dalia három testvérével s azoknak családjaival.

E diadal után kimondá György, hogy az országot ujra fogja rendezni. A nép közt csak két rend legyen: polgár és paraszt, azok is egymással egyenlők, minden vagyon közös; a papok is mind egyenlők egymás között.

Még azonban egy erős vár sem volt kezében s addig korán volt hatalomról álmadozni. Temesvárt akará legelébb bevenni. De azt Bátory védte s az ostromágyúk ellen nem használt a kuruczok haragja.

Ekkor Dózsának egy merész gondolatja támadt: a város mellett folyik el a Temes és a Béga; a kuruczvezér elkezdett elébb nagy töltéseket hányatni a város körül, olly magasra, hogy a vár bástyáin túl emelkedjenek; akkor neki állitá embereit a két folyamnak, hogy levert karókkal és rözsékkel zárják el a vizfolyását. Ki akarta

öntetni Temesvárból a benn levőket. Az óriási munka már gyorsan haladt előre, a roppant munkás nép erőfeszítése lehetővé tette a képtelen eszmét, s Bátory már a védhetlen végveszélyt látta közelítni, a midőn végre megérkezék az erdélyi vajda Zápolya János.

Jöttének hirére hirtelen rendbeszedé hadait György, ki épen lakomájától kelt föl s bortól hevülten szemközt ment a vájdára. Ő maga vezeté a derékhadat, a jobb szárnyat testvére Gerő, a balt Lőrincz pap. Amott Zápolya állt a középen, két szárnyon Bánffy Jakab és Kis-Márjássy Lukács.

Az ütközet elkeseredett volt. Egy felől az aranyos, ezüstös fegyverzetü urak, másfelől a rongyos, marczona kuruczok, mind egyenlő boszúvágytól lelkesülve; egymás ellen sokáig víttak a győzelemért, az életért, a jövendőért. Egy billenése a sorsnak jobbra vagy balra s egyik vagy másik osztálya a népnek századokra elbukott. A csata közepén előnyomuló nehéz lovasság ketté töré a kuruczok hadtömegét; Dózsa mellől elhullottak már hívei, ő egyedül harczol még, s oda veti magát, hol legbiztosabbnak hiszi a halált, de pánczélja nem engedi, hogy halálos sebet kapjon, egy erdélyi nemes, Petrovics Péter átnyalábolja derekát s leveti lováról, ott megkötözik és élve viszik Zápolya elé.

Itt találkozott György testvérével Gerővel, és negyven alvezérével, kiket a halál megkimélt. Csak azt kérte Zápolyától, hogy testvére iránt legyen kegyelmes, mert az kényszerítve jött vele a harczba.

Azt Zápolya egyszerüen lefejezteté. A többieket tizennégy napig éhezteté, akkor előhozatta őket, harmincz egyén meghaltak közülök éhen. A megmaradt kilencz szemei előtt borzasztó látvány állott. Egy megtüzesített

vas trónban ült Dózsa György, fejében izzó vas korona, testét forró zsirral öntözik végig a czigány hóhérok, s tüzes fogókkal csipkedik.

Ekkor Zápolya azt parancsolá a kilencz kiéhezett fogolynak, hogy egyék még vezérük összesütögetett húsát. Hárman undorral tagadták meg az engedelmességet s inkább karóba hagyták magukat húzni, hatan neki indultak fogaikkal széttépni vezérüket.

Dózsa még élt. Az egész kínzás alatt egy jajkiáltás, egy szisszenés nem hagyta el ajkát, némán ült az izzó vas trónon és szemeit nem hunyorítá.

Midőn hat társa elkezdé fogaival tépni, elmosolyodva monda:

— *„Úgy látom, hogy nem harczosokat neveltem, hanem kutyákat.“*

Igy halt meg, halála perczében sem hunyva le szemeit. Lassankint korommá hamuvá vált, mindig ugyan azon vonások arczán.

Zápolya ekkor volt huszonhét éves, midőn e minden keleti tyrannak becsületére való kínhalál eszméjét kigondolta.

A zendülők többi csapatjai még azután verekedtek egyideig különvált tömegekben s egyenkint legyőzetve elnyomatott a lázzadás.

Hetvenezer lélekbe került e harcz az országnak.

Mennyivel jobb lett volna ez áldozatot a haza jóvóltaért tenni, a legközelebbi napok bebizonyiták, midőn Zápolya Varnó vára ellen indult, magával vivén Belgrádból az ostromágyukat, s ott Bali Bég Szendrői basától úgy megveretett, hogy minden ágyuit ott veszté.

A legyőzött, levert parasztság sorsa pedig ezentúl még nyomoruságosabb lett. Rabszolgákká tétettek, uraik

földéhez köttetve, mellyről elköltözniök megtiltatott, kizárattak minden hivatalból még a falusi biróságból is, s póreredetü papnak semmi magasabb állomást nem lehetett elfoglalni.

Igy vétkezett a magyar nemesség — saját maga ellen. A helyett, hogy a földmivesosztály neveléséről gondoskodva, benne hatalmas alapját vetette volna meg a nemzetnek, összetörte azt, és midőn mindent csinálhatott volna belőle, azon volt, hogy roszabbá tegye a semminél.

Háromszáz évig sajgott az a seb, mit a nemzet az által önmagán ütött.

MÁSODIK LAJOS.

Ulászló bevégzé jámbor életet. Nyugodt lélekkel hunyta le szemeit, ő nem ártott soha senkinek, legkevésbé ellenségeinek.

Fia, második Lajos, Magyarország legszerencsétlenebb királya, anyja halála után született, úgy vágták öt ki anyja testéből s több hetekig felvágott állatok me leg belsejébe takargaták, míg gyenge teste hozzá szokott a küllevegőhöz.

Két éves volt, midőn megkoronáztatott, tizenegy, midőn megházasodott és husz éves korában már tiszta ösz volt. Érett a halálra.

Ifju korát megmérgezé nevelö rokona Brandenburgi György, könnyelmü gyönyörök vágyaival töltve el a hajlékony kedélyt.

A főurak ugy tekinték, mint biztos martalékot, kit egymás kezéből kiragadozni a legnagyobb bölcsesség, s midőn megérett a halálra, akkor elhagyták veszni, hideg vérrel, a hazával együtt.

Mert nem az a szomorú, hogy egy gyönge lelkü, gyermek eszü fejedelem megcsalatik, hanem az, hogy akadnak alattvalói, a kik megcsalására készek.

Igen eleven példát jegyzett fel a történet erről. Lajos épen úgy meg volt szorulva örökké, mint apja Ulászló, úgy hogy kölcsön kért bort ivott saját asztalánál, s hogy életét tengethesse, kénytelen volt ezüstnemüit elzálogosítni; az ország kincstára, Szerencsés Imre áttért zsidó kezei közt, fenékig üres volt; a végvárakból segélyt sürgettek, és pénzt nem adott senki, ekkor hirtelen meghal Erneszt érsek s vagyonait az országra hagyja.

E hagyományába tartozott jószágai gondnoka negyvenezer arany forinttal. E gondnoknak volt egy igen ügyes sólyom madara. Lajos meglátta a madarat s kérte az embert, hogy adja neki. Ez nem szabott egyéb föltételt a sólyomért, mint elegendését azon negyvenezer aranynak, mellyel a kincstárba tartozik. És Lajos oda ajándékozta azt a sólyom madárért. Héj be sok szép nemes vérbe került az a sólyom madár.

Ha csak egy igaz hazafi lett volna a király mellett, nem illyen tényeket jegyzett volna fel róla a történet!

SZELIM FOGADÁSA.

Midőn Szelim szultán Persia ellen harczolt, fogadást tőn Allahnak, hogy ha őt győzelemre segítendi, három nagyszerü templomot épittet neki : egyet Jerusálemben, másikat Budán, harmadikat Romában.

A keresztyén világ titkos borzalommal hallá e fogadását a diadalmas szultánnak s reszkettek attól Budán, és Romában.

Azonban Szelim meghalt, utána fia ült a trónra Szolimán. Gyászos emlekü név a magyarok előtt.

Ámde Budán örömünnepet ültek, midőn Szelim halálát meghallák, ő tehát nem teljesíté fogadását s fia Szolimán ujabb békét ajánlva küldé követét Berghám béget Lajoshoz.

A magyar kormányurak bölcsességet találtak abban, hogy ne adjanak választ a követnek; meghurczolták azt mindenfelé az országban, a merre a király járt, s az ozmanok becsapásnak hirére, minden népjog meggyalázásával, meggyilkolák a követet s beleveték őt a tatai halastóba.

Saját maguk idézték föl a Nemezist.

Ekkor Szolimán megesküvék, hogy apja fogadását ő fogja végrehajtani.

És azzal elkezdődtek rajtunk a sors csapásai, a mikben az a legszomorúbb, hogy megvoltak érdemelve.

A SZABÁCSI HŐSÖK.

Háromszázezer emberrel állt Szolimán Adrinápolyban, midőn még a magyar királynak háromszáz embere sem volt Budán.

A követek meggyilkolása elég ok volt bármelly időben a háborura, mert a követ nemzetét és uralkodóját képviseli.

Két vár őrizte a Duna tulpartján Magyarhon határát, Belgrád és Szabács; hatalmas két erősség, miknek falai alatt sok magyar és török bajnok kezdé dicsőségét, vagy végezte életét.

E két várnak kelle legelébb elesni.

Belgrád védelme nagyon meggyengült, mióta Zápolya elveszté nyilt csatában a vár öreg ágyuit, még rosszabbul állt Szabács. A fellegvár, mit egykor Mátyás ellen négyezer janicsár védett, most hétszáz harczosrá volt bízva; sem lőpor, sem ágyu, sem eleség a védelemre.

A jobb érzelmi főurak megtudva a fenyegetett várak állapotját, hirtelen pénzt gyüjtöttek a felszerelésre, de a pénz Szerencsés Imre kezébe került s sohasem jutott egy fillér is abból a haza védelmére.

Ezek az emberek képesek voltak még a fegyvert is ellopni a magát védni akaró nemzettől. A szabácsiak magukra hagyattak s midőn Achmet basa huszezer emberrel megjelent falaik alatt, jól tudták, hogy senki sem fogja őket felszabadítani.

Ekkor vezérük Logody Simon megesketé őket, hogy nem fogják magukat megadni, a mig egy ember él

Achmet véres ostrom után jutott a bástyák birtokába, a vitéz védőknek könnyü lett volna ekkor a Dunán átmenekülniök, de nem mozdultak helyökből, ott várták be elleneiket a piaczon, s vitézi, dicső viadalban elhullottak, elvérzettek a hazáért, meg nem adta magát egy is.

Óh, szép és magasztos tettekben soha sem volt szegény e nemzet története, de azokat most csak a csatamezőn keressétek; mert a mik az időszerint az országgyülésekben s a főuri teremekben történtek, azok neve gyalázat és őrültség.

ÚR NÉLKÜLI URALKODÁS.

Magyarhon olygarchái czélt értek. Választottak maguknak ollyan királyt, a kit ők igazgattak; a két gyenge fejedelem alatt mindenki azt cselekedte, a mit akart, a főurak egymással harczoltak, sanyargatták a népet, kigúnyolták a törvényt, viseltek hadat, ha nekik tetszett, s otthon maradtak, mikor szükség volt rájuk.

A Fuggerek, és Szerencsés Imre kincseket halmoztak fel a közjövedelmekből s a király maga szegény volt.

Harmincz országgyülésen kötetekre menő törvényeket hoztak, de azokat nem tartotta senki. A főnemesség vont karddal állt a köznemesi renddel szemben s azok tömeges rohammal csikarták ki a mágnások és praelatusok kezeiből a kért engedélyeket, miket azok ismét visszavették, a bácsi, rákosi és hatvani országgyülések legszomorúbb képeit mutatják az átalános szétbomlásnak.

És a nöttön növelkedő veszély közepett, mintha legnagyobb öröm volna az országban, hegyen völgyön lako-

dalom állt az ország elökelöinek, ugy hogy egykorú történészek azt mondák, hogy nagyobb vigassággal nem közelített egy nemzet végpusztulásához, mint a magyar.

A zászlós urak, a tartományok kormányzói, olly adót szedtek a néptöl, minöt soha semmi török basa nem vett harácsul; maga Zápolya a székelyeket kirabolta, csalta, szép nöiket, szüzeiket elragadá, s ha valaki panaszra ment ellene a királyhoz, azt megölette, ugy hogy egyszer dölyfösen azt mondá, hogy a ki ellene panaszra akar menni, annak két feje legyen; egy a mit odamenöben, másik, mit visszajövet elveszthessen. Egy idöben kihirdeté, hogy a népség egy nyolczada hadba menjen. A székelyek a felfegyverzésre százezer aranyat adtak össze. Zápolya elvette tölük a pénzt, hogy majd ö szerez érte fegyvereket, s akkor aztán megmondá, hogy nem lesz a háborúból semmi. A pénz kellett neki magának. Valóban nem igen hizelgö a magyar föurakra nézve, hogy a míg ök voltak kormányzói Erdélynek, száznyolczvanezer székely vándorolt a török uralom alatt álló Moldvába. Ez az ö megbocsáthatlan vétkük.

Illy helyetlen nem csodálhatni, ha a nép és köznemesség a külellenség helyett, csak belsö bajának súlyát érezte.

Végre a megsúlyosodott veszély elhárítására a rákosi országgyülésen elhatároztatott, hogy a következö év Szent János napjára az összes fö- és köznemesség személyesen fegyverben, lovon jelenjen meg a Hatvanon tartandó országgyülésen; a ki elmarad, fejét és vagyonait veszítse s családa száljon a pór rendbe alá.

BELGRÁD ELESTE.

Szendrő, Zimony, Zalánkemén falai egymás után omlottak le Szabács eleste után. Nem volt már hátra egyéb, mint Nándorfejérvár maga. A büszke Nándor, annyi dicsőség tanuja, e hatalmas emléke a nemzeti nagylétnek, ez is roskadozóban volt már. Nem a nemzet hatalma, csak falainak ereje tartá még. Both Balázs, Oláh János és Móré Mihály voltak benn a kapitányok, alig négyszáz magyar harczos a védősereg.

Harmincz napig lötték Szolimán ágyui a falakat. Lajos király Mohács alól hallgatta az ágyudörgést; nem siethetett a vár felszabaditására; a vajdák, bánok, érsekek nem hozták el az igért segélyt, alig pár ezer ember volt kezénél.

Végre két szökevény rácz elárulá Szolimánnak, hol leggyengébbek a vár falai s a Duna szigetre felvont üteg ledönté a tornyokat, mik azt a viz felöl védték.

A magyarság utolsó lehelletig védte a várat; de az alatt a bennlevö ráczok, áruló módra nyilakra kötött czédulákat lövöldöztek ki a törökhöz, mellyben felajánlák a várat. Both Balázs és Oláh csak akkor tudák meg az árulást, midön a törökök válasza visszaérkezett rá.

A magyarok undorral fordultak el az ajánlattól, de Móré, a föparancsnok egyetértett az árulókkal és az ellenséggel, s ö maga ment a nagy úr táborába, a várfeladás feltételeit megkötni. Daczára a megpecsételt kötésnek, a magyar örség, midön kijött a várból, az utolsó emberig levágatott; még is szebb sors, mint az árulóké, mert azokat

elvitték fogságra messze Ázsiába. Soha sem látták ők Belgrádot többé.

Igy dőlt le az oszlop, melly az épületet tartá; nem sokára utána omlott az is.

A RÁKOSI ORSZÁGGYÜLÉS.

Míg a széleken egyik bástya a másik után omlott le, azalatt nagy zivatar készült idebenn. A köznemesség rendei felgyültek a Rákos mezőre s karddal kezükben követelték, hogy a király büntesse meg az országot rabló kincstárnokot Fortunatust.

Lajos tanácsnokai sokáig tartották kitérő feleletekkel a zúgolódó rendeket; mialatt történt, hogy egy nemes apród, Lajos udvarából elcsent egy czifra fabábot, mit az udvarhölgyek készitettek a lengyel királyfi számára s azt a Rákosra kivitte. „*Ime! kiáltának a nemes urak, felmutatva az aranyos bábot*; — ***illyen katonákat készitnek az udvarban a közelgető ellenség ellen; mig mi a hadseregek állítását sürgetjük, ők odabenn aranyos bábokat öltöztetnek!***"

A királynak veszélyes volt többé vonakodni. Meg kellett jelennie az országgyülésen, hol nagy tisztelettel fogadták s a nemesség szónoka Verböczy István, előadá a rendek panaszait s igérte, hogy azokat megorvosolja.

De egy praelatus, egy mágnás sem jelent meg az országgyülésen.

Ekkor tehát a nemesség elhatározá, hogy lefoglalja önhatalmulag a papi tizedet s azt forditja a had költségeire s megtartandja a Hatvanra kitüzött országgyülést, s mi-

dön a tanácsurak azt nem akarták megengedni, rögtön megindultak mindnyájan Hatvanra.

Az ország belsejében kész volt a zürzavar. A pórság már levolt gázolva, most meg a köznemesség támadt fel a főrend ellen s hogy még ez se legyen elég, az ország-primás, Szalkán Gergely, és Frangepán Kristóf, a királyi tanácsban ugy összezördültek; hogy az érsek belekapott a gróf szakállába, ez pedig ököllel üté arczul a főpapot s csak a király közbejövetele választá őket szét. A királyi palota előtt pedig Bornemisza és Battyányi emberei öszszevesztek a zsákmányon s véres verekedést kezdtek, míg a nép Fortunatus házát kirabolta és lerontá.

A HATVANI ORSZÁGGYÜLÉS.

Daczára a főrend tiltakozásának, hogy senki a hatvani gyülésen megjelenni ne merészkedjék, tizennégy ezer lovas nemes gyült ott össze, a mennyi IV. Béla óta nem volt egy országgyülésen.

A királyt nem tarthaták vissza tanácsosai; elhatározá magát, hogy ő is megjelenik a gyülésen.

A roppant népség előtt, melly e helyen összegyült, szót emelt Verböczy a királyhoz, lelkesen, bátran előadva, hogy a veszély magva, melly az országot fenyegeti, nem a nemzetben van, hanem vezetőiben. A nemzet most is vitéz, bátor és áldozatkész s ha a király leteszi hütlen főhivatalnokait, megfogja őt védeni s visszavivja az ország vesztett dicsőségét.

A nemesség általános felkiáltással erősité, hogy a mit Verböczy mondott, az mindnyájuk gondolatja.

A királlyal jött nádor, primás és országbiró menteni akarták magukat, a tömeg lemennydörögte őket, egyiknek csizmadia eredetét, másiknak marhabörrel kereskedését, harmadiknak tizenhat szeretőjét hányták szemére; azok még azon éjjel visszaszöktek Budára.

A nemesség azt sem várta, hogy letétessenek hivatalaikból, hanem egyszerre vállaira emelé Verböczyt és kikiáltá nádornak.

Lajos jónak látta a választást szentesitni. Verböczy vonakodott elfogadni e megtisztelést, de a király parancsolta azt, s az egyszerü köznemes elfoglalá a főhelyet a trón jobb oldalán.

E lelkesedésében a nemesség, hadi adóban minden portától egy aranyat szavazott meg a királynak, egy negyedét a nádornak. Verböczy az őtet illető részt a királynénak kivánta adatni.

Ez volt a hatvani gyülés eredménye.

A KALANDOS URAK.

Sok megmagyarázhatlan dolog történt az utolsó években, a mikről egyedül a Zápolyapárt adhat számot.

E nagyravágyó ifjut gyermek kora óta háborgaták az uralkodás álmai. A sürü belzavarok, a nemzeti elbénulás, nagy részint az ő müvei voltak. Örömest látta volna összetörve a hazát, hogy annak egy széttört darabja az övé lehessen.

Leghatalmasabb ellensége volt Bátory István, a nádor. Ennek megbuktatására használta fel Verböczyt.

Későn látta be a köznemesség, hogy a hatvani gyülés, csak Zápolya terveit mozdítá elő.

Ekkor egy társulat keletkezett; fő és köznemesek egyesültek egy közczélra, az országot megmenteni, a a király tekintélyét megszilárditani, kibékíteni a nemesi rendeket és meghiusítni minden uraskodó törekvést.

E társulat tagjai nevezték magukat *Kalandosoknak*, nem a *kalandor* szóból, hanem *calendae-tól*, a hónapok bizonyos napjain levén összejövetelök.

Verböczy későn vette észre, hogy csak zsámolyul szolgált Zápolyának s sietett letenni hivatalát, a kalandosok befolyása ujra visszahelyezé abba Bátoryt.

Verböczy a Rákoson tartott országgyülésen számüzetett, miután itéletét szökésével megelőzte.

E gyülésen ismét túlsúlyra kezdett vergődni a mágnások befolyása s határozataik ismét a király hatalmát gyöngiték, de midőn a határozatokat a király elé terjeszték, az erős lelkü királyné kivevé Lajos kezéből a tollat s keresztül huzva az irást, aláirá:

„Egy király, egy ur!"

A rendek bámultak, de meg kellett rajta nyugodniok.

Bár tudott volna úr lenni a király.

Nagyon jellemzi az ekkori időket, hogy midőn legkevesebbet hajtottak az igazságra az egész országban, épen akkor bizták meg Verböczyt a rendek, a magyar törvények összegyüjtésével. A teljes anarchia napjaiban született meg a híres hármas törvénykönyv (Tripartitum juris hungarici).

Legum copia, justitiae inopia : mond egy régi magyar példabeszéd.

AZ UTOLSÓ ÉVEK.

1524, — 1525, — 1526.

Miért nevezem ezeket utolsó éveinknek, azt majd megolvashatjátok.

Jön a török! E kiáltás hangzott már éveken át az Aldunáról. Ki fogja védelmezni a hazát?

Szomorú elnézni, mint iparkodott lerázni nyakáról mindenik rend a haza védelmét, mint kelletlen terhet.

Hol volt a nép, mellyel Mátyás három országot legyőzött, hol voltak a hősök, a vitéz feketesereg?

A hősök sírban feküdtek már s a feketesereg, miután zsoldjával adós maradt az ország, lett rablóhad, maga az ősz Kinisi volt kénytelen kiirtásukra felkelni, kiverte őket az országból, ugy vesztek el egyenkint, idegen házakban üldöztetve, nyomorúan.

A királynak annyi hada sem volt, hogy végvárait örökkel elláthassa.

Utoljára már annyira jutott, hogy Bolgár Tamás czigány vajdát, huszonöt sátorallja czigánnyal vette oltalmába, kik számára fegyvereket készítsenek, mert a zászlós urak fényes banderiumai nem arra valók voltak, hogy a csatatéren bepiszkolják tarka saruikat.

Az országgyülések megszavazták a hadi adót, a szegény nép be is fizette azt, de a főhivatalnokok kezeiben ugy elolvadt a pénz, hogy soha annak a király egy tizedrészét sem látta.

Az 1524-ik év tavaszán áttört Ferhát bég a Száván a Szerémségbe tizenhatezer emberrel: de Tomory, a hős

érsek, hirtelen összegyüjtött hadaival visszaverte, s miután Battyányi a török háta mögött elégette a csónakokat, az egész sereg ott veszett.

Következö évben Frangepán Kristóf verte meg a Jajcza várát vivó török hadat, maga a vezér Usref is elesett.

Mind e diadalok csak vég fellobbanásai voltak a kihamvadó lángnak.

1526-ik év elején jött menekülve a török udvarból Bakács Pál, szerb bojár a királyhoz, ki felfedezte elötte Szolimán hadi terveit Magyarország ellen. A divánban elhatároztatott, hogy Budát el kell foglalni.

És Budán akkor tánczoltak legjobban az ország nagyjai s muzsikáltatták magukat, mintha mondták volna : együnk igyunk, hisz holnap ugy is meghalunk!

Semmi sem volt olly megdöbbentö jelenség, mint az, hogy mig a magyarok úgy vigadtak és úgy czivakodtak, mintha kivül semmi baj sem volna, addig szomszédjaik rettentek meg a vésztöl, melly rájuk közelgett; a lengyel király békére akarta birni Szolimánt, Clemens pápa Europa minden fejedelmét sürgeté, hogy segítsenek megmenteni Magyarországot, s Henrik, angol király távol Albionból, küldött Lajosnak nagy mennyiségü pénzt, hadakat gyüjteni. Csak a magyarok maguk nem látták, hogy mi vár reájuk?

A nemes ifjak Budán *török fejekre* koczkáztak, miket a legközelebb harczban fognak levagdalni. Azt álliták, hogy *gyürüs ökleikkel agyon fogják verni a rongy janicsár hadat.*

Egyszer azután jön a hír, hogy Szolimán háromszázezer emberrel áll az ország határán.

A millyen nagy volt a bizakodás, egyszerre akkora

lett a csüggedés a rémhirre; a kérkedők eltüntek, csak az igazi bátrak maradtak helyben.

Idegen segélyre várni már késő volt, önerejére volt szorulva a nemzet.

Hirtelen összegyüjték a templomok aranyát, ezüstjét, pénzt verettek belőle, meghordozták az országban a véres kardot, csatára híva föl a nemzet férfiait. De azok nem mozdultak. A főurak a legujabb törvényczikkekre ütöttek kezükkel; melly őket felszabadítja a haza védelmétől. Nem tartoztak vele. Minek tették volna.

Midőn Szolimán Szent Demeternél átkelt a Száván kétszázezer emberrel, még akkor Tomorynak nem volt több fegyverese ezerötszáznál.

Julius 2-ra volt kitüzve a határidő, mellyen az ország összes haderejének megkelle jelenni Tolna alatt, és ezen a napon még egyetlenegy ember sem volt Tolna síkjain a hadseregből.

Szolimán pedig már ostromolta Péterváradot s a vár, utolsó a határ bástyák közül, tiz napnál tovább nem tarthatta magát.

Tomory irt a királynak, hogy vagy küldjön tizezer embert, vagy kössön békét Szolimánnal. A békéről hallani sem akartak az urak, de Tomorynak sem küldtek segélyt, pedig Zápolyának negyvenezer embere volt Erdélyben.

Közel volt már az utolsó óra!

A MOHÁCSI VÉSZ NAP.

Szegény fiatal király!

Alig husz éves volt még, midőn már meg voltak hajfürtei őszülve. Nem csoda, olly időket, mint ő, soha egy fejedelem sem élt keresztül; nagyobb martyrja nem volt nemzetének senki, mint ő.

Midőn országa határán kétszázezer emberrel betört vad ellene, és ő hijába kért, könyörgött segélyt nemzetétől; végre maga indult meg a roppant had ellen és nem voltak körüle többen négyezer vitéznél.

A Csepel szigetén elbucsúzott ifju szép nejétől. Utolsó búcsuja volt az; ugy vonult Tolnára, bizonyos halálával szembe.

Lassankint gyülekeztek a közel levő főurak banderiumai Tolna alá; eljött Tomory Pál, a hős érsek, és az ifju Zápolya György; csak a leghatalmasabb, a legnehezebben várt Zápolya János késett utjában. Semmi sem mossa le a nagyravágyó vajdáról az utókor gyanúját, hogy készakarva késett el a csatatérről.

Mintegy huszezer ember lehetett már együtt, midőn eszükbe jutott az uraknak, hogy vezér is kellene. Hová sülyedt a hadvezetési erény a magyarnál, eléggé mutatja az, hogy az ország főhadseregének élére, minthogy senki sem volt képes azt csatarendbe felállitani; egy papnak kellett állani. Tomory Pál volt az, kit akarata ellen választottak meg, az ifju Zápolya Györgygyel együtt, a hadsereg vezéreül.

A nyugtalan had nem akart várni az utban levő seregek megérkeztére, mikkel a magyar sereg könnyen

nyolczvanezer főre szaporodhatott volna s kétségessé teendé a sors kimenetelét. Lármásan sürgeték a hadnagyok, hogy vezessék őket az ellenségre s a fővezérek nem voltak képesek a csata kikerülésére beszélni őket.

Előre kelle menni.

Fél mérföldnyire Mohács alatt ütötték fel a király táborát, ott várták be csatakészen az ellenséget.

Szolimán ezalatt hirtelen átkelt a Dunán s Augustus 26-kán ott állt meg két mérföldnyire a magyar tábortól.

Most már késő lett volna egyébre gondolni, mint a csatára, a török lovasság előtt visszavonulásra gondolni sem lehetett.

Kétszázezer harczosa volt a szultánnak háromszáz ágyuval, csak huszonhétezer vitéze a magyar királynak és nyolczvan ágyuja.

Midőn csatarendbe álliták őket; a vig Perényi Ferencz, nagyváradi püspök, végzetes tréfával monda a főuraknak: „*tehát ma huszonhatezer magyar fog az igaz hitért martyr halált halni; Broderics lehetne hozzánk annyi jóval, — ő ismerős Romában, — hogy neveztetne ki bennünket szentekké.*“

Két nap mult el a szemben álló ellenség csatározásai között. Augustus huszonnyolczadikán a lengyel Gnojeszky azon tanácsot adta, hogy szekérsánczot kellene vonni a tábor körül, s a jelen volt oláh urak állitták, hogy az ozman ellen ez igen sikeres védelem.

A magyarok még azt is visszautasiták, csak a nyilt sikon akartak harczolni.

Végre eljött a kitűzött nap. Augustus huszonkilenczedikén megindultak a magyar seregek a Mohács alatti mezőre, vigan, csatakészen.

Annyit meg kell engedni a jelen volt bajnokoknak, hogy ha nem voltak is eléggé okosak, de bátorságuk nagyszerü volt.

Midőn elindult a király sátorából, jámbor szakácsa, Gondoss Illés azt kérdé tőle : hol várja urát ebéddel?

— *Isten tudja azt, felelt a király, hol fogunk ma ebédelni !?*

A vezérek felállíták a csatarendet : elől homlokzaton a nehéz ágyuk, az első sorban a gyalogság, a lövészek, Battyány, Tahy, Perényi Péter, és több főurak vezénylete alatt; a második rendben, egy puskalövésnyi távolban a nehéz lovasság, két oldalt a könnyü huszárok, a harmadik rendben az idegen segédhadak.

Középett volt a király maga, mellette az ország főpapjai, csatára fegyverzetten, a nádor, a főhivatalnokok, körülöttük a legpróbáltabb vitézek; ezer pánczélos lovag őrizte az ország zászlóját, mellyet Drághfy emelt; ős szokásként sarkantyu nélkül ülve a lovon, annak jeléül, hogy neki megfutni nem szabad.

A nádor körülvezette a felállított hadsorok előtt a királyt, bemutatta őt a harczosoknak, ki íme eljött magát honáért és hitéért feláldozni. Isten legyen velünk és a királlyal!

A mint a király visszaért helyére, megfuvatták a trombitákat, de az ellenség nem felelt rá, nyolcz óra hosszat álltak szemközt egymással, a nélkül, hogy valamellyik fél támadna. Végre megpillantá Tomory, hogy oldalvást a halmok mellett egy hosszu ezüst csillogásu vonal huzódik a magyar tábor felé. Hétezer török lovas volt az, kik a tábort megkerülni küldettek s kiket fegyvereik csillogása elárult. Tomory, nem akarván hadrendét megbontani, a király védelmére rendelt Raskayt és Törököt küldé a lappangók ellen.

Erre megindult lassan az egész török sereg, középett a szultán maga, testőreitől körülvéve.

Ekkor feltették Lajos fejére az ezüst sisakot; a körüle állók elborzadva látták, hogy a király arcza e perczben halálsápadtá lett.

A trombiták megharsantak mindkét felől, a törökök százezreinek „Allah“ orditása elnyelé a magyar nép „Jézus“ jelszavát s a két tábor egymásba omlott.

A harcz dühödt volt és elkeserült. Tomory mindenütt jelen. Egy órai hős harczolás után, elkezd hátrálni a roppant török sereg a kis magyar had elött, majd hanyatt homlok rohan Földvár felé.

— Utána, a diadal miénk! kiált Tomory és rohan Zápolyával a futók után; Bátory András magával ragadja a királyt az üldözés viharába.

Ekkor egyszerre szétoszlanak a futók s az üldöző tömegre háromszáz ágyu okádja irtó tekéit.

Az elsö lövésre lehull Tomory és Zápolya György, a sereg hösei, kik legelöl voltak a harczban. Az utánuk jövőket huszezer janicsárból felállitott érczfal fogadja.

A diadalorditás egyszerre halálkiáltássá válik: a bátrak még egy rohamot próbálnak az ágyuk ellen, már közel jutottak hozzájuk, midőn Dräghfy is elesik az országzászlójával. Hijába küzd Battyányi és Tahy a két szárnyon, a derék sereg halva fekszik már: fut a ki még futhat. Egy hirtelen támadt zivataros felhőszakadás vet véget a csatának, mellyben a magyar nemzet virága elhullott.

Ez drága nap volt: János fővétele napján a magyar nemzet fővétele lőn: hét főpap, huszonnyolcz főnemes, ötszáz hivatalbeli ur, s huszonkétezer nemes veszett el ezen a napon, hőshalállal, szomorú halállal.

Elveszett maga a király is. A végveszély pillanatában apródjai Czetricz és Trepka kiragadák a csatamezőről s futottak vele az omló zápor oltalma alatt. Egy kisded patakon kellett keresztül usztatniok, a Csele erén, melly most a fellegszakadástól megáradt: a király neki ugratott a háborgó viznek, de lova visszabukott a magas partról, maga alá temetve lovagját s belefojtva a vizbe.

Igy bukott a magyar az önásta sírba.

Zápolya negyvenezer emberével alig tizennégy mérföldnyi távolban, Szegeden, hallgatá az ágyuk dörgését, mellyek honának elenyésztét hirdeték.

Tizenegy nap mulva Budán volt Szolimán.

Már Bécs ellen készült, midőn hirül vevé, hogy Ázsiában Kalendor bég fellázadt ellene s azzal végig vezetve pusztitó hadait a Duna és Tisza közén, visszatért Törökországba.

Két hónap mulva találták meg a király hulláját a Cselepatakban s eltemeték őseihez a székesfehérvári sírboltban, ez volt az utolsó királya a magyaroknak, a ki az Árpádok végnyugalmi helyére tétetett.

A többi halottakat, kik a mohácsi vérmezőn elestek, egy derék honleány saját költségén temetteté el. Neve Kanisai Dorottya, özvegy Perényiné. Megérdemli, hogy följegyeztessék emléke, ki a magyar nemzet sírját behantolá.

